

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANA BİLİM DALI
İKTİSAT TARİHİ BİLİM DALI

XVI. YÜZYIL FİYAT DEVRİMİ VE KONYA
EKONOMİSİNE ETKİSİ

Rahime Hülya ÖZTÜRK

DOKTORA TEZİ

Danışman

Prof.Dr. Zeynep KARAÇOR

Konya-2017

T.C.

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

BİLİMSEL ETİK SAYFASI

Öğrencinin

Adı Soyadı: Rahime Hülya ÖZTÜRK

Numarası: 124126001007

Ana Bilim /
Bilim Dalı İktisat Ana Bilim Dalı/İktisat Tarihi Bilim Dalı

Programı Doktora

Tezin Adı: 16. Yüzyıl Fiyat Devrimi ve Konya Ekonomisine Etkisi

Bu tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadarki bütün süreçlerde bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Rahime Hülya ÖZTÜRK

T. C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Doktora Tezi Kabul Formu

Öğrencinin	Adı Soyadı	Rahime Hülya ÖZTÜRK		
	Numarası	124126001007		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	İktisat/İktisat		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans ☐	Doktora	☒
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Zeynep KARAÇOR		
Tezin Adı		16.Yüzyıl Fiyat Devrimi ve Konya Ekonomisine Etkisi		

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan “16.Yüzyıl Fiyat Devrimi ve Konya Ekonomisine Etkisi” başlıklı bu çalışma 19/04/2017 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak, jürimiz tarafından doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

Ünvanı, Adı Soyadı	Danışman ve Üyeler	İmza
Prof. Dr.	Zeynep KARAÇOR	
Prof. Dr.	Muammer ZERENLER	
Prof. Dr.	İbrahim BAKIRTAŞ	
Prof. Dr.	Abdülkadir BUCUĞ	
Doç. Dr.	M. Okan TAŞAR	

ÖNSÖZ

16.Yüzyıl Fiyat Devrimi ve Konya Ekonomisine Etkisi adlı tez çalışmasının planlanmasından sonuçlandırılmasına kadar geçen süre içerisinde değerli görüş ve katkılarını benden esirgemeyen kıymetli hocam Prof.Dr.Zeynep KARAÇOR'a, araştırmanın sürdürülmesi sırasında yöntem ve uygulama konusunda bilgi ve tecrübelerini benimle paylaşan kıymetli hocam Prof.Dr.Şevket PAMUK'a, arşiv belgelerine ulaşmam ve çalışmanın kapsamı konusunda bana destek olan kıymetli hocam Doç.Dr.Kayhan ORBAY'a, İktisat tarihi alanında çalışmam için beni teşvik eden ve değerli görüşlerini benimle paylaşan kıymetli hocam Prof.Dr.Abdülkadir BULUŞ'a ve çalışmamda bana her zaman destek olan, yardımlarını esirgemeyen kıymetli hocalarım Prof.Dr. Muammer ZERENLER'e, Prof.Dr.İbrahim BAKIRTAŞ'a ve Doç.Dr.M.Okan TAŞAR'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Çalışmanın başlangıcından itibaren bana her zaman ve her koşulda sonsuz destek olan eşim Sedat ÖZTÜRK'e, kendilerine ayırmam gereken zamandan çaldığım için beni affetmelerini umduğum biricik kızlarım Yağmur'uma ve İpek'ime, haklarını ödememin imkansız olduğu anneme, babama ve ağabeylerime en samimi duygularıyla teşekkür ederim.

Rahime Hülya ÖZTÜRK

2017, KONYA

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin

Adı Soyadı: Rahime Hülya ÖZTÜRK

Numarası: 124126001007

Ana Bilim / İktisat Ana Bilim Dalı/İktisat Tarihi Bilim Dalı
Bilim Dalı

Programı Doktora

Tez Danışmanı Prof.Dr. Zeynep KARAÇOR

Tezin Adı: 16.Yüzyıl Fiyat Devrimi ve Konya Ekonomisine Etkisi

ÖZET

16.Yüzyıl hem dünya ekonomisi hem de Osmanlı ekonomisi açısından oldukça önemli siyasi ve ekonomik gelişmelerin yaşandığı bir dönem olmuştur. Coğrafi keşifler sonucu ortaya çıkan yeni ve bereketli toprakların etkisiyle Avrupa'nın değişmeye başlayan iktisadi yapısı, topraklarını genişletmeyi amaçlayan Osmanlı Devleti ve Kutsal Roma İmparatorluğu'nun siyasi ve iktisadi mücadelesi döneme damgasını vurmuştur. Amerika kıtasının keşfedilmesiyle birlikte Avrupa'ya ve ardından Osmanlı Devleti'ne yayılan kıymetli madenler ulaştıkları ülkelerde çeşitli sorunlara neden olmuştur. Bu sorunların başında enflasyon gelmektedir. 16.Yüzyıl süresince ortaya çıkan enflasyonun nedenlerine ilişkin çeşitli görüşler yer almaktadır.

Tezin amacı Avrupa genelinde yaşanan enflasyonist sürecin Osmanlı Devleti genelinde yarattığı etki ve Konya piyasalarına nasıl ve ne ölçüde etki ettiğini tespit etmektir. Ortaya çıkan sonuçlar neticesinde enflasyonist sürecin hangi nedenlerden kaynaklandığını ve Konya ekonomisinde ne gibi sonuçlara yol açtığı ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Bu amaçla tezin birinci bölümünde Fiyat Devrimi ve nedenleri üzerinde durulmuştur. İkinci bölümde dönem itibarıyla Osmanlı ekonomisinin kurumları ve ekonomik yapısı ortaya konmuştur. Üçüncü ve son bölümde ise Konya'da enflasyonist sürecin nasıl seyrettiği ve şehirde fiyatların artış sürecinden nasıl etkilendiği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Fiyat Devrimi, Enflasyon, Osmanlı Ekonomisi, Konya

T.C.
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öğrencinin

Adı Soyadı: Rahime Hülya ÖZTÜRK

Numarası: 124126001007

Ana Bilim /
Bilim Dalı İktisat Ana Bilim Dalı/İktisat Tarihi Bilim Dalı

Programı Doktora

**Tez
Danışmanı** Prof.Dr. Zeynep KARAÇOR

Tezin
İngilizce
Adı: 16th Century Price Revolution and It's Impact on Konya Economy

ABSTRACT

The 16th century has been a time of great political and economic development both in terms of world economy and Ottoman economy. After the geographical discoveries, the economic structure of Europe which started to change with the influence of new and fertile lands hit the political and economic struggle of the Ottoman Empire and the Holy Roman Empire, aiming to expand their territories. With the discovery of the American continent, precious metals spread to Europe and then to the Ottoman Empire caused various problems in the countries they had reached. Inflation is the most important one of these problems. There are various opinions about the causes of inflation that occurred during the 16th century.

The aim of the thesis is to determine the impact of the inflationary process in Europe on Ottoman Empire and how and how much it affects the market of Konya. In the light of the consequences, it is tried to show what causes the inflationist process and the effects on Konya economics.

For this purpose, the first part of the thesis focused on the price revolution and its reasons. In the second chapter, the institutions and economic structure of the Ottoman economy were revealed by the same period. In the third and last section, it is determined how the inflationary process is observed in Konya and how the prices are affected by the increase process in the city.

Keywords: Price Revolution, Inflation, Ottoman Economy, Konya

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİK SAYFASI.....	i
DOKTORA TEZİ KABUL FORMU.....	ii
ÖNSÖZ.....	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	v
İÇİNDEKİLER.....	vi
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	x
TABLolar LİSTESİ.....	xii

GİRİŞ

1

BİRİNCİ BÖLÜM

4

16. YÜZYILDA AVRUPA’NIN GENEL GÖRÜNÜMÜ VE FİYAT DEVRİMİ

4

1.1. Avrupa’nın Görünümü

4

1.1.1 Avrupa Kıtasının Demografik Yapısı

8

1.2. Coğrafi Keşifler.....10

1.3. Merkantalizm.....13

1.3.1. Merkantalist Düşüncenin Temel Özellikleri.....15

1.3.2. Merkantalist Düşüncenin Politika Önerileri.....16

1.4. Külçeci Merkantalizm ve Fiyat Hareketleri.....19

1.4.1.İspanya ve İspanyol Merkantalizmi

19

1.4.1.1. İspanya-Osmanlı Devleti İlişkileri..... 21

1.4.1.1.1. Preveze Savaşı.....22

1.4.1.1.2. Kıbrıs’ın Osmanlı Devleti Tarafından Fethedilmesi 23

1.4.1.1.3. İnebahtı Savaşı... ..24

1.4.1.2. İspanya’nın Siyasi Yapısı.....25

1.4.1.3. İspanya’nın Sosyal Yapısı.....27

1.4.1.4. Sanayi, Ticaret ve Hayvancılık.....29

1.5. Değerli Madenlerin Yeni Dünya'dan Avrupa'ya Akışı.....	29
1.6. Fiyat Devriminin Nedenleri.....	38
1.6.1. Fiyat Artışlarının İstatistikî Verilerle İfade Edilmesi.....	45
1.7. Fiyat Devriminin Sonuçları.....	54
İKİNCİ BÖLÜM.....	57
16. YÜZYILDA OSMANLI EKONOMİK SİSTEMİNİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER VE FİYAT DEVRİMİ.....	57
2.1. Ekonomik ve Sosyal Yapı, İç ve Dış Dinamikler.....	57
2.1.1. Kapütüasyonlar.....	57
2.1.2. Celali İsyanları	63
2.1.3. Akdeniz Ticaretinin Önemi.....	68
2.1.4. Osmanlı Devletinde Vergilendirme Düzeni.....	70
2.1.4.1. Reayanın Ödemekle Yükümlü Olduğu Vergiler.....	70
2.1.4.1.1. Çift Resmi.....	72
2.1.4.1.2. Avarız Vergisi.....	74
2.1.5. Osmanlı Devleti'nde Tımar Sistemi.....	75
2.1.5.1. Osmanlı Devleti'nde Tımar Sisteminin Temel Özellikleri.....	77
2.1.5.1.1. Tımar Çeşitleri.....	81
2.1.5.1.2. Tımar Tecvihleri.....	82
2.1.5.2. Tımar Sistemi ile Feodalite Arasındaki Farklılıklar.....	83
2.1.5.3. Tımar Sisteminin Bozulması.....	85
2.1.6. Osmanlı Devleti'nin Gelir Kaynakları.....	90
2.1.6.1. Mukataa Sistemi.....	91
2.1.6.1.1. İltizam Sistemi.....	92
2.1.6.1.2. Malikane Sistemi.....	95
2.1.7. Osmanlı Devleti'nde Nüfusun Gelişimi.....	101
2.1.8. Osmanlı Bütçe Yapısı.....	102
2.1.8.1. Osmanlı Bütçelerinin Gelir Gider Kalemleri.....	104
2.1.9. Osmanlıda Tağışlar.....	109

2.1.9.1. Osmanlı Para Sisteminin Geçirdiği Aşamalar.....	109
2.1.9.2. Osmanlı Ekonomisinde Kullanılan Paralar.....	110
2.1.9.3. Osmanlı Ekonomisinde Para Bölgeleri.....	111
2.1.9.4. Osmanlı Ekonomisinde Kullanılan Yabancı Paralar.....	112
2.1.9.5. 1585-86 Büyük Tağış.....	115
2.1.9.5.1. Tağışları Gerekli Kılan Nedenler.....	118
2.1.9.5.2. Akçenin İçeriğinde Meydana Gelen Değişim.....	120
2.1.10. Osmanlı Devletinde Madenler.....	123
2.1.11. Osmanlı Devleti'nde Vakıf Müessesesi.....	124
2.1.11.1. Vakıfların Ekonomik Boyutu.....	127
2.2. Fiyat Devriminin Osmanlı Devleti'ne Etkisi.....	129
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	142
16. YÜZYILDA KONYA'NIN SOSYO-EKONOMİK VE KURUMSAL YAPISI VE FİYAT HAREKETLERİ.....	142
3.1. Konya'nın Fiziki Konumu ve Sosyal Yapı Özellikleri.....	144
3.1.1. Konya'da Nüfusun Gelişimi.....	145
3.1.1.1. Konya'da Vergi Mükellefiyeti Açısından Mahalle Kavramı.....	148
3.1.2. Transit Ticaret Yolları ve Konya.....	152
3.1.3. Konya'da Bulunan Sosyal ve İdari Yapılar.....	153
3.2. Konya'nın Kurumsal Yapısı.....	154
3.2.1. Konya'nın Nahiyeleri.....	155
3.2.2. Karaman Eyaletinde Dirlikler.....	156
3.2.3. Karaman Eyaletinde Tımarların Dağılımı ve Toplam Gelir İçinde Konya'nın Payı.....	157
3.2.4. Tımar Tevcih Nedenleri.....	164
3.2.5. Karaman Eyaletinde Zeametler ve Toplam Gelir İçinde Konya'nın Payı.....	169
3.2.6. Karaman Eyaleti'nin Üretim Kapasitesi.....	171
3.3. Konya'da Bulunan Mukataalar.....	175
3.4. Konya'nın Ekonomik Yapısı.....	176

3.4.1. Konya’da Ticari Faaliyetlerin Gelişimi.....	176
3.4.1.1. Esnaf ve Zanaatkarlar.....	183
3.4.1.2. Konya’da Faaliyette Bulunan Esnaf Grupları.....	185
3.4.1.3. Muhtesib.....	188
3.4.2. Tarımsal Üretim.....	188
3.4.2.1. Konya Kazalarında Bulunan Vergi Mükellefleri ve Tarımsal Üretim Miktarları.....	191
3.4.3. Hayvancılık.....	196
3.4.4. Mevlana Vakfı.....	198
3.4.5. Konya’da İşçi Ücretlerinin Gelişimi.....	201
3.4.5.1. Mevlana Vakfı Çalışanlarının Ücretleri.....	205
3.4.5.2. Avrupa Kentlerinde Ücretlerin Gelişimi.....	207
3.5.6. Konya’da Vergilendirme.....	212
3.5.7. Konya’da Ev Satışları.....	224
3.6. Fiyat Hareketleri ve Belirleyici Dinamikler.....	229
3.6.1. Konya’da Celali İsyanlarının Etkileri.....	229
3.6.2. Konya’da Fiyatların Gelişimi	232
3.6.3. Konya’ da Gıda Malları Fiyatlarının Gelişimi.....	235
SONUÇ.....	242
KAYNAKÇA.....	247
EKLER.....	272

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil-1 Amerika Kıtasında Faaliyet Gösteren Madenler.....	33
Şekil-2 Amerika Kıtasında Çıkan Madenler.....	34
Şekil-3 On Yıllık Dönemler İtibariye Peso Cinsinden Yıllık Ortalama Kıymetli Maden Girişi.....	35
Şekil-4 Gümüşte Stok-Akım Yaklaşımı.....	41
Şekil-5 Flander, Brabant, İngiltere, İspanya için Birleşik Fiyat Endeksi.....	45
Şekil-6 Leyden ve Utrecht’de Fiyat Endeksinin Gelişimi.....	47
Şekil-7 Avrupa Şehirlerinde İnşaat İşçisi Nominal Ücretleri(1500-1849)(Günlük Gram Gümüş Cinsin.....	49
Şekil-8 İngiltere’de 1500-1702 Yılları Arasında Fiyat ve Ücret Değerleri (Endeks Değeri 1451-1500=100).....	52
Şekil-9 Fransa’da 1500-1700 Yılları Arasında Fiyat ve Ücret Değerleri (Endeks Değeri 1451-1500=100).....	54
Şekil-10 1523-1748 Yılları Arası Bütçe Açıkları.....	109
Şekil-11 Süleymaniye, Fatih ve Bayezit İmaretlerinde Gıda Malları Fiyatları.....	135
Şekil-12 Yıllar İtibariyle TFE Değişimi.....	140
Şekil-13 1630-1665 Yılları Arasında Konya’da Yapılan 1.Tip Ev Satışlarının Fiyat Gruplarına Göre Tasnifi.....	224
Şekil-14 1630-1665 Yılları Arasında Konya’da Yapılan 2.Tip Ev Satışlarının Fiyat Gruplarına Göre Tasnifi.....	226
Şekil-15 1630-1665 Yılları Arasında Konya’da Yapılan 3.Tip Ev Satışlarının Fiyat Gruplarına Göre Tasnifi.....	226
Şekil-16 1630-1665 Yılları Arasında Konya’da Yapılan 4.Tip Ev Satışlarının Fiyat Gruplarına Göre Tasnifi.....	226
Şekil-17 Konya’da Gıda Malları Fiyat Endeksi.....	240

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo-1 16. Yüzyılda Avrupa Nüfus Tahminleri.....	9
Tablo-2 Merkantalizm Politikaları.....	14
Tablo-3 İspanya'ya Altın ve Gümüş Girişi.....	37
Tablo-4 İnşaat Ustasının Karışık Tüketim Maddelerinin Fiziki Birimi Şeklinde İfade edilen Ücret Oranına Eşdeğer Endeks.....	44
Tablo-5 Avrupa Ülkelerinde Buğday (Gümüş cinsinden).....	46
Tablo-6 Avrupa'da Tüketici Fiyatları, 1500-1799(1500-49=100).....	47
Tablo-7 Kentli Nüfus Yüzdesi 1500-1850.....	48
Tablo-8 Mal Sepeti.....	50
Tablo-9 Eşdeğer Mal Sepeti Maliyeti 1500-1800 (gram gümüş/yıl).....	50
Tablo-10 Avrupa'da Yaşayan İşçilerin Geçim Oranı,1500-1800.....	51
Tablo-11 Alsas'da 1500-1700 Yılları Arasında Fiyat ve Ücret Değerleri (Endeks Değeri 1451-1500=100).....	53
Tablo-12 17.Yüzyıldan İtibaren Verilen Kapitülasyonlar.....	59
Tablo-13 Gümrük Vergi Oranları 1470-1586 (Ad valorem %).....	61
Tablo-14 Çift Resmi Oranı.....	73
Tablo-15 Raiyyet Çiftliklerinin Ortalama Boyutları(Dönüm olarak,bir dönüm=920 metrekaare).....	77
Tablo-16 1527-1528 Mali Yılı Bütçesine Göre İmparatorluğun Vergi Geliri Genel Toplamının Çeşitli Eyalet Grupları Arasında Dağılım Oranları.....	81
Tablo-17 1527-1528 Yılında Eyaletlerdeki Dirlik Miktarı ve Dirlik Sahiplerinin Adetleri.....	82
Tablo-18 16.Yüzyılda Bütçe Ve Mukataa Gelirleri ile Mukataa Gelirlerinin Bütçe Gelirlerine Oranı.....	92
Tablo-19 1695 yılı Peşin Mukataa Olarak Satılan Vergi Türleri (Akçe).....	97
Tablo-20 Muaccele/Peşin Bedellerinin, Senelik Malı Karşılama Oranları İltizam Türü.....	98
Tablo-21 1695-1697 Arasında Tek Başına ve Ortak ile Malikane Deruhte Sayıları.....	98

Tablo-22 1695-1697 Arasında Malikanecilerin Askerî-Sivil Dağılımı Malikane Sahipliği.....	99
Tablo-23 1695-1697 Arasında Malikaneci Grupları ve Muacceleleri (Akçe).....	99
Tablo-24 1695-1697 Arasında Malikanelerin Satıldığı Bölgeler.....	100
Tablo-25 I.Süleyman Devrindeki Sayımlara Göre 1520-1530 Yılları Arasında Osmanlı Devleti'nde Nüfusun Yayılışı.....	101
Tablo-26 1571-1580 Yılları Arasında Belirli Şehirlerde Hane ve Nüfus Sayısı.....	102
Tablo-27 1527-1528 Yılı Genel Bütçe Dengesi, Akçe Olarak.....	104
Tablo-28 Bütçelere Göre Hazineden Maaş Alan Askeri ve Yönetici Personel ile Bunların Ödeneklerinin Toplamı ve Bütçe İçindeki Oranlarının Seyri.....	105
Tablo-29 Bütçelere Göre Teslimat Harcamalarının ve Bunların Toplam Bütçe Giderleri İçindeki Oranlarının Seyri.....	105
Tablo-30 1528 Mali Yılına Ait Osmanlı Bütçesinde Kamu Gelirleri Tablosu, Akçe Cinsinden.....	106
Tablo-31 1567:1568 ve 1567-1568 Bütçe Dengesi.....	106
Tablo-32 1660-1661 ve 1669-1670 Bütçe Dengesi.....	107
Tablo-33 1523-1748 Yılları Arası Osmanlı Bütçeleri.....	108
Tablo- 34 Avrupa Sikkelerinin Akçe Cinsinden Kur Değerleri,1584-1731.....	113
Tablo- 35 Gümüş Akçe ve Altın Sultani,1584-1689.....	116
Tablo-36 Süleymaniye İmaratinin 1585/86 Muhasebe Bilançosundaki Senelik Tüketim Miktar ve Oranları Esas Alınarak, İstanbul'un 3 Ayrı İmaretinde Hesaplanan Mutfak Masrafları	134
Tablo-37 Fiyat Endeksleri Özeti(10 yıllık ortalamalar).....	139
Tablo-38 1584 Yılında Konya'daki Vergi Mükellefi Sayısı.....	149
Tablo-39 1592 Yılında Tımar Nahiyeleleri.....	155
Tablo-40 Karaman Eyaleti Has ve Zeametleri.....	156
Tablo-41 1576-1577 Tarihli Tımar Ruznamçe Defterine Göre Karaman Eyaletinde Dirliklerin Dağılımı.....	157
Tablo-42 1576-1577 Tarihli Tımar Ruznamçe Defterine Göre Karaman Eyaletinde Tımarların Dağılımı.....	158
Tablo-43 1576-1577 Tarihli Tımar Ruznamçe Defterinde Gelir Durumlarına Göre Tımarların Dağılımı.....	161

Tablo-44 1576-1577 Tarihli Deftere Göre Nahiyyelerde Tımar Sahiplerinin Gelir Seviyeleri.....	162
Tablo-45 1576-1577 Tarihli Tımar Ruznamçe Defterine Göre Karaman Eyaletinde Tevcih Sebeplerine Göre Tımarların Dağılımı.....	164
Tablo-46 1576-1577 Tarihli Tımar Ruznamçe Defterine Göre Karaman Eyaletinde Zeametlerin Dağılımı.....	169
Tablo-47 1576-1577 Tarihli Tımar Ruznamçe Defterinde İsmi Geçen Çiftlik ve Çayırılar.....	172
Tablo-48 1576-1577 Tarihli Tımar Ruznamçe Defterine Göre Karaman Eyaleti Nahiyyeleri ve Üretim Üniteleri.....	172
Tablo-49 Terekelere göre Konya’da Kullanılan Yabancı Emtia.....	177
Tablo-50 Konya’da Faaliyet Gösteren Esnaf Grupları.....	185
Tablo-51 Konya’nın Kazalarında Tarımsal Üretim ve Vergi Mükellefi, Köylüler (Kanuni dönemi 2.yarı).....	192
Tablo-52 Konya’nın Kazalarında Tarımsal Üretim ve Vergi Mükellefi, Köylüler(1584).....	194
Tablo-53 Nehri Kafur Mahallesiindeki Hanelerin Sahip Olduğu Hayvan Mevcudu.....	196
Tablo-54 İstanbul’da İnşaat İşçilerinin Günlük Ücretleri.....	202
Tablo-55 İmaret Görevlilerinin Günlük Yevmiyeleri.....	205
Tablo-56 Katipler ve Tahsildarlar Cemaatinin Günlük Yevmiyeleri.....	206
Tablo-57 Avrupa Kentlerinde Fiyatlar ve Ücretler.....	207
Tablo-58 1002-1008 Yılları Arasında Konya’daki Vergi Mükellefi Köylülerin Sayısı.....	213
Tablo-59 1002-1008 Yılları Arasında Konya’daki Bazı Vergiler Toplamı.....	215
Tablo-60 1002-1061 Yılları Arasında Konya’daki Bazı Vergiler Toplamı.....	216
Tablo-61 1017-1061 Yılları Arasında Konya’daki Mukataa Gelirleri.....	217
Tablo-62 1017-1048 Yılları Arasında Konya’daki Öşür Gelirleri.....	218
Tablo-63 1017-1054 Yılları Arası Resm-i Çift, Resm-i Bennak ve Resm-i Mürecced Vergiler Toplamı.....	219
Tablo-64 1676 yılında Sefer için Toplanacak Sürsat Bedelleri.....	220
Tablo-65 1675 Tarihli Fermana Göre Bedel-i Nüzul Haneleri.....	220

Tablo-66 1676 Yılında Kazalardan Alınan Sürsat Bedelleri.....	221
Tablo-67 1685 Yılında Kazalardan Alınan Sürsat Bedelleri.....	221
Tablo-68 1687 Yılında Kazalardan Alınan Sürsat Bedelleri.....	222
Tablo-69 1687 Tarihli Fermana Göre Bedel-i Nüzul Haneleri.....	222
Tablo-70 1687-1692 Tarihli Fermanlara Göre Avarız Hane Sayısı.....	223
Tablo-71 1692 Yılına Ait Kur Değerleri.....	223
Tablo-72 Ev Satışlarında Kullanılan Para Birimlerinin Yıllara Göre Dağılımı.....	227
Tablo-73 Yüksek Fiyata Satılan Dükkanlar.....	228
Tablo-74 1670-80 Yıllarında Konya ve Antep'te Riyali ve Esedi Kuruşun Resmi Akçe Değerleri.....	229
Tablo-75 1571-1681 Yılları Arasında Koyun ve İnek Fiyatlarındaki Değişim	232
Tablo-76 İstanbul Tüketici Fiyatları Endeksi.....	234
Tablo-77 Gıda Malları Sepet Endeksi.....	238

GİRİŞ

Ekonomik gelişmenin önündeki en büyük engellerden bir tanesi enflasyon olgusudur. Ortaya çıkan enflasyon ile mücadele etmek ekonomi yönetimi için her zaman sorun olmuştur. Mücadelenin etkin kılınması için enflasyona neden olan unsurların doğru tespit edilmesi en önemli adımdır. Nedenler tespit edildikten sonra doğru araçlarla müdahale edilmesi ise diğer önemli kısımdır.

Enflasyonun tarihsel gelişimi kökenlerinin 16. yüzyıla kadar gittiğini göstermektedir. 16. Yüzyılda Avrupa’da ortaya çıkan fiyat hareketlerinin daha önceki yüzyıllara göre oldukça yüksek seyretmesi literatüre Fiyat Devrimi olarak geçmesine neden olmuştur. Fiyat artışlarına neden olan çok çeşitli faktörler olmakla birlikte üzerinde en çok tartışılanı Amerika kıtasının keşfi nedeniyle artan kıymetli maden arzının enflasyona neden olduğudur. İspanya’da ortaya çıkan enflasyon kısa sürede Avrupa’ya oradanda Osmanlı Devleti’ne yayılmıştır.

Bu tezin amacı Avrupa’da ortaya çıkan enflasyonist sürecin Osmanlı Devleti’ndeki etkilerini ve daha özelde Konya ekonomisinde yarattığı etkileri ortaya koymaktır. Bu amaç doğrultusunda şu sorulara cevap aranmaktadır: i. Avrupa’da ortaya çıkan enflasyonist sürecin tek nedeni Amerika kıtasından gelen kıymetli maden akışı mıdır?, ii. Tek neden kıymetli maden akışı değilse bu sürece neden olan diğer unsurlar nelerdir?, iii. Enflasyonist süreç Osmanlı ekonomisini nasıl etkilemiştir?, iv. Konya ekonomisinin içinde bulunduğu iktisadi koşullar nasıldır?, v. Konya ekonomisi yaşanan gelişmelerden nasıl etkilenmiştir?, vi. Konya ekonomisinde Osmanlı ekonomisi genelinde yaşanan enflasyonist süreçten etkilenmiş midir? Bu sorulara yanıt aranırken literatüre katkı yapılması beklenmektedir. Literatüre yapılması amaçlanan katkılar ise şunlardır:

- 1- İktisat tarihi çalışmalarında 16.yüzyıl Konya ekonomisine ait çalışmalar bulunmakla birlikte oldukça az sayıdadır. Ayrıca 16. Yüzyıl Konya ekonomisine ait fiyat ve enflasyona dair çalışmalar yetersizdir. Tezin alana ait çalışmalara katkı sağlayacağı düşünülmektedir
- 2- Literatürde Fiyat Devrimi tartışmaları devam etmekle birlikte Fiyat Devrimine neden olan unsurlar ve devrimin sonuçları yeterince sorgulanmamaktadır. Bu eksikliğin giderilmesi amacıyla detaylı bir

literatür ve kaynak taraması yapılarak olası etki ve sonuçların ortaya konması

- 3- 16.Yüzyılda Osmanlı ekonomisinde yaşanan gelişmelerin eğer Fiyat Devrimi olmasaydı aynı sonuçları doğurup doğurmayacağı konusu üzerinde durulmayan bir noktadır. Bu eksikliği gidermek amacıyla 16.yüzyılda Osmanlı ekonomisinde etkili olan ekonomi politikaları ve sosyal ve siyasi gelişmelerin incelenmesi

Tez 3 ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümünde Coğrafi keşifler ile Amerika kıtasının keşfinin etkileri incelenmiştir. İspanya’da ortaya çıkmaya başlayan enflasyonist sürecin Avrupa kıtasına yayılması ve bu yayılma sürecinde rol oynayan faktörler tespit edilmiştir. Bu bağlamda Fiyat Devriminin nedenleri, sonuçları ve etkileri üzerinde durulmuştur.

İkinci bölümde 16.yüzyıl boyunca Osmanlı Devleti’nin ekonomik yapısını şekillendiren değişkenler ortaya konmaya çalışılmıştır. 17.yüzyıl Osmanlı Devleti açısından bir gerileme dönemi olmuştur. Bu gerileme dönemine girerken iktisadi yapının aldığı şekil, çeşitli kurumlarda ortaya çıkan bozulmalar, devlete ve düzene karşı yapılan isyanlar, ticari ve ekonomik gelişmeler incelenmiştir.

Üçüncü ve son bölümde ise Konya ekonomisinin içinde bulunduğu ekonomik yapı ve ortaya çıkan enflasyonist sürecin Konya ekonomisinde yarattığı etkiler tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu amaçla Başbakanlık Osmanlı Arşivi’nde yer alan Konya’da bulunan Mevlana Celaleddin Rumi Vakfı ve İmareti ile Sultan II.Selim Vakfı ve İmareti’nin vakıf muhasebe defterleri temel alınarak bu defterlerin kayıtları incelenmiştir. Konya ekonomisinde 16.yüzyılda fiyat hareketlerini ölçmek üzere Şevket Pamuk’un ‘İstanbul ve Diğer Kentlerde 500 Yıllık Fiyat ve Ücretler 1469-1998’ çalışmasında uygulamış olduğu yöntem kullanılmıştır. Ulaşılabilen fiyat verileri doğrultusunda belirli gıda ürünleri içeren bir mal sepeti oluşturularak 1593-1651 yılları arasındaki enflasyon ölçülmeye çalışılmıştır.

16.Yüzyıl Konya ekonomisinde fiyatların gelişim seyrini temel alan çalışmanın en önemli kısıtı fiyat verilerine erişmek olmuştur. Taşraya ait birçok belgenin arşive erişememesi nedeniyle bazı verilere ulaşmak mümkün olmamıştır. Özellikle 16.yüzyılın başlarına ait fiyat verilerine erişilememiştir.

Osmanlı Devleti'nde vakıflar yerel ve imparatorluk genelinde ekonomik gelişmelerle iç içe geçmiş aktif ekonomik kurumlardır. Mevlana Vakfı kayıtlarının incelenmesi sonucunda Konya'da tarımsal ekonominin 16.yüzyıl sonları ve 17. Yüzyıl başlarında gerilediği görülmektedir. Mevlana Vakfı bir imparatorluk vakfı değildi. 1596 yılında toplam geliri 341 533 akçe olan orta büyüklükteki bir vakıftı ve tarımsal gelirler vakfın en önemli gelir kaynağıydı. Vakıfların nüfus azalması, mevsim değişiklikleri, eşkıya hareketleri gibi tarımsal üretimi etkileyen tüm faktörler nedeniyle gelirlerinin azalması vakıf bütçelerini olumsuz etkilemiştir. Eşkiyalar köyleri yağmaladıklarında ya da kötü hava şartları nedeniyle hasat kötü olduğunda vakıfların topladığı hububat miktarı düşmüş ve bu da fiyat artışlarına neden olmuştur.

Osmanlı Devleti toprakları içinde Orta Anadolu'da yer alan Konya şehri tüm bu gelişmelerden etkilenmiştir. Dönem itibariyle Konya transit geçiş yolları üzerinde bulunan ticari faaliyetlerin canlı olduğu, yerli yabancı bir çok tüccarın konakladığı, şehir dışına ve ülke dışına ürünler gönderen bir ekonomik yapıya sahiptir. Celali isyanlarının artış gösterdiği dönemlerde elbette ki bu ekonomik yapı zarar görmüştür.

1559-1610 yılları arasında Anadolu'da iktisadi faaliyetleri ve halkın can ve mal güvenliğini tehdit eden Celali İsyanları Konya ekonomisini tahrip etmiştir. Tüccarlar yolculuğa çıkmaya korkmuşlar, köylüler usulsüz alınan vergilerden bıkmışlar, halk arasında huzursuzluk artmıştır. Köylüler toprağı işleyemez olmuş ve 1603-1610 yıllarından itibaren köylerini terk ederek dağlara çekilmişlerdir. Dolayısıyla Konya ekonomisi Celali isyanları, iklim koşulları, tağşişler, demografik gelişmeler ve Amerika kıtasından gelen kıymetli madenlerin etkisi altındadır. Sayılan tüm bu faktörlerin fiyat artışları ile ilgisi olduğu düşünülmekte ve hangi faktör yada faktörlerin diğerlerinden daha baskın olduğu belirlenmeye çalışılmıştır.

Konya'da bulunan Mevlana Celaleddin Rumi Vakfı ve İmareti ile Sultan II.Selim Vakfı ve İmareti'nin vakıf muhasebe defterleri temel alınarak bu defterlerin kayıtları incelenmiş ve çeşitli ürünlerin fiyatlarına ulaşılmıştır. Belirli gıda ürünleri içeren bir mal sepeti oluşturularak 1593-1651 yılları arasındaki enflasyon ölçülmüştür. Osmanlı ekonomisinde İstanbul için hesaplanan enflasyon oranlarıyla paralellik arz eden bir sürecin Konya ekonomisi için de geçerli olduğu tespit edilmiştir.

.BİRİNCİ BÖLÜM

16. YÜZYILDA AVRUPA’NIN GENEL GÖRÜNÜMÜ VE FİYAT DEVRİMİ

16.Yüzyılda Avrupa kıtası, Orta ve Doğu Bölgesi dışında geniş ovalardan yoksun, nüfusu dağınık, yüksek dağlarla çevrelenmiş, akarsu kaynakları açısından zayıf ve iklimi ise kıtanın bir ucundan diğerine oldukça farklılık gösteren bir yapı sergilemektedir. Yerel krallıklar, prenslikler, lordluklar ile parçalanmış bir siyasi yapı mevcuttu (Kennedy, 1990: 21). Siyasi yapının parçalanmış olması ve coğrafi kısıtlar kıtayı saldırılara açık hale getirmiştir. Kıta’da yaşamını sürdüren yaklaşık 80 milyonluk nüfus 200 kadar devlet, küçük devlet ve devlete benzeyen siyasi yapıdan oluştuğu görülmektedir (Birecikli, 2011: 4; Tilly, 2005: 33).

16. Yüzyıl’da Avrupa’da Rönesans ve Reform Hareketleri toplumları ve ekonomileri çeşitli açılardan etkilemiştir. Ekonomik alanda yaşanan en önemli gelişmelerden biri ise Coğrafi Keşifler olmuştur. Bu keşifler Amerika kıtasının, Hindistan’ın ve daha önce bilinmeyen pek çok yerin, yeni ticaret yollarının bulunmasıyla sonuçlanmıştır. Amerika kıtasının keşfi Avrupa kıtasının daha önce görmediği miktarlarda altın ve gümüşe ulaşmasını sağlamıştır. Büyük miktarlarda altın ve madene ulaşan İspanyol fatihleri bu madenleri İspanya’nın Sevilla Limanına göndermeye başlamıştır. Zaman içinde Sevilla limanına gönderilen altın miktarı ciddi boyutlara ulaşmıştır. Gönderilen bu madenler gerek ticari faaliyetler ve gerekse İspanya Krallığı’nın borç ödemeleri aracılığıyla Avrupa kıtasına yayılmıştır.

Aynı dönemlerde İspanya başta olmak üzere Avrupa kıtasının neredeyse tamamına yakın kısmında fiyat artışları yaşanmaya başlamıştır. İktisat yazınında bu süreç Fiyat Devrimi olarak adlandırılmaktadır. Devrim adını almasının nedeni oldukça uzun süredir durağan olan fiyatlarda meydana gelen artıştır.

1.1. Avrupa’nın Görünümü

1490 yılı Avrupa haritasına bakıldığında İngiltere, İsveç, Polonya, Rusya ve Osmanlı İmparatorluğunun geniş toprakları görünürken, çok sayıda düklük, prenslik, piskoposluk, ve küçük devletler kıtanın parçalanmış siyasi yapısını gözler önüne sermektedir (Tilly, 2001: 87). 1500 ile 1600 yılları arasında Avrupa nüfusunun 30 veya 35 milyondan yaklaşık olarak 60 veya 70 milyona çıkarak iki katına ulaştığı

görülmektedir (Arslan, 2001: 108). Avrupa kıtasının tamamı için yapılan bazı tahminlere göre kıtanın nüfusu 1750’de 140 milyona çıkmıştır (Heaton, 1995, 195). Dönem itibariyle kıta, siyasi istikrarsızlığın hüküm sürdüğü bir devir yaşamıştır. 1500’lü yılların başında İngiltere ve Fransa’nın Yüz Yıl Savaşları’ndan oldukça fazla etkilendiği görülmüştür. Fransa Yüzyıl Savaşlarının (1337-1453) ardından istilalar, salgın hastalıklar, mücadeleler nedeniyle harap bir haldedir. Köylüler topraklarını bırakıp kaçmış, tarım alanları bakımsız ormanlık alanlara dönüşmüştür. Şehirlerin eşkıya hareketleri yüzünden birbirleriyle bağlantıları kesilmiş ve iktisadi yapıları çökmüştür. Kilise de tüm olanlardan etkilenerek yoksullaşmıştır. Fransa 15.yüzyılda feodaliteyle birlikte güçlü bir monarşik devlet haline gelmiş olmasına rağmen Calvinistlerle yaşanan din çatışmalarının devam ettiği görülmüştür. İngiltere ise 15.yüzyılın ortasında soyluların egemenliğinde bir ülke görünümündedir. Birkaç soylu aile yönetimde söz sahibidir. Kendi içlerinde savaşıyan bu feodal ailelere rağmen ülkede ziraat gerilemiş, sanayi ilerlemiş, ücretler artmıştır (İnalcık, 2012a: 101-242). İngiliz aristokrasisi köylüleri etkin bir şekilde sömürmüş 18. yüzyıla gelindiğinde köylülerin çoğu toprağını kaybetmiştir (Mooers, 1997: 55).

Bu süreçte İtalya’da ise şehirlerin kendi aralarında anlaşmazlıklar içinde olduğu görülmüştür. 5.Yüzyıldan 19.yüzyıla kadar İtalya parçalanmış bir yapı arz etmektedir. Ülkenin farklı yönetim biçimlerini benimseyen Napoli Krallığı, Kilise Devleti, Floransa Cumhuriyeti, Milano Dukalığı, Savoy Dukalığı, Ceneviz ve Venedik Devletlerinden oluştuğu görülmektedir. Venedik, Ceneviz, Piza, Floransa ve Milano ticari ve finans açısından gelişmiş bölgelerden oluşmaktadır. Ancak uzun süren savaşların ardından imzalanan 1559 tarihli anlaşma ile İtalya İspanya hakimiyetine girmiştir. Osmanlı Devleti açısından ticaret alanında öne çıkan en önemli devlet Venedik olmuştur. Osmanlı Devleti ile Venedik ilişkileri tarihin bir çok döneminde barış, savaş, uzlaşma ticari ilişkiler şeklinde devam etmiştir. Venedik sahip olduğu deniz gücü ile Akdeniz ticaretinde önemli roller üstlenmiştir. Ticari amaçları doğrultusunda siyasi ilişkilerini yönlendiren bu devlet Akdeniz ticaretinden pay almayı başarmıştır. Venedik ve Cenova ticari ilişkiler bakımından İtalya’yı derinden etkileyen iki cumhuriyet olmuştur. Bu cumhuriyetler Akdeniz ticaretinde söz sahibi olmayı başarmışlardır (İnalcık, 2012a: 13-237). Venedik’in uygulamış olduğu ithal ikameci politikalar dış ticaret bilançosu üzerinde olumlu etkiler

yaparken, denizcilik alanında 16.yüzyılın ikinci yarısına kadar sürecek bir avantaj sağladığı görülmüştür (Tabak, 2010: 73). İtalya şehir devletleri arasında ticaret, finans, bankacılık alanlarında diğer bölgelerden belirgin bir şekilde ayrılan devletlerin bulunduğu görülmektedir. İtalya ve Hollanda'nın gelir düzeyinin nispeten yüksek olması İspanya Krallığı'nın finans kaynakları olarak görülmelerine neden olmuştur. Özellikle Floransa 16.yüzyıla kadar bankacılık ve finans sisteminde oldukça gelişmiştir. Papa ve Prenslere borç vermiş, Papanın topladığı paralara aracılık etmiştir. Ayrıca İngiltere'den yün alıp kumaş haline getirdiği ürünü Doğu ülkelerine satmıştır (İnalçık, 2012a: 33-35).

Kuzey Avrupa devletleri, Danimarka, Norveç ve İsveç ise kendi aralarındaki rekabetle meşgul oldukları için büyük devletlerin mücadeleleri arasında söz sahibi olacak konumda değillerdi (Baykal, 1988: 17). Bu devletlerin Orta Avrupa'ya uzak mesafede olmaları bir anlamda onları karmaşanın gerisinde tutmuştur.

Hollanda ise zengin bir ülke konumundaydı ancak İspanyol idaresinden hoşnut olmayan bir yapı sergiliyordu. Calvinizm'in bu ülkede taraftar bulması gecikmedi (İnalçık, 2012a: 243). Yönetim ve gelirin büyük kısmıyla Krallığın giderlerini finanse eden Hollanda 1568'de İngiltere'nin de desteğiyle İspanya'ya karşı ayaklanmıştır (Baykal, 1988: 99). Bu isyanın temel nedeni din duygusu gibi görünse de ekonomik bağımsızlık kazanma duygusu da bir o kadar önem arz etmiştir.

Hollanda'nın isyanından sonra İspanya bu ülke ile ilgilenmek yerine İngiltere ve Fransa ile 1604 yılına kadar süren savaşırlara girmiştir. 1596 ve 1607 yıllarında İspanya'nın iflas etmesi Hollanda ile ateşkes imzalamasına zemin hazırlamıştır. Hollanda'da meydana gelen isyanları bastırmak için bölgeye ordu gönderilmesi hazine üzerinde önemli bir baskı yaratmıştır (Kalkan, 2014: 7).

Avrupa'da yaşanan savaşlar Almanya'da devletin gücünü kaybetmesine neden olmuştur (Baştav, 1988: 112). Orta Çağ boyunca Almanya Avrupa ticaretinin merkezi olmuş, Ren, Elbe ve Oder gibi nehirlerin kolları bir ticari ağ işlevi görmüştür. Bu dönemde Alman ticareti sayısız farklı alanda hareket etme üstünlüğüne sahiptir. Ancak 1618 yılından itibaren Almanya çoktan başlamış bir gerileme döneminin içine girmiştir. Özellikle İspanyol dış siyasetinin desteklenmesi, büyük ölçüde Alman bankerlerden, Welserler ve Fuggerlerden alınan borçlar ile mümkün olmuştur. Ancak İspanya'nın iflasını açıklaması bu aileler ve Alman

ekonomisi için yıkım olmuştur. Vestfalya Antlaşmasıyla önemli Alman nehirlerinin kontrolü yabancı ülkelere geçmiştir. Bu durum iktisadi yapıya ağır bir darbe vurmuştur. Almanya ile yenilenen ticari ilişkiler, kontrolleri altındaki nehir kollarından geçiş ücretini belirleyen yabancı ülkelerin lehine gelişmiştir. Bunun sonucunda ise orta sınıf ticaretle uğraşamaz hale gelmiştir (Lee, 2002: 119-120). Otuz Yıl Savaşları (1618-1648) nedeniyle Almanya'nın nüfusunun 20 milyondan 14 milyonun altına indiği bilinmektedir. Savaşlar ve salgın hastalıklar nedeniyle ciddi azalmalar gösteren Avrupa Kıtasının nüfusu ülkeler bazında farklı tarihlere rastlamakla birlikte 16.yüzyıldan itibaren artış göstermeye başlamış, 18.yüzyıldan itibaren kıta bazında nüfusun genel artış eğiliminde olduğu görülmüş ve 19.yüzyılda hızlı artış sürecine girmiştir (Heaton, 1995: 194-195). Nüfusun artış trendine girmesiyle birlikte Avrupa'nın demografik avantajlardan fayda sağladığı düşünülmektedir.

Yeni savaş tekniklerinin bir çoğunun geç-orta çağ ve erken-modern çağ Avrupası'nda ortaya çıkması kıtanın bütünlüğünü sağlama yönünde olumlu bir ilerleme olarak görünse de askeri güç merkezlerinin çeşitli olması kıtada birlik sağlanmasını güçleştirmiştir (Kennedy, 1990: 24). Merkezi otoritenin kıtaya hakim olmaması ortak bir askeri güç oluşturulmasını engellemiş ancak bölgesel bazda savaş teknikleri ve usulleri gelişme göstermiştir. Pek çok Avrupa Devleti profesyonel ordular ve sabit krallık güçleri yerine paralı askerlerden oluşan ordularla savaşmıştır. Bu askerler savaş devam ettiği sürece kazançlı çıktıkları için savaşlar kısa sürede sonlandırılmamıştır. Savaşların uzun sürmesine neden olan diğer bir unsur ise askeri disiplinsizlik olmuştur (Lee, 2002: 116). 1650'lerden sonra savaş nedenleri arasında kişisel veya hanedan ihtirasları önem kazanmıştır. Fransa'nın büyümesi, komşularının üzerinde baskı yaratmış ve ekonomik mahreçler çatışmalara yol açmıştır. Hollanda'nın, gemiciliğini ve ticaretini tehlikede gördüğü her durumda savaşa hazır durumda olduğu görülmektedir. Fransa'nın, Hollanda'yı iflas ettirebilme umuduyla Hollanda'ya yönelik çatışma ve savaşları desteklediği görülmektedir. Yeni Dünya'daki gelişmeler yeni sorunlar yaratmış, Fransız, İngiliz ve Hollandalılar da İspanyol ve Portekizlilerin amaçlarına ortak olmak istediklerinde çıkar çatışmaları yaşanmıştır. Devlet bütçelerinde savaş maliyetlerinin yükü artmıştır. Ateşli silahların

sağladığı avantaj yüksek kalelerin inşa edilmesine yol açmıştır. Denizci uluslar ise büyük donanmalar kurmaya başlamıştır (Heaton, 1995: 205).

Tarihçi Geoffrey Blainey'e göre Avrupa devletlerinin yükselişlerini 1400'lü yıllarda öngörmek mümkün değildir. Bu yükselişe olanak tanıyan en önemli gelişmelerden biri Coğrafi Keşifler ve Amerika Kıtasının keşfi olmuştur. Diğer önemli gelişmeler arasında ise Protestan inancının yaygınlaşması sayılabilir (Blainey: 2005: 373-374). Protestanlığın ticarete ilişkin görüşleri Kuzey Avrupa devletlerinin gelişimini desteklemiştir. Kömür madenlerinin kullanılması buhar gücünü ön plana çıkararak Sanayi Devrimine zemin hazırlamıştır. Yaşanan tüm bu gelişmeler Avrupa kıtasının ilerlemesine olanak tanımıştır. Portekizlilerin Hint okyanusuna ulaşmaları İslam dünyasına ve ticaretine büyük bir müdahale olmuştur. 16.Yüzyılın sonlarında müslümanların Portekizlilerin teknolojik avantajlarına karşı daha üstün olduğu görülmüştür. 17.Yüzyılda Osmanlı Devleti'nin Güney denizlerindeki hakimiyeti sona erse bile ticari faaliyetleri devam etmiştir (Hodgson, 1993: 628).

Braudel Akdeniz isimli kitabında Avrupa nüfusunu 60-70 milyon olarak tahmin etmiştir (Braudel, 1993: 478-479). 16.Yüzyılda Avrupa'da nüfusu 100 bin ve üzeri olan kent sayısı 5'ten kent 14'e yükselmiştir. Bu kentler İstanbul, Napoli, Venedik, Milan, Paris, Roma, Palermo, Messina, Marsilya, Lizbon, Sevilla, Antrep, Amsterdam ve Moskova'dır. Bu kentlere köylerden geniş çaplı göçler olmuştur. Kentlerde ücretler fiyatların gerisinde kalmış, toprak sahiplerinin karları artmış, vergiler artırılmıştır (Davies, 2011: 561).

Avrupa Kıtasının Demografik Yapısı

1400'lü yıllar Avrupa kıtasının demografik yapısının değişime uğradığı yıllar olmuştur. Özellikle 1348-1349 yılları arasında görülen veba salgını bütün Avrupa'yı etkisi altına alarak ekonomiyi tahrip etmiş ve nüfusun üçte birinin ya da daha fazlasının ölümüne neden olmuştur (Arnold, 1995: 7).

16.yüzyıla ait nüfus bilgilerinin kesinliğinden emin olunmamakla birlikte erişilen belgeler ışığında tahminler yapılmıştır. Bu yüzyıl tüm Avrupa'da nüfus artışının görüldüğü bir yüzyıl olmuştur.

Tablo-1 16. Yüzyılda Avrupa Nüfus Tahminleri

Ülkeler	1500	1550	1600
Almanya	12 000 000	14 000 000	16 000 000
Avusturya-Bohemya	3 500 000	3 600 000	4 300 000
Belçika	1 250 000	1 650 000	1 300 000
İskandinavya	1 500 000	1 700 000	2 000 000
İskoçya	800 000	900 000	1 000 000
İspanya	4 690 000		6 630 000
Fransa	16 400 000	19 000 000	20 000 000
İngiltere	2 300 000	3 100 000	4 200 000
İrlanda	800 000	900 000	1 000 000
İtalya	10 500 000	11 400 000	13 100 000
Polonya	2 500 000	3 000 000	3 400 000
Portekiz	1 000 000	1 200 000	1 100 000
Hollanda	950 000	1 250 000	1 500 000
İsveç	600 000	750 000	900 000
Osmanlı Devleti	11 692 000		16 000 000

Kaynak:Fontana'dan Aktaran (Bal, 2011a: 23)

İtalya nüfusu milattan hemen sonra 7.1 milyon iken, 1560'da 11 milyona ulaşmış, İngiltere 16.yüzyılda 2,5 milyon olan nüfus 100 yıl sonra iki katına çıkmış, Almanya'da ise 16.yüzyılın ortasında 22 milyona yükselmiştir (Arslan, 2001: 110). İspanya da bu konjoktüre uygun bir şekilde nüfusunu arttırmıştır. Braudel bu yüzyılda İspanya'nın 8 milyon, Portekiz'in 1 milyon, Fransa'nın 16 milyon ve İtalya'nın 13 milyonluk bir nüfusa sahip olduğunu tahmin etmiştir (Braudel, 1993: 478). Chapman'a göre ise 16. Yüzyılın ortalarında İspanya nüfusu 6,45 milyona, yüzyılın sonlarında ise 8 milyona ulaşmıştır (Chapman, 1966: 333).Yapılan tahminler nüfusun 8 milyon civarında olduğunu göstermektedir. İspanya'da nüfus artışına paralel bir şekilde hububat fiyatları 15.yüzyıl sonlarından itibaren artış göstermiştir. 1540 ile 1550 yılları arasında fiyatlarda yaşanan durgunluğun ardından

bir yükseliş yaşanmış ve bu yükseliş 1602-1605 yıllarına kadar sürmüştür (Bal, 2011a: 38).

1.2. Coğrafi Keşifler

15.Yüzyılın ikinci yarısı Avrupa’da sanayinin geliştiği, pazarlar ve ticaret alanlarının kurulduğu, bankacılık faaliyetlerinin geliştiği ve Kapitalizmin büyüdüğü bir dönem olmuştur. 15.Yüzyılın ikinci yarısında devletlerin ekonomik yaşamına yön veren Merkantilist teori olmuştur. Bu dönemde ülkelerin yaşadığı kıymetli maden kıtlığı ekonomi politikalarını etkilemiştir. Bu etki coğrafi keşiflere hız kazandırmıştır ancak temel nedeni kıymetli madenlere ve zenginliklere ulaşmak olarak ifade edilebilen ekonomik nedenlerle birlikte az da olsa dini ve siyasi nedenler de coğrafi keşiflerin hız kazanmasını sağlamıştır (İnalçık, 2012a: 128-131).

15.Yüzyıl aynı zamanda denizcilik bilgisinin geliştiği, pusulanın bulunduğu, yeni haritaların düzenlendiği, yeni yerlere sahip olma ve koloni kurma çabalarının ortaya çıktığı bir dönem olmuştur (Doğruer, 2009: 4). Koloni kurma çabalarında ilk sırada yer alan İspanya’yı İngiltere ve Fransa izlemiştir (Burns, Ralph, 1964: 610-611).

15. ve 16.Yüzyıllarda, Avrupa’nın dünyanın geri kalan kısmı hakkındaki bilgisi temel bir dönüşüme uğramıştır. Avrupalıların 1400’lü yıllara ait haritaları tahminlere dayanmaktadır. İzleyen 200 yıl içinde, Avrupalı haritacıların çizdiği kıtalar, günümüzde aşina olduğumuz kolaylıkla tanınan çizgilere dönüşmüştür. 1600’de haritası olmayan ya da eksik bulunan yerler olarak sadece Avustralya, Yeni Zelanda ve Kuzey Pasifik kalmıştır. En önemli keşiflerin çoğu, kısa bir zaman dilimi içinde yapılmıştır (Arnold, 1995: 5).

Feodalizmin zayıfladığı, Merkantilist politikaların önem kazandığı, ‘ticari devrim’ olarak nitelendirilebilecek bu dönemde Portekiz’lilerin Ümit Burnu’nu keşfi, İspanyol’ların 1492’de Batı Hint Adalarına ulaşmaları, İngilizler’in 16.yüzyıl başlarında Asya ticaretinde yeni yollar arama çabaları ticari kazancı en üst seviyeye çıkarma çabası olarak yorumlanmaktadır. Fransa da 16.yüzyılda başlayarak ve sonraki dönemlerde hız kazanarak sömürgecilik faaliyetlerine dahil olmuştur. Kuzey Amerika, Antil Adaları, Doğu Hindistan’ın bir bölümü ve Afrika’nın bir kısmında etkili faaliyetlerde bulunmuştur (Uygur, Uygur, 2013: 275). Ticari faaliyetlerin kısa

sürede Atlantik'e kadar yayılmasında coğrafi keşifler kadar etkili olan bir diğer unsur da köle ticareti olmuştur (MGK Genel Sekreterliği, 2013: 1). 16.Yüzyıl sonlarında Afrika'dan Amerika kıtasına çalıştırılmak üzere getirilen kölelerin sayısının 900.000 civarında olduğu tahmin edilmektedir (Uzun, 1998: 27). Afrika'dan getirilen bu insanların Yeni Kıta'da tarımsal faaliyetlerin yürütülmesinde ortaya çıkan işgücü ihtiyacını karşılamada kullanıldıkları görülmektedir.

Coğrafya bilgilerinin gelişmesi sayesinde denizasıırı seyahatlere başlayan Avrupa devletleri 1492'de Amerika'ya, 1498'de Hindistan'a ulaşmış ve 1519-1522 yılları arasında tüm dünyayı dolaşmışlardır. Coğrafi keşiflere İspanya ve Portekiz'den sonra başlayan Hollanda ve İngiltere de hızla bu yarışa dahil olmuştur (Davies, 2011: 555). Keşifler sonucunda yeni ticaret yollarının bulunması İpek ve Baharat yollarının önemini azaltmıştır. Dolayısıyla keşifler Osmanlı ekonomisini olumsuz etkilemiştir. Coğrafi keşifleri ilk başlatan uluslar denizcilik bilgilerinin gelişmiş olmasının sağladığı avantajla İspanyollar ve Portekizliler olmuştur. Bartolomeu Diaz (1450-1500), Christopher Columbus (1451-1506), Vasco da Gama (1469-1524) ve Ferdinand Magellan (1480-1521) isimli denizciler İber yarımadasının dışındaki zenginliklere ulaşmak ve Hristiyanlığı yaymak amacı ile keşiflere başlamışlardır (Kerr, 2011: 64). Geniş toprakları fethetmek için yeterli parası ve nüfusu olmayan Portekiz ticaret üsleri kurarak Anvers ve Avrupa'ya gelen baharat ticaretinde söz sahibi olmak istemiştir. Portekiz'in ardından İspanya da aynı amaçlarla keşif seyahatlerine başlamıştır (Benevolo, 1995: 131). Bu keşifler Avrupalılara arzın alışılmışın dışında ebatlarını ve miktarlarını öğreterek onların bakış açılarını büyük ölçüde etkilemiştir (Seignobos, 1960: 242). Amerika Kıtası'nın keşfi sırasında kıtada yaşayan yerliler ile İspanyollar ve Portekizliler arasında önemli çatışmalar olmuştur. Bu çatışmaları sayı olarak az olmalarına rağmen İspanyollar gerek ateşli silahları, gerekse kıtaya getirdikleri salgın hastalıklar nedeniyle kazanmışlardır. Bu mücadeleleri Yerlilerin kaybetmesine neden olan bir diğer unsur ise yerlilerin dini inançları olmuştur (Akal, 2010: 175-177).

1527 yılında Papalık tarafından çıkarılan bir buyrukla at, silah, demir, kalay, bakır, kükürt, pirinç, sülfür, güherçile, halat, kereste ve gemi yapımında kullanılan diğer malzemelerin Araplara ve Türklere satılmasını yasaklanmış, satanlar aforoz edilmişlerdir (Lewis, 2000: 233). Bu buyruk savaşta silah yapımında kullanılabilecek

her türlü malzemeyi yasaklayarak, Haçlı ordusu ve Osmanlı Devleti arasındaki siyasi ve ticari mücadeleyi açıkça gözler önüne sermiştir.

1600 yılına gelindiğinde keşiflerin ekonomik sonuçları net bir şekilde görülmüş, ticari hacim artmıştır. Bunun bir göstergesi olarak Sevilla limanına her yıl 200 geminin geldiği görülmektedir. Bu gemiler 1591-1600 arasında Amerika'dan 19 milyon gram altın ve 3 milyar gram gümüş getirmişlerdir. İspanya ve Portekiz'den sonra keşiflere başlayan Hollandalılar Baltık tahıl ticaretinin de öncülüğünü üstlenmişlerdir. Coğrafi keşiflerin dünya açısından sonuçları arasında ticaret yollarının değişmesi, yeni kıtanın keşfiyle birlikte tüm dünyanın çehresinin değişmesi, sömürgecilik faaliyetlerinin hız kazanması, pek çok tarım ürünün Avrupa'ya yayılması sayılabilir. En önemli sonuçlardan biri ise altın ve gümüş madenlerine ulaşılmasıyla birlikte merkantilist uygulamaların öneminin artması ve kıymetli madenlerin Avrupa kıtasına yayılması olmuştur. Davies'e göre bu yayılma beraberinde fiyat artışlarına yol açmış ve iktisat yazınına 'Fiyat Devrimi' olarak geçen süreç başlamıştır. Fransa'da tahıl fiyatları 1600'de 1500'e göre 7 kat artmıştır (Davies, 2011: 555-559).

Coğrafi keşiflerin en önemli sonucu; kıymetli maden arzının artması olmuştur. Columbus Amerika'yı keşfettiğinde, tahminlere göre Avrupa'da tedavülde olan altın ve gümüş tutarı 400.000.000 Dolar civarındaydı. 1600 yılında Avrupa'daki değerli maden hacmi, bu rakamın yaklaşık 5 katına ulaşmıştır. İspanyollar tarafından İnka ve Aztek'lerden bu madenlerin bir kısmı yağmalanmıştır. Büyük bir çoğunluğu ise Meksika, Bolivya ve Peru madenlerinden getirilmiştir. Bu durum Kapitalist ekonominin büyümesine önemli katkılar sağlamıştır (Burns, Ralph, 1964: 611-612).

Kıymetli maden arzındaki artış karşısında yeterli mal ve hizmete ulaşılamaması fiyatların artış sürecine girmesine neden olmuştur. Coğrafi keşiflerin diğer etkileri ise; yeni ürünlerin Avrupa'ya gelmesi, Avrupa mallarının daha geniş pazarlar bulması, Avrupalı ve Afrikalıların yeni kıtaya yerleşmesi, ticaret ve yeni sermaye yatırımları için yeni imkanların ortaya çıkması, okyanus taşımacılığının ve kıtalar arası ticaret olanaklarının gelişmesi şeklinde sıralanabilir (Heaton, 1995: 217).

Coğrafi keşiflerin sonucunda Akdeniz bölgesi eski önemini kaybetmiş, dünyanın yeni ticaret merkezleri sırasıyla Lizbon, Sevilla, Anvers, Amsterdam ve son olarak Londra'ya kaymıştır. Özellikle Anvers, Amsterdam ve Londra borsaları

çeşitli mali işlemleri gerçekleştirecek düzeye erişmiştir (Tanilli, 1999: 52). Akdeniz ticaretinin önemi azalmasıyla birlikte üstünlük, keşfedilen Atlantik'teki yeni deniz yollarına geçmiştir. Bu değişim gemicilik sanayinin gelişmesine yol açmış, deniz ulaşım tekniğinin gelişmesine katkı sağlamıştır. Yeni ticari yolların bulunması, ticaret hacmini artırmış ve ticaretten sağlanan karlar sermaye oluşumu sürecini hızlandırmıştır. Üretimin artması, ticaret hacmini dolayısıyla piyasada hem para arzını artırmış, hem de dolaşımı arttırmıştır (Aydemir, Güneş, 2006 :141).

Dönemin en dikkat çeken uygulamalarından olan İspanyol Merkantilizminin temel amacı Yeni Dünya'dan gelen altının büyük bir kısmını ülke içinde tutmak olmuştur. Bu politika ile, İspanya'yı zenginleştirmeyi ve fiyatları düşürmeyi amaçlamışlardır. Devlet, ülkeye altın girişini sağlayan ve çıkışını engelleyen önlemler almıştır. Ancak diğer ekonomik faaliyetlere önem vermeyen ve sadece değerli madene dayanan bu politika, ülkeden altın çıkışına engel olamamış ve fiyatların yükselişi engellenememiştir. 1600-1620 yılları arasında, altın bakımından dünyanın en zengin ülkesi olan İspanya, bu kaynağını etkin kullanamamış, sanayi ve tarım kesiminin gelişimine öncelik vermemiştir. Rezerv olarak korunan altın stoklarının baskısı altında, ülke ihtiyaçlarını karşılayacak üretim yapılamamıştır. Enflasyon olgusu ortaya çıkmış, fiyatlar yükselmiştir. İthalatın artması ise mevcut endüstriyi de yıkmıştır. Alınan sert önlemlere rağmen, altın İspanya dışına çıkmıştır. Ülke hızla yoksullaşmaya başlamıştır, bu tarihte İspanyol halkının yarısı üretken değildir: % 20' si, devletten maaşını alarak, % 30'u ise ruhban sınıfı veya Kilise kaynakları sayesinde yaşamını sürdürmüştür (Hamitoğulları, 1982 :57).

1.3. Merkantalizm

Rönesans ve Reform hareketleri, Avrupa'da temel ekonomik değişmelere yol açmıştır. Reform hareketleri Avrupa'nın politika ve ekonomi algısını değiştirmiş ve ortaya çıkan yeni dini görüşler ulus devletlerin gelişmesinde etkili olmuştur. Reform hareketlerinin getirdiği Protestan ahlak, ticaret ve serbest mübadele sistemine destek vermiştir (Örs, 2013 :15). Rönesans insanın dünyadaki refahına önem veren bir unsur olmuştur. Rönesans temelde materyalist bir bakış açısı olup insanın dünyadaki mutluluğuna maddesel yönüyle yaklaşmıştır. Rönesans ve Reform hareketleri ile birlikte ekonomik alanda birçok değişiklik meydana gelmiştir. Kentleşme hız

kazanmış ve kendine yeterli özellikler taşıyan ekonomik yapıda yabancı uluslarla ticaret artmaya başlamıştır (Savaş, 2007: 141-142).

Tablo-2 Merkantilizm Politikaları

	Merkantilizm	
	Amaç	Araç
Nüfus	Yüksek Üretim	Teşvik ve Engel
İstihdam	Yüksek Üretim	Zorlayıcı
Ücret	Düşük Maliyet	Zorlayıcı
Üretim	Yerli Üretim	İthal İkame
Vergi	Yüksek Üretim	Üretimi Özendirici
Fiyat	Düşük Fiyat	Fiyat Kontrolleri
Para	Yüksek Para Arzı	Dış Ticaret Fazlası
Dış Ticaret	Dış Ticaret Fazlası	İthalat Engelleri

Kaynak: Peker, 2015: 10

Merkantilizm uygulamalarının müdahaleci nitelikte olduğu görülmektedir. Avrupa Devletleri ekonomiye müdahalede bulunarak üretim hacmini kontrol etmek istemiş ve bu doğrultuda vergi, teşvik, nüfus, ücret politikalarını titizlikle uygulamıştır.

15.Yüzyılda başlayan ve ilerleyen dönemde etkisini hissettiren ekonomik gelişim “Ticari Devrim” olarak adlandırılır. Ticari Devrim’in nedenleri arasında şunlar sayılabilir;

- Akdeniz ticaretinin İtalyan şehirlerinin egemenliğine girmesi
- İtalyan şehirleri ile Kuzey Avrupa arasındaki karlı ticarete kar oranlarının artması
- Duka altını ve Florin gibi madeni paraların dolaşıma dahil olması
- Madencilik, gemicilik faaliyetlerinin artması ve ticarete sermaye birikiminin sağlanması
- Daha fazla vergi alabilmek için zenginliğin teşvik etmesi
- Savaş malzemeleri talebinin artması
- Özellikle Marco Polo tarafından 13. yüzyılın sonlarına doğru yapılan Çin seyahati sonucunda, bu ülkenin zenginliğine ve ihtişamına yönelik raporların yayımlanması (Doğruer, 2009: 3).

Sayılan bu faktörler güç ve zenginliğe ilişkin yeni bakış açıları getirmiş ve ticaretin genişlemesini sağlamıştır (Burns, Ralph, 1964: 608-609).

Ticaret, Cenova, Pisa, Venedik gibi İtalyan şehirlerinde yoğunlaşmış, Lizbon, Bordo, Liverpool, Bristol ve Amsterdam limanları canlanmıştır. Bu limanlara Doğu'dan baharat ve tekstil ürünleri, Kuzey Amerika'dan ise mısır, tütün ve patates gelmiştir. Bunlara ilave olarak Karayip Adaları'ndan Rom, Güney Amerika'dan kakao, çikolata, boya, Afrika'dan ise fildişi, köle ve devekuşu tüyü geldiği görülmektedir. Şeker, kahve, pirinç ve pamuk ise batı yarımküreden gelmiştir (Burns, Ralph, 1964: 611). Coğrafi keşifler, kıymetli madenler, Avrupa'da ticari faaliyetleri artırarak Avrupa'nın zenginleşmesini sağlamıştır. Kıymetli madenlerin gelmesiyle pahalılık başlamış bu durum köylüleri yoksullaştırmıştır. Büyük toprak sahipleri daha fazla vergi alabilmek için köylülere baskı yaparken köylülerin isyanlarıyla karşılaşmışlardır. Daha fazla servet edinmek isteyen merkezi otorite dış ticareti geliştirici önlemler üzerinde durmuştur. Bu amaçla ülkeden kıymetli maden çıkışına yasaklamalar getirilmiş ancak yeterli olmamıştır. Dış ticarete fazla veren bir politika izlenmesi amaçlanmıştır. Bunun için de ülkelerin malı ucuza alıp pahalıya satmaları gerekmiştir. Bunu sağlamak için denizaşırı faaliyet gösteren büyük ticari işletmeler kurulmuş ya da satın alınmıştır. Merkezi yönetim de bizzat bu firmalara ortak olmuş ya da desteklenmiştir. Gümrükler, yasaklar, döviz kontrolleri ve savaşlar uluslararası rekabeti önlemek için kullanılmıştır. Milliyetçilik bu döneme damgasını vurmuştur. Ticarete yaşanan bu gelişmeler, pazar olarak görülen ülkelere koloni düzeninin kurulmasına neden olmuştur. Avrupa'da yaşanan değişim süreci coğrafi keşifler, kıymetli maden akımı, dış ticarete getirilen korumacı yaklaşım, feodal düzenin sarsılmaya başlaması, köylü isyanları tarafından şekillenmiştir. 1500-1750 yıllarını kapsayan bu dönem Merkantilist Dönem olarak adlandırılmıştır (Yılmaz, 1992: 5-6).

1.3.1. Merkantalist Düşüncenin Temel Özellikleri

Ortaçağ kültüründe lüks harcamalar toplumsal ilişkileri zedelediği gerekçesiyle tercih edilmemiştir. Bu kültür merkantilizmin gündeme gelmesiyle birlikte yavaş yavaş değişmiştir. İlk olarak lüks malların tüketimi yabancı mallar bazında yasaklanmış daha sonra ise tüketimin artması ülkenin güç göstergesi olarak kültüre yerleşmiştir. Bu görüşü sahiplenilen düşünürler arasında Barbon, Coke, North ve Petty gösterilebilir. İlerleyen dönemlerde, bu görüşleri William Temple, Postlethwayt,

Hume ve Steuart da benimsemiştir (Doğruer, 2009: 8). Merkantilist düşüncede en önemli unsur ticaret olarak görülmüştür. Ülkeler ticaret vasıtasıyla zenginleşecektir.

Merkantilizm kapitalizm anlayışının farklı bir yorumu olarak ifade edilebilir. Ortaçağ sonrası dönemin en baskın ideolojisidir. Uygulamalarıyla ilk iktisadi doktrin olarak ele alınabilir. Metodolojik özellikleriyle ise nitelikli bilimsel düşünce sistematiğidir. Uzun bir dönemin en belirgin politika setini oluşturmaktadır. Kapitalizmin belirgin özelliklerini çağrıştırmaları açısından kendinden sonraki dönemi şekillendirdiği görülmektedir (Taşar, 2016: 60).

Merkantilist düşüncenin temel ilkeleri şöyle sıralanabilir; (Aydemir, Güneş, 2006: 145-146)

- Bir ülkenin temel amacı sahip olduğu kıymetli maden miktarını artırmaktır
- Ülke ekonomilerinin dış ticarete fazla vermeleri gerekmektedir, bu nedenle ithalatı azaltıcı ve ihracatı artırıcı önlemler alınmalıdır
- Ülke içi ticaret serbest olmalı ancak ülke dışına yapılan ticarete gümrük uygulamalarına başvurulmalıdır
- Devlet kıymetli maden miktarının artırılması için ekonomiye müdahale etmelidir
- Bir devletin gücü, nüfusunun fazla olması, ordu ve donanmasının güçlü olması ve sahip olduğu kıymetli maden miktarıyla doğru orantılıdır. Bu varsayımlara dayanan merkantilizm yaklaşık 300 yıl Avrupa ekonomisine yön vermiştir.

1.3.2. Merkantilist Düşüncenin Politika Önerileri

Merkantilist düşünce sistemi ülkelerin dış ticaret yoluyla zenginleşeceğine inanmıştır. Bu zenginliğe erişmek için güçlü bir ordu ve donanma, kalabalık nüfus, ihracatın artırılması ve ithalatın kısıtlanması, vergi politikalarının düzenlenmesi, üretimin artırılması gibi politika önerilerinde bulunmuştur. Tüm bu politika önerilerinin temel amacı dış ticaret yoluyla daha fazla altın ve gümüşe ulaşarak zenginleşmektir.

Merkantilistler nüfus artışını özendirmişlerdir. Bunun bir nedeni halkın savaşlardan, hastalıklardan kırıldığı bir sırada hızlı nüfus artışı tehlikesinin olmamasıdır. Bir diğer nedeni, askeri gücün, henüz makineleşme seviyesinin çok düşük olduğu bir dönemde insan sayısına dayanmasıdır. Ayrıca üretimin emek-

yoğun olduğu bu dönemde ihracat fazlası sağlanması için üretim artışının düşük ücretlerle gerçekleşmesi gerekmektedir (Kazgan, 2000: 45). Örneğin Almanya'da geniş aileler ödüllendirilmiştir. İtalya'da nüfusun arttırılması amaçlı politika uygulanmıştır. Göç politikaları üzerinde önemle durulmuştur. Giovanni Botero'ya göre göç; üretken güçten sızıntı anlamındadır. Jean Baptiste Colbert zamanında Fransa'da yurtdışından getirilen yabancı işçilerin tekrar ülkelerine dönmeleri yasaklanmıştır (Doğruer, 2009: 16). Nüfus artışını desteklemenin diğer bir nedeni de savaşlar nedeniyle ihtiyaç duyulan insan gücü olmuştur. Bir ülkenin nüfusunun fazla olması hem emek maliyetini düşürücü hem de askeri gücünü artırıcı etki yaratmıştır. Merkantilist düşünceye göre ücretlerin asgari geçim düzeyinde olması gerekmektedir. Ücretlerin yüksek olması işçileri aşırı tüketime sevk ederek işgücü arzını azaltmaktadır (Screpanti, Zamagni, 2005: 36). İşçilere yüksek ücret ödenmesi onların çalışma güdüsünü zayıflatmaktadır. Düşük ücret ve yüksek emek arzı ise ulusun dış ticaretteki rekabet gücünü artırmaktadır. Bu ikili sayesinde ülkeler daha fazla ihracat yapabilmiş ve daha az ithalat gereksinimi duymuşlardır (Peker, 2015: 6).

Merkantilist dönem boyunca ortaya konulan temel politikalardan biri üretimin arttırılması ve buna bağlı olarak işçilerin yoğun bir çalışma temposu içinde olması gerekliliğidir. Üretim artışı dış ticaret fazlası oluşumuna katkı sağlayacaktır. Vergilendirme ise üretim faaliyetlerine zarar vermeyecek şekilde düzenlenmelidir (Doğruer, 2009: 21-22). Özellikle yurtdışına üretim yapan sektörlerin desteklenmesi gerekmektedir. Merkantilist politikalarda ihracat öncelikli iken ithalattan kaçınılmıştır. Tüccarın çıkarı yerli üreticinin çıkarından önemli görülmüştür. İthalat kısıtlamaları ülkeye tüketim mallarının girişini azaltır ve altın çıkışını engellemektedir. İhracat karşılığında ülkeye altın girişi artmaktadır. Dolayısıyla altın ve gümüş birikmekte ve ülkenin gücü artmaktadır (Bocutoğlu, 2012: 18).

Amerika'dan Avrupa'ya gelen bol miktardaki altın ve gümüş enflasyona neden olmuştur. Bu duruma ilişkin olarak Bodin Miktar Kuramını gündeme getirmiştir. Bodin, fiyatların yükselmesine neden olan unsur olarak kıymetli maden girişlerini göstermiştir. Child ise bir toplumda erzak pahalıysa insanlar zengin, erzak ucuzsa insanlar yoksuldur düşüncesini benimsemiştir (Doğruer, 2009: 23). Ayrıca merkantilistler para bolluğunun, ticari işlerin finansmanını kolaylaştırdığı

düşüncesine sahiptir (Screpanti, Zamagni, 2005: 35). Dolaşımdaki paranın bol olması enflasyona neden olsa bile ülkenin zenginliğinin göstergesi kabul edildiği için sorun olarak görülmemiştir (Doğruer, 2009: 23). Fiyatlardaki artış ile dolaşımdaki para miktarı arasındaki ilişkiyi ilk kez Martin de Azpilcueta Navarro ele almıştır. Diğer bir çalışma ise Luis de Molina tarafından 1597 yapılmıştır. Jean Bodin 1568 yılında yaptığı bir çalışmada miktar kuramını ele alarak fiyat yükselişlerini dolaşımdaki altın miktarının artmasına bağlamıştır. Bodin'den sonra miktar teorisi diğer pek çok merkantilist tarafından kabul görmüştür. John Hales 1581 yılında yayımladığı çalışmasında Malestroict ile aynı düşüncüyü paylaşarak paranın değerinde yapılan düşüşlerin fiyatların yükselmesine neden olduğunu belirtmiştir (Screpanti, Zamagni, 2005: 38).

Merkantilistlere göre düşük faiz uluslararası rekabette ülkeye avantaj sağlamaktadır. Faiz oranlarının düşmesi kredi talebini kolaylaştırır ve elde edilebilir kar miktarını arttırır. Bu ise üretimi teşvik eder (Küçükkalay, 2010: 169). Para arzının artırılmasıyla faizler düşecek ve ticaret canlanacaktır. Bu nedenle paranın ayarının düşürülmesi etkili bir politika önerisidir. İngiliz düşünür W. Petty, faiz oranının tedavüldeki para miktarınca belirleneceğini ifade eder ve faiz oranının sınırlandırılmasına karşı çıkar. Faiz oranlarına müdahale doğal kanunlara aykırıdır (Aydemir, Güneş, 2006: 154). Faiz politikası en başta dış ticarete rekabet üstünlüğü elde edebilmek için önemlidir. Düşük faiz uluslararası rekabeti ülkenin lehine çevirecektir (Doğruer, 2009: 24).

Merkantilistler için ticaret ülkeye kıymetli maden girişi sağlayacak en önemli faaliyet olarak görülmüştür. Dış ticaret bilançosunun fazla vermesini sağlamak önemli bir politika olmuştur. Ülke satın aldığından daha fazlasını satarak ülkeden kıymetli maden çıkışını önlemelidir (Küçükkalay, 2010: 164). Merkantilistler sömürgecilik faaliyetlerine sıcak bakmışlardır. Sömürgelerin anavatana bağımlı ve anavatanın hizmetinde olmasını istemişlerdir. Sömürgeler anavatan için bir kazanç kapısı olmuştur (Bocutoğlu, 2012: 19). Dış ticaret fazlası elde ederek ülkenin güçlenmesi amacına ulaşmak için sömürgecilik faaliyetleri yoğun şekilde kullanılmıştır. Bir ülkenin zengin ve güçlü olması uzun savaşlara dayanabilmesine, ülkeler fethetmesine ve kolonilere sahip olmasıyla ölçülmüştür. Ulus devletlerde hükümdar tarafından istihdam edilen paralı askerlerden oluşan ordular vardır ve

devletlerin savaşları kazanmak için paraya ihtiyaçları vardır. Hükümdarın birinci amacı hazinenin büyümesidir. Bu amacın gerçekleşmesi dış ticaret bilançosunun fazla vermesine bağlıdır. Dolayısıyla hükümdar ile tüccar arasında bir çıkar birliği oluşmuştur (Savaş, 2007: 138).

1.4. Külçeci Merkantalizm ve Fiyat Hareketleri

İspanyol merkantilizmine Külçeci Merkantilizm yada Bulyonizm adı verilmektedir. İspanyollar yeni keşfedilen sömürgelerden ülkelerine akan değerli madenlerin biriktirilmesini temel ve mutlak bir erek olarak kabul etmişlerdir. İspanyolların en önemli araçlarından biri ülkeye giren bu değerli madenlerin dışarıya çıkmasını önlemek olmuştur (Turanlı, 2000: 31).

Amerika kıtasından gelen kıymetli maden miktarındaki artış fiyat yükselişlerini başlatmıştır. Para miktarının ticaret hacmini aşması olumsuz sonuçlar doğurmuştur. Dış ticaret alanında iç fiyatların yükselmesi ihracatı azaltmıştır. Amerika'dan gelen kıymetli madenlerin hızla ülkeyi terk etmesi ise bir diğer sorundur. Talebin arzı aşması, tarım kesiminin ihmal edilmesi sonucu ülkenin zorunlu tüketiminin karşılanamaması, bu türden malların ithalatını artırmış, iç fiyatların yükselmesi ve ithalatın artması bu süreci hızlandırmıştır. İspanya krallarının lüks tüketim harcamaları ve kötü yönetimleri ise kıymetli madenlerin dış ticaret yoluyla ülkeyi terk etmesine neden olmuştur. Bu durum İspanya'nın ekonomik çöküşünü hızlandırmıştır (Küçükkalay, 2010: 171).

İspanya ve İspanyol Merkantalizmi

Bir dönem Orta Çağ Avrupa'sında hakim olan karışıklıklar göz ardı edilirse İspanya'nın en eski ulus devletlerden biri olduğu görülmektedir. İspanya'nın bugünkü ulusal sınırları Katolik Krallar döneminde elde edilmiş ve İspanya birliği sağlanmıştır.

Dağlık bir coğrafi yapıya sahip olan İspanya'nın 16.yüzyılda üç tarafı denizlerle çevrili ancak sıradağların hemen denizin ardında yükseldiği, yağmurun az yağdığı, tarıma elverişli toprakların az bulunduğu bir ülke konumunda olduğu görülmektedir (Bertrand, 1940: 5).

Siyasi istikrarsızlık içinde olan İspanya'nın siyasi ve ekonomik istikrara kavuşması Katolik Krallar dönemine rastlamaktadır. Bu dönem 1479 yılında

başlamıştır. 1469 yılında Kastilya tahtının varisi İsabella ve Aragon Krallığı'nın veliahtı Fernando evlenmiştir. İsabellle 1474 yılında Kastilya Kraliçesi olarak tahta oturmuş, eşi Fernando ise 1479 yılında Aragon tahtına oturmuştur. Böylece 16. yüzyılda birçok önemli gelişmenin mimarı olan Katolik Krallar dönemi başlamıştır (İnalçık, 2012a: 118). Katolik Krallar dönemi İspanya'yı dünya sahnesinde yer alan önemli gelişmelerin merkezine taşımıştır. Bu tarihe kadar siyasi birliğini sağlayamayan İspanya 1479 tarihinden itibaren bütün Avrupa'yı etkisi altına alacak gelişmelere liderlik ederek dünya tarihindeki yerini almıştır. Fernando ve İsabella'nın izlediği politikalar İspanyol İmparatorluğu'nun doğmasını sağlamıştır (Bal, 2011a: 11).

15.Yüzyılın sonu ve 16.yüzyılın başlarında İspanya'nın ekonomik durumu diğer ülkelerden farklılık göstermektedir. Ülkenin iç kesimlerinde geçimlik ekonomilerin hakim olduğu ve temel geçim kaynağının hayvancılık olduğu görülmektedir. Ülke sınırlarına doğru başkentler ve kıyı kesimlerde limanlar ticari faaliyetleri etkilemiştir. 1492 yılından itibaren 300 yıl boyunca İspanya ekonomisi sömürgeler ve dış ticaret sayesinde ayakta kalmış ancak aristokrasi dışında kalan yerel halk bu gelirden tam olarak yararlanamamıştır. Charles Tilly bu durumu '*Zenginlik durmadan zenginleştiği, yoksulun da yoksullaşmaya devam ettiği, halkın büyük çoğunluğununsa zenginleşme süreçlerinin dışında kaldığı petrol üreticisi küçük devletlere benzemektedir*' şeklinde açıklamıştır (Tilly, 2005: 89).

V.Charles (1516-1556) ve oğlu II. Felipe (1556-1598)'nin hükümdar olarak tahtta bulunduğu 16. yüzyıl, İspanya'nın altın çağı olarak kabul edilmiştir. Bu çağda Amerika kıtasından getirilen altın ve gümüş İspanyol hazinesinin zenginleşmesini sağlamıştır. Kraliyet'in belli bir miktarı kendine ayırarak kalan kısmı bireylere ve şirketlere vereceğini açıklamasıyla birlikte özel sektör de Yeni Dünya'dan kıymetli maden getirmeye başlamıştır (Lee, 2002: 139).

16.Yüzyıl boyunca İspanya nüfusu artmış ve ülkenin hemen hemen tüm bölgelerinde nüfus ve tarımsal ürün artışına bağlı olarak ekonomik gelişme kaydedilmiştir. İspanya nüfusuna dair veriler 16.yüzyılın başı ile sonu arasında nüfusun arttığını ancak bölgesel bazda farklılıklar içerdiğini göstermektedir. Dikkat çeken bir diğer unsur da nüfus yoğunluğunun İspanya için 17 gibi düşük bir rakama

tekabül etmesidir. İtalya ve Fransa'da ise bu oran sırasıyla, 44 ve 34 olarak gerçekleşmiştir (Arslan, 2001: 112).

Amerika'nın keşfi İspanya'da ticaretin genişlemesine yol açmış ancak artan talebin karşısında yeterli ürün bulunamaması fiyatları artırmıştır. İktisat literatürüne Fiyat devrimi olarak adını yazdıran bu artışlara bizzat İspanya öncülük etmiştir (Bal, 2011a: 11). 16.Yüzyılda yakalamış olduğu bu gelişmelerin İspanya tarafından değerlendirilemeyeişi dikkat çekicidir. Ülkeye gelen kıymetli madenlerin verimli kullanılması, ticaretin daha karlı yapılması, politik sorunlar karşısında izlenen tutumun farklı olması gibi davranışlar sergilenebilseydi belki de bugün Avrupa'nın çehresi çok farklı olabilirdi. Bu sürecin değerlendirilememesinin nedenlerinden biri belki de en önemlisi İspanya'nın ülke içinde ve dışında verdiği mücadeleler olmuştur. Bu mücadeleler içinde en dikkat çekenini de Osmanlı-İspanya mücadelesidir.

1.4.1.1. İspanya-Osmanlı Devleti İlişkileri

Isabella ile Fernando'nun kızları olan Joan'ın 1500 yılında doğan oğlu Charles, 1516 yılında İspanya Kralı, 1519 yılında ise Kutsal Roma Germen İmparatoru olmuştur (Kennedy, 1990: 39). Charles'ın hükümdarlık dönemi Osmanlı Devleti'nde Kanuni Sultan Süleyman dönemine rastlar. Her iki hükümdarın da dünya hakimiyeti emelleri onları sıkça karşı karşıya getirmiştir. Osmanlı Devleti'nin yeni topraklar elde ederek İslamı yayma düşüncesi ile İspanyolların fetihler, zorunlu din değiştirmeler yoluyla Hristiyanlığın yayılması düşüncesi 16.yüzyıl boyunca yaşanan mücadelelere damgasını vurmuştur (Asuero, 2006: 17). Aragon ve Fransa arasında yaşanan arazi anlaşmazlıkları, Katalanlar ve Valensiyalılar ile İtalyanlar arasında yaşanan Akdeniz'deki ticaret anlaşmazlıkları ve Osmanlı Devleti ile yaşanan sorunlar V.Charles'ın hükümdarlığı boyunca sürmüştür (Bertrand, 1940: 156). V.Charles'ın ve Hristiyanlığın bu yüzyıldaki en önemli düşmanı Türkler olmuştur (Asuero, 2006: 25). 1532 yılında Andrea D'Oria komutasındaki İspanyol güçlerinin Mora yarımadasındaki Koron'u ele geçirmesiyle iki devlet arasındaki çatışmalar artmıştır (Kumrular, 2004: 79). İspanya'nın meydan okuyarak ilk defa savunma değil taarruz şeklinde yaptığı ve sonucunda Osmanlı Devleti'nin Koron'nu kaybettiği sefer Osmanlı Devleti'nde derin yankılar uyandırmıştır. Sultan 1534 yılında Cezayir'de bulunan Barbaros Hayrettin Paşa'yı İstanbul'a çağırarak kendisine Kaptan-ı Derya

ünvanı vermiştir (Bilgin, 2013a: 25). Böylece Osmanlı donanmasının başına İspanyolların kendisinden korku duydukları Barbaros Hayrettin Paşa geçmiştir. Barbaros'un Osmanlı donanmasının başına getirilmesi Kuzey Afrika ve Akdeniz tarihini derinden etkileyen gelişmelerin yaşanmasına neden olmuştur (Bilgin, 2013b: 35). Denizlerdeki İspanya Osmanlı Devleti mücadelesi temel olarak, Habsburg Hanedanlığı'nın Akdeniz'de Osmanlı egemenliğini sona erdirmeye, Osmanlı Devleti'nin ise Afrika'daki topraklarını genişletme çabası olarak gerçekleşmiştir.

1546 yılında Osmanlı Devleti'nin bir yandan Fas hariç Akdeniz'in Müslüman kesiminin tüm limanlarına diğer yandan Kızıldeniz ve İran Körfezinin mahreci olan limanlara hakim durumda olduğu görülmektedir (Mantran, 1995: 125)

1555 yılında V. Charles Kutsal Roma İmparatoru ünvanını kardeşi I.Ferdinand'a bırakmış, 1556 yılında ise İspanya Krallığı'ndan vazgeçerek tahtını oğlu II.Philip'e bırakmıştır (Kennedy, 1990: 44). Orta Avrupa'daki Habsburg toprakları olan Avusturya, Bohemya, Macaristan ve Hırvatistan Ferdinand'ın (Bertrand, 1940: 164), Kastilya, Aragon, Milano, Napoli, Sicilya, Flemenk ve Amerika kıtası oğlu Philip'in yönetimine verilmiştir (Burbank, Cooper, 2011: 132). V.Charles'in toprakları oldukça geniş bir alana yayılan ve idare etmesi gittikçe güçleşen İmparatorluğu'nu kardeşi ve oğlu arasında paylaştırarak İmparatorluğun idaresini kolaylaştırmayı amaçladığı düşünülmektedir. V.Charles'ın ve oğlu Philip'in izlediği temel siyasi politika Osmanlı Devleti'nin ilerleyişini durdurmak için Hristiyan dünyasının birleşerek Türklere karşı ittifak oluşturması olmuştur. Özellikle Kanuni Sultan Süleyman döneminde askeri bir strateji olarak, çatışma bölgesinin değiştirilmesi ve askeri odağın farklı bölgeler olması için çalışılmış, bu politika Osmanlılar tarafından Cezayir'de ve İspanyollar tarafında Balkanlarda meydana gelen isyanların desteklenmesinde ve İran'da uygulanmıştır (Ibarra, 2001: 264). Akdeniz'de ise ticari kazancın azalmaması ve üstünlük elde etmek için Osmanlı Devleti ve İspanyollar arasında sert mücadeleler yaşanmıştır.

1.4.1.1.1. Preveze Savaşı

Osmanlı Devleti ve İspanya arasında yaşanan mücadelelerin başında 1538 yılında yapılan Preveze Deniz Savaşı gelmektedir. Korfu Adasında yapılan seferlerin sonuçsuz kalması üzerine Barbaros Hayrettin Paşa tarafından İspanya öncülüğündeki

Haçlı donanması ile yapılan savaşı Osmanlı Devleti kazanmıştır (Bostan, 2007: 343). Barbaros, bu zafer ve Rodos'un alınmasıyla (1522) Doğu Akdeniz'de sağlanan Osmanlı hakimiyetinin Orta Akdeniz'e doğru yayılmasını sağlamıştır (Bilgin, 2013a: 28). Bu zafer Akdeniz'de Osmanlı hakimiyetinin sağlandığının göstergesi olarak yorumlanmaktadır.

Akdeniz'de hakimiyet kurmak için yapılan mücadelelerin amacı ticari kazanç oluşturmak ve ticaretin denetimini elde tutmak olmuştur. Doğu'dan gelen malların kara yolları ile Anadolu, Suriye ve Mısır iskelelerine ulaştığı ve buradan deniz yolu ile Avrupa'ya taşındığı görülmektedir (Bostan, 1997: 190). Dolayısıyla Akdeniz'e hakim olan ülke Akdeniz ticaretine de hakim olmuştur.

Akdeniz'de faaliyet gösteren Osmanlı Devleti'ne bağlı korsanların bu ticarete önemli rol oynadıkları görülmektedir. Bu korsanlar levend reisleri ya da gönüllü reisler olarak adlandırılmakta, Cezayir'de yerleşik olup, devlet donanması denize açıldığı zaman ona katılmakta, diğer zamanlarda üslendikleri yerlerde sahil muhafaza görevi yürütmüşlerdir. Bu levend reisleri Osmanlı Devleti'nin hukuk kurallarına bağlı olmuşlardır. Devletten bağımsız hareket ettiklerinde bile İslam Hukuku esaslarına riayet etmişlerdir. Adriyatik'te Osmanlı levend reislerine üs görevi gören bölgeler, Nova, Avlonya, Draç, Ayamavra, Preveze, İnebahtı, Moton ve Koron'dur (Bostan, 2004: 64-66). Akdeniz'de cereyan eden Amerika trafiği, hububat ve kutsal eşya ticareti bu bölgeyi cazip kılan nedenler olmuştur. Bu bölgede Barbaros'un adını duyurmasıyla birlikte Müslüman korsanlığı Akdeniz'in görünümünü değiştirmiştir. Barbaros bölgeyi üç yarı devlete bölerek 17.yüzyılda Osmanlı Devleti'ne bağlı yerel hanedanlar oluşturmuş ve bugünkü Tunus, Libya ve Cezayir ülkelerinin temellerini atmıştır (Ibarra, 2004: 74-75).

1.4.1.1.2. Kıbrıs'ın Osmanlı Devleti Tarafından Fethedilmesi

Akdeniz'de yaşanan mücadelelerden bir diğeri de 1570 yılında Osmanlı Devleti'nin Kıbrıs'ı fethetmesi olmuştur. O döneme kadar barışçı bir çizgide ilerleyen Osmanlı Venedik ilişkileri bu fetih ile zedelemiş ve Venedik'in Haçlı Dünyasına yakınlaşmasına neden olmuştur. Kıbrıs stratejik değeri kadar önemli ticaret yollarının da kontrol merkezinde bulunmasından dolayı Osmanlı Devleti'nin ilgisini çekmiştir. Birçok ülkenin korsanlarının bu adada konuşlanarak Müslüman

ticaret gemilerine zarar verdikleri görülmektedir (Çakır, 2009: 514). 1432 yılından itibaren Venedik'in Kıbrıs'ı askeri ve ticari bir sömürge olarak kullanması Ada'ya yönelik sefer girişiminde etkili olmuştur (Vatansever, 2010: 1490). Osmanlı Devleti'nin sefer hazırlıklarına karşılık İspanya, Venedik ve Malta'dan oluşan büyük bir donanma hazırlayarak Osmanlı donanmasına saldırmıştır. Yapılan Savaşın sonucunda Kıbrıs Osmanlı Devleti'nin eline geçmiştir (Çakır, 2009: 515). Pamuk ve şeker kamışı tarlalarından dolayı değerli olan Kıbrıs Adasının fethiyle birlikte Osmanlı devleti Akdeniz bölgesinde ilerleme kaydetmiştir. Ada'ya yönelik iskan faaliyetlerinde daha çok bölgelerinde istenmeyen kimselerin gönderildiği bilinmektedir (Faroqhi, 2013: 50). Uzun yıllar Venedik idaresinde kalan Kıbrıs her yönden gerilemiş ve nüfusu önemli ölçüde azalmıştır (Atalay, 2003: 37). 1571 yılında Kıbrıs adasının nüfusu 150 000 yerli halk, 30 000 Türk askeri olmak üzere toplam 180 000'dir (Alasya, 1987: 2). Ada toprağının bereketli olduğu, iklimin tarımsal üretim için elverişli olduğu ve yeterli suyun bulunduğu belirtilerek, göçmenlerden iki yıl vergi alınmayacağı duyurularak Anadolu'dan sürgün gelen aileler Ada'ya yerleştirilmiştir (Çakır, 2009: 515, Erdönmez, 2004: 11, Alasya, 1987: 2). Sürgün kararına göre her 10 hanede 1 hane adaya gönderilmiştir. Toplam 5720 hane halkının Ada'ya gönderildiği bilinmektedir (Alasya, 1987: 2). 17.Yüzyıl sonuna kadar Ada'ya yerleştirilen Türklerin sayısı 30 000'den fazladır. Gelen aileler ayakkabıcı, nalbant, çiftçi, terzi gibi üretici sınıflardan oluşmuştur (Tarkan, 1975: 57). Ada'nın gelişmesi için üretken nüfusun Ada'da toplandığı görülmektedir.

1.4.1.1.3.İnebahtı Savaşı

Kıbrıs'ın kaybedilmesiyle birlikte Papa'nın önderliğinde tekrar birleşen Haçlı kuvvetleri 1571 yılında Osmanlı Devleti'ne karşı saldırıya geçmişlerdir. İnebahtı Körfezinde yaşanan bu savaşta Osmanlı donanması ağır bir yenilgi almıştır (Çakır, 2009: 517). Yenilginin nedenleri arasında Donanmanın İstanbul'dan erken hareket etmesi, tayfaların yorgun olması, tımarlı sipahilerin firarı ve Osmanlı Donanması'nda sefer mevsiminin bittiği bir sırada saldırının gerçekleşmesi üzerinde durulmaktadır (İnalçık, 2002a: 149). Bu savaşta donanmasının çok önemli bir kısmını kaybeden Osmanlı Devleti, donanmasının Avrupa Devletleri karşısında yetersiz kaldığını düşünerek gemi inşa faaliyetlerine ağırlık vermiştir. Başta İstanbul, Gelibolu, İzmit

ve Sinop tersaneleri olmak üzere Varna, Silistre, Semendire, Burgaz, İğneada, Vize, Ahyolu, Süzebolu, Midye, Kefken, Bartın, Samsun, Biga, Gemlik, Rodos, Alanya, Antalya ve Sakarya üzerinde gemi inşasına başlanmıştır (Bostan, 2000: 288). Bu yenilgi Avrupa’da Osmanlı algısının değişmesine neden olmuştur. Osmanlı Devleti’nin yenilmez gücünün yenilebileceği düşüncesi yaratmıştır. 1574 yılında ise Osmanlı Devleti’nin Tunus’u geri alması İnebahtı Savaşı’nın olumsuz havasını dağıtmıştır. Tunus’un fethi sırasında V.Charles’ın halkı ayaklandırma çabaları sonuç vermemiştir (Arıkan, Toledo, 1994: 509). Osmanlılar Kuzey Afrika’da Cezayir (1533), Trablus (1551) ve Tunus’u (1574) topraklarına dahil etmişlerdir (İnalçık, 2002b: 154). Bu fetihlerden sonra da Osmanlı devleti, Batı ve Orta Akdeniz’e kesin olarak yerleşmiştir (Bilgin, 2013c: 198). Bu yerleşme ile birlikte Akdeniz ve Hint Okyanusu arasındaki ticaretin kontrolü tamamen Osmanlı Devleti’ne geçmiştir (İnalçık, 2000a: 85). Tunus’un geri alınması iki ülke arasında ilişkilerin yeniden düzenlenmesi anlamında bir dönüm noktası olmuştur. 1578 yılında İspanya ve Osmanlı Devleti arasında imzalanan ateşkes antlaşması Osmanlı Devleti’ne Safevi Devleti ile mücadele için imkan sağlamış, İspanya’ya ise Hollanda, Venedik, Fransa ve İngiltere ile yaşadığı anlaşmazlıklara yoğunlaşmasını sağlamıştır. Yaşanan bu siyasi gelişmeler yanında Akdeniz’in yeni ticaret yolları bulunması nedeniyle önemini kaybetmesi ticari bir etki olarak ortaya çıkmaktadır (Asuero, 2006: 211-213). Osmanlı Devleti ateşkes sonrası ilgisini Doğu Anadolu’da bir tehdit unsuru olarak ortaya çıkan Safevi Devleti’ne yöneltmiş, İspanya ise Amerika’daki kolonileriyle ilgilenmeyi öncelikli hale getirmiştir (Beydilli, 2001: 165). 1585 yılında Osmanlı Devleti ile İspanya arasında yapılan barış neticesinde İspanya Donanması İngiltere’ye saldırmak üzere Akdeniz’den ayrılmıştır (İnalçık, 2002b: 155). Her iki devletin Akdeniz’de üstünlük çabası bu şekilde son bulmuş, iki devlet de kendileri için sorun teşkil eden diğer ülkelerle ilgilenmeye başlamıştır.

1.4.1.2. İspanya’nın Siyasi Yapısı

15.Yüzyılda İspanya’nın, Kastilya, Aragon, Portekiz, Gırnata ve Navarra Krallık’larına bölündüğü görülmektedir. Bu Krallıkların her biri dağlarla birbirinden ayrılmıştır ve kendi başına hareket eden bir siyasi yapıya sahiptir. Krala bağlı olan Lordlar topraklarında yaşayan nüfusa koruma sağlayarak onların hizmetlerinden gelir

elde etmiştir. Kraldan başlayarak köylülere kadar hiyerarşik bir yapının mevcut olduğu görülmektedir. Bu yapıda dikkat çeken ise Kralların stratejik evlilikleri sayesinde toprakların genişletilmesidir (Burbank, Cooper, 2011: 124-125). Özellikle Katolik Krallar döneminde Kraliyet Meclislerinin daha yaygın kullanımı ve aristokrasinin daha rahat kontrol edilebilir hale gelmesi mevcut yönetim şeklinin güçlenmesini sağlamıştır (Lee, 2002: 57).

Kralların öncelikli hedefi güçlü ordulara sahip olabilmek için güçlü bir mali yapı oluşturmak olmuştur. Dönem itibariyle ekonomik sistem içerisinde merkantilist uygulamaların ağırlıkta olduğu görülmektedir. Zenginliğe ulaşmak isteyen ülkeler, güçlü ordu ve donanma için nüfusun kalabalık olmasını istemişlerdir. Bu nedenle İspanya bir yandan, siyasi birliğini sağlamlaştırmış diğer yandan denizcilik faaliyetleriyle ilgilenmiştir. Daha önceleri okyanusa açılmayan gemiler, Akdeniz şartlarına uygun şekilde inşa edilmiştir ancak Amerika Kıtası'nın keşfi ve Coğrafi Keşifler okyanus dalgalarına dayanıklı gemiler yapılmasını beraberinde getirmiştir. Bu dönemde denizciliğin oldukça ilerlediği görülmektedir. Özellikle Portekiz, 16.yüzyılın başlarında gemicilik ve deniz ticareti alanlarında dünyanın önde gelen devletleri arasında yer almıştır. Bu başarıda Portekizli gemicilerin düzenledikleri deniz yolculukları nedeniyle elde ettikleri gelişmiş coğrafya bilgisinin katkısı olmuştur (Gerçeksever, 2013: 1). Yakın komşusu Portekiz'in denizcilik alanındaki ilerlemeleri İspanya'yı derinden etkilemiş ve deniz aşırı ülkelere elde edilecek gelirden pay alabilmesi için harekete geçirmiştir.

V.Charles'ın 1519'da Kutsal Roma İmparatoru seçilmesi ile birlikte Alçak Ülkeler ve İtalya İmparator'un ilgi alanına girmiştir. Bu bölgeler İmparator'a gelir ve borçlanma imkanı sağlamıştır (Braudel, 1994: 32). İmparatorluğun gelir kaynakları arasında bu bölgeler önemli yer tutmuştur.

V.Charles'ın ardından yönetimi devralan II.Philip babası gibi İspanya'dan uzak kalmak yerine İspanya'da yaşamayı tercih etmiştir. Böyle bir tercihte bulunmasına etki eden pek çok unsur bulunmaktadır. Birincisi İmparatorluğa dahil olan ülkelerin İmparatorluğun masraflarını ödemek istememesi, bir diğeri ise Amerika'dan gelen altın ve gümüşler nedeniyle İspanya'nın gelir kaynağının artmış olmasıdır (Braudel, 1994: 35) Bazı tarihçilere göre ise kendisinin Kastilyalı olması İspanya'da yaşamayı tercih etmesinin nedenleri arasında gösterilmektedir.

İspanya'nın yönetiminde dikkat çeken en önemli nokta savaşlarla toprak elde etmekten ziyade evlilik yoluyla toprakların birleştirilmesi, hanedanlığın yönetimde söz sahibi olmasıdır. Stratejik evlilikler sonucunda genişletilen toprakların yönetimi ise zorlukları beraberinde getirmiştir. V.Charles 40 yıl süren hükümdarlığının 16 yılını İspanya'da geçirmiş, kalan yıllarda ise İmparatorluk bünyesindeki ülkeleri sürekli dolaşmıştır. Gerek siyasi istikrarı sağlamak, gerekse İmparatorluk hazinesine gelir sağlamak bu yerinde yönetim şeklinin gerekçesi olmuştur. İmparatorluk'a dahil olan ülkelerle ilişkilerin sıcak tutulmak istenmesi ise bir diğer nedendir. Karma monarşinin bu şekilde hem hanedanlık hem de maddi ilişkiler, toprak kazancı, askeri güç elde etme modeliyle sürdürülmesi İmparatorluğun siyasi yapısına yön vermiştir (Burbank, Cooper, 2011: 127). İmparatorluğun içinde bulunduğu şartlar göz önüne alındığında bu yönetim ve ilerleme biçiminin riskli olduğu görülmektedir.

İspanya siyasi yapısında göze çarpan diğer bir unsur ise din olmuştur. Hristiyanlığın dünyaya yayılması özellikle Amerika kıtasının keşfiyle ortaya çıkan insanların bu dini kabul etmeleri için zorlanmalarıyla gerçekleştirilmiştir. Osmanlı devleti ile yapılan mücadelelerde din ögesine bağlı olarak Haçlı ordularının toplandığı görülmektedir (Asuero: 2006: 23-25). Yeni ele geçirilen toprakların Hristiyanlaştırılması ve Hristiyan topraklarının diğer dinlerin etkisinden korunması İmparatorluğun siyasetinde etkili olmuştur.

V.Charles ve kendisinden sonra tahta geçen oğlu II.Philip'in yönetim tarzı çağın gereklerine göre farklılık arzemiştir. V.Charles hükmettiği ülkeleri yerinde yönetmiş, Valladolid, Brüksel, Napoli, Barcelona ve Milan'ı yönetim merkezi olarak kullanmıştır. II. Philip ise merkezi yönetimi güçlendirmeyi amaçlayarak İspanya'da Madrid'de İspanyol Kralı olmayı tercih etmiştir (Braudel, 1994: 35).

1.4.1.3. İspanya'nın Sosyal Yapısı

İspanya'da sosyal yapı hiyerarşik bir ayrıma sahiptir. Sosyal sınıflar içerisinde ilk sırada yer alan soylular latifundiaları ellerinde bulundurmışlardır. Latifundialar İspanya ekonomisinin bel kemiğini oluşturan ve aynı zamanda yüksek gelirlerin elde edildiği iktisadi yapıları oluşturmaktadır. Üstelik soyluların vergi muafiyetlerinin bulunduğu görülmektedir, mallarını miras olarak bırakabilir ve isterlerse satabilirlerdi (Bal, 2011a: 30).

Sosyal yapıda dikkat çeken bir diğer unsur Yarımada'da yaşayan Müslümanlar ve Yahudiler olmuştur. Müslümanların İspanya'nın güney kesimine yerleşerek burada devlet kurmaları 7.yüzyıla rastlamaktadır. Endülüs Araplarının İber yarımadasını 711 yılında fethetmesinden 1 asır sonra, Müslümanlar toprakları işleyerek tarıma elverişli hale getirmişlerdir, şehirler imar edilmiş, ticaret ağı genişlemiş, madencilik gelişmiş, ürettikleri silah, kumaş, deri ve şeker Doğu'ya ihraç edilmiştir (Gürkan, 1969: 251). Morisko olarak adlandırılan İspanyol Müslümanlarının çalışkan oldukları, az para harcadıkları, el sanatları ve ticaret konusunda yetenekli oldukları ve gündelik işlerde Hristiyanlardan daha çok tercih edildikleri bilinmektedir. Özellikle ticaret sayesinde büyük servetler edinmeleri İspanya servetinin de büyük kısmını ellerinde tutmalarına neden olmuştur (Bilgin, 2010: 178). Müslümanların özellikle tarım alanındaki bilgileri toprağın verimli hale getirilmesini ve su kaynaklarının etkin kullanımını sağlamıştır. Müslümanlar İspanya'nın tarımsal üretimine ve ticaretine olumlu katkılar yapmış, şehirlerde İslam mimarisine uygun binalar inşa etmiş ve bölge halkının İslamiyeti tanımasını sağlamıştır. Ancak Hristiyanların başlattığı bir anlamda İspanya'yı yeniden fethetme hareketi olarak adlandırılan Reçonquista hareketi Müslüman halk için zorlu bir dönemin başlangıcı olmuştur (Bilgin, 2013d: 37). Müslümanların yaşadığı sıkıntılar Gırnata'nın 1492 yılında Hristiyanların eline geçmesiyle artmıştır (Şeyban, 2015: 3). Din değiştirmeye zorlanma, sürgünler bu döneme damgasını vurmuştur. 1609-1614 yılları arasında toplu sürgün kararı çıkarılarak Müslümanlar sürgün edilmişlerdir. İspanya'da toplumsal, mali ve ekonomik sıkıntılara yol açan toplu sürgünde 340 000 Müslüman İber Yarımadasından ayrılmıştır (Bilgin, 2013d: 37). Osmanlı Devleti'nin Endülüs'te baskı altında yaşayan Müslümanlara ilk yardım etmesi Kanuni Sultan Süleyman Dönemine rastlamaktadır (Kuran, 1996: 64). Kanuni döneminin Akdeniz politikasında Endülüs Müslümanlarının yeri ve ağırlığı vardır. Kanuni Kuzey Afrika ve Batı Akdeniz'e yerleşip Endülüs Müslümanlarının sıkıntılarını gidermeyi planlamıştır. Trablus, Cerbe ve Malta'nın alınması, İspanya ve İtalya kıyılarının vurulması bu amaca hizmet etmiştir. Turgut, Salih ve Piyale Reisler Kanuni'nin bilgisi dahilinde, sürgün edilen Moriskoları taşımışlardır (Özdemir, 1999: 290). Sürgün edilen Müslümanlar gemilerle Osmanlı topraklarına taşınmışlardır. Bu sürgünlerde en çok gidilen bölge Batı Afrika ülkeleri olmuştur, Batı Afrika'da

bulunan topraklarına Müslümanların gelmesi konusunda Osmanlı Devleti yardımsever bir tutum izlemiştir (Bilgin, 2013d: 53).

1.4.1.4. Sanayi, Ticaret ve Hayvancılık

Hristiyan savaş ve fetihlerinin sınır bölgesinde olmasının İspanya aristokrasisine, askeri maceralar yoluyla zenginlik, toprak ve prestij sağlama isteği ve ticareti hor görme duygusu verdiği görülmektedir. Bu tutum, Kastilya'nın ticaretinin büyük bir bölümünün Cenovalı'ların eline geçmesine yol açmıştır. Ticaret gibi el işlerini de küçük görme anlayışı daha fakir Kastilyalılar arasında bile görülmüştür. Batı İspanya'daki gezgin koyun çobanları ile güneydeki sığır yetiştiricileri, çok sayıdaki dayanıklı asker ve göçmenleriyle Amerika'daki İspanyol fatihlerinin temelini oluşturmuşlardır. Bu nedenle, paradoksal biçimde, Portekiz ve İspanya'nın görece ekonomik geriliği ve İberya sınır bölgesindeki Haçlı Savaşları geleneğinin varlığı, coğrafi konumuyla birlikte, niçin bu bölgenin, Avrupa'daki diğer devletler dururken denizaşırı yayılmaya öncülük ettiğini açıklayıcı niteliktedir (Arnold, 1995: 15).

İspanya'da yün ihracatının daha karlı olması nedeniyle tarıma karşı hayvancılık desteklenmiştir. 1501 yılında ülke sınırları içerisinde göçebe hayvanların otladığı alanların başka amaçlar için kullanılamayacağına dair bir kanun çıkarılmıştır. 16.Yüzyılda, İspanya sanayinin, aile bireylerinden oluşan atölye üretimine dayandığı görülmektedir. Basit bir üretim tekniğine dayanan emek yoğun bir üretim yapısı bulunmaktadır. 16.Yüzyılda İspanya'da ticari faaliyetler gelişme göstermiş, Amerika'dan gelen yüksek miktarda gümüş, yüksek kar beklentisi olan tacirlerin sayısını artırarak ekonominin lokomotifi olmuştur (Bal: 2011a: 46-58). 16.Yüzyılda Osmanlı Devleti ile İspanya arasındaki ticarete Avrupa ülkelerinin limanları aracılık etmişlerdir. Bu limanlar önceleri Venedik daha sonra ise Marsilya olmuştur. Bu limanlar Doğu'dan gelen malların İspanyol gümüşü ile yer değiştirmesine olanak sağlamışlardır (Bal, 2011b: 209).

1.5. Değerli Madenlerin Yeni Dünya'dan Avrupa'ya Akışı

Amerika kıtasının keşfiyle birlikte yeni kıtadan Avrupa limanlarına gelen gümüş ve altın miktarı şaşırtıcı boyutlara ulaşmıştır. Coğrafi keşiflerle birlikte başlayan denizaşırı seyahatlerin temel iki nedeni bulunmaktadır. Bunlar kıymetli

madenler sayesinde zengin olmak ve Hristiyanlığı Yeni Dünya’da yaygın hale getirmektir. Yeni kıtada Azteklerle savaşan Cortes’in askerlerinden Bernard Diaz mektubunda yeni kıtada bulunma sebeplerini *’Tanrı ve Majestelerine hizmet için, karanlıktakilere ışık tutmak için ve aynı zamanda zengin olmak için’* şeklinde açıklar. İnka’larla mücadele eden Pizarro ise kendisine dini inancı yaymasıyla ilgili soru soran bir rahibe *’buraya bu amaçlarla gelmedim, onların altınlarını almaya geldim’* şeklinde cevap vermiştir (Burbank, Cooper, 2011: 171).

Ulaşılabilen bu ve bunlar gibi pek çok mektup ve günlük şeklindeki yazılarda deniz aşırı yolculukların itici gücünü zenginlik ve din duygusunun oluşturduğu görülmektedir. Yolculukların amacına hizmet ettiği görülmektedir. Her ne kadar o tarihte yeni bir kıtaya değil de Hindistan’a ulaşıldığı düşünülse de, gerçekte yeni bir kıta keşfedilmiştir. Bu yeni ayak basılan topraklarda Hristiyanlığı tanımayan binlerce insan yaşamaktadır, dolayısıyla bu insanlara hristiyanlığı öğretmek itici iki güçten birine hizmet etmek demektir. Ayrıca Yeni Dünya’da bulunan altın ve gümüş madenleri zengin olma amacına da hizmet etmiştir.

1450-1750 yıllarında Avrupa kıtasında hakim olan yaygın ekonomik görüş Merkantilist sistemdir. Bu sistemin temel öğretilerinden ekonomik sistemi en derinden etkileyen yaklaşımı gücün zenginlikle ifade edilmesi olmuştur. Daha yalın bir ifadeyle daha çok altın ve gümüşe sahip olan ülke zengin ve güçlü ülke demektir. Ayrıca yine Merkantilist düşünce sisteminde bir ülke dışarıya kıymetli maden ihraç etmemelidir. İktisadi düşünce sistemi ve madenlerin üretimlerinin azalmasıyla bir müddet sonra Avrupa kıtasında kıymetli maden sıkışıklığı baş göstermiştir (Koç, 2009: 280, Peker, 2015: 3).

Yeni Dünya’da bulunan altın ve gümüş madenleri İspanyolların ve Portekizlilerin başını döndürmüştür. Bu madenlere erişim kolay olmamıştır. Kıtada yaşayan yerli halk, Aztekler ve İnkalılar İspanyollara ve Portekizlilere karşı direnmişlerdir. Ancak bu direnişte şüphesiz şartlar eşit değildir. İspanyolların saldırılarında kullandıkları silahlar ve atlar yerli halkın tanıdığı savaş tekniklerinden çok farklıdır. Ayrıca kıtaya İspanyollar tarafından getirilen çiçek, grip gibi hastalıklar bağışıklık sistemleri bu mikroplara karşı dirençsiz olan yerli halkın ölümlerine yol açmıştır. Tarihçiler bu imparatorlukların yenilgiye uğramalarında yerli halkın ‘beyaz adam’ın tanrı mı, ilahi bir güç mü yoksa imparatorluğa karşı birlikte savaşılacak bir

müttefik mi olduğuna karar verememeleri ve İspanyolların hile ve entrikaları nedeniyle yerlilerin İspanyollara kısmen de olsa destek vermiş olmalarını da nedenler arasında göstermektedir (Burbank, Cooper, 2011: 172).

Orta Amerika'da ve Güney Amerika'nın kuzeyinde yaşayan yerli halkların, Avrupalıların kararlı saldırılarına karşı direnmeye teknik ve psikolojik bakımdan hazırlıksız oldukları görülmektedir. İspanyol kuvvetlerinin çelik kılıçları ve topları, yerli halkın daha önce görmediği atlar istilacıların birkaç önemli çatışmada zafer kazanmasına yardımcı olmuştur. Ateşli silahların ve atların psikolojik avantajları, salt askeri yararlılıklarından daha büyük olmuştur. İspanyolların egemen tavırları, yerlileri korkutarak zafer kazanma yeteneklerine olan güvenlerini sarsmıştır. Diğer yandan İspanyolların çiçek hastalığını Meksika'ya sokmaları, salgınının başlaması gibi diğer etkenler, yerlilerin moralini bozarak ve İspanyol Hristiyanlarına karşı kendi tanrılarının gücünden şüphelenmelerine yol açarak istilacıların avantajlarını daha da güçlendirmiştir (Arnold, 1995: 26-27).

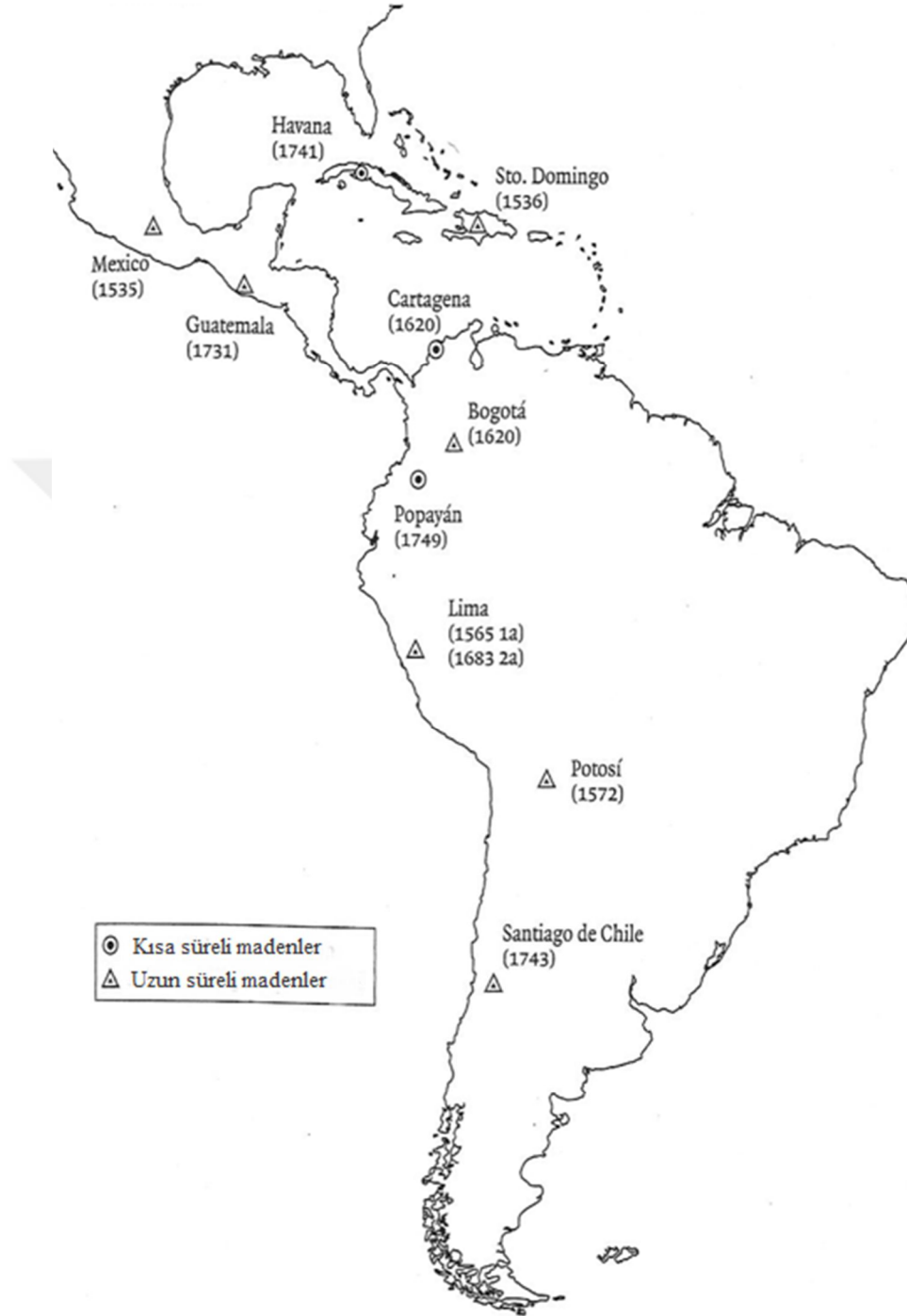
Francisco Pizarro önderliğindeki İspanyol güçleri 1533 yılında iç savaştan ve daha önce bağışıklık kazanmamış bir sürü hastalıktan zayıf düşen yerli halkı katlederek yönetimi ele geçirmiş ve İnka İmparatorluğu'na son vermiştir. 1494 yılında Tordesillas Antlaşması'yla Portekiz ve İspanya arasında paylaştırılan kıtada yüzlerce heykeltıraş, mimar, gökbilimci, vasıf sahibi yerli, maden ocaklarında ağır işçi olarak çalıştırılmıştır. Madencilğe dayalı bir ekonominin ortaya çıkması, daha çok tarım toplumu olan bu insanların sonunu hazırlamış, insanlar ölene kadar madenlerde çalıştırılmıştır (Karabostan, 2016: 9-10).

İspanyolların kıtaya ayak basmalarından yaklaşık yarım yüzyıl sonra 25 milyon olan Meksika Nüfusu 2.65 milyona, 9 milyon olan Peru nüfusu ise 1.3 milyona düşmüştür. Nüfusun bu denli azalması yaşanan trajedinin büyüklüğünü göstermektedir. Ancak azalan bu nüfusun ekonomik önemi işgücünün azalması şeklinde ortaya çıkmaktadır. İspanyolların Yeni Dünya'ya yerleşerek koloni kurmaya başladıklarında bir çok yeni tarımsal ürünle tanıştığı görülmektedir. Bu ürünler İber yarımadasına ve dolayısıyla Avrupa'ya gönderilmiştir ve o bölgelerde tarımsal faaliyete uygun olup olmadıkları araştırılmıştır. Yeni kıtada ise plantasyonlar kurularak yerli halk tarım işçisi olarak kullanılmıştır. Ancak nüfusun bu denli azalması yerli işgücünü azalttığı için İspanya'dan tarım işçisi olarak çalışmak üzere

yeni kıtaya göçler yapıldığı gibi Afrika'dan köleler de getirilmiştir. Kıtaya 1570 yılına kadar 120 bin, 1650'ye kadar ise yaklaşık 400 binden fazla İspanyol, 100 bin de Portekizli gelmiştir (Burbank, Cooper, 2011: 131-176).

1500 ile 1800 yılları arasında dünya gümüş üretiminin yaklaşık %80'i Amerika kıtasından sağlanmıştır. Bu dönemde İspanyol pesosu en önemli küresel para birimi haline gelmiştir (Burbank, Cooper, 2011: 129-130). 1550 yılında Peru'da civa madeninin bulunmasıyla yeni bir maden işleme teknolojisi ortaya çıkmış, bu yeni teknoloji maden işlemeyi daha verimli hale getirmiştir. 1545'de Potosi, Zacatecas ve Guanajuato madenlerinin bulunması üretimi artırmış, 1600'de zirveye ulaşmış, ardından Potosi üretimi azalırken diğer madenler 1630'a kadar yüksek üretime devam etmiş ancak bu tarihten sonra azalmıştır (Heaton, 1995: 223). Peru ve Meksika'da yeni gümüş madenleri bulunurken Almanya ve Macaristan'da gümüş madenleri tükenmeye başlamıştır (Seignobos, 1960: 243). 1590 yılında İspanya'ya giden kıymetli maden miktarı en yüksek seviyeye ulaşmış ve sonrasında düşüş başlamıştır (Heaton, 1995: 223).

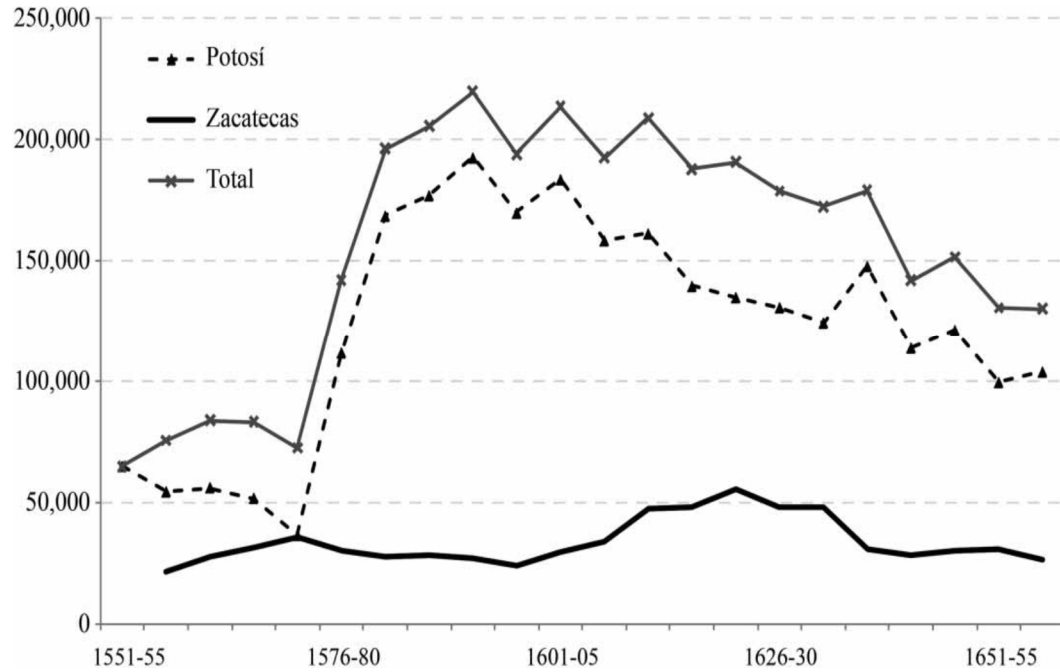
Şekil-1 Amerika Kıtasında Faaliyet Gösteren Madenler

Kaynak: Marichal, XX: 31

Bu harita yeni keşfedilen kıtada bulunan maden yataklarını göstermektedir. Bu maden yataklarının bir kısmı kısa süreli faaliyette bulunmuş bir kısmı ise süreklilik arz ederek uzun süre maden çıkarılmıştır. En önemli yataklardan biri olan ve Boliviya’da bulunan Potosi maden yatağı Avrupa’ya uzun yıllar maden göndermiştir.

Şekil-2 Amerika Kıtasında Çıkarılan Madenler(kg)

Kaynak: Feldman, 2014: 562

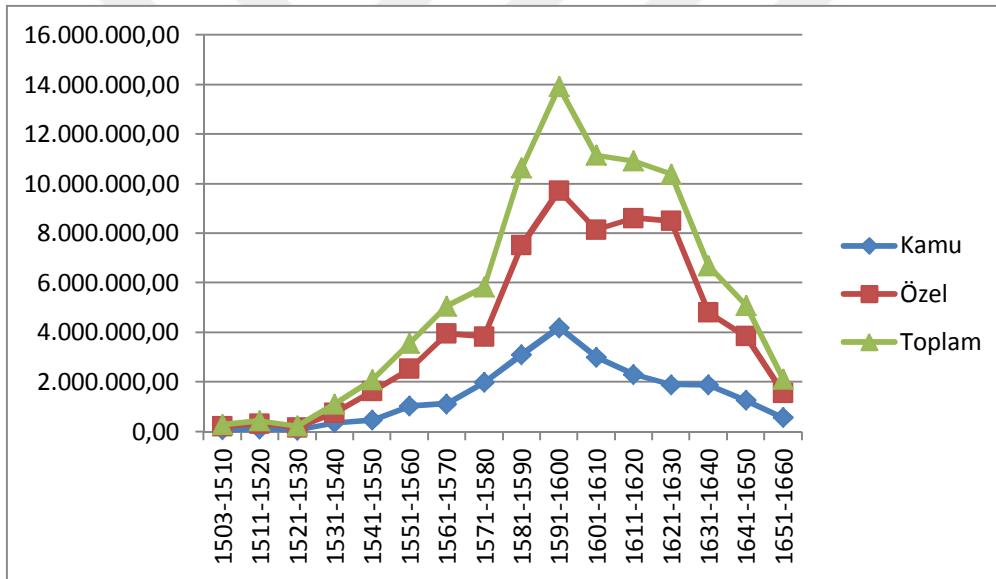
Şekil-3 Amerika’da yıllar itibariyle çıkarılan madenleri göstermektedir. 1590’lı yıllarda Potosi madenlerinin zirve noktasına ulaştığı, maden yatağının veriminin en üst noktada olduğu görülmektedir. Bu tarihten itibaren maden üretiminin 1620 yılına kadar inişli çıkışlı bir seyir izlediği, 1626 yılından itibaren ise azalma eğiliminde olduğu görülmektedir. Zacatecas madenleri ise Potosi madenlerinin düşme eğilimine girdiği dönemde zirve noktasına ulaşmış sonrasında ise azalma eğilimi göstermiştir. Zacatecas madeni faaliyette olduğu hiçbir dönemde Potosi madeninin üretim kapasitesine ulaşamamıştır.

1550’den sonra İspanya’ya ulaşan altın ve gümüş Krallığın Almanya, İtalya ve Flemenk’teki bankerlere ödeme yapmasını sağlamıştır. Ayrıca Avrupa devletlerinin doğu ülkelerinden yaptıkları başta baharat olmak üzere diğer ürünlerin ticareti için de Yeni Dünya’dan gelen altın ve gümüşe ihtiyaç duyulmuştur (Burbank, Cooper, 2011: 129).

Kıymetli maden girişi İspanya ekonomisinin sanayi mamulleri ithal eden bir yapı sergilemesine neden olmuştur. Toplumsal düzen içerisinde zengin ve yoksul arasındaki gelir eşitsizliği artmış ve aristokrasi önem kazanmıştır. Özellikle Kilise engizisyon uygulamalarıyla gücünü ispat etmeye çalışarak toplumsal yaşamı ve bireylerin kültürel ve siyasi düşünce tarzlarını etkilemiştir (Arıbaş, Kara, 2010: 68).

Amerika kıtasından İspanya'ya kıymetli madenler taşınırken özel sektör ve kraliyetin birlikte görev aldığı görülmektedir. Kraliyetin payı özel sektöre göre oldukça düşüktür. Ancak yine de kıymetli maden girişlerinin tamamen özel sektörün denetimine bırakılmadığı görülmektedir.

Şekil-3 On Yıllık Dönemler İtibariyle Peso Cinsinden İspanya'ya Yıllık Ortalama Kıymetli Maden Girişi

Kaynak: Hamilton, 1929a: 464

1591 ile 1600 yılları arasında Amerika kıtasından İspanya'ya giriş yapan kıymetli maden miktarı özel girişimler ve kamu toplamı olarak 13 922 672,6 peso 'dur. Bu tarihten sonra ise maden girişlerinde azalmalar başlamış, 17.yüzyılın ikinci yarısından itibaren oldukça düşük seviyelere gerilemiştir. 1595 -1600 yılları arasında toplam maden girişinin maden üretimiyle orantılı şekilde zirveye ulaştığı görülmektedir.

Kıymetli madenleri İspanya'ya taşıyan gemilere savaş gemileri eşlik etmiştir. Kıymetli madenleri taşıyan gemilere savaş gemilerinin eşlik etmesinin iki nedeni

vardır. Birincisi korsan saldırılarına karşı gemileri korumak, ikincisi ise kıymetli madenlerin kaçak yollardan yarımada girmesini engellemektir (Burbank, Cooper, 2011: 131).

Yeni Dünya'ya ulaşan denizciler yalnızca altın ve gümüşle karşılaşmamış aynı zamanda büyük balıklar, kereste, tütün, kakao, mısır, patates, domates, kuru fasulye, gibi ürünler ilk kez rastlanan ürünler olmuştur. Bu ürünler de kıymetli madenlerle birlikte Avrupa'ya yayılmıştır. Artan ticaretin küresel boyut kazanması bankacılık ve finans sisteminin gelişmesini teşvik etmiştir (Heaton, 1995: 222, Kerr, 2011: 67).

Dünyanın diğer bölgelerinden yeni keşfedilen kıtaya buğday, pirinç, şeker kamışı, muz, kahve, koyun, keçi, at, tavuk, sığır ve domuz nakledilmiştir. Bu ürünlerin içinde şeker kamışının yeri ve önemi elbette ki ayrıdır. Amerika kıtasının şeker kamışı üretimine elverişli olması kıtada kısa süre içinde plantasyonların kurulmasını sağlamıştır (Ferguson, 2011: 75, Avcı, 1997: 230).

İspanya'ya gelen kıymetli madenler borçların ödenmesi için kullanıldığı gibi aynı zamanda Yeni Dünya'daki kolonilerin ihtiyaç duyduğu balık, mamul mallar ve baharat ödemeleri için Fransa, İngiltere, Hollanda, İtalya ve Portekiz'e gitmiş böylece Yeni Dünya'nın altınları Avrupa'ya yayılmıştır. 1521 ve 1560 arasında yaklaşık 18 000 ton gümüş ve 200 ton altın İspanya'ya gelmiştir (Heaton, 1995: 224). Kıymetli madenlerin İspanya'nın elinden çıkmasına neden olan bir diğer unsur da Hollanda'da meydana gelen isyanı bastırmak için gönderilen ordu olmuştur. Hollanda'yı baskı altında tutmak için yapılan giderler sonra Orta ve Batı Avrupa'ya akmıştır (Lee, 2002: 142).

Tablo-3 İspanya'ya Altın ve Gümüş Girişi

Dönem	Ağırlık olarak Gümüş Yüzdesi	Ağırlık Olarak Altın Yüzdesi
1521-1530	2.949	97.051
1531-1540	89.602	10.398
1541-1550	87.677	12.323
1551-1560	87.672	12.328
1561-1570	98.803	1.197
1571-1580	99.164	.836
1581-1590	99.428	.572
1591-1600	99.287	.713
1601-1610	99.466	.534
1611-1620	99.598	.402
1621-1630	99.819	.181
1631-1640	99.911	.089
1641-1650	99.848	.152
1651-1660	99.890	.110

Kaynak: Hamilton, 1929a: 468

İspanyol İmparatorluğu'nun Yeni Dünya'daki en büyük kazancı ülkeye taşınan altın külçeleri olmuştur. İlk başlarda kraliyete ait olan altın ve gümüş madenleri, kraliyetin sadece belli bir pay almayı kabul etmesiyle bireylerin ve şirketlerin zenginlik kaynakları arasına girmeye başlamıştır. Gemilerin taşıdığı mallar kraliyet ve özel mülkiyet arasında bölünmüştür. Yeni Dünya'dan İspanya limanlarına gelen ganimetler 1530-1570 yılları arasında düzenli olarak artmış, 1571-1580 arasında hız kazanmış ve 1586-1600 yılları arasında zirve noktasına ulaşmıştır. 1625 yılından sonra ise azalmaya başlamıştır (Lee, 2002: 139). 1530'lu yıllarda oldukça yüksek seviyelerden başlayan altın girişi 1570'lerde çok düşük seviyelere gerilemiştir. Gümüş madeni girişlerinde ise böyle bir azalma söz konusu olmayıp yıllar itibarıyla 1660'da kadar istikrarlı bir şekilde devam etmiştir.

16.Yüzyılın başında sömürgelerinden gelen kıymetli madenler ile dünyanın en güçlü devleti olan İspanya bu konumunu uzun süre koruyamamıştır. Altının ülke

dışına çıkarılmasına ilişkin konulan çok katı yasaklar yüzyılın sonuna doğru İspanya'nın askeri ve siyasi gücünü olumsuz etkilemiştir. İspanya'ya kıymetli madenler gelmeden önce yapılan tağşışler nedeniyle fiyat artışı görülmüştür. Kolonilerden gelen kıymetli madenler bu artışı tetiklemiştir. Bunun üzerine ülkeden dışarı maden ihracı kesin bir şekilde yasaklanınca alınan önlemler geri tepmiştir. Eşya fiyatları diğer ülkelere göre çok yüksek düzeylere ulaşınca büyük miktarlarda mal ithali yapılmıştır. Böylece İspanyol ekonomisi çıkmaza girmiştir. İhracat yapılamamış, dış ticaret bilançosu kötüleştiğinden ithalata izin verilmemiş, fiyatlar artmış ve bireylerin satın alma gücü azalmıştır. Dış ticaret açıklarını kapatmak için altın ihraç edilmeye başlanmıştır (Turanlı, 2000: 31).

1.6. Fiyat Devriminin Nedenleri

16.Yüzyılda İspanya başta olmak üzere Avrupa kıtasında fiyatların önceki yüzyıllarda görülmeyen bir hızla artması ve yaşanan enflasyonist süreç Fiyat Devrimi olarak adlandırılmaktadır. Bu devrime neden olan unsurlar incelendiğinde literatürde iki baskın görüş ortaya çıkmaktadır; Bodin ve Malthus yanlısı görüşler. Bodin'in iddiası Amerika Kıtası'nın keşfiyle birlikte İspanya'da artan kıymetli maden girişinin fiyat artışlarına neden olduğudur. Malthus ise nüfus artışı ve işçi gelirlerinin azalmasının fiyat artışlarına neden olduğunu ileri sürmektedir (Goldstone, 1984: 1125).

Heaton'a göre fiyat artışlarına neden olan 4 önemli unsur vardır: mevsimsel şartlar nedeniyle ürün arzında meydana gelen azalma, resmi olarak paraların maden içeriğiyle oynanması, nüfus artışı ve talepteki değişimler. Son olarak ise madenlerin bollaşmasına bağlı olarak değeri düşmüş ve mal başına daha fazla maden ödemek gerekmiştir (Heaton, 1995: 225)

Fischer Denkleminde hareketle Hamilton, $M.V=P.T$ eşitliğinde V ve T eğer sabitse M'deki artışların P'de aynı oranda artışa neden olacağını belirterek İspanya'da kıymetli maden girişinin fiyat artışlarına neden olduğunu ifade etmektedir.

Bununla birlikte 16.Yüzyıl birçok önemli değişimin meydana geldiği bir yüzyıl olmuştur. Gümüş artışıyla birlikte Baltık ülkeleri ve Doğu ülkeleriyle ticaret artmış, tarımsal üretim tekniklerinde yaşanan gelişmeler üretimi artırmış, nüfus artışı

gözlenmiştir. Bu nedenle V ve T değişkenleri sabit olmayıp, bu değişkenler belirlenmelidir (Goldstone, 1984: 1124).

Goldstone'na (1984: 1152-1154) göre İspanya'da fiyat artışlarına neden olan temel unsurlar nüfus artışı ve beraberinde kentleşmenin hız kazanması ve paranın dolaşım hızının artması olmuştur. Ayrıca kredi olanaklarının artması, ticaretin gelişmesi ve mesleki uzmanlaşma para talebini artırmıştır. Tarımda yeni tekniklerin uygulanması tarımsal üretimi artırmış ancak bu artış nüfus artışı ve kentleşme hızının gerisinde kalmıştır. 1500 ile 1650 yılları arasında fiyatlarda gözlenen yıllık %2 düzeyindeki bu artış fiyat devrimi olarak adlandırılmıştır. Para arzının artmasında Amerika Kıtası'ndan gelen madenlerin etkisinden çok kredi olanakları ve para işlevi gören araçların artması etkili olmuştur.

Neal'a (2002: 3-4) göre hükümetlerin külçe arzı taleplerine ayak uyduramamıştır. Talepleri büyük ordu amaçları gibi fiyat artışlarına bağlı iken, arzlari vergi güçlerine bağlı olmuştur. Fiyat artışlarının temel nedeni deniz aşırı seyahatlerin finansmanı için gerekli olan sermayenin temini ve bu seyahatler sonucunda genişleyen ticaret nedeniyle artan finansal araçlar, aracı kurumlar ve kredi olanaklarıdır.

Streb (2010: 13) ise İspanya'da enflasyonun 1520 yıllarında yani kıymetli madenlerin İspanya'ya gelmesinden daha önce ortaya çıktığını ifade etmektedir. Dolayısıyla fiyat artışlarının nedeninin kıymetli maden girişi olmadığını ifade etmektedir. Artışa neden olan Almanya ve Merkezi Avrupa'da görülen maden krizidir.

Cipolla (1964: 524) 14.yüzyıl ve sonrasında tüm Avrupa'da gümüş ve altının satın alma gücünün arttığını ifade etmektedir. Ona göre altın ve gümüşün satın alma gücünde uzun dönemli bir artış eğiliminin görülmesi, madeni para talebinde uzun dönemli bir artışın göstergesidir.

Findlay ve Lundahl'in (2015: 25) yaptığı çalışmaya göre uzun dönemde ekonomi nüfus, para arzı ve sermaye stoğu ile kararlı dengededir. Amerika'dan gelen gümüş dışsal bir değişken olarak gümüş stoğunu artırır ve üretim imkanları eğrisi gümüş ekseninde kayar. Reel gelirdeki bu artış ve başlangıçtaki para arzı sabittir (madeni gümüş paralar dolaşımdadır). İlk etki mal cinsinden göreceli gümüş fiyatlarının artmasıdır, gümüş cinsinden mal fiyat düzeyinde deflasyonist bir etki

görlür. Gümüş girişini temsil eden arz eğrisi sağı kayacak ve mal cinsinden gümüş fiyatları arttığı için gümüş çıkışı artacaktır. Lüks mallara talep artacak ancak bu talep artışı gümüş arzından daha az olacak böylece gümüş arz fazlası oluşacaktır. Amerikan madenleri dünya gümüş stoğuna 16.yüzyılda % 50 ve 17.yüzyılda % 85 ilave katkı sağlamıştır. Bu katkı dışında 16.yüzyılda amerikan gümüşünün % 71'i ve 17.yüzyılda % 74'ü Avrupa'ya, % 40'ı ise Asya'ya geçmiştir. 1493-1600 arasında Amerika üretimi dünya gümüş stoğunun % 74'üne ve 1601-1700 arasında % 85'ine ulaşmıştır. Para stoğuna yapılan ilave işlem güdüsüyle para talebindeki artışı aştığında mal cinsinden gümüş fiyatları düşecektir. Böylece enflasyon görülecektir. Bu enflasyon 16.Yüzyıl Fiyat Devrimi olarak anılacaktır.

Bodin kıymetli maden girişi ve enflasyon arasında bir ilişki olduğunu 1568 yılında ortaya koymuştur. Ondan daha önce 1556'da Azpilcueta Navarro hayat pahalılığının nedeni olarak kıymetli maden girişini göstermiştir. 1559'da ise kıymetli maden girişi ve enflasyon arasındaki ilişki Fray Tomas de Mercado tarafından ele alınmıştır (Lynch,2015: 388).

Braudel de bazı çekinceleri olmakla birlikte kıymetli maden girişlerinin fiyat artışlarını etkilediğini kabul etmektedir (Braudel, 1993: 617).

Lynch (2015: 388-389) ise İspanya'da fiyatların 16.yüzyılın ilk yarısında daha yüksek olduğunu vurgular. Avrupa'nın diğer kesimlerinde fiyat artışları İspanya'dan daha geç ve daha ılımlı gerçekleşmiştir. Ancak bu durum ülkeler arasındaki yaşam maliyetini tam olarak ölçme imkanı vermez, örneğin tahıl enflasyonist dönem boyunca Fransa'da İspanya'dan daha pahalı olmuştur. Bir diğer unsur İspanyol gümüşlerinin mal alımı için ülke dışına yayıldığı ve paranın yerini farklı enstrümanların almış olmasıdır. 1460-1620 arasında görülen nüfus artışıyla birlikte daha fazla insanın beslenmesi, barınması ve giyinmesi gerekmiş bu durum talebi artırmıştır. Artan talep karşısında yeni tarım alanları ekilmeye başlanmış, marjinal maliyet artmıştır. Tahıl ürünlerinin fiyatı diğer ürünlerden daha hızlı ve fazla artmıştır.

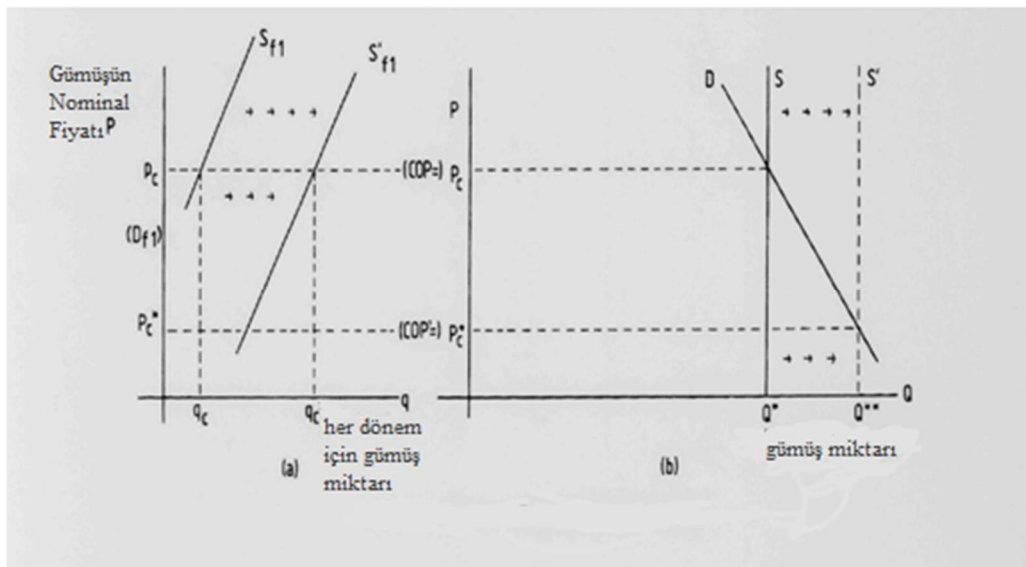
Miskimin (1975: 183-186) ise 14.yüzyıla ait 50 yıllık ortalamalar şeklinde elde ettiği endeks değerinin 106.5 olduğunu, 16.yüzyılda bu rakamın 124.5'e çıktığını ifade etmektedir. Ona göre malların külçe fiyatında yaklaşık üç yüz yılda yalnızca küçük bir artış görülmüştür. Veriler 16.yüzyılda 14.yüzyıldakinden çok daha fazla

kıymetli maden olduğunu desteklememektedir. Ayrıca fiyat serileri sonraki yüzyılda da malların külçe fiyatlarında anlamlı bir artış göstermemektedir. 16.yüzyılda yaşanan nominal enflasyon para basımından kaynaklanmaktadır. 16.yüzyıl süresinde görülen nüfus artışı paranın dolaşım hızında artışa neden olmuş ve para talebi artmıştır. Kıymetli maden arzındaki herhangi bir artış olmasa bile paranın dolaşım hızındaki artış enflasyonist etki yaratacaktır.

Mayhew (1995: 254) İngiltere için yapmış olduğu analizde Miskimin ve Goldstone'un aksine, 1300-1700 yılları arasında paranın dolaşım hızının arttığını ancak bu artışın kentleşme ve nüfus artışı ile ilgili olmadığını ifade etmiştir.

Flynn ve Doherty (1989: 5) ise Hamilton'ın analizini eleştirerek, yalnızca İspanya'ya kıymetli maden girişinin dikkate alınmasının hatalı olduğunu, dünya maden stoğunun dikkate alınması gerektiğini ifade eder. Hamilton analizini Fischer denkleminde dayandırmakla birlikte varolan maden stoğunu dikkate almayarak sadece akım şeklinde maden girişleri ile fiyatlar arasında ilişki kurmuştur. Flynn ise yaptığı analizde dünya maden stoğunu dikkate alır ve dünya piyasasında gümüşün değeri yeni ve daha düşük üretim maliyetlerinde dengeye geldiğinde fiyat devriminin sona erdiğini ifade eder.

Şekil-4 Gümüşte Stok-Akım Yaklaşımı

Kaynak: Flynn, Doherty, 1989: 5

Bu şekilde yatay ekseninde paraya dönüşen ve paraya dönüşmeyen gümüş bir arada ele alınmaktadır, dolayısıyla soyutlanan unsur gümüş olmaktadır. Miktar eksenini zaman boyutunu dikkate almamaktadır ve belirli bir andaki stoğu ifade etmektedir. Stok arz eğrisi ise o zamana kadar gerçekleşen maden birikim miktarını göstermektedir. S eğrisi fiyat devriminden önceki bir zamanda mevcut dünya gümüş stoğunu göstermektedir. Talep eğrisi dünya piyasasının her fiyat düzeyinde fayda maksimizasyonu sağladığı gümüş seviyesini göstermektedir. P_c ve Q_c düzeylerinde dünya gümüş piyasası dengededir. Yeni tekniklerin bulunmasıyla birlikte 15. ve 16.yüzyılın ilk yarısında Avrupa gümüş üretimi zirveye ulaşmıştır, diğer faktörler dikkate alınmaksızın sadece maliyetlere bakıldığında gümüş üretim maliyeti COP_1 düzeyine inmiştir, yeni akım arz eğrisi S_{f1} dünya gümüş üretiminde toplam kaymayı ifade etmektedir. Üretimde çok ciddi bir artış olsa bile stok arzındaki artış yüzdelere ifade edilecektir. Bu durum fiyat devrimi boyunca gümüşün piyasa değerindeki düşüşü açıklamaktadır. Avrupa genelindeki fiyat artışları dünya gümüş birikimindeki bağıl kütleyi yansıtmaktadır. Gümüşün piyasa fiyatı gümüş üretim maliyetindeki (COP_1) yeni fiyat düzeyinde dengeye geldiğinde fiyat devrimi sona erecektir.

Fisher (1989: 898) yapmış olduğu analizlerde İspanya'dan gelen kıymetli madenlerin İspanya ve diğer Avrupa ülkelerinde enflasyona neden olduğunu ifade etmiştir.

Lindert'e (1985: 620-632) göre ise nüfus artışı genel olarak fiyatlarda artışa neden olmuş ve gıda maddelerinin göreceli fiyatını artırmıştır. Hızlı nüfus artışı yiyecek maddelerine olan talebi para talebinden daha hızlı artırmış bu durum da fiyatlarda artışa neden olmuştur. Hızlı nüfus artışı hane başına daha fazla sayıda çocuk ve gıda maddesi ihtiyacı demektir. Bu durum hanelerin tasarruf düzeyini azaltmalarına neden olmuştur. Hanehalkı zenginliğinin hanehalkı gelirine oranının düşük olması tüketici mal ve hizmetlerine olan talebin para talebine kıyasla daha fazla olması demektir. Nüfus artışının gelir eşitsizliğini artırdığı ihtimali bulunmaktadır. İşçilerin reel ücretlerinin azalmasının ve kira düzeylerinin artmasının gelir eşitsizliğini artırıcı etki yapması beklenmektedir.

Glassman ve Redish'in (1985: 45) Fransa için yaptıkları çalışma sonuçlarına göre 1550-1600 yılları arasında para stoku % 120 artmıştır. Karşılaştırılabilir para stoğundaki artış Fransa'da geç 16.yüzyıldaki enflasyonun parasal nedenlerden

kaynaklandığını destekler niteliktedir. Ancak fiyat devrimi en büyük parasal artışın yaşandığı döneme rastlamamaktadır. 1640-1680 yılları arasında para stoku yaklaşık olarak % 175 artmıştır, ancak bu dönem enflasyonun yoğun olarak yaşandığı bir dönem değildir. Enflasyonu sadece parasal genişleme ile ilişkilendirmek oldukça basit bir yaklaşımdır.

Bauernfeind ve Woitek (1999: 320) Almanya'da 1490-1620 yılları arasında hububat fiyatlarının diğer ürünlerden 2 kat fazla artış gösterdiğini ifade etmektedir. Yaptıkları çalışmada 1500 ile 1599 yılları arasındaki Almanya hububat fiyatlarını içeren serideki dalgalanmalarda iklim değişikliklerinin etkileri ortaya koymaya çalışmıştır. Sonuçlara göre iklim değişikliklerinde meydana gelen değişiklikler Almanya'da hububat fiyatlarını etkilemiştir.

Barkan (1970: 589-590) fiyat hareketlerine neden olan unsurları sadece Amerika kıtasından gelen altın ve gümüş stokuna bağlamanın sakıncalı olacağını, paranın dolaşım hızı, kredi mektupları, vadeli vadesiz ödeme araçlarının da dikkate alınması gerektiğini vurgular. Ayrıca Avrupa'da ortaya çıkan maden kıtlığı, nüfus artışı, paranın kıymetli maden içeriğindeki ayarlamalar da fiyat artışlarının nedenleri arasındadır.

Pamuk (2001: 85) Barkan'ın Osmanlı Devleti'nin gücünü kaybetmeye başlamasının nedeni olarak 16.yüzyıl sonundaki fiyat artışlarını gösterdiğini ifade ederek buna karşı çıkmaktadır. Pamuk'a göre gümüş enflasyonun Osmanlı Devleti'ndeki etkisi Barkan'ın iddia ettiğinden daha sınırlı olmuştur. Osmanlı Devleti 16.yüzyıl ve 17.yüzyılın ilk yarısında pek çok sorunla karşılaşmıştır. Ancak bu sorunların kaynağı gümüş enflasyonundan çok farklı nedenler olmuştur.

Brown ve Hopkins (1959: 21) ise Münih, Absburg, Viyana ve Valensiya için inşaat ustalarının günlük kazançlarıyla satın alabildikleri mal sepeti belirlemiştir, 16.yüzyılda ustaların günlük kazançlarıyla satın aldıkları bu mal sepetinin içeriğinin azaldığı görülmektedir.

Tablo-4 İnşaat Ustasının Karışık Tüketim Maddelerinin Fiziki Birimi Şeklinde İfade edilen Ücret Oranına Eşdeğer Endeks

Ülkeler	1476-1500	1521-1530	1551-1560	1591-1600
G.İngiltere	146	100	72	65
Fransa	131	100	-	52
Alsas	118	100	68	39
Münih	143	100	70	-
Absburg	-	100	78	60
Viyana	-	100	69	48
Valensiya	119	100	67	59

Kaynak:Brown, Hopkins, 1959: 21

1521-1530 yılları baz alınarak hazırlanan Tablo-4'e göre Güney İngiltere'de bir inşaat ustasının günlük kazancıyla alabileceği karışık bir mal sepetine eşdeğer ücret endeksinin yaklaşık 100 yıllık bir sürede % 55 düzeyinde değer kaybettiği görülmektedir. Fransa'da aynı süre zarfında ücret endeksi yaklaşık % 60 civarında, Alsas'ta % 67, Valensiya'da % 50, Münih'te 60 yılda % 51, Absburg'ta 40 yılda % 23, Viyana'da 40 yılda % 30, gerilemiştir.

Munro'ya (2008: 42-44) göre ise fiyat devrimi bölgesel olmayıp Avrupa genelinde yaşanan bir olgudur ve 1516-1520'li yıllarda başlayıp 1650'de sona ermiştir. Ancak fiyatlardaki bu artışın nedeni kıymetli maden girişi değil, ülkelerin kendilerine has ekonomik dinamikleridir. Bu dinamikler ülkelerin yerel para basma faaliyetleri ve daha az oranda reel faktör değişimleridir. Erken dönem Avrupa'da paranın değerinin düşürülmesi enflasyonist etkileri geciktirirken, değer düşürmenin derecesi paranın kıymetli maden içeriğinin azaltılmasıyla beklenenden daha azdır.

Brabant'da 1521-1644 yılları arasında 12 kez paranın kıymetli maden içeriği düşürülmüştür, gümüş içeriği 0.33 gr dan 0.17 gr'a düşürülmüştür, yaklaşık %48,5 değer kaybetmiştir. İngiltere'de 1520-1650 yılları arasında gümüş para içeriğindeki gümüş miktarının % 35 ini kaybetmiştir, 0.719gr'dan 0.464 gr'a düşmüştür. Fransa'da 1488 yılında 1.023 gr saf gümüş içeren paranın içeriği 1519'da % 11.73 değer kaybederek 0.903 gr'a düşmüştür, 1572'de ise % 22.18 değer kaybederek 0.703 gr'a düşmüştür. İspanya'da ise ilginç bir şekilde 1497 ile 1686 arasında paranın değeri düşürülmemiştir. Bunun nedeni İspanyol monarşisinin para basma

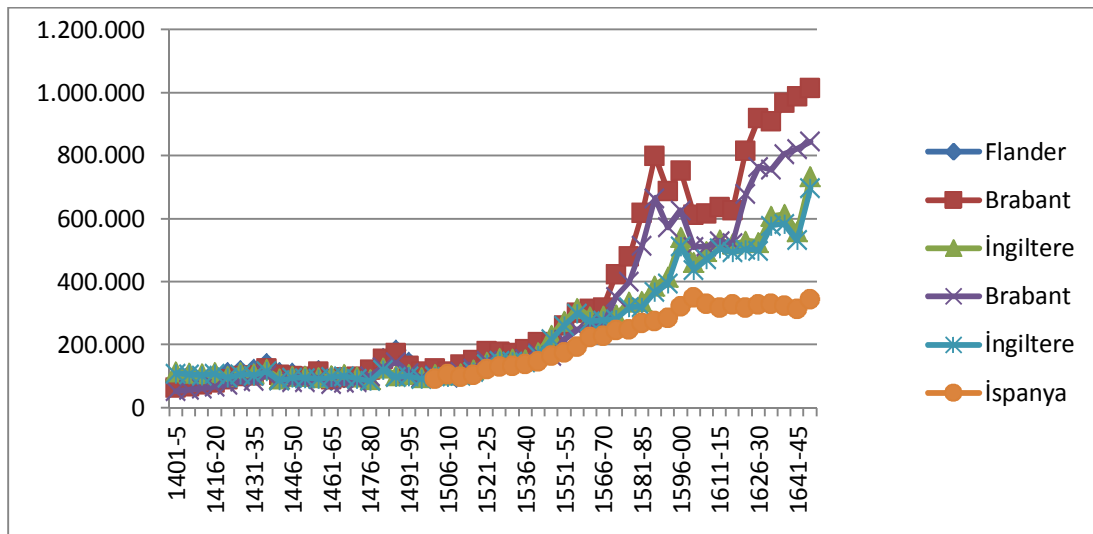
gelirlerinden vazgeçmiş olmasıdır. İspanya’da altın ve gümüş paranın ayarıyla oynanmamakla birlikte küçük sikkelerde değişiklik yapılmıştır, bakır paralar bastırılmıştır. Erken dönemde paranın değerinin düşürülmesi parasal değil mali bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Munro (1999: 4-28) Malestroit’in ‘para basma mekanizmasının fiyat devrimine neden olduğu’ tezinin doğru olmadığı belirttikten sonra, Batı Avrupa’da yaşanan parasal değişimi fiyat devrimi öncesi ve ilk dönemlerinde Orta Avrupa’da yaşanan ve 1460’da başlayıp 1540’da en üst noktasına ulaşan gümüş-bakır madenlerindeki rezerv artışına bağlamaktadır. Bununla birlikte nedenlerin çok farklı olabileceğini ve tek bir faktöre bağlı kalınamayacağını ifade etmektedir.

1.6.1. Fiyat Artışlarının İstatistikî Verilerle İfade Edilmesi

1500-1600 yılları arasında nüfusun artması ve kıymetli madenlerin bollaşmasına bağlı olarak Avrupa’da fiyatlar 6 katına çıkmıştır (Lee, 2002: 143). Tüm Avrupa’da fiyat düzeyinde ciddi artışlar meydana gelmiş ancak artış aynı oranda gerçekleşmemiştir. Ülkeden ülkeye, şehirden şehre farklı oranlarda fiyat artışları yaşanmıştır. Fiyat artışlarının farklı oranlarda gerçekleşmesinin nedeni ülkelerin içinde bulundukları farklı iç dinamiklerle açıklanmaktadır. Ancak erişilen belgeler ışığında ortaya çıkan şudur ki 16.yüzyıl boyunca tüm Avrupa’da fiyatlar artış göstermiştir.

Şekil-5 Flander, Brabant, İngiltere, İspanya için Birleşik Fiyat Endeksi

Kaynak: Munro, 2008: 45

Şekil-5'e göre fiyatlarda en yüksek artış yaklaşık 8 katına çıkmasıyla Brabant'ta görülmektedir. İngiltere'de yaklaşık olarak 7 kat artış göstermiştir. En düşük artış ise fiyatların 4 katına çıkmasıyla İspanya'da yaşanmış görülmektedir. Ancak İspanya'da ortaya çıkan bu artış sadece gümüş paralar için geçerlidir, bakır paralar dikkate alındığında 5 kat artış yaşandığı görülmektedir.

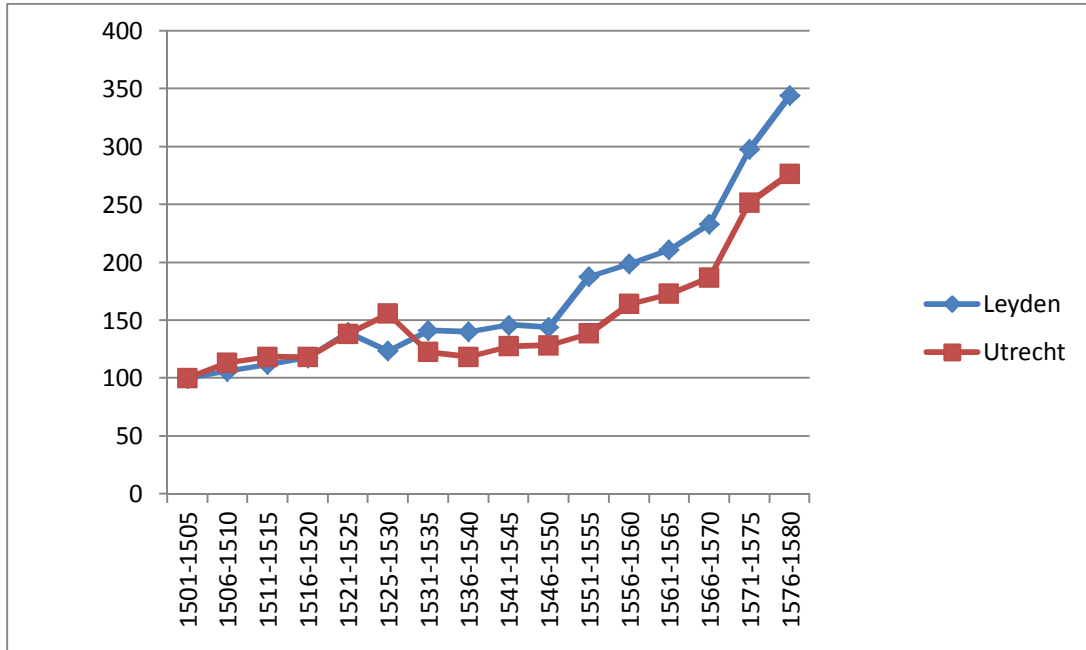
Tablo-5 Avrupa Ülkelerinde Buğday Fiyatları (Gümüş cinsinden)

Dönem	Saksonya	Paris	İngiltere
1455-1480	13.9	-	-
1511-1520	-	-	20.59
1521-1530	-	31.28	21.96
1531-1540	29.8	32.96	21
1541-1550	25.8	34.33	17.02
1551-1560	31.59	36.03	28.85
1561-1570	41.32	64.05	26.22
1571-1580	53.04	71.08	34
1581-1590	60.43	82.33	-
1583-1592	-	-	48.32
1590-1600	-	145.13	-
1593-1602	-	-	70.68
1601-1610	-	63.48	-
1603-1612	-	-	69.88

Kaynak: Kugler, Bernholz, 2007: 5

Avrupa ülkelerinde buğday fiyatlarındaki değişmeyi gösteren Tablo-5'e göre 1455-1480 yılları ile 1581-1590 yılları arasında Saksonya'da buğday fiyatlarının 4.34 katına çıktığı görülmektedir. Paris'te bu oran 1521-1530 yılları ile 1601-1610 yılları arasında 2.02 olarak gerçekleşmiştir. İngiltere'de ise 1511-1520 yılları ile 1603-1612 yılları arasında buğday fiyatlarının 3.39 katına çıktığı görülmektedir.

Şekil-6 Leyden ve Utrecht’de Fiyat Endeksinin Gelişimi

Kaynak: Posthumus’tan aktaran Kugler, Bernholz, 2007: 7

16.Yüzyıl Avrupa’sında Aşağı ülkeler olarak adlandırılan Hollanda’ya ait iki şehir olan Leyden ve Utrecht’e ilişkin fiyat endeksi hesaplanmıştır. 1501-1505 yılları baz alındığında Leyden’de endeks değerinin 1576-1580 yılları arasında 344.4’e ulaştığı görülmektedir. Utrecht için ise 1501-1505 yılları baz alındığında 1576-1580 yılları arasında 276.62’ye çıktığı görülmektedir.

Tablo-6 Avrupa’da Tüketici Fiyatları, 1500-1799(1500-49=100)

	1500-1549	1550-1599	1600-1649	1650-1699	1700-1749	1750-1799	1800-1849
Londra	100.0	168.9	277.8	315.6	297.8	364.4	566.7
Amsterdam	100.0	193.5	239.1	265.2	254.3	287.0	358.7
Antwerp	100.0	218.6	267.4	265.1	244.2	255.8	306.9
Paris	100.0	203.1	245.3	251.6	201.6	223.4	335.9
Valensiya	100.0	196.0	268.0	246.7	208.0	232.0	-
Floransa	100.0	151.5	197.0	171.2	143.9	178.8	251.5
Krakow	100.0	137.5	182.5	152.5	132.5	162.5	210.0
Viyana	100.0	141.9	234.9	181.4	172.1	197.7	251.2

Kaynak: Broadberry, Gupta, 2004: 22

Avrupa şehirlerinde tüketici fiyatlarında meydana gelen değişimi gösteren Tablo-6'ya göre 1500-49 baz olarak alındığında tüm Avrupa şehirlerinde fiyatların yıllar itibarıyla artış trendinde olduğu görülmektedir. En yüksek artış Londra'da, en düşük artış ise Krakow'da gerçekleşmiştir. Fiyatlarında yaşanan artış trendini kentli nüfusun artmasına bağlayan yaklaşıma göre 1500-1850 yılları arasında Avrupa genelinde kentli nüfus yüzdesi artış göstermiştir.

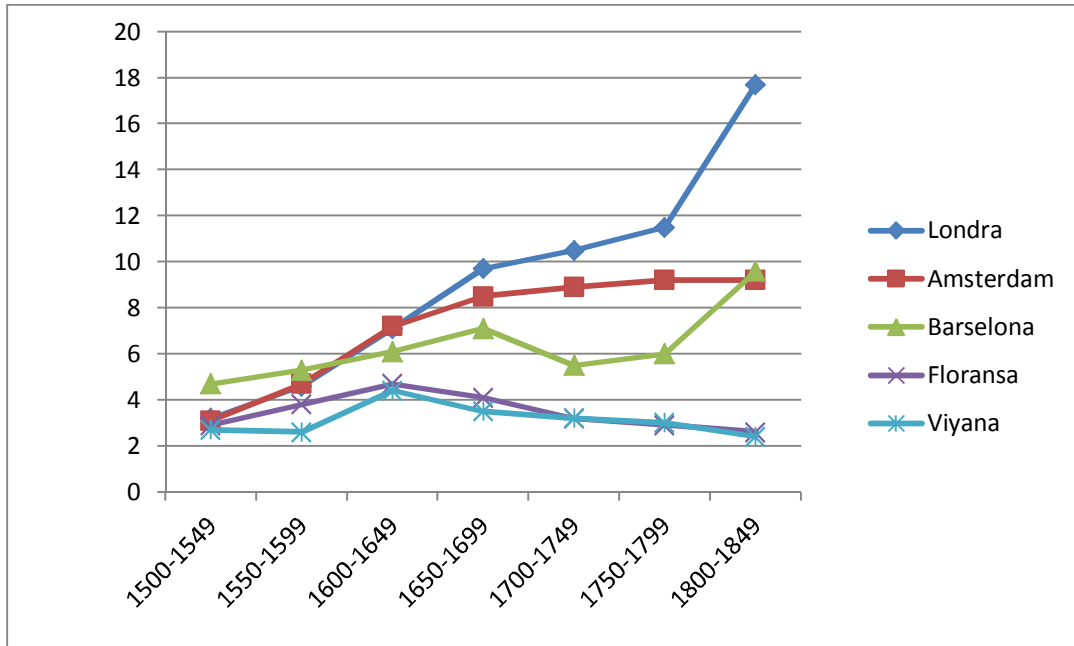
Tablo-7 Kentli Nüfus Yüzdesi 1500-1850

	1500	1600	1700	1800	1850
İngiltere	3.1	5.8	13.3	20.3	40.8
Hollanda	15.8	24.3	33.6	28.8	29.5
Belçika	21.1	18.8	24.3	18.9	20.5
Fransa	4.2	5.9	9.2	8.8	14.5
İspanya	6.1	11.4	9.0	11.1	17.3
İtalya	12.4	15.1	13.2	14.6	20.3
Polonya	0.0	0.4	0.5	2.4	9.3
Avusturya	1.7	2.1	3.9	5.2	6.7
Almanya	3.2	4.1	4.8	5.5	10.8
Avrupa Toplam	5.6	7.6	9.2	10.0	16.7

Kaynak: Broadberry, Gupta, 2004: 26

16.Yüzyıldan itibaren tüm Avrupa'da kentli nüfus yüzdesinin arttığı görülmektedir. Kentleşmenin hızlanmasıyla birlikte pazarların, panayırların geliştiği, piyasaya erişilebilirliğin arttığı, piyasa kavramının derinleştiği düşünülmektedir. Goldstone bu noktada kentleşmenin artmasıyla birlikte paranın dolaşım hızının arttığını ileri sürmektedir.

Şekil-7 Avrupa Şehirlerinde İnşaat İşçisi Nominal Ücretleri(1500-1849)(Günlük Gram Gümüş Cinsinden)

Kaynak: Allen, 2001: 416

Şekil-7'ye göre 16.yüzyılın başlarında Barselona'da nominal ücretlerin yüksek olduğu görülmektedir. 1550-1650 yılları arasında ise Barselona'daki nominal ücret artışına çoktan Londra ve Amsterdam'ın eşlik ettiği görülmektedir. Sonraki yüzyılda ise Londra ve Amsterdam'da ücretler yükselmeye devam ederken Barselona'da nominal ücretlerin düştüğü görülmektedir. 19.yüzyıl başlarında ise Londra'da ücretlerde çok ciddi bir artış olduğu, Barselona'da yeniden yükselme olduğu ancak Viyana ve Floransa'da düşük seyrettiği görülmektedir.

Şehirler arasındaki bu ücret farklılığını açıklarken minimum geçim düzeyini de ele almak gerekmektedir. Bunun için Allen Robert günlük kalori ihtiyacı ve temel temizlik maddelerini esas alarak bir sepet oluşturmuştur.

Tablo-8 Mal sepeti

Gıda Maddesi	Kişıbaşı yıllık tüketim miktarı	Bütçe Payı %	Günlük kalori
Ekmek	182 kg	30.4	1223
Fasulye	52 litre	6.0	160
Et	26 kg	13.9	178
Tereyağı	5.2 kg	4.3	104
Peynir	5.2 kg	3.6	53
Yumurta	52 adet	1.3	11
Bira	182 litre	20.6	212
Gıda Dışındaki Maddeler			
Sabun	2.6 kg	1.8	-
Keten	5 metre	5.3	-
Mum	2.6 kg	3.1	-
Lamba yağı	2.6 litre	4.7	-
Yakacak	5 milyon BTUs	5.0	-
Toplam			1.941

Kaynak: Allen, 2001: 421

Bu sepete göre ülkeler ve şehirler arasında bu mal sepetinin değeri ölçülmüştür. Aynı mal sepetine sahip olabilmek için ödenmesi gereken para miktarı şehirler arasında farklılık göstermektedir.

Tablo-9 Eşdeğer Mal Sepeti Maliyeti 1500-1800 (gram gümüş/yıl)

Dönem	Londra	Amsterdam	Barselona	Floransa	Viyana	Madrid
1500-1549	67	66	176	99	59	144
1550-1599	128	104	306	156	96	324
1600-1649	201	152	374	177	180	439
1650-1699	220	158	319	129	127	383
1700-1749	201	172	282	177	130	328
1750-1799	264	202	382	240	165	392

Kaynak : Galarraga, Prat, 2014: 11

Tablo-9'a göre tüm şehirlerde mal sepetinin değeri artış göstermektedir. Tablodan açıkça görülmektedir ki eşdeğer mal sepetinin değeri İspanya'da diğer

Avrupa şehirlerinden oldukça yüksektir. Bu durum fiyat devriminin etkisi ve Amerikan gümüşünün kıtada yarattığı enflasyonist etkisiyle açıklanmaktadır (Galarraga, Prat, 2014: 11). En düşük artış ise Amsterdam'da gerçekleşmiştir.

Tablo-10 Avrupa'da Yaşayan İşçilerin Geçim Oranı,1500-1800

Dönem	Londra	Amsterdam	Barselona	Floransa	Viyana
1500-1549	3.62	3.80	2.21	1.99	3.28
1550-1599	2.88	3.64	1.45	1.77	2.07
1600-1649	2.75	3.84	1.31	1.71	1.82
1650-1699	3.42	4.33	1.84	1.65	1.99
1700-1749	4.08	4.20	1.56	1.39	1.77
1750-1799	3.44	3.77	1.26	0.99	1.35

Kaynak: Galarraga, Prat, 2014: 13

Bu tablodan hareketle Avrupa'da yaşayan işçilerin geçim oranı hesaplanmıştır. Tablo-10'a göre Barselona'da geçim oranı Londra ve Amsterdam'ın oldukça altında kalmaktadır. Geçim oranı reel ücretleri yansıttığı için reel ücretlerin oldukça düşük seyrettiğini görmek mümkündür.

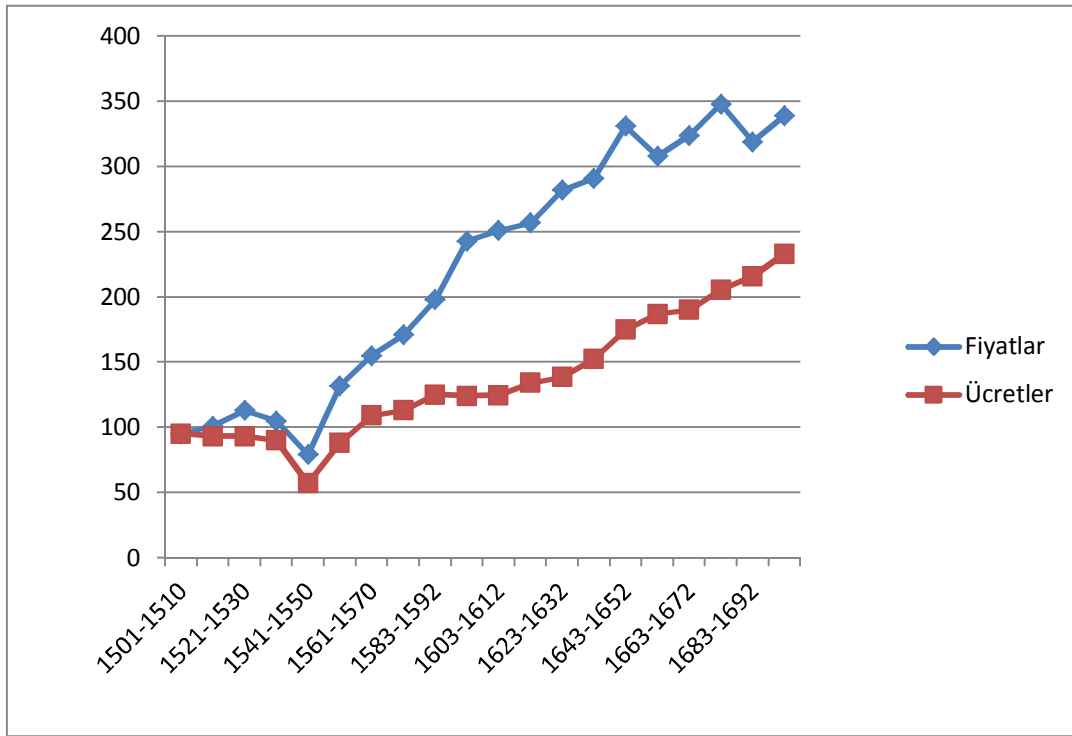
İngiltere'de 1520 yılında 1 peni'nin içinde mevcut olan gümüş miktarı 1546'da 3 peni içinde ve 1551'de 6 peni içinde yer almıştır. Yani peni 1546'da 1520 yılındaki düzeyine göre %33, 1551'de %16 değer kaybetmiştir. İspanya ve Kutsal Roma Germen İmparatoru V.Charles altın sikkelerin resmi değerini 1527 ve 1539'da %10 civarında düşürmüştür (Heaton, 1995: 225). III.Felipe ve IV.Philip dönemlerinde madeni para ayarı sürekli düşürülmüş ve nihayet 1665'ten sonra değersiz metaller para yapımında kullanılmıştır (Lee, 2002: 143).

Hollanda'da 1520 yılında paranın gümüş içeriğinde ayarlamalar yapılarak 0.49 gramdan 0.42 grama, 1551'de 0.40 grama ve 1648'de 0.25 grama düşürülmüştür. Paranın değerinde bu tarz ayarlamalar tüm Avrupa'da yapılmıştır. İngiltere'de ise ilki 1542'de olmak üzere 1544, 1547, 1551 ve 1559 yıllarında ayarlamalar yapılmıştır (Kindleberger, 1998: 6).

Hamilton'ın yaptığı çalışma sonuçlarına göre İspanya'da fiyatlar maden ayarıyla oynanmamasına rağmen 1601-1610 yılları arasında bir asır öncesine göre 3,4 kez daha yüksek seyretmiştir. Fransa'da gümüş cinsinden fiyatlar 16.yüzyılın son

çeyreğinde birinci çeyreğine göre 2.2 kez yükselmiştir. Hollanda'nın Leyden şehrinde 1520-1580 arasında %300 artmıştır. İngiltere'de 1600 yılında mallar 1500 yılına göre 2.6 kere daha fazla pahalı durumdadır. Aynı dönemde İtalya'da fiyatlar 2 katına çıkmış, İsveç'te 1620'de 2 katını geçmiştir. 1554 ve 1555 yıllarında meydana gelen verimsiz üretim İngiltere'de buğday fiyatlarını 4 katına çıkarmıştır. Genel olarak Avrupa'da mallar 1600 yılında 1500 yılına göre 2 veya 3 kat pahalılaşmıştır (Heaton, 1995: 225-226).

Şekil-8 İngiltere'de 1500-1702 Yılları Arasında Fiyat ve Ücret Değerleri (Endeks Değeri 1451-1500=100)

Kaynak: Hamilton, 1929b: 352

Hamilton'ın hazırlamış olduğu Şekil-8 79 adet tüketim malının fiyatı ve 9 farklı işkoluna ait emek ücretini kapsayan bir endeks değeridir. 1501-1602 yılları arasında İngiltere'de hem ücretlerin hem de fiyatların endeks değerinin arttığı görülmektedir. Ancak ücret artışları fiyat artışlarının gerisinde kalmıştır.

İngiltere'de reel ücretler 1520-1560 döneminde ciddi düşüşler göstermiştir. İspanya'da ise 16.yüzyılın büyük kısmında fiyatların gerisinde kalmıştır. Leyden'de ise ücretler fiyatların üstüne çıkmıştır, bu durum bu bölgede dokuma endüstrisinin gelişmiş olmasına bağlanmaktadır. Fiyatların yükselmesi Polonya ve Almanya'da

tahıl üretimini artırmış, bu durum küçük çiftçilerin durumunu güçleştirmiştir. Fransa'da ve İngiltere'de büyük toprak sahiplerinin rantları azalmıştır. Ancak büyük toprak sahiplerinin rant dışı gelir kaynakları oldukça fazladır (Heaton, 1995: 228).

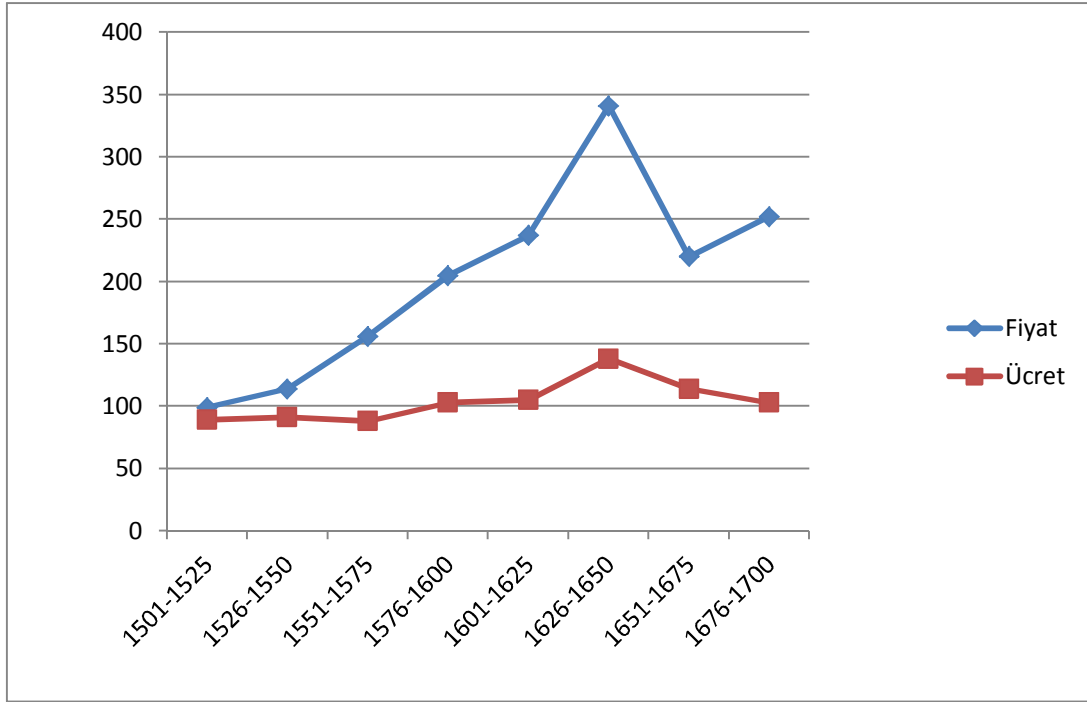
Tablo-11 Alsas'da 1500-1700 Yılları Arasında Fiyat ve Ücret Değerleri (Endeks Değeri 1451-1500=100)

Dönem	Fiyat	Ücret
1501-1525	99	89
1526-1550	114	91
1551-1575	156	88
1576-1600	205	103
1601-1625	237	105
1626-1650	341	138
1651-1675	220	114
1676-1700	252	103

Kaynak: Hamilton, 1929b: 352

Alsas için 1500-1700 yılları arasında hesaplanan endeks değerlerine göre 1650 yılına kadar İngiltere ile uyumlu şekilde fiyat ve ücretlerin artış trendinde olduğu ancak ücret artışlarının fiyat artışlarının gerisinde kaldığı görülmektedir. 1651 yılından itibaren ise ücret fiyatların düşme eğiliminde olduğu görülmektedir.

Şekil-9 Fransa’da 1500-1700 Yılları Arasında Fiyat ve Ücret Değerleri (Endeks Değeri 1451-1500=100)

Kaynak: Hamilton, 1929b: 353

Fransa için hesaplanan endekste Alsas’la aynı şekilde 1650 yılına kadar fiyat ve ücretlerde artış yaşanmış, ücret artışları fiyat artışlarının gerisinde kalmış ve 1651 yılından itibaren ücret ve fiyatlarda düşme eğilimi görülmektedir.

Ortaya çıkan bu fiyat artışları karşısında çeşitli önlemler alınmıştır. İspanya’da yasal narh fiyatları tespit edilmiş, İngiltere ticari hayata daha fazla müdahale eden önlemler almıştır. Ancak bu önlemlerin etkisi sınırlı düzeyde kalmıştır (Heaton, 1995: 227).

1.7. Fiyat Devrimi’nin Sonuçları

16.Yüzyıl Avrupasında ticari hayatta meydana gelen en önemli değişimlerden bir tanesi de ‘firma’ kavramının ortaya çıkması ve uygulanması olmuştur (Seignobos, 1960: 246). Firma kavramının ortaya çıkmasında en önemli unsur ticaretin büyük boyutlarda canlanması olmuştur. 1600’lü yıllarda Sevilla’ya yılda 200 gemi gelmiştir (Kerr, 2011: 67).

-Ticaretin canlanmasıyla birlikte yeni şirketler kurulmuş, bağlı oldukları ülkeden aldıkları bir çeşit fermanla boyutları oldukça önemli sınırlara ulaşan ticaret

hacmi her geçen gün artmıştır (Seignobos, 1960: 246). Bu şirketlerin en önemlileri Muscovy Kumpanyası, Levant Kumpanyası ve Doğu Hindistan Kumpanyası'dır. Bu şirketler ticari anlamda başarılı bir şekilde faaliyetlerine devam etmişlerdir, Doğu Hindistan Kumpanyası'nın kurulduğu yıl Amsterdam'da dünyanın ilk hisse senedi borsası açılmıştır (Kerr, 2011: 67).

-Coğrafi keşiflerle hız kazanan sömürgecilik özellikle İngiliz ve Hollanda ülkelerinin sermaye birikimlerinin ciddi boyutlara ulaşmasını sağlamıştır (Tanilli, 1999: 53). Sermaye birikiminin bu ellerde yoğunlaşması kapitalizmin neden bu ülkelerde başladığına dair bir kanıt sunmaktadır. Sermaye mali piyasaların ve ticari hayatın canlanmasını desteklemiş, gelişen piyasalar daha fazla sermayeyi kendilerine çekmiştir.

-Kıymetli maden girişi karşısında sanayisini modernleştiremeyen ve diğer ülkelerden lüks mallar satın almaya devam eden İspanya için ekonomik kriz kaçınılmaz olduğu görülmektedir (Kerr, 2011: 68). 16.Yüzyılın sonları ve 17.yüzyılın başlarında İspanya'nın ekonomik krizi ve Otuz Yıl Savaşları'nın etkisi nedeniyle güç dengesi İngiltere, Fransa ve Hollanda lehine gelişmiştir (Lee, 2002: 144).

- İspanya'nın kıymetli maden girişlerinin artmasına rağmen kısa bir süre sonra ekonomisinin alt üst olmasına neden olan temel unsur verimsiz toprakları yüzünden gelişmeyen tarımı ve güçlü bir sanayiye sahip olmamasıdır (Lee, 2002: 140). Tarımın gelişmemesine neden olarak tarımsal ürün yetiştirme metotları hakkında geniş bilgi ve tecrübeye sahip olan Müslümanların yarımadadan sürülmesi gösterilebilir. Ayrıca sınai faaliyetlere yatkın olan Müslüman nüfusun yok edilmesi yada sürgün edilmiş olması güçlü bir sanayiye sahip olunmamasının göstergesi olabilir (Seignobos, 1960: 249).

-V.Charles'ın ve II.Felipe'nin dış siyasette izlediği yanlış politikalar ve kıymetli maden girişinin sürekli olacağına dair beklentileri İspanya ekonomisine büyük zararlar vermiştir. 1546-1550 arasında kıymetli maden girişlerinden Kraliyet'in payına düşen 6.6 milyon düka üzerinden 2 milyon düka ve 1586-1590 arasında 28.6 milyon düka üzerinden 9.6 milyon düka olmuştur. Gelirlerin az olması Kraliyeti borçlanmaya sevk etmiş, borçların ödenememesi nedeniyle 1557, 1560, 1575 ve 1596 yıllarında iflasını açıklamıştır (Lee, 2002: 142).

- Kıymetli maden girişı İspanya’da ekonomik dengeyi bozarak fiyat devrimini tetiklemiş ve ihracat endüstrilerinin zarar görmesine neden olmuştur. Tarihçiler Amerikan altın ve gümüşlerinin Habsburg emperyalizmini körüklediğı yönünde hemfikirdirler. Altın ve gümüş İspanya’da bir refah illüzyonu yaratmış ve savurganlığı artırmıştır. Altın ve gümüşün İspanya’da zararlı etkileri olduğu görölmektedir. 1594 yılında gemiyle taşınan yükün % 95.62’si kıymetli madenden oluşurken, 1609 yılında % 84’ü kıymetli madenden oluşmuştur (Hamilton, 1929a: 463-473).

-Tarihi süreç açısından bakıldığında İngiltere, Fransa, İrlanda, İsveç ve İspanya’da yaşanan enflasyonist parasal şokların kaynağı fiyatlardaki ve döviz kurlarındaki bozulmalar olmuştur. İspanya’da problemin temel kaynağı ise Amerikan altın ve gümüşü olmuştur (Lothian, Devereux, 2011: 8-9).

-Fiyatlarda yaşanan daha önce görülmedik bu artışın en önemli sonucu toplumsal refahı olumsuz etkilemesi olmuştur. Özellikle ücretliler en büyük zararı görmüştür. Girişimciler ve tacirler ise daha şanslı sayılmaktadır (Tanilli, 1999: 53).

İKİNCİ BÖLÜM

16.YÜZYIL OSMANLI EKONOMİK SİSTEMİNİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER VE FİYAT DEVRİMİ

İspanya’da başlayan fiyat artışı süreci kısa sürede Avrupa’da etkisini gösterdikten sonra Osmanlı Devleti’ne yayılmıştır. Avrupa’daki fiyat artış sürecine benzer bir süreç Osmanlı Devleti’nde de yaşanmıştır. Osmanlı Devleti’nde kıymetli maden miktarının artmasına bağlı olarak ekonomik sorunlar ortaya çıkmıştır. Ancak bu sorunların ortaya çıkmasında Osmanlı Devleti’nin kendi içsel dinamiklerinden kaynaklanan pek çok sorun da rol almıştır.

2.1. Ekonomik ve Sosyal Yapı, İç ve Dış Dinamikler

16. Yüzyıl gerek dünya gerekse Osmanlı ekonomisi açısından birbirini etkileyen çok sayıda değişkenin bulunduğu girift bir yapı sergilemektedir. Amerika kıtasının keşfi ile ortaya çıkan ürün çeşitliliği, kıymetli maden miktarındaki artış, küçük buzul çağı olarak adlandırılan iklim değişikliği, Osmanlı Devleti’nin İran ile ilişkilerinde yaşanan gerginlikler, Macaristan ile yapılan uzun savaş yılları, Akdeniz’de İspanya’ya karşı yürütülen üstünlük mücadelesi, kapitülasyonlar, Celali İsyanları, paranın ayarında yapılan değişikliklerin tümü dönemin iktisat politikalarını etkilemiştir. Osmanlı Devleti’nin 16. Yüzyıl iktisat politikaları değerlendirilirken bu değişkenlerin her birinin etkileri dikkate alınması gerekmektedir. Osmanlı Devleti’nin 16. Yüzyılın son dönemleri ve 17. Yüzyıl boyunca yaşadığı ekonomik krizler ve sosyal hayatta meydana gelen bazı oluşumlar klasik olarak adlandırılan devletin temel kurum ve yapılarının dönüşüm geçirmesine, yerlerine yeni kurumların geçmesine, bazılarının varlıklarının sona ermesine yol açmıştır (Orbay, 2001: 16).

2.1.1. Kapitülasyonlar

Kapitülasyonun temel ilkesi gayrimüslimlerin dostluk sözü karşılığında İslam cemaatinin başı tarafından onlara resmen tanınan veya verilen bir aman olmuştur. Tek taraflı verilen bu aman, ahdname kategorisinde yer almaktadır (İnalcık, 2000b: 238).

Osmanlı Devleti kurulmadan önce Doğu ülkelerinde kapitülasyonların kullanıldığı ve Avrupalı tüccarlara verildiği görülmektedir (Türkmen, 1995: 329).

Kapitülasyonların verilme nedenleri dönemin şartları içinde değerlendirildiğinde öne çıkan unsurlar şunlardır; (Ankara Ticaret Odası, 2004: 7)

- Kapitülasyonların bir gelenek şeklinde yaşaması ve fetihlerle birlikte Osmanlı devletinin bu geleneği sürdürmesi
- Avrupa devletlerinin hristiyan vatandaşların kendi kuralları doğrultusunda yargılanmalarını talep etmesi ve bunun sonucunda kendi kuralları çerçevesinde yargılanmaya başlayan gayrimüslimlerin varlığının kapitülasyonları geçerli kılması
- Siyasi ve ekonomik nedenler

Osmanlı Devleti'nin kapitülasyon verdiği zaman göz önünde bulundurduğu temel unsurlardan bir tanesi siyasi ve diplomatik çıkar ilişkileri olmuştur. Bunun en güzel örneği İnebahtı savaşı sonrasında İspanya, Venedik ve Papa ile yaşanan sorunların ardından İngiltere ve Hollanda'ya kapitülasyonların verilmesidir. Bir diğer unsur da ekonomik çıkarlar olmuştur. Gümüş kıtlığının yaşandığı dönemlerde gümrük gelirleri önem kazanmış ve kapitülasyonlar bu amaç doğrultusunda kullanılmıştır. Kapitülasyonların geçirdiği aşamalar ise şöyledir; (İnalçık, 2003: 62).

-İtalyan Devletleri Dönemi: Ceneviz, Venedik, Floransa, Napoli(1200-1569)

1352 yılında ilk kapitülasyon siyasi nedenlerle Cenovalılara verilmiştir. İstanbul'un fethine kadar Levant'taki Cenova kolonileriyle işbirliği yapılmış, bu koloniler desteklenmiş ve onların deniz gücünden faydalanılmıştır. Ardından yine siyasi nedenlerle Venedik, Floransa ve Napoli bu imtiyazları elde etmiştir (İnalçık, 2000b: 243)

-Batı Devletleri Dönemi: Fransa, İngiltere, Hollanda (1569-1700)

Mısır'ın fethiyle birlikte Memlûklerin Fransa ve Katalonya'ya tanıdığı kapitülasyonlar yenilenmiştir. Habsburglar'a karşı bir güç oluşturulması amacı Osmanlı Devleti'nin Fransa'ya yeni kapitülasyonlar vermesine neden olmuştur. İngiltere ve Hollanda yine siyasi nedenlerle kapitülasyon elde etmişlerdir (İnalçık, 2000b: 244)

-Avrupa Devletleri (1700-1783)

-Rusya ile karşılıklı zorunlu muahede(1783)

-İngiltere ile ticaret anlaşması(1838)

-Kapitülasyonları kaldırma girişimleri(1856-1914)

Kapitülasyon anlaşmalarının sağladığı bir diğer imtiyaz ise yabancı tüccar ve kişilere sağlanan vergi muafiyetidir. Ayrıca yabancı tüccar ve tebaalar kendi konsoloslarının uygulayacağı kendi devletlerinin kanununa tabidir (Berkes, 2013: 187). 16.Yüzyılın ikinci yarısına kadar kapitülasyon alamayan ülkeler Cenova, Venedik, Dubrovnik'in bayrağı altında Levant ticaretinde yerini almış ve imtiyazlardan faydalanmıştır (İnalcık, 2000b: 237).

Kapitülasyonlar bu hakkı elde eden ülkenin çıkarlarına hizmet etmiştir. Haksız rekabete yol açtığı için yerli tüccar bir Avrupalı tüccar himayesinde ticaret yapmayı tercih etmiştir. İlerleyen dönemlerde ise yabancılara verilen ticari, hukuki imtiyazlar, can, mal güvenliğinin temin edilmesi, yerli tüccarların yabancılara himayesinde ticari faaliyette bulunmak istemesi, Osmanlı devletinin otoritesini sarsıcı etkiler yaratmıştır (Kallek, 2000: 245).

15. ve 16.Yüzyıllarda karşılıklı olarak verilen kapitülasyonların niteliği 17. ve 18.yüzyıldan itibaren değişmiştir. Osmanlı Devletinin siyasal gücünün zayıflamasıyla birlikte Avrupalı devletler kendi çıkarları doğrultusunda haklarını genişletmişlerdir (Pamuk, 2011: 166). Öyle ki 16.yüzyılının sonunda İngiliz ve Hollanda dokuma üretiminin hammadde kaynağını Osmanlı limanlarından gelen ipek, pamuk ve bir miktar yün oluşturmuştur (Tabak, 2010: 74).

Tablo-12 17.Yüzyıldan İtibaren Verilen Kapitülasyonlar

Tarih	Ülke	Tarih	Ülke
1615	Avusturya	1823	Sardunya
1680	Hollanda	1830	ABD
1737	İsveç	1838	Belçika
1740	Sicilya	1839	Hansa Birliği
1746	Danimarka	1843	Portekiz
1761	Prusya	1855	Yunanistan
1782	İspanya	1858	Brezilya
1783	Rusya	1870	Bavyera

Kaynak: Berkes, 2013: 186

17.Yüzyıldan itibaren çok sayıda ülkeye kapitülasyon ayrıcalıklarının verildiği görülmektedir. Bu ülkeler arasında Osmanlı Devleti'nin önemli ticaret ortakları yer

aldığı gibi daha küçük boyutta ticaret yapılan ülkeler de bulunmaktadır. Bu ülkelere sağlanan başlıca imtiyazlar, tam bir ticaret serbestliği garanti etmek, tüccarlara kazai muafiyetler tanımak, vergi muafiyetleri tanımak, yabancı devlet temsilcilerine resim ve vergi almahakkı tanımak, kendi tebaaları üzerinde kazai eylem uygulama hakkı tanımaktır (Berkes, 2013: 186).

Ticari imtiyaz sahibi bir tüccar Osmanlı topraklarında öldüğünde vasiyetnamesine göre varislerine mirasını bırakma hakkına sahiptir. Vasiyetname yoksa mirasa el koyma ve konsolos ya da ailenin yakın dostlarına teslim etme kararı Kadi'nın yetkisine bırakılmıştır. Yabancı tüccarlar kapitülasyon hakkı elde ettiklerinde serbest seyir hakkı, Müslüman saldırılarına karşı güvenlik, Müslüman limanlarında demirleme, su alma, denizde ve karada koruma ve yardım, korsanlara karşı ortak himaye, korsanların verdiği zararların tazmini gibi imtiyazlar verilmiştir (İnalçık, 2003: 64-65). Uygulamada ise yalnızca bazı limanlarda faaliyette bulunmalarına ve bazı mahallelerde ikamet etmelerine izin verilmiştir (İnalçık, 2000b: 240).

Kapitülasyonların Osmanlı Devleti'nde neden olduğu olumsuz etkilerden biri Fransa'ya verilen kapitülasyonların Akdeniz'deki korsanlığı zorlaştırmasıyla kazanç elde edemeyen gemi levendlerinin Ege kıyılarında yağmacılık yapmaya başlaması olmuştur (Akdağ, 2013: 96). Bir diğer olumsuz etki ise yabancı tüccarın bazen ihraç yasaklarıyla karşılaşması ve kaçakçılığa başvurmasıdır.

Tablo-13 Gümrük Vergi Oranları 1470-1586 (Ad valorem %)

	Tarih	Müslümanlardan alınan gümrük vergisi	Gayrimüslimlerden tebaadan alınan gümrük vergisi	Gayrimüslimlerden yabancılardan alınan gümrük vergisi
İstanbul ve Galata		4 Un:2	4 Un:3	-
İstanbul'da hububat		4 Un:2	4 Un:3	
İstanbul		4	4	5
İstanbul ve Galata		4	4	4 veya 5
Gelibolu piyasası		4	4	5
İstanbul, Galata ve Gelibolu	1476	4	4	5
Samsun ve Sinop	1482	1	2	4
Kefe	1487	4,2	4,2	4,2
Akkerman	1505	2	4	5
Aydın	1528	2	4	5
Bursa(sof)	1546	-	3	3
Bursa(ithalat)	1546	2	4	5
Harsova	1569	3	4	5
Akkerman	1569	2,2	4	5
Feth-i İslam	1586	3	4	5

Kaynak: İnalçık, 2000b: 250

İlk imtiyazlarda gümrük ve resimler adet ve kanun gereğince alınmıştır. Fatih Döneminde gümrük resmi % 2, % 4 ve % 5 olarak uygulanmıştır. 15. ve 16.Yüzyıllar için % 5 olan gümrük tarifesi ithalatçının durumu ve malın cinsine göre değişiklik göstermiştir. Zaman içinde yabancı tüccar çeşitli muafiyetler kazanarak % 3 sabit resimle mal almıştır. Gemiler uğradıkları her limanda selamlık adı altında 300

akçelik bir vergi vermiştir. 17. Yüzyılda selamlık akçesi birkaç kat artmıştır. Ayrıca kendi konsolosunu desteklemek için verdiği % 2,5'luk konsolos hakkıyla toplam resim oranı % 9'a çıkmıştır (İnalcık, 2003: 65). Tablo-13'e göre aynı malın gümrük vergisinin farklı bölgelerde farklı oranlardan alındığı görülmektedir. Ayrıca tüm mallar için belirli bir oran değil, malın zorunlu tüketim ya da lüks tüketim olmasına bağlı olarak farklı oranlarda gümrük vergisi alınmıştır.

Osmanlı döneminde gümrük vergisi, doğrudan doğruya ticari alım işlemlerinden değil, ithalat ve ihracattan alınan bir vergi olup, mevcut koşullara göre ayarlanmıştır. Gümrük politikası bir ölçüde devletin ticaret politikasını yansıtmıştır. Bazı Hristiyan devletlere tanınan kapitülasyonlar, Avrupa ülkeleriyle olan ticareti düzenleyen başlıca araçlar olmuştur. Gümrük oranları, emtia türüne, ithalatçı veya ihracatçının hukuki statüsüne ve gümrük bölgesine göre değişiklik göstermiştir. Osmanlı Devleti gümrük bölgelerini mukataa ya da iltizam sistemi içerisinde birer mali-ekonomik birim olarak korumuştur (İnalcık, 2000b: 245-249).

Osmanlı Devleti'nde barut, kurşun, bakır, kükürt, zift, at, öküz, keçi, koyun derisi ve onların mamullerinden gön, meşin, bal, yağ mumu, don yağı, yapağı, pamuk, pamuk ipliği, yelken bezi, kereste, hububat gibi ürünlerin ihracı devletin özel iznine bağlı olmuştur (Güçer, 1987: 87). 1540 yılında Venedik ile savaşa son verilmesinin ardından Türk tüccarların gruplar halinde ticaret amacıyla Venedik'e gittikleri görülmüştür. Bu tarihten önce Venedik'e tek başına giden Türkler saray ya da padişah için mal alıp satmaya gitmiştir. Venedik'ten alınan başlıca ürünler; yünlül ve ipekli kumaşlar, kağıt, bakır, kalay, cam eşya ve diğer ürünler iken Venedik'e satılan ürünler; hububat, baharat, ham ipek, pamuk, sof, deri, kürk, şap, balmumu, kenevir ve yapağı olmuştur (Turan, 1968: 251-254).

Gümrük siyasetinde Osmanlı Devletinin en önemli amacı hazineye gelir sağlamak olmuştur. Ülke dışından gelen mallar üzerinden alınan gümrük resmi, ülke dışına çıkarılacak mallar üzerinden alınan gümrük resminden daha düşük olmuştur. Bu dönemde Osmanlı devletinin izlediği dış ticaret politikasının merkantilist nitelikli olmadığı, dış ticaret kazancı aracılığıyla ekonomik gelişme ve kalkınma gerçekleştirme amacı gütmeye başladığı görülmektedir (Berkes, 2013: 187).

18.Yüzyıl sonlarında Osmanlı ekonomisinin üretim hacminin daralması ve dış ticarete yaşanan gerileme nedeniyle Batılı ülkeler Osmanlı Devleti üzerinde

sömürgeci politikalar izlemişlerdir. Osmanlı Devleti'nin siyasi ve ekonomik gücü yerindeyken çıkarları doğrultusunda kullanmış olduğu kapitülasyonları artık Batılı devletler Osmanlı Devleti aleyhine kullanmaya başlamıştır (Tabakoğlu, 2005: 281).

Kapitülasyonların mahiyetinin değişmesi ve Osmanlı ekonomisine zarar verici etkilerinin ortaya çıkmasıyla birlikte III. Selim düzenleyici ve gerçek muhtevasına uygun olacak şekilde uygulanması için önlemler almaya çalışmış ancak başarılı olamamıştır. Osmanlı tebaasındaki gayrimüslimler yabancı devletlerin himayesinde ticaretlerine devam etmiştir. Yurt içi üretim aleyhine ve ülke içindeki gayrimüslimlerin lehine gelişen uygulamalar yerli üretime zarar vermiştir (Bağış, 1983: 15).

Ticaret yollarının değişmesiyle birlikte Akdeniz ticaretinin önemi azalmıştır ancak Osmanlı Devletinin kapitülasyon uygulaması ticari faaliyetlerin tamamen Akdeniz dışına kaymasını engellemiştir. Bunun bir göstergesi olarak Atlantik filolarının Akdeniz'e girmesi gösterilebilir (Tabakoğlu, 2005: 279). Gümrük gelirleri Osmanlı maliyesinde önemli bir yer teşkil etmiştir. Avrupalı tüccarları Akdeniz'e çekerek transit ticaretten gümrük geliri elde etme düşüncesi Osmanlı Devletinin kapitülasyonları bir araç olarak kullanmasını sağlamıştır (Pamuk, 2011: 165).

2.1.2. Celali İsyanları

16.Yüzyıl Osmanlı Devleti açısından birçok sorunun yaşandığı bir dönem olmuştur. İktisadi bunalımla birlikte Osmanlı Devletinde yaşanan iç huzursuzluklar toplumsal düzenin bozulmasına neden olmuştur. Merkezi hazinenin yaşadığı darlık nedeniyle tekalif-i divaniye denilen vergileri sıkça yükseltmesi köylü üzerinde baskı yaratmıştır. Kapıkullarının ara faizciliğinde ulufesini işletmesi, köylüyü borçlandırarak ürününü düşük fiyattan alması halkı rahatsız etmiştir. Tımarlı sipahilerin köylüyü angaryaya zorlaması, Kadı, Müftü gibi meslek gruplarının köylerde besicilik ve çiftçilik yapmaya başlaması köylüyü rahatsız eden diğer olaylar olmuştur. Ayrıca göçebelerin sürekli yer değiştirmesi köylünün otlaklarına zarar vermiş ve huzursuzluklar artmıştır. Bu sorunlardan bunalan köylü toprağını bırakarak kasaba ve köylere göç etmiştir (Akdağ, 2013: 91-92).

1591-1596 yılları arasında yaşanan kuraklıklar Osmanlı Devletini sarsmıştır. Üstelik Macaristan ile yapılan savaşın kuraklık dönemine denk gelmesi devletin

kaynaklarını bütünüyle etkilemiştir. Kuraklık bittikten sonra asi çetelerin büyümesi ve köylere büyük zararlar vermesi ülkedeki kaos ortamını artırmıştır. Daha sonra bu çeteler birleşerek Celali adını almışlardır (White, 2012: 196-225).

Celali isyanları Osmanlı yönetiminden şikayetçi olan zümrelerin ve Şii eğilimli Türkmen gruplarının Safeviler'in de kışkırtmalarıyla devlete baş kaldırmaları şeklinde ortaya çıkmış ve 16. yüzyılın sonlarından itibaren büyük bir sorun haline almıştır. 1519'da Bozoklu Şeyh Celal adında bir kişinin Tokat'ta isyan etmesiyle başlayan süreçten sonra mahiyeti ne olursa olsun isyanlar Celali isyanı adını almıştır (İlgürel, 1993: 252).

1243'te başlayan Moğol bunalımından itibaren Osmanlı coğrafyasında çift bozanlık görülmekle birlikte bazı dönemlerde artmıştır. İran'da Şah İsmail'in tahta çıkması için Anadolu'daki birçok Alevi genç yeni bir kazanç kapısı olması umuduyla İran'a doğru yol almıştır. Osmanlı Devleti bu gidişleri yasaklamak için önlemler almıştır. I.Selim döneminde tahta zorla geçen Selim'in taht iddiasında bulunan kardeşi Şehzade Ahmet Anadolu'daki bu boş insanları silahlandırıp kullanmıştır (Akdağ, 2013: 109-110)

17.Yüzyıldan itibaren Osmanlı Devletinin dışarıdan kaynaklanan sorunları yanında ülke içinde idari, askeri, ekonomik yapısıyla birlikte eğitim ve tımar sisteminin bozulması yüzyıllardır süregelen dengeleri değiştirmiştir. Kapıkulları ve ulemanın devlete bağlılığı azalmış, taşrada ayanlar etkin bir güç haline gelmiştir (Kodaman, 2007: 13-14).

Eşkıya ve yönetimin baskısı altında ezilen ya da tefecilere borcu olup onlardan kurtulmak isteyen reaya özellikle 1596'dan itibaren topraklarını terk ederek İstanbul'a ve Rumeli'ye kaçmışlardır. Bu çiftbozan grupları sınır kalelerinde asker, yeniçeri, donanmada ise levend olarak görev almak istemişlerdir. Ancak çoğunluğu iş bulamamış, medreselere çok az kısmı kabul edilmiştir. İstihdam edilemeyen gençlerin çoğu imaretlerin etrafında başıboş gruplar oluşturmuştur (İlgürel, 1993: 253). Köylerde tarımla uğraşan gençler şehirlere geldiklerinde vasıfsız insanlar olarak işsiz kalmıştır. 16.Yüzyılda halkın yaşadığı 3 temel sorunu Akdağ şöyle sıralar: genel ahlakın bozulması, hırsızlığın artması, cinayetlerin artması (Akdağ, 2013: 96).

Ekonomik kaynaklar ve artan nüfus arasında görülen dengesizlik işgücünün açıkta kalmasına neden olmuştur. İşsiz kalan bu işgücünün geçim sağlayabileceği alanlar ise; (Belin, 1999: 27-28).

- Orduya katılmak ya da Beylerin yanındaki Kapı Halkına dahil olmak
- Kentlere göç ederek ucuz işgücü olarak çalışmak
- Medrese öğrencisi olmak
- Dilencilik yapmak ya da soygunlara karışmak olmuştur.

İlgürel'e göre mezhep mücadelesi şeklinde ve dış tahriklerle başlayan Celali isyanları ilerleyen dönemde devlete karşı olan zümreleri de içine alarak, 17. yüzyılın ilk yarısından itibaren payitahta karşı bir harekete dönüşmüştür (İlgürel, 1993: 255). Ekolojik ve ekonomik koşullar neticesinde biriken sıkıntılarla birlikte ortaya çıkan kuraklık reayanın çaresizliğini artırmıştır. Gerek sahte gerekse gerçek askeri idarecilerin bedelli alımları ve ağır vergileri insanları isyana teşvik etmiştir. 1590'lı yıllarda reayanın da isyana destek verdiği görülmektedir (White, 2012: 237-238).

Belin Celali isyanlarının başlangıç dönemlerini şöyle ifade eder;

“Medreseler demokratik yapılarından dolayı halka açık kuruluşlardır. Köyde geçimlerini sağlamakta zorluk çeken köylüler için genç çocuklarını medreseye yollayarak barınmalarını sağlamak ve okumalarını istemek doğal bir şeydir. 1550’li yıllarda medreseler tıklım tıklım dolu idi. Ancak softaların eğitimlerini sürdürmelerine üst düzeydeki kuruluşların sayısı yetmediğinden önemli bir softa kitlesi açıkta kalıyordu. Bu durumda softalar toplu bir şekilde çevre köylere saldırmaya, köylüden zorla vergi almaya başlar ve ilk büyük celali dalgasını oluştururlar. Levendler ise doğrudan doğruya köylerini bırakıp giden ergin erkeklerdir. Tarlalarını bırakan ve geçim darlığına düşen erkekler tek başlarına yerlerinden ayrılarak Levendlik yaşamına katılırlar. Levendlerin barındıkları yerler devlet ileri gelenlerinin kapı halkı olarak yazılmak ya da gönüllü savaşçı olarak görev almaktı. Ancak sayıları o denli çok idi ki, tümünün buralara yerleştirilmesine olanak yoktu. Boşta kalan Levendlerin üçer beşer kişilik gruplar halinde soyguna çıkmaları ise Celaliliğin başlangıcı sayılır” (Belin, 1999: 40-41)

Osmanlı Devletinin savaş politikası 16.yüzyılın sonlarından itibaren yeni topraklar elde etme amacının dışına çıkmış ve mevcut toprak bütünlüğünü koruma amacı taşımıştır. Yaşanan savaşlar huzursuzluğu artırmış, artan masraflar halkı

yoksullaştırmıştır. Nüfus artışı beraberinde işsiz gençlerin sayısında artışa neden olmuş bu gençler ve tımar sisteminin bozulmasıyla ekonomik durumu kötüleşen reaya eşkıya hareketlerine katılmıştır (İlgürel, 1995: 467). Bu insanların destek vermelerinin sebeplerinin, aşırı vergi yükü, yöneticilerin kanundışı para toplaması ve angaryanın artması olduğu görülmektedir (Gökbunar, 2007: 15-17). Vergilendirmenin 16.yüzyılda aldığı biçim ve yükümlülere uygun olmayan diğer vergilerle birleşen para darlığı ile birlikte faizcilik kaçınılmaz olmuştur. Dönem itibariyle geçerli olan faiz oranı % 10-15 civarındadır. 16.Yüzyılın ortalarında en kazançlı oluşum faizcilik olmuştur (Belin, 1999: 25).

Akdağ Celali isyanlarını açıklarken 1623 yılına kadar ortaya çıkan ayaklanmalarda softa hareketlerinin önemli yer teşkil ettiğini ifade etmiştir. Softalar köylerde yaşayan halka saldırarak zorla para ve erzak toplamıştır. Bu saldırılar sıklaştığında devlet müdahale etmiş ancak softalar devlete karşı gelerek isyanlar büyümüştür. 1550'den 1575 yılına kadar, softaların bu hareketleri Celali isyanlarına zemin hazırlamıştır. Devlet memurlarıyla reayanın arasındaki anlaşmazlıklar büyümüş, leventler softalarla birleşerek bazen isyanlara katılmıştır. Tımarlı sipahiler ise bu gruplara destek vermiştir. Softaların bu hareketleri Anadolu'nun 1597'den sonraki yıllarda yaşadığı karışıklıklarda önemli rol oynamıştır (Akdağ, 1964: 34-35).

II. Selim devrinde genişlemeye başlayan softa isyanları III. Murad devrinde artış göstermiş ve büyük Celali isyanına zemin hazırlamıştır. İran ile yapılan savaş sırasında iyice artan softa hareketi Avusturya savaşı sırasında hız kazanmıştır (İlgürel, 1993: 253-254).

Osmanlı Devletini tehdit eden iktisadi buhranın en önemli belirtileri köylerde gözlemlenmiştir. Kanunnameler değişmediği halde, vergilerin sekiz on katı tahsil edilmesi olağan bir hal almıştır. Köylünün ise para ihtiyacı karşısında murabahacılara başvurması sonucu olarak, köy topraklarının belirli ellerde toplanması ihtimali Türkiye'nin ileri köy formasyonunu bozacak sonuçlar ortaya çıkarmıştır. Köylünün talep ettiği eşyanın satın alma fiyatları II. Bayezit devrine nazaran, 1596 sıralarında ortalama olarak yedi sekiz kat fazla gerçekleşmiştir (Akdağ, 1958: 71).

Tımar sisteminin bozulmaya başlaması Celali isyanlarını etkilemiştir. Bu noktada tımarlı sipahilerin koşullarını derinden etkileyen Kıbrıs seferi bir dönüm noktası niteliğindedir. Tımarlı sipahi ve halk seferin maliyetine katlanmışlardır.

İnebahtı seferinde sipahiler büyük kayıp vermiş, Kıbrıs'ın savunmasında aktif görev almış ve uzun deniz seferlerine katılmışlardır. Ekonomik nedenlerin yanı sıra yaşanan bu sosyal nedenler Tımarlı sipahilerle merkezi yönetimin anlaşmazlıklarını artırmıştır. 1575 yılına gelindiğinde sürekli Celali birlikleri kurulmuş, ayaklanmalar başlamıştır (Akdağ, 1946: 37).

Merkezi otoritenin zayıfladığı zamanlarda devletin her türlü işini kendileri yapan kadı, müderris, medrese hocası gibi ehl-i örf olarak adlandırılan grupların önderliğinde çiftbozan ve sekbanların kitleler halinde toplanmaları 'Celali isyanları' olarak adlandırılmıştır. Osmanlı yönetiminin millet ile devlet arasındaki bağılılığı oluşturmada çevre-merkez esnekliğini kuramadığı görülmektedir. Bu bağılılığın oluşmaması ise Celali isyanlarının temel sosyolojik boyutunu oluşturmaktadır. Celali isyanlarında Şii kaynaklı ortaya çıkan ayaklanmaların devrimci bir nitelik taşıdığı görülmekle birlikte, reaya, çiftbozan ve softa ayaklanmalarında reformcu nitelikler öne çıkmaktadır (Türkdoğan, 1996: 422-423).

Celalilerin kökeninin sekbanlara dayandığı ileri sürülmektedir. Sekban ise terhis edildikten sonra eşkıyalık yapan başıbozuk askerleri temsil etmektedir. Ancak White bu tezi sorgulamaktadır. Sekbanlar Osmanlı ordusunda yoğunluk kazanan birlikler olmamıştır. Genellikle bu askerler Anadolu'dan değil Bosna ve Arnavutluk'tan toplanmıştır. Haçova savaşından sonra sekbanların terhis edildiği ve Anadolu'da başıbozuk ayaklanmalar yaptıkları düşünülmektedir. Ancak Haçova savaşından sonra askerlerin terhis edilmesi ile isyanın başladığı tarihler arasında uyumsuzluk vardır. Bu insanların zaten başlamış olan bir isyana katılmış olmaları daha muhtemeldir. Anadolu'dan İstanbul'a ulaşan birçok istidada eyaletlerde asker bulunmamasının huzursuzluk yarattığı belirtilmiştir. Ayrıca isyan öncesinde yaşanan eşkıyalık olaylarında genellikle eşkıya ve sohtaların yer aldığı, sekbanların ise çok az kısmının bu olaylarda yer aldığı ifade edilmektedir (White, 2012: 232-234). Sekbanların siyasi bir amaçlarının olmadığı bütün Celali Fetreti devrinde görülmektedir. Onlar kendilerine kim fazla ücret ve yağma hissesi verirse onun emrine girmiştir (Akdağ, 1958: 83-84).

16.Yüzyılda sayıları artan ve isyanlara katılan levendler ve softalar aslında köylerin kendi bünyesinden doğmaktadır. Ağır vergiler, ümeradan kimselerin köylerde çiftlik kurması, faizciliğin artması reayayı yeni işler aramaya, bir beyin

yanına sekban olarak girmeye mecbur etmiştir. Yine köyünü terk eden reayadan oluşan devriye bölükleri, isyanlarda yer almıştır. Sonuçta köyün ekonomik bünyesinin bozulmasından meydana gelen bu binlerce insanlar, beylerin sekbanları olarak tekrar köy ekonomisine zarar vermiştir (Akdağ, 1958: 71-72).

Belin 1559’larda başlayan Celali isyanlarının 1600’lü yıllarda ikinci dönemine girdiğini ifade etmiştir. Anadolu köylüsü Celali saldırılarından kaçmak için köylerini toplu olarak terk ederek dağlara ve kuytu köşelere çekilmiştir (Belin, 1999: 41). Celali isyanlarının Anadolu’da yarattığı sosyal ve iktisadi tahribatın yankıları uzun dönem sürmüştür. Özellikle 1603 yılından sonra Anadolu’ya öyle bir hava hakim olmuştur ki Celali isyanlarının yarattığı etkiden çok daha fazlasını yaratmıştır. 7 yıl süren ve Anadolu halkını toprağından eden bu süreç tarihe ‘Büyük Kaçgunluk’ olarak geçmiştir (Akdağ, 2013: 437).

1610 yılından itibaren Celali isyanlarının yatıştırılmasıyla köylerine dönen çiftçiler tarımsal üretime devam etmişler ve hububat fiyatları düşme eğilimine girmiştir. Örneğin 1611 yılında Anadolu’nun her tarafındaki buğday fiyatları 1595 yılındaki seviyesine yakın durumdadır. Ancak canlı hayvanların fiyatında aynı düşme eğilimi görülmemiştir. Üretilmeleri zaman alması dolayısıyla fiyatları bir müddet daha yüksek seyretmiştir. 1612 yılında Ankara’da bir koyunun fiyatı 300 akçedir. Bu durum yün ve tiftik fiyatlarının da yüksek seyretmesine, dokuma sanayinin olumsuz etkilenmesine neden olmuştur. Bunların dışında kalan madeni eşyalar ve giyecek fiyatları zaman içinde eski seviyesine inmekle birlikte bir kısmı hiçbir zaman eski fiyat seviyesine inmemiştir (Akdağ, 1949: 536).

2.1.3.Akdeniz Ticaretinin Önemi

İlk dönemlerden itibaren Venedikliler, 16.yüzyılın ortalarından itibaren Fransızlar ve daha sonra İngilizler Doğu Akdeniz ticaretine katılmıştır. Hollandalıların bu coğrafyada yoğunlaşması yüzyılın sonlarına rastlasa da, kısa sürede etkin bir ticari politika izlemişlerdir. Kuzey Avrupalı tüccarların Osmanlı Devletiyle ticari ilişkileri genişlerken Güney Avrupalı tüccarların Osmanlı Devletiyle olan ticari ilişkileri zayıflamıştır (Bulut, 1999: 212).

Osmanlı dengelerinin sarsılmasına neden olan bir diğer unsur ise coğrafi keşiflerle birlikte yeni ticaret yollarının bulunması olmuştur. Bu keşifler sonucu Avrupa'da 30 yılda görülmemiş bir anapara birikimi olmuştur (Belin, 1999: 30).

Coğrafi keşiflerden önce Akdeniz'de hakimiyet kurma mücadelesi veren Osmanlı Devleti ile İspanya ve Portekiz arasında şiddetli çatışmalar olmuştur. Bu çatışmaların temel nedeni doğu ticaretini denetim altına alma amacıdır.

Habeşistan, Kızıldeniz ve Hint Denzinde sahilleri bulunmasından dolayı doğu ticaretinin denetim altına alınabilmesi için önemli bir bölge olmuştur. Ayrıca bölgenin zengin maden yataklarına sahip olması önemini artırmıştır. Portekizliler uzun bir süre kendi dindaşları olan Habeşistan ile etkileşim halinde olmaya çalışmışlardır. Osmanlı Devleti ise gerek doğu ticaretinin denetimi ve gerekse Habeşistan'da yaşayan Müslümanlar nedeniyle bu devletle ilgilenmeye başlamıştır (Orhonlu, 1996: 22-23).

Doğu ticaretini ellerinde tutan Osmanlı Devletinin gelir kalemleri içinde bu Kızıldeniz ve Hint Denzinde kıyısı bulunan ülkelerin ağırlığı büyüktür. Osmanlı Devletinin merkezine ve diğer bölgelere giden baharat dışında Suriye ve Mısır limanlarından Avrupa'ya satılan baharat devlete önemli boyutta gelir sağlamıştır. 1554-64 devresinde Kızıldeniz limanlarına ulaşan baharat miktarı yılda 20.000 ile 40.000 kantar arasında değişmiştir. 1554 de sadece Venedikliler İskenderiye'den 6000 kantar satın almıştır (Özbaran, 1977: 136-137).

16.Yüzyılın sonlarına doğru İngiliz ve Hollandalı tüccarların önce Akdeniz arkasından Asya ticaretine açılmaları ile birlikte birçok pazarda şiddetli bir rekabet baş göstermiştir. Kuzey Avrupalı tüccarlar bu rekabetten daha karlı çıkmıştır. Ticaretin merkezi Atlantik olmuştur. Avrupa'nın kendi konjonktürel koşullarının bu durumu belirlemede etkin rol oynadığı muhakkaktır ancak Osmanlı Devleti'nin kuzeybatı Avrupa tüccarlarına verdikleri teşvikler ve uyguladıkları politikaların da etkili olduğu düşünülmektedir (Bulut, 1999: 211).

Osmanlı Devleti'nin izlediği iktisat politikasına yön veren 3 önemli unsur bulunmaktadır; iaşecilik, gelenekçilik, fiskalizm. İaşecilik ile ülkede üretilen mal ve hizmetlerin bol, ucuz, kaliteli olması hedeflenmiştir. Bu ilkeye göre ihracat üretim faaliyetinin hedefi değildir. Üretimin hedefi yurt içi ihtiyaçların karşılanmasıdır. Gelenekçilik, sosyal ve iktisadi ilişkilerde var olan dengeleri mümkün olduğu sürece

muhafaza etme ve değişme eğilimlerini engelleme amacı taşımaktadır. Fiskalizm ise hazine gelirlerinin mümkün olduğunca artırılması anlamına gelmektedir (Genç, 2012: 47-54). Osmanlı Ekonomisinde izlenen politikalar esas itibariyle bu üç unsur tarafından belirlenmektedir. Akdeniz ticaretine verilen önemin bu ilkeler doğrultusunda şekillendiği görölmektedir.

2.1.4.Osmanlı Devleti’nde Vergilendirme Düzeni

Arazi Kanunundan önce Osmanlı Devleti’nde arazi, arazi-i öşriyye, arazi-i haraciyye ve arazi-i miriyye olmak üzere 3’e ayrılmıştır.

Öşri Topraklar: Fethedildiği zaman Müslümanlara mülk olarak verilmiş veya daha önce Müslümanların elinde olan arazilerdir. Buralarda tarımsal üretim yapan reaya elde ettikleri mahsulden toprağın verimine göre belirlenen oranlarda devlete öşür vergisi ödemişlerdir.

Haraci Topraklar: Fetih sırasında gayri müslimler elinde mülk olarak bırakılan topraklardır. Haraci topraklarda üretim yapan köylüler elde ettikleri mahsulün onda birinden beşte birine kadar harac-ı mukaseme adıyla öşür ve harac-ı muvazzafa adlı bir arazi vergisi ödemişlerdir.

Miri Topraklar: Çıplak mülkiyeti devlete ait olan topraklardır. Bu tür topraklar miri toprak hukuku çerçevesinde tapu resmi denen bir bedel karşılığında reayaya kiralanarak işletilmiştir (Uzunçarşılı, 1977: 307).

Vergilendirme sistemi açısından vergi ödemekle yükümlü olan toplumsal sınıf reayadır. Osmanlı Devleti’nde toplum en yalın haliyle vergi mükellefi reaya ve vergiden muaf yönetici sınıftan oluşmuştur. Osmanlı iktisadi mantalitesinde reayaya adaletle davranılması ancak bu sınıfın yönetici zümreye dahil olmaması öngörülmüştür. Toplumsal hiyerarşide her sınıfın asli görevi bulunmaktadır. Reayanın görevi tarımsal üretimi gerçekleştirip vergi ödemek olmuştur (Öz, 1977: 79).

2.1.4.1. Reayanın Ödemekle Yükümlü Olduğu Vergiler

Osmanlı Devleti sadece tarla arazisini değil, emeği de kontrol altına alan politikalar izlemiştir. Bazı köyler derbentçi, madenci, çeltikçi niteliği kazanmıştır. Dağ geçitlerinde koruma hizmetine ayrılmış, maden işçiliği ya da pirinç tarımı yapan köyler sosyal ve ekonomik açıdan birbirinden farklılaşmıştır. Köyler hiçbir zaman

ortak tasarrufa bağı köy tipi olmamıştır. Tipik bir Osmanlı köyü miri arazide raiyyet çiftliklerinde yerleşmiş ve çiftliği babadan oğla geçen ailelerden meydana gelmiştir (İnalcık, 1989: 9).

Çiftlik, toprak mülkiyetinin özel kişilerce kontrolü ve aile tarımı ölçeklerinden daha geniş, mülk sahibinin kendi yaptığı işletmecilik olarak tanımlanmıştır. Siyasi iktidarın meşruiyeti, devlete ait topraklar üzerinde tartışılmaz tasarruf haklarına sahip bağımsız bir köylülüğün varlığını sürdürmesine bağı olmuştur. Köylüler devletin atadığı temsilcilere vergi vererek müsadereye korunmuşlardır (Keyder, 1998: 1).

Reayanın ödemekle yükümlü olduğu vergiler 4 grupta toplanabilir (Pamuk, 2011: 44-47)

-Toprağı ve haneye bağı vergiler; Osmanlı Devleti'nin toprağın işlenmesinde kabul ettiği birim 'çift' olarak ifade edilen ve bir çift öküz tarafından işlenebilen toprak büyüklüğüdür. Bu büyüklükte toprağı işleyen reayadan alınan vergi ise çift resmidir. Bu vergi işlenen toprağın büyüklüğüne göre nakit olarak toplanan bir vergi olmuştur. Köylünün toprağı yarım (nim) çifte eşitse yarım çift resmi ödemiştir. Eğer köylü yarım çiftten de az toprağı işliyorsa yada hiç toprağı yoksa bennak olarak adlandırılmış ve sabit bir resim ödemiştir. Gayrimüslim reaya ise çift veya bennak resmi ile aynı özelliğı taşıyan ispence olarak adlandırılan bir vergi ödemiştir. Gayrimüslim reaya askerlik hizmetinden muaf olmak için ayrıca cizye vergisi ödemiştir.

-Üretimden alınan vergiler; sipahi tarafından toplanan ve ürünün belli bir oranına tekabül eden öşür vergisi Osmanlı Devleti'nin mali yapısı içinde önemli bir yere sahip olmuştur. Bu vergi oranı 1/10 ile 1/5 arasında değişmiş, bağlara, bahçelere, tüm toprak ürünlerine uygulanmış, kapsamını sadece hububat oluşturmamıştır. Yetiştirilen koyunlar için de koyun resmi nakit olarak toplanarak doğrudan devlete ödenmiştir.

-Zorunlu emek hizmetleri; Reayanın bir diğerk yükümlülüğü de yılda 1 gün öşürü sipahinin gösterdiği yere taşımak olmuştur. Ayrıca sipahinin ahırının yapımı ve başka bir yerde oturan sipahi köye geldiğı zaman onu 3 gün misafir etmek reayanın görev tanımını içinde yer almıştır.

-Olağanüstü vergiler; Avarız olarak adlandırılan bu vergiler bir köyün tümünden gıda maddesi, ordu için gerekli malzemeler yada nakit olarak talep edilmiştir.

2.1.4.1.1.Çift Resmi

Çift bir çift öküzle işlenen ve yüzölçümü toprağın verimliliğine göre 60, 80 ve 150 dönüm arasında değişen tarımsal işletmedir (Arıkan, 1983: 36). Çift resmi Fatih kanunnamesinde 22 akçe olarak belirlenmiştir. 16. Yüzyılda asgari 22 azami 70 akçe alınmıştır. Sivas eyaletinde tam çiftten 57, Kemah ve Pasin livalarında, tam 50, Hamid (İsparta) livasında, tam 42, Suriye'de Halep ve Hama livalarında, tam 40, Hersek, Silistre, Tırhala, İnebahtı, Yenişehir (Larissa), Çatalca' da tam çiftten 22, İmroz'da tam çiftten 70 akça çift resmi alınmıştır (Çağatay, 1947: 498)

Bazı kanunnamelerde çift bozan resmi, bazılarında levendiye ve levendlik adıyla anılan resim, reayadan, ziraat etmekte olduğu araziyi terkettiği zaman alınmıştır. 1569 tarihli Silistre livası kanunnamesinde, çift bozan resmi hakkında müslüman ise bedel-i öşür 50 akçe ve 22 akçe çift resmi, eğer Müslüman değil ise bedel-i öşür 62 akçe ve hem 25 akçe ispenç vermesi istenmiştir. Serim livası kanunnamesinde de çift bozan resmi olarak yoksul köylüden 80, zengininin 120 şer akçe alınacağı belirtilmiştir (Çağatay, 1947: 502). Osmanlı iktisadi sisteminde üretimin sürekliliği ve tebaanın iase sıkıntısı çekmemesi temel amaç olduğu için tarım arazisinin boş kalmaması önemli bir konu olarak ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle toprağını işlemeyen çiftçi vergi ödemekle yükümlüdür.

Çift bozan vergisinin ayrı bir önemi vardır. Bir reaya ektiği araziyi terkedip; başka bir sipahinin toprağına giderek orada toprak ekmeğe başlamış ise, kendi sipahisi çiftçiyi köyüne geri getirmiştir. Fakat reayanın köyü terk etmesinin üzerinden 10 seneden fazla olmuşsa o zaman reayadan çift bozan resmi alınmıştır. Reaya köyünde olduğu halde çiftliği terkedip başka meslek edinmiş ise, yine çift bozan resmi ödemiştir. Fakat bu şekilde terkedilen araziye sipahi başkasına vererek ektirerek, ürün elde etmiş ise, bu arazi sahibinden çift bozan resmi alınmamış, bennak resmi ve ırgadiye alınmıştır (Çağatay, 1947: 502).

Üçok'a göre çift bozan resmi aktin ifa edilmemesinden doğan bir tazminat vasfını taşımaktadır. Ekip mahsul elde etmesi ve öşürünü ve çift akçesini vermekle

yükümlü reayanın, toprağı ekmeyerek gittiğı zaman, şeri sayılan bu vergileri almadığı için gelir kaybı yaşayan sipahisine ödediğı vergidir (Üçok, 1944b: 79). Bu verginin miktarı 70 ile 300 akçe arasında değişmiştir. Şehirlere yerleşenlerden bu vergiyi 20 yıl ödemeleri talep edilmiştir (Gökbunar, 2007: 4).

Tablo-14 Çift Resmi Oranı

Tarih	Sancakların adları	Akçe
1474-1519	Gelibolu	22
1455	Tekfurdağı	
1456	Malkara	
Fatih'in son dönemi	Vize	
1528	Edirne	
Kanuni Devri	Nigebolu	
1569	Silistre	
1525	Sofya	
1455	Üsküp	
16.yy	Arnavud-ili	
1565	Bosna	
III.Murad	Sirem	
1455	Aydın	30
17.yy	Menteşe	
17.yy	Karahisar	
1528	Kütahya	32
1487	Hüdavendigâr	33
1624	Kocaeli	
1576	Karesi	
1517	Biga	
1528	Bolu	
1528	Aydın	
1528	Karaman	36
1584	İçel	
1522	Ankara	37

1570	Halep	40
1548	Trablus-Şam	
1570	Şam	
1528	Hamid-ili	42
1530	Malatya	50
1540	Diyarbakır	
1540	Erzurum	
III.Murad	Musul	
1518	Harpur	
1541	Çemişkezek	
1518	Mardin	
1583	Yeni-il	55
1466	Çorum	57
1578	Çankırı	
1500	Kayseri	
1574	Biga'ya tabi Dimetoka karyesinde Müslüman olmuş ortakçılar	100

Kaynak: İnalçık, 1959: 40

Tablo-14'e göre çift resmi 22 ile 100 akçe arasında alınmıştır. Her köylü 2 koyun başına 1 akçe, tahsil memuruna ise gulamiye adı altında 3-5 akçe arasında değişen bir miktar ödemiştir. Devletin mutad geliri Venedik sefirlerinin raporlarında 7 000 000 ile 8 000 000 duka arasında tahmin edilmiştir (Hammer, 1985: 1791-1792).

2.1.4.1.2.Avarız Vergisi

Düzenli olmayan vergilerin çoğu “avarız” adı altında tahsil edilmiş ve bazı tahsil fermanlarında “bedel-i avarız” olarak da kullanılmıştır. Avarız nakit olarak alınmış, nüzül ve sürsat ise buğday, un, yağ şeklinde aynı olarak tahsil edilmiştir. Genellikle savaş zamanlarında ihtiyaç duyulduğu takdirde toplanmıştır. Fakat ard arda yapılan savaşlar bu vergiyi de normal vergiler haline getirmiştir. 828 milyon akçelik 1692 yılı bütçesinde avarız vergisinin payı 188 milyon akçedir. Milyarı aşan

1715 bütçesinde ise bu verginin payı 134 milyona kadar düşmüştür. Bu sırada tahsil edilen “ımdad-ı seferiyye” vergisinin bu payın düşmesinde rol oynadığı düşünülmektedir (Sahillioğlu, 1994: 109).

Avarız vergileri divanın kararı ve padişahın emriyle olağanüstü hallerde toplanan vergiler olmuştur. Başlangıçta yalnız harp zamanlarındaki ihtiyacı karşılamak için alınmışken sonra ulufe dağıtılması gibi sebeplerle hazinenin düştüğü sıkıntıları hafifletmek üzere de toplanmıştır (Taşkın, 2013: 57-58).

Ordunun ihtiyacı için gerekli olan harp malzemesini ve orduya yardımcı kuvvetleri temin etmek, amele, araba ve hayvan bulmak, muayyen zahireyi götürüp satmak (sürsat), avarız akçesi yahut avarız bedeli akçe namı altında para ile seferin idare masraflarına iştirak etmek belli başlı avarız vergilerinden sayılmıştır (Barkan, 1980a: 839). Avarız vergileri aynı olarak, hizmet olarak veya bedel olarak toplanmıştır. Avarız grubu vergiler zamanla geleneksel bir hal almıştır (Taşkın, 2013: 58).

İnalcık, 1590’dan itibaren hazinede yaşanan açıklar neticesinde olağanüstü avarız ve cizye vergilerinde büyük bir artış meydana geldiğini, ayrıca vergilerin toplanmasındaki keyfilik ve aşırılıkların, reyanın hoşnutsuzluğunu artırdığını belirtmiştir. Avarız yaşanan açığı kapatmak amacıyla her yıl nakit olarak ödenen düzenli bir vergi haline gelmiş, 1582’de 40 akçeden 1600’de 240, 1681’de 535 akçeye yükselmiştir. Cizye ise 1574’te 40 akçe iken, 1592’de 70, 1596’da 150, 1650’de 240 ve 1691’de 280 akçeye ulaşmıştır (İnalcık, 2000b: 60).

2.1.5. Osmanlı Devleti’nde Tımar Sistemi

Osmanlı Devletinin ekonomisine yön veren üç temel kurum merkezi hazine, tımar alanları ve padişah hazinesi olmuştur. Hazine-i Amire denilen merkezi hazinenin gelirlerinin yaklaşık %70’lik kısmı merkezde yer alan ordunun ihtiyaçları için kullanmış geriye kalan kısım ise saray masrafları için ayrılmıştır. Has, tımar ve zeamet adı verilen dirliklere ayrılan bölgelerin vergi tahsilatları ise kendi nam ve hesaplarına kullanılmak üzere devletin asker ve memurlarına tahsis edilmiştir. İç hazine denilen padişahın özel hazinesi ise padişahın şahsi giderleri için kullanılan kısımdır (Cezar, 1986: 28-29).

Osmanlı vergi sisteminin en belirgin özelliği, vergilerin büyük bir bölümünün kaynağında birtakım hizmet ve yükümlülükler karşılığı olarak devlet görevlilerine bırakılmış olmasıdır. Tımar sistemi içinde vergilerin toplanması için “dirlik” denilen yönetim ve vergi alanları oluşturulmuş ve bunlar padişah’tan en küçük tımarlıya kadar çeşitli kademedeki görevlilere verilmiştir (Orat, 2012: 220). Osmanlı Devleti sınırları içinde yaşayan halkların istihdam edilme şekillerine bakıldığı zaman Osmanlı Devleti’nin tarım toplumundan oluştuğu görülmektedir. Devletin sınırlarının çok geniş coğrafyalara uzanması çeşitli tarımsal ürünlerin üretilmesine imkan sağlamıştır. Osmanlı Devleti’nde tarımsal üretimden sorumlu köylü kesimi reaya olarak adlandırılmıştır. Reaya üretimden sorumlu olmakla birlikte aynı zamanda vergi yükümlüsüdür. Devletin sınırları içerisinde vergiden kısmen yada tamamen muaf askeri sınıf yada bazı insanlar olabilmektedir ancak bunların sayısı oldukça düşüktür (Öz, 1997: 77). Hazine gelirlerinin büyük kısmı savaşlardan elde edilen ganimetlerden oluşmuş olsa da süreklilik arz etmeleri açısından vergiler oldukça büyük önem arz etmiştir.

Osmanlı Devletinde geçimlerine ait masrafları karşılamak üzere kendilerine has, zeamet ve tımar tevcih edilmeyip, vergileri devletçe toplanarak hizmet karşılıkları bu vergilerden ödenerek idare edilen beylerbeylikler de bulunmuştur. Bunlar Cezayir-i Garb, Tunus, Trablusgarb, Mısır, Bağdat ile birlikte Habeş Yemen, Lahsa ve Basra beylerbeylikleridir (Özbaran, 1977: 132).

Ayrıca çok nadir olmakla birlikte vergi muafiyetleri uygulandığı görülmektedir. Osmanlı Devleti 1570 yılında Kaptanı Derya ve Cezayir Beylerbeyi Kılıç Ali Paşa’ya bir ferman göndererek İspanya’daki Müslümanlara yardım etmesini istemiş, Paşa da bir çok Müslüman ve yahudiye Afrika kıyılarına geçirmiştir. Daha sonra bu Müslüman ve Yahudilerin bir kısmı Adana, Uzeyr, Tarsus, Kozan, Trablusşam ve Zulkadriye sancaklarına yerleştirilmiştir. Yeni bir düzen kurup üretici sınıfa dahil oluncaya kadar bu kişilere 5 yıl süreyle vergi muafiyeti sağlanmıştır (Yücel, Sevim, 1990: 212).

2.1.5.1. Osmanlı Devleti’nde Tımar Sisteminin Temel Özellikleri

Ortadoğu devletlerinin yaşadığı en önemli sorunlardan birisi para darlığı olmuştur. Altın ve özellikle gümüşün kıtlığı ordunun ihtiyaçlarının karşılanmasını

güçleştirmiştir. Köylünün ödediği tahıl öşrü aynı bir vergidir, devlet bunu nakde çeviremediği için bu vergi kaynaklarını mültezimlere satmış ve ordunun ihtiyaçlarını karşılayacak gelirden mahrum kalmıştır. Bunun önüne geçmek için tarım gelirlerinin askerlere tımar olarak tahsis edilmesi gelenek haline gelmiştir. Bu uygulama Bizans'ta pronioia Müslüman devletlerde ise ikta yada tımar olarak adlandırılmıştır (İnalcık, 2012b: 111-112). Geçimlerini veya hizmetlerine ait masrafları karşılamak üzere asker ve memurlara belirli bölgelerden kendi hesaplarına tahsil yetkisi verilen yıllık geliri 20 000 akçeye tekabül eden vergi kaynaklarına tımar denmiştir (Barkan, 1980a: 805).

Tımar sistemi çift-hane modeline dayanmaktadır. Bu modelde ekilebilir alanlar küçük birimlere bölünmüş, köylü bu birimler üzerinde tasarruf hakkına sahip olmuştur. Bu sistemin sürekliliğinin sağlanması reaya ve toprağın sayımına bağlı olduğu için, bu sürekliliği ve kontrolü sağlayan tahrir denilen sayımlar olmuştur (İnalcık, 2011a: 218).

Tımar sisteminde reayanın işlettiği toprak parçası bir veya yarım çiftlik olarak reayanın ödemekle yükümlü olduğu çift resminin matrahını oluşturmuştur. Çiftliğin alanı ise 70-150 dönüm arasında değişmiştir (Tabakoğlu, 2005: 218).

Tablo-15 Raiyyet Çiftliklerinin Ortalama Boyutları(Dönüm olarak, bir dönüm=920 metrekare)

Sancak	Yüksek Kaliteli Toprak	Orta Kaliteli Toprak	Düşük Kaliteli Toprak
Hüdavendigâr(1489)	70-80	100	130-150
Aydın(1528)	60	80	130-150
Konya(1528)	60	80	100-120
Erzurum(1540)	80	100	130
Diyarbakır(1540)	80	100	150
Sirem(1580 civarı)	70-80	100-110	120-130
Mora(1711)	80	100-120	150

Kaynak: Barkan'dan Aktaran İnalcık, 2000b: 192

Çiftliklerin büyüklüğü toprağın kalitesine göre belirlenmiştir. Yüksek kaliteli toprakların daha az kısmı bir çiftliğe tekabül ederken verimsiz toprakların daha büyük kısmı bir çiftliğe tekabül etmiştir.

“Osmanlı Devleti’nin tüm idari, mali ve askeri yapısı çift-hane sistemine dayanmaktadır. Sistem tarımsal üretimin her biri bir çift öküze sahip ve kendisini beslemeye yetecek bir raiyyet çiftlik’in mülkiyetinin verildiği ve doğrudan devletin kendisi veya bir vekili olabilen toprak sahibine vergisini ödeyen bir köylü ailesi-hane- temelinde yapıldığı bir düzenlemeden oluşuyordu. Arazinin büyüklüğü, toprağın verimliliğine göre 50 dönümden 150’ye kadar veya 5 ila 15 hektar arasında değişiyordu” (İnalcık, 2013: 87).

Osmanlı toprak sisteminin temelini miri toprak sistemi oluşturmuş ve bu sistemde tımarlı sipahilerin toprak yada toprağı işleyen reaya üzerinde herhangi bir sahipliği bulunmamıştır. Tımarlı sipahi görevi kanunların uygulanmasını sağlamak olmuştur. Osmanlı tımar sisteminde reayanın yükümlü olduğu angarya yalnızca devlete karşı olmuştur. Bu angarya ise öşrünü en yakın pazara iletmek ve köyde bir ambar yapmaktır. Sipahi bunun dışında herhangi bir şey talep etmemiş, para karşılığı olmadan bir şey istememiştir. Sipahi para ekonomisinin gelişmediği bir devirde maaşını miktarı belli ve kayıtlı olan toprak gelirinden almak için bir belgeye sahip olan bir görevli vasfı taşımıştır (Barkan, 1980b: 287-288).

Osmanlı Devletinde savaşlar bir gelir kaynağı olarak görülmüştür. Kazanılan zaferlerden sonra ganimet, elde edilmiş, yeni tarım alanları ele geçirilmiş, iskan politikasına uygun yeni ortamlara kavuşulmuş ve vergi ödeyecek yeni bir nüfusa sahip olunmuştur (Cezar, 1986: 27-28). Tımar sisteminin Osmanlıların Rumeli ve Balkanlar'da ilerlemesini kolaylaştıran bir etken olduğunu söylemek mümkündür. Fethedilen topraklara tımar sisteminin uygulanması, bir yandan gelir kaynağı sağlarken diğer yandan da mahalli halkın kontrol edilmesi amacını gerçekleştirmiştir. Tımar sisteminin uygulanmasına imkan sağlayan tahrirler Osmanlı devlet anlayışı içerisinde önemli bir yere sahiptir. Bu tahrirler tımar sisteminin uygulandığı eyaletlerde yapılan nüfus ve vergilendirilebilir kaynakları tespit için yapılan sayımlardır. Bu sistemin temel amacı nüfus ve gelir kaynaklarını tespit etmektir. Bu kaynaklar şahıslara, devlet görevlilerine maaş ve mülk olarak dağıtılmış böylece

merkezi hazineye yük olmadan askeri harcamalar ve hizmetler yerine getirilmiştir. Tahrirler 15.yüzyılda başlamış 17.yüzyıla kadar yapılmıştır, tahrirler arasında 20 ila 30 yıllık süreler bulunmaktadır (Acun, 2002: 901-902).

Tımar sisteminde sistemin bütünlüğünü korumak için alınan önlemlerin en önemlisi uygulanan kurallar olmuştur. Bir tımarlı sipahinin tımarı farklı bir sancakta kendisi farklı bir sancakta ikamet ederse bu sipahi azledilmiş, bütün hakları elinden alınmıştır. Azledilen bir sipahiye yeniden tımar tevcih edilmesi için 2 yıl geçmesi gerekmiştir. Bu süre zarfında azledilen tımar sahibinin oğullarına da tımar tevcih edilmemiştir. Ayrıca seferde şehit olan bir tımar sahibinin oğullarına evinde ölen bir tımar sahibinin oğullarından daha fazla dirlik verilmiş, yaşlanan ve sefere gidemeyecek duruma gelen bir sipahi eğer isterse kendi haklarından vazgeçmiş ve toprağı oğluna verilmiştir. Reaya zorunlu askerlik yapmakla yükümlü olmadığı için sipahi haklarına malik olmamıştır. Ancak asker olmak için çok istekli olan reaya Sancak beyi yada Beylerbeyinin hizmetine girdikten sonra hakkında olumlu bilgi verilirse sınırlardan kendisine tımar tevcih edilmiştir. Beylerbeyi ve Sancakbeyi öldüğü zaman adamlarına rütbe sırasına göre tımar tevcih edilmiştir. Beylerbeyinin 11 adamı Sancakbeyinin ise 6 adamı rütbe sırasına göre tımar almaya hak kazanmıştır (Ayni Ali Efendi, 1602: 42-43).

Tımarların miras yoluyla devrolunması mümkün olmamıştır. Yalnızca kullanım hakkı babadan oğula geçmiş, tımarın tamamı değil sadece ‘çekirdek’ kısmı devrolunmuştur. Bu uygulamanın nedeni tımarın bir ailenin elinde yıllar itibariyle büyümesinin önüne geçmektir. Ayrıca sipahilerin yerleri sık sık değiştirilerek ‘efendi’ konumuna gelmeleri önlenmiştir. Feodalizmden bekli de en önemli farkı burada yer almaktadır. Sipahiler kanunları uygulamış, miri arazinin boş kalmamasını sağlamış ve vergi toplamıştır. Köylü ile yakın temas halinde olmamış, köylüye baskı uygulamamıştır. Köylü sipahiyi kadıya şikayet etme hakkına sahip olmuştur ve köylünün lehine olan düzenlemeler sık sık uygulanmıştır (Acun, 2002: 903). Dirlik sahibi ancak bir miktar ve türleri kanunla belirlenmiş olan vergi gelirini tahsil etmeye yetkili kılınmıştır. Bu yetkiyi kötüye kullananların elinden toprakları alınmıştır. Toprak ve toprağın üzerinde yaşayan insanların sahibi padişaktır (Barkan, 1980a: 816). Tımarlı sipahinin kazasında ya da sancağında ikamet etmesi istenmiştir. Sefer zamanında çok kısa sürede cebelilerini hazırlayarak hareket etmeleri gerektiğinden

dirliklerine yakın yerlerde oturmaları gerekmiştir. Osmanlı idaresinin izni olmadan sefere katılmayan sipahinin dirliği elinden alınmıştır (Uzunçarşılı, 1988: 569)

Tımarlı sipahiler her üç bin akçelik, beyler ise her beş bin akçelik tımar geliri için bir cebelü, yani tam donanımlı bir atlı asker sağlamakla yükümlüdür. Has ve zeametleri olan beyler genellikle saray görevlileri olmuştur. Beylerbeyilerinin gelirleri yılda 600 000 ile 1 000 000 akçe arasında değişmiştir. Sancakbeylerinin hasları ise 200 000 ile 600 000 arasında, subaşılardan has ve zeametlerin değeri ise 20 000 ile 100 000 akçe arasında değişmiştir. 16. Yüzyılda tımarlı sipahilerin tımarları 3 000 akçeye tekabül etmiştir (İnalcık, 2011b: 118-119).

Tımarlıların devlet memuru statülerinin korumalarına önem verilmiştir. Yükümlülüklerini yerine getiremezlerse görevden alınmış, her padişah değişikliğinde hakları ellerinden alınmış, eğer yeni hükümdar beratlarını yenilerse tımarlarına dönmüşlerdir. Böylece tımar sahiplerine memur oldukları hatırlatılmış ve tımarlı sipahilerin ayrıcalıklı bir sosyal bir sınıf oluşturması önlenmiştir (Tabakoğlu, 2005: 158).

Osmanlı Devleti'nde eğitim alamayan, ziraatle uğraşmak istemeyen, zanaatkarlık becerilerinden yoksun olan ancak eli kılıç tutan kişiler savaş mekanizması aracılığıyla devlet sistemine dahil olabilmek için, yeni bir toplumsal statü ve gelir elde edebilmek için mücadele etmiş bu koşullar 16. yüzyıl boyunca devam etmiştir (Koç, 2005: 235).

2.1.5.1.1.Tımar Çeşitleri

Has, Zeamet ve Tımar olarak 3'e ayrılan sistemde Has hükümdara ait gelirleri ifade etmiştir. Has gelirlerinin bir kısmı da yüksek rütbeli devlet görevlilerine verilmiştir. 1432 tarihli Arvanid tahrir defterine göre, yalnızca iki ayırım yapılmış olup, bu ayırımda Zeamet'e yer verilmemiş, Has ve Tımar olarak iki grup yer almıştır. Zeamet uygulamasının sonraki yıllarda gündeme geldiği ve 20 000'den yüksek tımarların Zeamet olarak adlandırıldığı görülmektedir. Zeametlerin gelirleri 20 000 ile 100 000 arasında değişmektedir (İnalcık, 2012b: 169).

Toplam devlet gelirleri içinde tımarların oranı oldukça yüksektir. 1560-1580 arasındaki tahrirlerden sonra Anadolu eyaletinin 14 livasında 338'i zeamet ve 7 636'sı tımar olmak üzere 7 974 kılıç vardır. Bu tarihler arasındaki cebelü sayısı ise

10 025'tir (Barkan, 1980a: 809). Kanuni döneminde Osmanlı ordusunda 166 200 tımarlı sipahi, 377 000 Livalarda bulunan asker, 102 000 eyalet askeri, 34 000 yürükan ve 80 000 kapıkulu bulunmaktadır. Kanuni döneminde Osmanlı Devleti'nin daima savaşa hazır 759 200 askeri bulunmaktadır (Hayrullah Efendi, 1972: 148).

Tablo-16 1527-1528 Mali Yılı Bütçesine Göre İmparatorluğun Vergi Geliri Genel Toplamının Çeşitli Eyalet Grupları Arasında Dağılım Oranları

	Eyaletlerin vergi geliri toplamı	Padişah hasları %	Evkaf ve Emlak %	Ümera hasları, zeamet ve tımarlar	
				%	adet
Rumeli	198 206 192	48	6	46	17 288
Anadolu, Karaman, Zulkadriye, Rum	129 624 973	26	17	56	16 468
Diyarbakir	22 778 513	31	6	63	1 071
Halep, Şam	51 859 274	48	14	38	2 694
Mısır	135 460 054	86	14	-	-
Toplam	537 929 006	51	12	37	37 521

Kaynak: Barkan, 1980a: 807-808

1534 tarihlerine doğru Rumeli eyaletinin 26 Livasında 384'ü zeamet ve 11 202'si tımar olmak üzere toplam 11 588 dirlik sahibi vardır. Bunların % 39.2'si geliri 3000 akçeden az olan tımara sahiptir. 3000 akçe ile 5999 akçe arasında olanların oranı ise %38.3'tür. %19.2'si geliri 6000 ile 19 999 akçe arasında olan tımara sahiptir. Yalnızca %3.3'ü geliri 20 000 ve üzeri olan ve zaim denilen tımara sahiptir.

Tablo-17 1527-1528 Yılında Eyaletlerdeki Dirlik Miktarı ve Dirlik Sahiplerinin Adetleri

İl	Diğer haslar ve tımarlar		Mustahfiz tımarları	
	Senelik gelir	Dirlik sahibi adedi	Senelik gelir	Nefer
Rumeli	82 152 127	10 688	10 086 683	6 620
Anadolu	35 735 733	7 536	3 808 853	2 614
Karaman,Rum ve Zulkadriye	33 976 678	6 518		
Şam ve Halep	19 169 296	2 275	669 054	419
Diyarbakir	14 291 670	1 071		
Toplam	185 625 804	28 088	14 564 590	9 653
Mustahfiz tımarları toplamı	14 564 590	9 653	-	-
Genel toplam	200 190 394	37 741	-	-

Kaynak: Barkan, 2000a: 624

1527-1528 mali yılına ait bütçede vakıf ve mülklerin geliri hariç, 477 431 168 akçe olan toplam devlet gelirinin % 41,93'ü dirlik sahiplerinin elinde olduğu görülmektedir. 1527 -1528 yılında devlet gelirlerinin % 49.8'i tımarlara, % 39.9'u padişah haslarına, % 10.3'ü ise vakıflar ve mülklere aittir. Bölgeler bazında dikkate alındığında tımarlara tevcih edilen gelirlerin Rumeli'de % 49.38, Anadolu, Karaman, Rum ve Zülkadriye'de % 68.37, Diyarbakır'da % 66.59, Mısır, Halep ve Şam'da ise % 12.31 olduğu görülmektedir. Bu gelirlerin dağılımına bakıldığında toplam 37 521 adet tımar sahibine ait olduğu, bunların 9 653'ünün kale muhafızı olduğu, 27 868'inin ise normal tımar ve zeamet olduğu görülmektedir. Bu tımarların 6 620'si Rumeli'de, 2 614'ü Anadolu'da, 419'u ise Halep ve Şam'da yer almıştır (Barkan, 2000a: 625).

2.1.5.1.2.Tımar Tevcihleri

Tımar sisteminin esas kılıcı hakkıdır, savaşta gösterilen başarılar ve zamlar gibi nedenlerle bu kısma ilaveler yapılmıştır. Bir tımar talebi olduğunda tımarın durumu sahibinin elinden tımarın alınması gerekip gerekmediği gibi durumlar araştırılmış ve merkezi yönetime bildirilmiştir. Uygun görülürse talepte bulunan kişi tımarın yeri, durumu, eski hak sahibinin ve yenisinin adı, sipahinin toplam geliri, tımarın geri alınma nedeni gibi bilgilerin bulunduğu tezkireyi hazırlamıştır (Doğan, 2011: 4).

Tımar tevcih edilmesine neden olan unsurlar genellikle büyük bir çoğunluğunun terakki verilmesi, bir kısmının ibtidadan tımar verilmesi veya ulufesi bedeli tımar verilmesi, bir kısmının babadan oğla geçmesi diğer kısmını ise savaşlarda gösterilen başarılarından dolayı tevcih edildiği görülmektedir. Sayılan bu nedenlerin dışında farklı pek çok nedenden dolayı tımar tevcih edildiği görülmüştür (Erdoğan, 2006: 181). Bu tımarların devrinde bir miras durumu söz konusu olmayıp kullanım hakkının devrolunması esastır (Erdoğan, 2006: 184, Acun, 2002: 903).

Yüksek rütbeli devlet görevlilerine sayıca diğer görevlilerden fazla tımar tevcih edildiği görülmektedir. Tımar sisteminin bozulmaya başlamasının temel nedeni olan bu durum, yani makam sahibi kimselere çok sayıda tımar tevcih edilmesi 16.yüzyıl Osmanlı toprak sisteminde geri dönüşü mümkün olmayan bir yol olmuştur. Dirliklerin savaşta fayda göstermeyecek kişilere verilmesi, makam, rical sahibi kimselere verilmesi bozulmayı başlatmış daha ileri aşamada ise yüksek rütbeli kişilerin hizmetkarlarına bile tımar verilmiş, savaşlarda faydalı olabilecek sipahi sayısı gittikçe azalmıştır (Akdağ, 1945: 420)

Osmanlı Devleti'nin 700 yıl gibi oldukça uzun bir süre ayakta kalmasını sağlayan unsurlar düşünüldüğünde şüphesiz Tımar sistemi dikkat çekmektedir. Bu sistem uzun bir süre işlerliğini korumuş ve gerek mali gerekse zirai açıdan devleti desteklemiştir. Ancak bu sistemin 16. yüzyılın sonundan itibaren bozulmaya başladığı görülmektedir.

2.1.5.2.Tımar Sistemi ile Feodalite Arasındaki Farklılıklar

Osmanlı tımar sisteminin zaman zaman bazı iktisatçılar tarafından feodalite ile benzerlik gösterdiği ifade edilmiştir. Ancak çeşitli yönlerden bu iki sistem arasında belirgin farklılıklar bulunmaktadır. Her şeyden önce Feodalitede senyör toprakla birlikte toprağa bağlı çalışan serflerin de sahibidir. Tımar sisteminde ise toprağın ve raiyyetin sahibi devlettir. Tımarlı sipahinin reayadan talep edeceği vergi miktarı beratlarında belirtilmiştir, bu rakamın üzerinde bir vergi alınması söz konusu olmamıştır. Yetkileri sınırlı olan tımar sahibi devlet tarafından düzenli bir şekilde kontrol edilmiş, reayaya baskı yapması engellenmiştir. Görevini hakkıyla yapamayan sipahilerin dirliği ellerinden alınmıştır. Bu durum reayanın baskı görmemesi konusunda gösterilen hassasiyetin bir sonucudur (Cin, 1969: 79-80).

Osmanlı Devleti'ni çağdaşı Avrupa devletlerinden ayıran önemli bir fark da kural ve kanunların yazılı olmasıdır. Avrupa'da ise senyör köylü ilişkisi örfi kurallar çerçevesinde düzenlenmiştir. Ayrıca Osmanlı Devleti'nde mahkemeler yargı faaliyetini yürütmüştür, Avrupa'da ise senyör aynı zamanda yargıdır (Bloch, 1998: 93-94). Osmanlı Devleti ticareti hayatı ve iskan faaliyetlerini desteklemiştir, Avrupa'da bu tarz eğilimlere rastlanmamaktadır (Barkan, 1980c: 890). Avrupa'da ordu soy esasına dayalı zırhlı süvarilerden oluşurken, Osmanlı Devleti'nden soy esası aranmadan yeniçeriler, topçular ve padişaha bağlı birlikler bulunmaktadır. En önemli farklardan biri ise Osmanlı toplumunda köylünün hür olmasıdır. Avrupa'da ise servaj görülmektedir (Şen, Türkmenoğlu, 2012: 199).

Osmanlı Devleti'nde en önemli üretim faktörü olan toprak devlete ait olan ve kira karşılığında köylünün zirai üretim yaptığı bir üretim faktörü olmuştur. Nihayetinde toprak mülkiyetinin devlete ait olması tabakalaşmış bir sosyal yapının oluşmasını engellemiştir (İlgen, 2002: 115).

Sipahilere tevcih edilen tımarlar sınırsız bir şekilde büyüyüp genişleyememiş, terfi ve zam gibi ilaveler babadan oğula devredilmediği için yıllar itibariyle büyük toprak mülkiyetleri oluşmamıştır. Büyük çaplı arazilerin kişiler üzerinde uzun süre kalmasına engel olan unsur devletin toprak asaleti fikrine karşı yürütülen mücadele olmuştur. Büyük toprak mülkiyetlerinin aile mülkü haline dönüşerek miras yoluyla diğer kuşaklara aktarılmamasının bir diğer nedeni de İslam miras hukukunda görülmektedir. İslam hukukuna göre topraklar varisler arasında küçük parçalara bölünerek paylaştırılmaktadır (Barkan, 1980b: 282-287).

Reaya toprağında o toprağı işleme koşulu ile serbest olmuştur. Siyasal anlamda tam olarak özgür olduğu söylenemez. Kendi isteğiyle yer değiştirme, toprağını satma ya da tarım tekniğini değiştirme hakkına sahip olmamıştır. Ekonomik zorunluluklar karşısında ortaya çıkan bu bağımlılıklar dışında örf, şariat ya da kanunla hizmet ya da buna benzeyen angarya yolu ile bir bağımlılığı bulunmamıştır (Berkes, 2013: 54).

Öne çıkan bir diğer unsur ise Osmanlı Devleti'nde hem tımarlı sipahi hem de reaya sultana hizmet etmekle yükümlü olmasıdır. Tımar sahibi asker veya memur olarak padişaha hizmet etmiş, reaya ise çiftten yararlanırken bir yandan da padişaha bağlılık göstermiştir (Beldiceanu, 1985: 101).

Ayrıca Osmanlı Devleti'nde toprak tasarruf hakları, vergiler ve reaya ile tımar sahibi arasındaki ilişkiler merkeziyetçi bir bürokrasi tarafından denetlenmiştir (İnalcık, 2000b: 110). Osmanlı hükümdarları savaşlar sonunda elde ettikleri yeni topraklarda yerel feodal oluşumları hemen ortadan kaldırmış ya da denetleyebilmek için tımar sistemine dahil etmiştir. Halkın ve askeri güçlerin iase sıkıntısını ortadan kaldırmak için buğday ve arpa yetiştirilmesi en önemli öncelik olmuştur. Bu öncelik altında miri toprak rejiminin temelini oluşturmuştur (İnalcık, 2011a: 218).

Tımar sisteminde reaya sadece vergisini sipahiye ödememiş, vergi dışında kalan hasılatı da sorumlu tutulmuştur. Vergisini ödeyerek toprağında hür yaşamıştır. Bu durum feodalitede görülmez, feodalitede serfler üretimin sonucuyla ilgilenmemişlerdir (Barkan, 1980a: 834-835).

Sipahilere verilen tımarlar bir köyün tamamının gelirinden değil, farklı köylerden oluşan vergi gelirlerinden oluşmuşlardır. Bu durum da tımarlı sipahiler ile feodal beyler arasındaki farklılıklardan biridir (İnalcık, 2011b: 118-122).

Tımar sistemini feodal sisteme benzeten yazarların üzerinde durdukları bir diğer nokta da arus vergisidir. Bu vergiyi tımarlı sipahi tımarında bulunan bir kadın evleneceği zaman almıştır. Burada aynı tımar içinden kişilerin birbiriyle evlenmesi ya da farklı tımarlardaki kişilerin evlenmesi arasında bir fark yoktur. Her vatandaş vergiyi ödeme yükümlülüğü bulunmuştur. Örneğin bir sancakbeyinin kızı evlendiğinde bu vergiyi Beylerbeyine ödemiştir. Vergi oranı zengin kadınlardan 60-100 akçe, fakirlerden ise 10-20 akçe olarak alınmıştır. Gayrimüslimlerden ve dul olanlardan ise yarısı kadar alınmıştır. Feodal sistemde ise bir kadının farklı bir senyörün emrinde çalışan bir serf ile evlenmesi durumunda yaşanacak işgücü kaybı nedeniyle alınmıştır (Barkan, 1980a: 837).

2.1.5.3. Tımar Sisteminin Bozulması

Osmanlı ekonomisinde sistemin iyi işlediği dönemlerde mali bir sıkıntı Merkezi Hazine, Padişah Hasları ve Tımar Alanları arasındaki dengelemelerle giderilmiştir. Ancak 17.yüzyıldan itibaren sistemde ortaya çıkan sorunları gidermek zorlaşmıştır. Yeni Dünya'nın keşfinden sonra ortaya çıkan etkiler Osmanlı Devletinde de hissedilmeye başlanmıştır. Enflasyonist baskılarla birlikte ticaret yollarının değişmesi ve artan nüfustan kaynaklanan sorunlar, savaşların eskiye

nazaran daha uzun sürmesi ve masraflarının artmasıyla birlikte ortaya çıkan nakit ihtiyacı Osmanlı kurumlarını zorlamıştır (Cezar, 1986: 31).

Uzun yıllar Osmanlı toprak sisteminin temelini oluşturan tımar sistemi 16.yüzyılın sonundan itibaren bozulmaya başlamıştır. Bu bozulmanın çeşitli sebepleri olduğu tarihçiler tarafından dile getirilse de en önemli sebeplerden birinin yüksek rütbeli kişilerin tımarları kendi çıkarları doğrultusunda kullanmaları, askeri amacın dışına çıkılması olduğu ağırlık kazanmaktadır. Bir diğer sebep ise çiftçinin içine düştüğü iktisadi buhran ve dolayısıyla sipahilerin bundan etkilenmiş olmasıdır (Akdağ, 1945: 422).

Osmanlı Devleti'nde iktisadi buhrana neden olan ise Avrupa'da kendisini göstermeye başlayan Fiyat Devriminin etkisi olmuştur. Avrupa'da temel gıda mallarından olan buğday ve arpa gibi ürünlerin fiyatlarında yaşanan artışlar hububat ihtiyacının karşılanmasında Osmanlı Devletini gündeme getirmiştir. Osmanlı Devleti hububat ihracatını büyük ölçüde yasaklamış olmasına rağmen dışarıya gayri resmi yollardan hububat çıkışını engelleyememiş ve kaçakçılık artmıştır. Yaşanan enflasyonist süreç tarım ürünlerinin fiyatlarında artışa neden olmuştur. Ayrıca Avrupa'da savaş tekniklerinde yaşanan gelişmeler, ateşli silahların kullanım alanının yaygınlaşması ve düzenli piyade ordularının kullanılması tımarlı sipahilerin önemini yitirmesine neden olmuştur (Aydın, 2001: 70).

“Fiyat devriminin etkisiyle sipahilerin tarımsal üreticilerden nakit olarak topladıkları çift resmi gibi vergiler erozyona uğramıştır. Merkezi devlet, söz konusu vergilerin miktarlarını artan fiyatlarla birlikte sık sık yeniden düzenlemek yerine başka bir yola başvurmuştur. Savaş gibi olağanüstü durumlarda merkezi devletin doğrudan doğruya topladığı avarız-ı divaniye ve tekalif-i örfiye gibi vergileri sık sık talep etmeye başlamıştır. Bu gelişmeler karşısında reaya ve sipahiler güç duruma düştüler, yoksullaşmaya, savaş sırasında orduya katılmamaya yada asker göndermemeye başladılar. Yüzyılın sonuna doğru ise bazı sipahiler tımarlarını terk etmeye başladılar” (Pamuk, 2011: 122).

Reayanın içine düştüğü sıkıntılardan bir tanesi de akçeye yapılan müdahaleler ve kalp ve kırık akçenin piyasada yaygınlaşması olmuştur. Piyasada bozuk akçe ve hakiki akçe arasında yaşanan etkileşim reayanın zarar görmesine neden olmuştur (Akdağ, 2014: 529). 16.Yüzyılda Halep, Kefe, Edirne ve Gelibolu yerleşim

yerlerinden ayrılan, toprağını terk eden köylülerin vergi yükünden kurtulmak için bunu yaptıkları görülmektedir (Arslan, 2001: 207). Reayanın toprağı terk etmesi tarımsal üretimi ve dolayısıyla vergi gelirlerini düşürücü etki yaratmıştır.

Savaşlarda yeni ateşli silahların kullanılması profesyonel bir orduya olan ihtiyacı arttırmıştır. Tımarlı sipahilerin sefere çıkmadıkları zamanlarda tımarlarının başına dönmeleri gerekmiştir. Bu durum onların yeni ateşli silahlara uyum sağlamalarını güçleştirmiştir. Temelde sipahilerin sayılarının azalmasının nedeni olarak bu durum işaret gösterilmektedir (Ünal, 1997: 214). Kılıç ve at üstünde savaşmaya alışık olan tımarlı sipahiler yeni silahları kullanma konusunda yetersiz kaldıklarında ise hem gelir kaybı hem de itibar kaybı yaşamışlardır (Faroqhi, 2010: 68).

Devlet'in gözünde sipahilerin öneminin azalmasına paralel şekilde, sipahiler savaşlara katılmamak için yollar aramışlardır (Aydın, 2001: 71). Uzun süren savaşlar sipahi üzerinde olumsuz etki yapmıştır. 1570 Kıbrıs seferi 4 seneye yayılmıştır. Bu durumdan rahatsız olan tımar erbabı savaştan kaçmanın, dirlikten kurtulmanın yollarını aramıştır (Akdağ, 1945: 424).

Savaşlara az sayıda da olsa tımar ve zeamet sahipleri katılmış fakat, uzun süren savaşlar onları yorgun düşürmüştür. Bu nedenle savaşlara katılmayı istememişlerdir. Tımar sahipleri özellikle büyük savaşlara katılmak istememiş ve yoklama sırasında görünmemişlerdir (Özkaya, 1979: 221). 1645'te başlayan ve 25 yıl süren Girit Savaşı bir dönüm noktası olmuştur, uzun ve masraflı savaşlar dönemi başlamıştır. 17.yüzyılın ilk yarısında Osmanlı bütçeleri kronik açıklar vermeye başlamıştır (Cezar, 1986: 32).

İran Seferleri tımar sistemini daha fazla etkilemiştir. Sipahiler sefere katılmamak için ellerinden geleni yapmışlardır. Sancaklarında bırakılan sipahiler Anadolu'da ortaya çıkan Softa ve Levent ayaklanmalarını destekler halde davranmışlardır. Bu durumu düzeltmek için tımar sahiplerinin dirlikleri ellerinden alınmış ancak Kanuni zamanından beri tımarların değerinin düşmesi nedeniyle bir iyileşme olmamıştır (Akdağ, 1945: 424).

Tımar sisteminde bozulmaya neden olan unsurlar, nakdi ilişkilerin yaygınlaşması, fiyat hareketleri, savaş tekniklerinde görülen değişimler, mali

kapitalizmden sanayi kapitalizmine geçiş olarak sıralanmaktadır. Bu nedenler tımarların merkez hazinesine bağlanmasına yol açmıştır (Tabakoğlu, 2005: 225).

17.Yüzyılda Girit ve Viyana Kuşatmaları Osmanlı maliyesi üzerinde etkili olmuştur. Girit seferi 25 yıl, Viyana kuşatması ise 16 yıl sürmüştür. Bu seferler nedeniyle alınan mali tedbirlerin etkisi uzun süre hissedilmiştir (Özvar, 2003: 14). Kanuni döneminden itibaren önemi azalan tımarlara bu devirde el konulmuş ve kapıkullarına tevcih edilmiştir. Bu durum sistemin askeri işlevinin çökmesine neden olurken sipahilerin sayısında da azalmalar yaşanmıştır. Tımar tevcihleri de sistemin ruhuna uymayan kişilere verilmiştir (Aydın, 2001: 71). Sonunda devlet küçük hizmetler karşılığında bile tımar tevcih etmeye başlamıştır. Avusturya seferi başladığında birçok dirlik sahibi devlete karşı ayaklanmış haldedir. Celali isyanları başladığında bu isyana destek verenlerin içinde çok sayıda tımarlı sipahi olduğu görülmektedir (Akdağ, 1945: 424).

Koçibey risalelerinde tımar sistemindeki ilk bozulmanın Özdemiroğlu Hasan Paşa tarafından bazı yabancılara savaşlarda gösterdikleri başarılarından dolayı tımar verilmesi ve daha sonra iyi kötü ayırt etmeden hak etmeyen birçok kişiye tımar verilmesiyle başladığını ifade etmiştir. Koçibey tımar sistemindeki bozulmayı anlatırken, Kanuni döneminden itibaren padişaha yakın kişilerin liyakatsiz kimselerin iş başına gelmesinde etkin rol oynadığını belirtmiştir. Beylerbeyleri, sancakbeyleri ve daha birçok üst düzey devlet görevlisi kendi hizmetinde olan kişilere bile tımar ve zeamet tevcih etmişlerdir. Bu kişiler toprağın ürün ve karını kendileri tüketirken sefer zamanı sadece yoklamada görünmüşlerdir. Koçibey tımar tevcihlerinin veziriazam tarafından yapılmasını ise şöyle eleştirmektedir.

“Var olan Mahlul arazileri Asitane-i Saadet’ten vezir-i azam dağıtıp vermektedir, çünkü beylerbeyiler ehliyetsizlere verdiklerinde, ehliyetli olanlar, divan-ı hümayuna gelip şikayet ederlerdi. Fakat veziri-i azam olanlar, ehliyetsizlere verince hak sahibi olanlar kime varıp şikayet etsinler”(Koçibey, 2008: 51-53)

Tımar bir çeşit maaş ya da emeklilik gibi nedenlerle saray görevlilerine de verilmiştir. 16.Yüzyılın ikinci yarısında askeri amaçlar dışında verilen tımarlardaki artış sistemin bozulmasında etkili olmuştur (İnalcık, 2012: 121) Eyaletlerde bulunan yeniçeri ve süvarilerin olumsuz davranışları, tımarlı sipahilerin ihmal edilmesi, kadı

naiplerinin rüşvet almaya başlaması zaten var olan sorunları daha da artırmıştır (Yücel, Sevim, 1990: 40-41).

Canikli Ali Paşa Risalesinde tımar sistemindeki bozulmanın nedenlerini şöyle sıralar; (Özkaya, 1969: 164-167)

-Tımarların hak etmeyen kişilere verilmesi, işinde ehil olan Alaybeylerinin yerlerinin değiştirilmesi seferlerde yer alan asker sayısını azaltmıştır

-Tımarların büyük bir çoğunluğu vezir ve devlet ricalinin eline düşmüştür

-Büyük tımar sahipleri ise korkuları yüzünden seferlerden kaçmışlardır

Kanuni Sultan Süleyman 1530, II. Selim 1566 yıllarında katı tımar kanunları uyguladılsa da bunlar yaşanan sorunların giderilmesinde etkili olmamıştır. 1577 yılında III. Murad tüm tımar defterlerinin kendisine arz edilmesini istemiş, yapılan kontroller sonucunda yasal değerinin üzerinde elde edilen tımar gelirleri hazineye aktarılmıştır. Aynı yıl bu şekilde 2 milyon duka hazineye aktarılmış ancak alınan önlemler yeterli olmamıştır. Reaya üzerindeki baskılar devam etmiş askerlik hizmetleri aksamıştır (Zinkeisen, 2011: 114-120).

Vergi toplamak isteyen Osmanlı yerel yönetimi kendi yerel askeri gücünü oluşturmuştur. Ancak bu birliklerin sık sık değiştirilmesi ve her yöneticinin kendi askerlerini beraberinde getirmesiyle silahlı asker sayısı artmıştır. Faroqhi askerlerin işsiz kalmamak için komutanlarını isyana zorladığını düşünmektedir, özellikle 17.yüzyılda vezir yada paşalara bağlı birlikler isyan etmiştir (Faroqhi, 2010: 68).

Sipahilerin ayaklanma girişimleri 1555'te Rumeli'de başlamış ve 1559 Şehzade Bayezid olayı ile yaygınlaşmıştır. 16.Yüzyıldan beri Anadolu'da sayıları artan boş insanlar iç huzuru bozarak kargaşaya neden olmuştur. Durumlarından memnun olmayan sipahiler de bu boş insanlara destek olmuş ve onları toplamıştır. Daha sonra Celali olarak adlandırılacak olan bu kimseler fakir insanlardan oluştukları için bunları besleyebilmek üzere soygunculuk, başkasının malına el koyma gibi olaylar artmaya başlamıştır. 1597 ile 1610 yılları arasında görülen bu ayaklanmalar Anadolu'nun siyasi ve iktisadi düzeninin bozulmasına neden olmuştur. Bu ayaklanmaların başında sipahi erbabından olan kişilerin başı çektiği görülmüştür (Akdağ, 1945: 429).

Tımar sisteminin bozulmasına bağlı olarak tımarlı sipahilerin yerini almaya başlayan ücretli askerlerin neden olduğu mali baskı ve dönem itibariyle yaşanan

enflasyonist baskı nedeniyle bütçe giderleri bir hayli arttırmıştır. Devlet kamu gelirlerinin arttıracak bir yol olarak vergi artışlarını kullanmış bu ise reayanın vergi yükünün artmasına neden olmuştur (Pala, 1996: 57).

Ulufeli asker sayısındaki bu denli artışa mevacib yetişmeyeceği, hazinenin darlık çekeceğini ifade edilmiştir. Bu paralı asker olarak adlandırılabilen ‘Ulufeli asker’ sisteminde yaşanan sıkıntıların başında düzenin bozulması, ölen insanların yerine bile işlem yapılması hatta gerçekte oğlu olmayan kimselerin para karşılığı haklarını satıp yabancılar için oğlumdur diyerek ulufeli askerlerin arasına dahil edildiği görülmüştür (Koçibey, 2008: 56-57).

Ulufeli asker sayısındaki artış devletin mali kaynakları üzerinde ciddi bir baskıya neden olmuştur. Bunun önüne geçmek isteyen devlet bir sefer için köylüleri askere alıp sefer sonrasında terhis etmeyi denemiştir. Ancak bu uygulama istenen sonucu vermemiştir. Köylüler silahlarını iade etmemiş ve daha önceki işlerinin başına dönmemişlerdir (Finkel, 2012: 162). Bunun üzeri merkezi yönetim 16.yüzyılın ikinci yarısında sadece sefer zamanı orduya katılan bunun dışında köylerde konuşlanan yaya askerler sınıfını kaldırmıştır (Doğru, 1990: 50).

Uzun süre Osmanlı ordusunun belkemiğini oluşturan tımar sistemi, ücretli askerlerin maliyetinin hazine üzerinde yaratacağı etkiyi ortadan kaldırmıştır. 16.Yüzyılın sonlarından itibaren sistemde yaşanan sorunlar tımar sisteminin yerini farklı bir uygulamaya bırakmasına neden olmuştur (Barkan, 1980a: 852-853).

Bu kaos ortamı içinde tımar sisteminin yerini iltizam-mültezim sistemi almıştır. Bu sistemin temelinde tımar sahiplerinin payına düşen gelirleri toplama hakkı ihaleye çıkarılmaktadır. Görevini yerine getirmeyen tımar sahiplerinin tımarlarına el konulmaya, sahipsiz tımarlar devlete bağlanmaya ve bazıları ise parayla geri alınmaya başlanmıştır (Pala, 1996: 57).

2.1.6. Osmanlı Devleti’nin Gelir Kaynakları

Osmanlı Devleti’nin en önemli gelir kaynağını tarımsal üretim oluşturmuştur. Tarımsal üretim üzerinden alınan vergilerin tahsili Osmanlı ekonomisi içinde ayrı bir yer tutmuştur. Vergi tahsilatını gerçekleştirmek için zaman içerisinde birbirinin yerini alan ve bürokratik işlemleri en aza indiren iltizam, emanet ve malikane yöntemlerinden oluşan 3 sistem uygulanmıştır (Şahin, 2013: 1035). Emanet, vergi

gelirlerinin devlet eliyle bir memur kadrosu tarafından toplanmasıdır. Vergiyi toplayan kişi Emin adını alır ve devletten maaş yada dirlik olarak bu görevi yerine getirmiştir. İltizam sisteminde ise girişimciler aracılığıyla vergi tahsil edilmiştir. Vergiyi toplayan mültezim, vergi kaynağının bir işletme halini almış şekli olan mukataayı, tahvil adı verilen ve genellikle 3 yıllık bir süre için yüklenmiştir. Malikane sisteminde ise işletmeci hayatta kaldığı süre boyunca malikanesini kullanma hakkına sahip olmuştur (Özvar, 2003: 2-3).

2.1.6.1.Mukataa Sistemi

Selçukluların son dönemleri, İlhanlılar ve Osmanlılar mukataa kelimesini ‘vergilerin belirli bir meblağ karşılığında iltizama verilmesi’ anlamında kullanmışlardır. Zaman içinde kelime iltizamın konusu olan vergi birimi anlamında kullanılmıştır. 19.Yüzyıla kadar ise hazineye ait bir kısım vergilerden oluşturulmuş birer mali birim şeklinde kullanılmıştır (Genç, 2006: 129).

Klasik Osmanlı mali sisteminde devlet gelirlerinin büyük bölümü kırsal kesimde tarımsal üretimden alınan öşürden temin edilmiştir. Şehirlerde yaşayanlar ise ihtisab resmi olarak adlandırılan pazar vergilerinin yanı sıra tüketimleri dolayısıyla gümrük vergileri de ödemişlerdir. Devlet, gelir kaynaklarının önemli bir bölümünü mülk veya dirlik olarak şahıslara, vakıflara ve bir kısım müesseselere tahsis etmiştir. Bu gelirlerden merkezi hazineye ayrılan kısımların tahsilini sağlamak için kalabalık bir mali bürokrasiye ihtiyaç duyulmuştur. Oysa devlet gelirlerinin tahsili işi mukataa sistemi içerisinde geliştirilen usuller ile kolaylıkla yapılabilmiştir. Ancak devlet bu şekilde gelirlerinin bir bölümünü mültezimlerle paylaşmak zorunda kalmıştır (Güran, 2011: 3).

Mukataalar, Osmanlı bütçelerinde yer alan en önemli gelir kaynaklarından biri olmuştur. Bunlar doğrudan devlet işletmeleri, devlete ait bir gelir payının tahsili işi, inhisar haline getirilen herhangi bir kuruluşun işletme hakkı veya üretilen malı satın alma tekeli oluşturma gibi özellikler taşımışlardır. Kara ve deniz gümrükleri, darphaneler, madenler ve şaphaneler buna örnek olarak verilebilir. Mukataa gelirleri çoğunlukla devlete ait olmakla birlikte, vakıflara tahsis edilen, ulufe karşılığı olan, ocaklık olarak verilebilen veya has olarak tahsis edilebilen mukataalar da görülmüştür. Devlet uygun gördüğü her türlü zirai, ticari ve sınai işletmeyi mukataa

haline getirmiş ve bunlardan payına düşen geliri çoğunlukla özel teşebbüs eliyle tahsil etmiştir. Klasik dönem Osmanlı bütçeleri incelendiğinde mukataa gelirlerinde ve bunların toplam bütçe gelirlerine oranlarında büyük dalgalanmalar olduğu görülmüştür. Ağnam gelirleri hariç, bunların bütçe içerisindeki payı % 24–37 arasında değişmiştir (Tabakoğlu, 1986: 120; Tabakoğlu, 2005: 203).

Tablo-18 16.Yüzyılda Bütçe ve Mukataa Gelirleri ile Mukataa Gelirlerinin Bütçe Gelirlerine Oranı

Yıllar	Bütçe	Mukataa	%
1523-4	116 888 385	53 462 632	45,74
1524-5	141 272 658	59 785 064	42,32
1527-8	277 244 773	166 953 275	60,22
1546-7	137 226 371	69 196 174	50,42
1547-8	128 608 946	48 795 290	37,94
1565-6	182 022 400	58 761 754	32,28
1567-8	226 203 058	73 046 432	32,29
1581-2	198 738 848	45 619 581	22,95
1582-3	264 748 750	71 293 233	26,93

Kaynak:Çakır, 2003: 39

16.Yüzyıla ait bütçeler incelendiğinde, mukataa gelirlerinin bütçe içindeki payında genel bir düşüş görülmektedir. Mevcut bütçelere göre iltizam sisteminin yaygınlaşmaya başladığı ilk yıllar olan 1546 yılında 1524 yılına göre mukataa gelirlerinde % 8 artış yaşanmıştır. 1582 yılında ise mukataa gelirleri bir önceki yıla göre % 4 artmıştır. İltizam sisteminin yaygınlaşması mukataa gelirlerinde sürekli bir artış sağlayamamış, yüzyıl sonlarına kadar gerek vilayetler gerekse bütçe genelinde oransal düşüş devam etmiştir (Çakır, 2003: 38).

2.1.6.1.1.İltizam Sistemi

Tımar sisteminde yaşanan bozulmanın ardından Osmanlı devletinde çeşitli iç borçlanma yöntemleri araştırılmaya başlanmıştır. İç borçlanmada ilk olarak iltizam sistemi uygulanmış, sonrasında bu sistem sırasıyla malikane sistemi ve esham sistemine dönüştürülmüştür (Değer, Anbar, 2010: 30).

16.Yüzyılda Osmanlı toprak düzenini olumsuz etkileyen unsurlar şöyle açıklanabilir; (Belin, 1999: 34)

-1550’li yıllarda yaşanan parasal sıkıntı, ödenmesi gereken ulufe ve culüs bahşışleri, uzun süren savaşların hazineye getirdiği mali yük

-Yeni ticaret yollarının bulunması ile Osmanlı devletinin ticari gelirlerinin azalması

-Amerikan altın ve gümüşünün Osmanlı devletinde enflasyona yol açması

-Avrupa ekonomilerinin 15.yüzyıldan itibaren benimsedikleri merkantilist düşüncelerin tarıma dayalı Osmanlı ekonomisini Avrupa ekonomisine bağımlı hale getirmesi

-Tüm bu gelişmelerle birlikte kapitülasyonların etkisinin artması

Yaşanan bu sorunlar devlet için yeni gelir kaynakları bulunmasını zorunlu kılmıştır bu noktada çözüm olarak iltizam uygulaması benimsenmiştir. İltizam uygulamasının tımlara yaygınlaştırılması Osmanlı toprak düzeninde büyük değişimlere neden olduğu gibi tımlarlı sipahi ordusuna da büyük zararlar vermiştir (Belin, 1999: 35).

İltizam sistemi 16.yüzyılda tüm Avrupa'da yaygınlık kazanan bir uygulama olmuştur (Buluş, 2010: 89). İltizam mukataaların girişimciler tarafından bir bedel karşılığında işletilmesidir (Tabakoğlu, 1985: 122). İltizam uygulamasında tek bir ortak olabildiği gibi ortaklık şeklinde faaliyette bulunan Müslim, gayrimüslim, asker, sivil yada reaya bir mültezim bulunmuştur. 16.Yüzyılın sonlarından itibaren mültezimlerin içinde asker sayısı artmıştır. Uygulamada mutlaka bir peşinat söz konusudur, süre kısıtı vardır ve mirasla intikal neredeyse yok denecek kadar az görülmüştür. Kadı ile mültezim arasında yapılan anlaşmaya göre tahvil için 3 yıllık bir süre belirlenmiş, bazen ise birden çok tahvil için 9 ve 12 yıllık süreler belirlenmiştir. 16.Yüzyılda bu süreler çok daha kısalmıştır. Mültezim sürenin tamamı için belirlenen tutardan kistelyevm denilen ve her yıla denk gelen tutarı devlete ödemiştir. Mültezim ödeyeceği tutarın bir yıllığına denk gelen kısmının % 5 ile % 50'si arasında bir tutarı bir çeşit kefalet olarak peşin ödemiştir. Bu durum hazine açısından bir çeşit faizsiz kredi niteliği taşımaktadır. Mehmet Genç İltizam'ı şöyle tanımlamıştır; (Genç, 2000: 154-156).

“Devletin genellikle belirli bir mekanla sınırlı kanuni veya şer’i vergi unsurlarından oluşan bir demeti ifade eden mukataa birimlerini vergilendirmeyi rekabete açık ekseriya müzayede ile tespit edilen ve bir bölümü peşin ödenmesi istenen belirli bir yıllık bedel karşılığına sınırlı bir süre için karı ve zararı kendine ait olmak üzere kabul edecek mültezimlere güvenilir bir kefaletle devretmesidir”

Mukataaların, işletmeye verilmesi anlamına gelen iltizam uygulamasından da bir iç borçlanma yöntemi olarak yararlanılmıştır. Karını maksimize etmeyi amaçlayan Mültezim toplayacağı verginin ödeyeceği tutardan fazla olmasını isteyerek bir yatırım yapmıştır. Ödeyeceği peşinat ise yatırımcının gücünü ifade etmiştir (Özbay, 2009: 2108-2110).

Hazine-i Amire İltizam usulünü belirleyen, yürütülmesini sağlayan kurumdur. Sistem mukataaların müzayedeye çıkarılması ve en yüksek teklifi vererek bir kısmını peşin ödemeyi kabul eden kişiye iltizamın verilmesi prensibine dayanmıştır. İltizam verilirken üzerinde durulan önemli bir nokta peşinat tutarı olmuştur. Daha yüksek fiyat ve daha fazla peşinat vermeyi kabul eden kişi iltizamı alarak mültezim adını almıştır. Bu mültezimler genellikle memurlardan oluşmuştur. Mültezim ve devlet arasında yapılan akitle şartlar belirlenmiştir. Mültezimin peşinatı ödemeye yetecek mali gücü ve vergiyi toplayacak otoriteye sahip kişiler olması gerekmiştir (Ünal, 1991: 59-60). Açık artırma sonucunda peşinat ödendikten sonra kalan tutar 3 yada 6 aylık taksitler halinde ödenmiştir. Mültezimin amacı belirli miktar parayı devlete ödemek, bu rakamın fazlasını ise vergi olarak toplamak olmuştur (Pamuk, 2011: 123-147).

16.Yüzyılın sonlarından itibaren bozulmaya başlayan tımar sisteminin yerini alan iltizam sisteminin Osmanlı mali yapısı içinde yarattığı bazı sorunlar görülmektedir. Bunlardan bazıları mültezim, tefeci ve ayanlardan oluşan bir kesim yaratmış olmasıdır. Hububat fiyatlarında yaşanan artışlar, yabancı ülkelerin bu mallara olan talebi bu kesimin zenginleşmesine yol açmıştır. Büyük çiftliklerin kurulması bu döneme rastlamaktadır (Pala, 1996: 58).

17.Yüzyılda alanı iyice genişleyen iltizam sisteminde özellikle büyük mukataalara sahip olan mültezimler bunları küçük parçalara ayırarak farklı mültezimlere devretmişlerdir. Böylece bir mültezim hiyerarşisi ortaya çıkmıştır (Pamuk, 2011: 148). İltizam sisteminin yaygınlaştığı dönemde merkez otoritesi sarsılmıştır. Bunun en önemli etkisi toprak rejiminde görülen değişiklikler olmuştur, büyük çiftliklerin ortaya çıkması toprağın kamusal niteliğini etkilemiş ve değiştirmiştir (Pala, 1996: 58).

16.Yüzyılın başlarında mukataaların deruhtesinde kapıkulları ağırlık kazanmıştır, 1631 yılından itibaren etkisi azalmış ve mukataaların iltizama

verilmesinde peşin uygulaması yaygınlık kazanmıştır. 17.Yüzyılın ikinci yarısından itibaren ise mukataalar merkezden deruhte edilmeye başlanmıştır. Aynı dönemde yeni bir uygulama gündeme gelmiştir. Hazine-mande adıyla devletten maaş alan kimseler maaşlarını hazineye bırakıp karşılığında mukataa iltizama almaya başlamışlardır. 17.Yüzyılın sonunda ise mukataaların verimi azalmış, iltizama alacak talip bulunamaz hale gelmiştir (Çakır, 2003: 173).

Osmanlı Devleti'nin vergi gelirleri 17. ve 18. yüzyıllarda Avrupa ülkelerinin gerisinde kalmıştır. Avrupa'da vergi gelirlerinin daha yüksek olmasına etki eden unsurlar kentleşme, nüfus yoğunluğu ve parasal ekonominin yaygınlaşması olarak sıralanabilir. Osmanlı Devleti'nde ise vergi gelirlerinin düşük olmasının en önemli nedeni toplanan verginin büyük kısmının aracılarda elinde kalmış olmasıdır. 18. Yüzyılda net vergi gelirlerinin yaklaşık üçte ikisi taşradaki mültezimlere, sarraflara ve bürokratlara gitmiştir (Karaman, Pamuk, 2009: 26-31).

Mukataaların tahvil süresi bitmeden yeni mültezimlere verilmesi, cizye, nuzül, adet-i ağnam, öşür tahsili gibi görevlerin süreleri dolmadan yeni görevlilere verilmesi sonucu bazı mültezimler mukataadan yararlanmadan harcama yapmış olmuşlardır. Bazıları ise aynı süre zarfında iki kez gelir elde etmiştir. Bu durum hem mukataa gelirlerinin düşmesine hem de reayanın güçsüzleşmesine yol açmıştır. Kanuni Sultan Süleyman döneminde bakır paraya dayalı para uygulamasının yol açtığı gerçekçi olmayan para kurları ve güvensizlik ortamı mukataaların iltizam dışı kalmasına yol açmıştır (Tabakoğlu, 1985: 124).

İltizam sisteminin ekonomide neden olduğu olumsuz etkiler 17.yüzyılın sonları ile 19.yüzyılın ortalarında uygulanan bir sistem değişikliğini beraberinde getirmiştir. İltizam'dan sonra Osmanlı mali sisteminde vergi toplamak için uygulanan metod malikane sistemi olmuştur (Genç, 2000: 156).

2.1.6.1.2. Malikane Sistemi

16.Yüzyılın ortalarından itibaren tımar sisteminin bozulması ve 17.yüzyılda meydana gelen uzun süren savaşların mali baskısı ekonomide yeni bir kaynak arayışını gündeme getirmiştir. Osmanlı-İran (Safevi) Savaşları (1577-1639), Girit'in Fethi (1645-1669), Lehistan Seferleri (1620-1676) ve Osmanlı-Avusturya Savaşları (1593-1699) Osmanlı gelir kaynaklarını önemli ölçüde tüketen savaşlar olmuştur.

Çözüm olarak ise gelir kaynaklarından vergi toplama hakkının kaydı hayat şartı ile şahıslara devredilmesini ifade eden malikane sistemi uygulanmıştır (Başarır, 2011: 197, Gökbunar, vd. 2010: 74).

Tımarların iltizama verilip mukataaya dönüşmesiyle birlikte zirai üretimin verimi düşmüştür. Malikane sistemine geçişle birlikte toprakta özel mülkiyet ve vakıflaşma meyli gündeme gelmiştir (Tabakoğlu, 2005: 225).

1695 yılında uygulanmaya başlayan bu sistemin amacı vergi kaynaklarının belirli bir mültezime tahsis edilmesi olmuştur. Ancak bu sistemin asıl amacının merkezi hazinenin içine düştüğü nakit sıkışıklığını aşabilmesi için uygulanan bir çözüm olduğu görülmektedir (Batmaz, 1996: 41). Malikane sisteminde bir mukataa kaydı hayat şartı ile iltizama verilmiş, kanuna aykırı bir eylemde bulunmadığı sürece malikanesi elinden alınmamıştır. İltizam sisteminden en önemli farkı ödenen peşinin oldukça yüksek olmasıdır. Mültezimin önceden belirlenmiş ve yıldan yıla değişmeyen sabit vergi ödemesi gerekmiştir. Bunun amacı ise vergi kaynaklarının verimliliğinin artırılmasıdır. Hazineye ödenen sabit miktar dışında kalan kısım mültezimin karını oluşturmuştur. Mültezim vergi kaynağını muaccele denilen bir peşin ödeyerek satın almıştır (Genç, 2000: 156-157). Muaccele mukataadan elde edilecek ortalama yıllık karın 2 ile 8 katı arasında değişmiştir (Genç, 2012: 160). Mukataayı alan kişi muacceleli ödedikten sonra her yıl ‘mal’ olarak adlandırılan küçük bir tutarı yıllık vergi olarak hazineye yatırmıştır (Cezar, 1986: 33). Malikaneye sahip olan mültezimin satın aldığı mukataada idari ve güvenlik temelli sorumlulukları da bulunmuştur. Kendi bölgesindeki en küçük idari birim olmasının yanı sıra malikane üzerindeki bütün haklara sahip olduğu için, malikaneyi satma, kiraya verme ya da başkasına devretme yetkisini elinde bulundurmıştır (Suceska, 1985: 279).

Malikane olarak satışa çıkarılan mukataalardan alınan muaccele hazinenin yeni gelir kaynağını teşkil etmiştir. Malikaneciler mukataanın satış tarihinde devlete sağladığı yıllık nakdi vergiyi ve bu verginin %5-20’sinden oluşan harçlarını her yıl 3 taksit halinde ödemişlerdir (Tabakoğlu, 1985: 131). Malikaneciler mukataalarında merkeze karşı sorumluluk taşıyarak kadı denetimi altında örfi kuralları uygulamıştır. Malikaneci yıllık vergisini vererek kanunlara uyduğu takdirde ve hakkında şikayet olmadığı sürece yetki alanına kimse karışmamıştır (Başarır, 2011: 198).

Malikane sistemini İltizamdan ayıran önemli bir fark iltizam sisteminde mültezim mukataayı işletirken başka bir mültezim o mukataa için daha yüksek bedel önerdiğinde ilk mültezimin sözleşmesinin sona ermesidir. Malikane sisteminde ise iltizam sözleşmesinin vaktinden önce bozulması söz konusu olmamıştır. Malikaneci malikanesini devretmek istediğinde sistemin ilk yıllarında devir işleminden vergi alınmazken 1734 yılından itibaren vergi alınmıştır. Mukataayı satan malikanecinin devletten alırken ödemiş olduğu muaccele bedelinin %10'u kadar kasrıyed resmi alınmıştır (Özvar, 2003: 20-24). Malikane sistemi Osmanlı devlet kültürüne aykırı tutumlar sergilemiştir, özellikle satılabilir, vakfedilebilir ve miras bırakılabilir olması yani bir çeşit özel mülkiyet niteliği taşıması Osmanlı iktisadi zihniyeti ile uyuşmamaktadır (Genç, 2003: 518).

Malikane sisteminin esas amacı hazinenin nakit ihtiyacını karşılamak olmuştur. Bununla birlikte vergi kaynaklarının güvenliğinin sağlanması ve yatırımcıları teşvik edecek hukuki zeminin hazırlanması gerekmiştir. Malikane sisteminin güvenliği ve teşviği sağlamakla birlikte hazineye önemli miktarda gelir sağladığı görülmektedir. Malikane sisteminden bir iç borçlanma yöntemi olarak yararlanılmıştır. Bu iç borçlanma yönteminin finansmanında ise askeri kesim ön plana çıkmıştır. Devlet zenginliğin oluşumunu maliye sektörüyle sınırlamış ve buradan dışarı çıkmasına yada diğer sektörlere kaymasına engel olmuştur (Özvar, 2003: 26).

Tablo-19 1695 yılı Peşin Mukataa Olarak Satılan Vergi Türleri (Akçe)

Vergi Türü	Senelik Bedel	%	Muaccele	%
Köy mezra vergileri	50 578 176	66,23	48 371 450	74,40
Memlaha(Tuzla)	6 567 435	8,60	3 054 720	4,70
Gümrük ve Tevabii Vergileri	12 296 829	16,10	9 743 820	15
Dalyan vergileri	2 181 833	2,86	409 380	0,63
Aşiret	1 988 100	2,60	1 652 400	2,54
Tahmis-i Kahve	788 366	1,03	177 720	0,27
Çeltük-i Enhar	632 200	0,83	363 000	0,56
Diğer vergiler	559 843	0,73	213 600	0,33
Adet-i Ağnam	398 380	0,52	251 040	0,39
Belli değil	345 700	0,45	1 033 080	1,59
Katıplik	29 200	0,04	120 780	0,19
Toplam	76 366 062	100	65 390 990	100

Kaynak: Özvar, 2003: 80

Tablo-19’da yer alan köy ve mezra vergi gelirleri, mahsul-i gılal, resm-i tapu, deştbanı, bad-ı heva, resm-i arusane, resm-i bennak, resm-i caba, resm-i mücerred gibi vergileri ifade etmektedir. Bu vergi kalemi toplam muaccelle gelirleri içinde en yüksek paya sahiptir. İkinci sırada ise Gümrük ve Tevabii vergileri gelmektedir, bu vergiler bac-ı bazar, boyahane, ihraç ve ithal gümrük resmi, mizan, kantariye, damga, surh, dellaliye, harir, ihtisab vergilerini kapsamaktadır (Özvar, 2003: 1980).

Tablo-20 Muaccelle/Peşin Bedellerinin, Senelik Malı Karşılama Oranları İltizam Türü

	Senelik Mal Toplamı	Peşin / Muaccelle	Karşılama Oranı %
Peşin Mukataa Satışları	31 184 437	23 443 345	75,17
Malikane Satışları	76 366 062	65 390 990	85,62

Kaynak: Özbay, 2009: 2123

Peşin ve malikane satışlarında, muaccelle ödemeleri, yıllık vergi tutarlarının yaklaşık olarak % 75’i ve % 85’i gibi yüksek bir oranda gerçekleşmiştir. Malikane sözleşmeleri bozulduğunda, mültezim peşin ödediği tutarı henüz geri alamamışsa, bu peşin tutar 3 yıllık kara eşit olarak hesaplanmış ve mahsuplaşma bu tutar üzerinden gerçekleştirilmiştir. Bu oranların; devlet açısından yüksek nakit beklentisi yanında diğerine oranla malikane satışında bu gelirin uzun vadeli, önceden bilinebilir ve sürdürülebilir olmasını; mültezim açısından ise peşin satışlara oranla malikane satışlarının cazibesini arttırmış olabileceği düşünülmektedir (Özbay, 2009: 2123).

Tablo-21 1695-1697 Arasında Tek Başına ve Ortak ile Malikane Deruhte Sayıları

	Sayı	%	Senelik Mal	%	Muaccelle	%
Ortaklık yoluyla	330	30	27 185 674	36	24 097 680	37
Tek başına	783	70	49 180 388	64	41 293 310	63
Toplam	1 113	100	76 366 062	100	65 390 990	100

Kaynak: Özvar, 2003: 84

Bu dönem içinde 330 malikanenin 740 malikaneci tarafından işletildiği ve bunların 121 tanesinin baba-oğul işletmeciler olduğu görülmektedir. Ortaklık yoluyla her malikane ortalama 2,25 malikaneciye tekabül etmektedir. Bir malikaneye ortak olanların sayısı 2 ile 10 arasında değişmekle birlikte genellikle 2’dir (Özvar, 2003: 85).

Tablo-22 1695-1697 Arasında Malikanecilerin Askeri-Sivil Dağılımı Malikane Sahipliği

	Malikane Sayı	%	Muaccele	%
Askeri	682	61	46 704 320	71
Sivil	431	39	18 686 670	29
Toplam	1 113	100	65 390 990	100

Kaynak: Özvar, 2003: 60

1695-1697 yılları arasında malikanelerin % 61'ini asker mensupları satın almıştır. Satın alınan 682 malikane için toplam 46 704 320 akçe muaccele ödenmiş ve bu rakam toplam muaccele gelirlerinin % 71'ine tekabül etmiştir (Özvar, 2003: 60).

Tablo-23 1695-1697 Arasında Malikaneci Grupları ve Muacceleleri (Akçe)

Gruplar	Muaccele	%
Askeri İdareci	7 953 840	17,27
Mali Bürokrasi	7 467 120	16,22
Askeri Bürokrasi	6 459 720	14,03
Askeri İdareci Akraba	4 066 440	8,83
İlmiye	3 868 620	8,40
Saray Görevlileri	2 321 040	5,04
Veziriazam ve çevresi	2 238 120	4,86
Saray Görevlileri Akraba	1 304 400	2,83
Mali Bürokrasi Akraba	603 360	1,31
İlmiye Akraba	430 160	0,93
Belli Değil	9 330 500	20,26
Toplam	46 043 320	100

Kaynak: Özvar, 2003: 61

Tablo-23'e askeri zümreye mensup oldukları bilindiği halde unvanları tespit edilemeyen kişiler Belli Değil kategorisine dahil edilmişlerdir. Bu grubun yatırmış olduğu muaccele bedeli toplam muaccelenin % 20'sini oluşturmuştur. Üç yıllık malikane satışları sonunda en yüksek muaccele yatıran ve en yüksek malikane yatırımı yapan grup askeri idareciler olmuştur. Kendilerine ait çocukları, akrabaları, kendi adamları da dahil edildiğinde toplam muaccele bedelinin ¼'ini karşıladıkları görülmektedir. Malikane yatırımında askeri idarecilerin ardından mali bürokrasi gelmektedir. Mali bürokrasi mensuplarının ilgili dönemde yatırdıkları muaccele bedeli toplam muaccele bedelinin % 16'sına tekabül etmektedir. Üçüncü sırada askeri bürokrasiyer almaktadır. Bu grubun muaccele yatırımı toplam yatırımın % 14

'ünü oluşturmaktadır. Askeri zümrenin malikane yatırımlarında öne çıktıkları görülmektedir (Özvar, 2003: 61).

Tablo-24 1695-1697 Arasında Malikanelerin Satıldığı Bölgeler

Akşehir Sancağı	Karlılı Sancağı	Teke Sancağı
Amasya Sancağı	Kastamonu Sancağı	Tırhala Sancağı
Ankara Sancağı	Kayseriye Sancağı	Tokat Voyvodalığı
Arapgir Sancağı	Kemah ve Kelkid	Vize Sancağı
Avlonya Sancağı	Kengir Sancağı	Yanya Sancağı
Aydın Muhassıllığı	Karesi Sancağı	Rodos Adası
Biga Sancağı	Kocaili Sancağı	Harput Sancağı
Bolu Sancağı	Konya Sancağı	Rusçuk Voyvodalığı
Çemişgezek Sancağı	Köstendil Sancağı	Sakız Adası
Çirmen Sancağı	Kütahya Sancağı	Saruhan Sancağı
Dimosat-ı Ayntab	Malatya Voyvodalığı	Selanik Sancağı
Divriği Sancağı	Maraş Eyaleti	Sığla Sancağı
Diyarbakır Voyvodalığı	Menteşe Sancağı	Silistre Sancağı
Eğriboz Sancağı	Niğbolu Sancağı	Siverek Sancağı
Filibe Nezareti	Niğde Sancağı	İzvornik Sancağı
Gelibolu Sancağı	Ohri Sancağı	Hüdavendigar Sancağı
Halep Muhassıllığı	Pasin Sancağı	Karahisar-ı Sahib Sancağı
Hamid Sancağı	Edirne Sancağı	Karahisar-ı Şarki Sancağı
İstanbul	Hınıs Sancağı	İspir Sancağı
İzmir		

Kaynak: Özvar, 2003: 30

Tablo-24'e adı geçen sancaklarda bir veya birkaç mukataa malikaneye konu olmuş, bazılarında ise malikaneye konu olan mukataaların oranı sancaktaki havass-ı hümayun gelirlerinin 1/3'üne yaklaşmıştır. Malikane uygulamasının ilk yıllarında devlete ait vergi kaynaklarının tamamı malikane olarak işlem görmediği gibi malikanelerin belirli bir bölgede yoğunlaşmasına da izin verilmemiştir (Özvar, 2003: 31).

Malikane sisteminin uygulanması sırasında bir takım aksaklıklar yaşanmıştır. Malikane sahiplerinin ölümlerinin net olarak kaydedilememesi ve muvazalı satışlar sistemin işlerliğini azaltmıştır. Ayrıca malikanecilerin çoğu bulundukları şehirde kalarak malikanelerini ikinci hatta üçüncü mültezimlere havale etmişler, bu durum ise bir rant sisteminin kurulmasına neden olmuştur (Cezar, 1986: 34). Malikane sistemi ayan sınıfının güçlenmesini sağlamıştır (Çakır, 2003: 173). Malikane sistemi nakit darlığı gidermek için bir araç olarak kullanılmış ancak kısa süreli etkili olmuştur. Uzun vadede devletin nakit ihtiyacını gidermede etkin bir çözüm olmamıştır.

2.1.7. Osmanlı Devleti'nde Nüfusun Gelişimi

Osmanlı Devleti'nde tahrirlerin ilk asırlardan beri yapıldığı bilinmektedir. En eski tahrir defteri 835 (1431-1432) yıllarına aittir. 16. Yüzyılda toplam dünya nüfusu 500 milyon Osmanlı Devleti'nin nüfusu ise 21 milyon olarak hesaplanmaktadır. Bu rakam %4.20'ye tekabül etmektedir. Bu dönemde Osmanlı Devleti'nin yakın çevresinde kendisinden daha kalabalık bir ülkenin bulunmadığı görülmektedir (Arslan, 2001: 113). Braudel ise 16.yüzyıl sonunda Osmanlı nüfusunun 20-22 milyon olduğu ifade etmiştir (Braudel, 1993: 479). Barkan 1520-1530 yılları arasında Osmanlı Devleti'nin nüfusunu 11 milyonun üzerinde hesaplamaktadır.

Tablo-25 I.Süleyman Devrindeki Sayımlara Göre 1520-1530 Yılları Arasında Osmanlı Devleti'nde Nüfusun Yayılışı

Eyaletler	Müslüman Hane	Hristiyan Hane	Toplam Hane	Tahmini Nüfus 5*Hane sayısı
Anadolu	540 963	4 471	545 434	2 272 170
Karaman	143 254	2 448	145 702	728 510
Zulkadriye	66 776	2 687	69 463	347 315
Diyarbakir	72 675	11 979	131 843	659 215
Rum	118 683	5 237	173 920	869 600
Arap	131 399	444	131 843	659 215
Toplam				5 755 080
Rumeli	211 783	824 613	1 040 457	5 202 285
İstanbul				400 000
Toplam				5 602 285
Genel Toplam				11 357 365

Kaynak: Barkan, 1954: 11

Osmanlı Devleti'nde nüfusun yayılışını gösteren Tablo-25'e yalnızca evlenmek suretiyle bir hane meydana getiren erkekler yani aile reisleri gösterilmektedir. Ayrıca hane toplamlarından genel nüfusu hesaplamak için, hane sayısı ile 5 rakamının çarpılmasında esas olarak kullanılan 5 rakamı kesin bir yargı olmamakla birlikte genel kabul görmüş bir rakamdır. Bu tabloda Osmanlı Devleti'nde yaşayan köleler, ticaret amacıyla gelip giden tacirler ve bazı medrese öğrencileri yer almamaktadır. Nüfus sayımı sırasında sayımdan kaçanlar olduğu da hesaba katıldığında yaklaşık Osmanlı Devleti'nin 1520-1530 yılları arasında 12-13 milyonluk bir nüfusa sahip olduğu düşünülmektedir (Barkan, 1954: 12-13).

Tablo-26 1571-1580 Yılları Arasında Belirli Şehirlerde Hane ve Nüfus Sayısı

Şehir	Avarız Hanesi	Tahmini Nüfus
Edirne	5480*5	27400
Diyarbakır	5717*5	28585
Tokat	2415*5	12075
Sofya	1477*5	7835
Üsküp	1794*5	8970
Trabzon	1925*5	9760
Saraybosna	4270*5	21350

Kaynak: Barkan: 1954: 22

16.Yüzyılda genel itibariyle Osmanlı Devleti'nde nüfus artışı görülmekteyken taşrada durum farklıdır. Halep, Şam ve Bursa'nın nüfusu 60-70 000 civarında seyretmiştir (Barkan, 1954: 23).

Osmanlı Devleti iskan politikası izlemekle birlikte gerekli haller dışında yer değiştirmelere karşı çıkmıştır. Bunun nedeni ise vergi gelirleri ve üretimin düşmesinin engellenmesidir (Tabakoğlu, 2005: 177).

2.1.8.Osmanlı Bütçe Yapısı

16. Yüzyıl Osmanlı bütçeleri güneş yılı bütçesidirler. Bu bütçeler, Julian takvimine göre 11 Mart'a rastlayan Nevruz'dan başlayarak ertesi yıl Nevruz'una kadar bir güneş yılı için tertip edilirdi (Sahillioğlu, 1967: 80). Osmanlı Devletinin bütçe yapısı modern bütçelerden bir takım farklılıklar göstermektedir. Bazı tarihçiler

bu farklılıkların belirli dönemlerde ekonomik buhrana neden olduğu ya da mevcut sorunları derinleştirdiği düşünülmektedir.

Osmanlı maliyesi hem güneş hem de ay yılını kombine eden karışık bir mali yıl kullanmıştır. Bunlardan güneş yılı hazinenin gelir teşekkülüne ve ay yılı da harcamalarına, özellikle ulufe dağıtımına, uygun düşmüştür. Ancak bu iki yıl arasında 11 gün fark bulunmaktadır. Bazı vergiler bir ay yılı için tarh ve tahsil edildikleri gibi, mukataalar da üç ay yılı veya güneş yılından ibaret olan ve adına tahvil denen bir müddet için iltizama verilmiştir. İki yıl arasında bulunan 11 günlük fark 32 güneş yılında bir ay yılı etmektedir. 32 Bütçe için 33 hicri ay yılı bulunacaktır. 33.Yıl için bir bütçe söz konusu olmayacağı için o yıl atlanacaktır. Osmanlı maliye dilinde bu kaynayan yıla sıvış yılı denmektedir (Sahillioğlu, 1967: 75-81).

Sahillioğlu Sıvış Yılı kavramına önem vererek mali bunalım dönemlerini bu yıllarla ilişkilendirmiştir. Ancak Tabakoğlu ay yılı ile güneş yılı farklılıklarının cizye ve avarız gelirleri hicri aylara göre toplandığı için yalnızca mukataa gelirleri açısından sorun çıkardığını ifade etmektedir. 33 Yılda bir kaybolan gelirin bir yıllık gelirden oluşmadığını, toplam gelirlerin %26'sını oluşturan Marti mukataaların gelirinden oluştuğunu belirtmiştir (Tabakoğlu, 2005: 195).

Osmanlı Devleti'nde yaşanan buhranlar incelendiğinde buhranların sıvış yılları akabinde yoğunlaştığı görülmektedir. Sıvış yılından itibaren açık veren bir bütçe ile karşılaşıldığında hükümetin önünde şu alternatifler vardır: (Sahillioğlu, 1967: 86-87).

- 33.bütçe için iki vergi tahsil etmek veya yürürlüğe yeni vergiler koymak
- İstikrazda bulunmak
- Parayı tağşiş etmek
- Fetihler yolu ile yeni gelir kaynağı aramak.
- Duruma göre birkaç tedbiri aynı anda uygulamak.

Sahillioğlu sıvış yılları ile Osmanlı ekonomisinin yaşadığı mali bunalım ve kriz dönemlerini ilişkilendirmiştir. Ona göre 1513, 1546 ve 1578 yılları ile mali bunalımlar arasındaki ilişkiyi şöyle açıklamaktadır:

1513 Yılı: II.Bayezid'in oğlu lehine tahttan feragat etmesiyle, Selim hükümdar olmuştur. Selim'in ordunun desteğini aldığı bilinmektedir. Suriye ve Mısır'ın Fethi mali baskıyı hafifletmiştir. Ancak fethedilen yerlerde mali sorunlar devam etmiştir.

1546 Yılı: 1546 bütçesi de esasen açık vermekle birlikte yeni fethedilen yerlerin gelirleriyle açık telafi edilmiştir.

1578 Yılı : İran seferinin uzun sürmesi güç durumda bulunan maliyeyi daha da çok yıpratmıştır. 1584 yılında sikke ayarında yapılan düzenleme yeniçerilerin ayaklanmasına neden olmuştur. Bu dönemde artırılan vergiler, Anadolu ve Rumeli'nin tenhalaşmasına ve çiftbozan reayanın Celali isyanlarına katılmalarına neden olmuştur

1644 Yılı: Çocuk yaştaki IV. Mehmed'in tahta geçmesiyle yeni çeri zorbaları ve harem devlet yönetiminde söz sahibi olmuştur. Bütçe açıklarını kapatmak için vergiler artırılmış ancak çözüm olmamıştır. Reaya göç ve isyan hareketlerine katılmıştır.

1677 Yılı: 1669 yılına ait bütçede açık vermiştir, bu açığın iç hazine desteği ile kapatıldığı düşünülmektedir (Sahillioğlu, 1967: 90-94).

2.1.8.1.Osmanlı Bütçelerinin Gelir Gider Kalemleri

Ömer Lütfi Barkan, Ahmet Tabakoğlu ve diğer bazı iktisat tarihçileri Osmanlı Bütçelerini dönemler itibariyle incelemişlerdir. Bu bütçeler gelir gider dengesini gözler önüne sererek devletin mali yapısı hakkında oldukça önemli bilgiler sağlamaktadır.

Tablo-27 1527-1528 Yılı Genel Bütçe Dengesi, Akçe Olarak

	Rumeli-Anadolu	Mısır-Şam-Halep	Diyarbakir	Toplam
Gelir	294 858 899	161 111 407	21 460 862	477 431 168
Harcama	322 134 755	61 143 785	20 109 782	403 388 322
Fark	-27 275 856	99 967 622	1 351 080	74 042 846

Kaynak: Ömer Lütfi Barkan, 2000a: 641

1527-1528 bütçesinden çıkarılan sonuçlara göre saray masrafları, kapıkulu ocaklarının ve sınırlarda yer alan önemli kalelerin müstahfızlarının maaşları Rumeli ve Anadolu eyaletlerinin gelirleriyle karşılanmak istenmiştir (Barkan, 2000a: 641).

Tablo-28 Bütçelere Göre Hazineden Maaş Alan Askeri ve Yönetici Personel ile Bunların Ödeneklerinin Toplamı ve Bütçe İçindeki Oranlarının Seyri

Yıllar	Mevcut	Ödemeler	%
929-30/1523	-	67 272 819	56,6
930-1/1524	-	68 797 803	54,3
953-4/1546-47	-	82 079 039	47,7
954-5/1547-8	-	76 650 017	68,4
973-4/1566-7	-	100 597 149	48,3
974-5/1567-8	42 866	127 316 983	57,5
1079-80/1669-70	98 342	285 905 688	44,5

Kaynak: Tabakoğlu, 2005: 209

Ulufe yada mevacic olarak adlandırılan bu ödemeler merkezi ordu ve devlet görevlilerine 3 ayda bir ödenen maaşları ile padişah değişikliklerinde yeni padişahın askere bir yıllık mevacic tutarında dağıttığı cülus bahşişlerinden oluşmuştur (Tabakoğlu, 2005: 208-209). Askeri ve yönetici sınıfın maaş ödemelerinin bütçe içinde önemli bir pay oluşturduğu görülmektedir.

Tablo-29 Bütçelere Göre Teslimat Harcamalarının ve Bunların Toplam Bütçe Giderleri İçindeki Oranlarının Seyri

Yıllar	Teslimat	%
929-30/1523	38 785 126	32,6
930-1/1524	47 200 351	37,2
953-4/1546-7	83 033 050	48,3
954-5/1547-8	27 888 489	24,9
973-4/1566-7	71 769 851	37,8
974-5/1567-8	72 035 889	32,5
1079-80/1699-70	135 562 842	21,2
1099/1677-8	114 040 306	12,6
1102/1690-1	85 359 260	10,5

Kaynak: Tabakoğlu, 2005: 211

Teslimat harcamaları Sarayın ve ordunun mühimmat harcamalarıdır. Bu bütçelerde eğitim, bayındırlık harcamaları gibi kalemleri görmek mümkün değildir,

çünkü bunlar vakıflar, ocaklıklar ve vergi muafiyetleri ile sağlanmıştır (Tabakoğlu, 2005: 210).

Tablo-30 1528 Mali Yılına Ait Osmanlı Bütçesinde Kamu Gelirleri Tablosu, Akçe Cinsinden

Eyaletler	Padişah Hasları	Diğer Has ve Tımarlar	Evkaf ve Emlak	Genel Toplam
Rumeli	94 784 238 (.48)	92 535 110 (.46)	10 886 844 (.0.6)	198 206 192
Anadolu Karaman, Rum ve Zulkadriye	34 018 288 (.31)	73 521 264 (.56)	22 085 422 (.17)	129 624 973
Diyarbakir	7 169 190 (.31)	14 291 670 (.63)	1 317 653 (.0.6)	22 778 513
Halep ve Şam	24 734 072 (.48)	19 838 350 (.38)	7 286 851 (.14)	51 859 274
Mısır	116 538 994 (.86)	-	18 921 060 (.14)	135 460 054
Toplam	277 244 782 (.51)	200 186 394 (.37)	60 497 830 (.12)	537 929 006

Kaynak: Ömer Lütfi Barkan, 2000a: 648

Anadolu, Karaman, Rum ve Zulkadriye eyaletlerinin toplam gelirleri içinde en büyük payı diğer has ve tımarlar almaktadır. Evkaf ve emlak gelirleri açısından da Anadolu eyaleti yüksek bir paya sahiptir. Bütçe gelirleri açısından Mısır'ın devletin gelir kalemleri içinde önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir. Özellikle padişah hasları gelir kalemleri içinde yüksektir. Rumeli eyaletinin gelir toplamında padişah hasları oldukça yüksek düzeydedir.

Tablo-31 1547-1548 ve 1567-1568 Bütçe Dengesi

	1547-1548	1567-1568
Gelir	198 887 294	226 203 051
Gider	111 997 449	221 532 453
Fark	86 889 845	4 670 598

Kaynak: Barkan, 2000c: 899-914, Barkan, 2000d: 944

1547-1548 yılına ait bütçenin 76 650 017 akçesi yani %68,4'ü ordunun mevacib giderlerinden oluşmaktadır. En önemli gelir kaynakları ise Rumeli ve Anadolu eyaletlerinin gelirlerinden oluşmaktadır (Barkan, 2000c: 887-893).

1567-1568 yılına ait bütçenin giderler bölümünde 127 316 983 akçelik kısım, toplam giderlerin %57,5'i mevacib harcamalarından oluşmaktadır. Gelirler kısmının en önemli kalemleri ise Rumeli ve Anadolu eyaletlerinin gelirlerinden oluşmaktadır (Barkan, 2000d: 948-949).

Tablo-32 1660-1661 ve 1669-1670 Bütçe Dengesi

	1660-1661	1669-1670
Gelir	581 270 818	592 528 960
Gider	593 604 361	637 206 348
Fark	-12 333 543	-44 677 388

Kaynak: Barkan, 2000b: 860

1660-1661 Bütçesi açık vermekle birlikte gider kalemlerinin en büyük kısmı yine % 52,19 ile mevacib ödemelerinden kaynaklanmaktadır. 1669-1670 yılı bütçesi de açık vermektedir. Toplam harcamaların en büyük kalemi % 44,55 ile mevacib ödemelerinden oluşmaktadır (Barkan, 2000b: 860).

Tabakoğlu Osmanlı bütçelerinin 1523 yılı ile 1748 yılları arasındaki bütçeleri incelemiştir. İnceleme sonuçlarına göre bütçe rakamları 16.yüzyılda 100 000-200 000 akçe civarında seyretmiştir. Ancak 17. Yüzyıldan itibaren devletin harcamalarının artması, paranın ayarının sık sık değiştirilmesiyle birlikte toplam bütçe rakamı nominal olarak 500 000 akçeye, 18.yüzyıl başlarında 1 000 000 akçeye ve dönemin sonlarında 2 000 000 akçeye yükselmiştir. Tabakoğlu akçenin uğradığı değer kaybının bütçe rakamlarını etkilediğini düşünmektedir. 1584 yılına kadar yaklaşık 4 adedi bir dirhem olan akçe bu tarihten itibaren 8, 17.yüzyılın ilk yarısında 10, ikinci yarısında 12, 17 ve 23'e düşmüştür. İspanyol riyalindeki değişim ise, 46, 60, 120 ve 160 akçe olarak gerçekleşmiştir. Venedik Altınındaki değişim 60, 120, 180, 360, 360 ve 460 olarak gerçekleşmiştir. Bir dönem Osmanlı altını ile aynı değerde olan Venedik altının uğradığı değişim dikkat çekicidir (Tabakoğlu, 1985: 16-17).

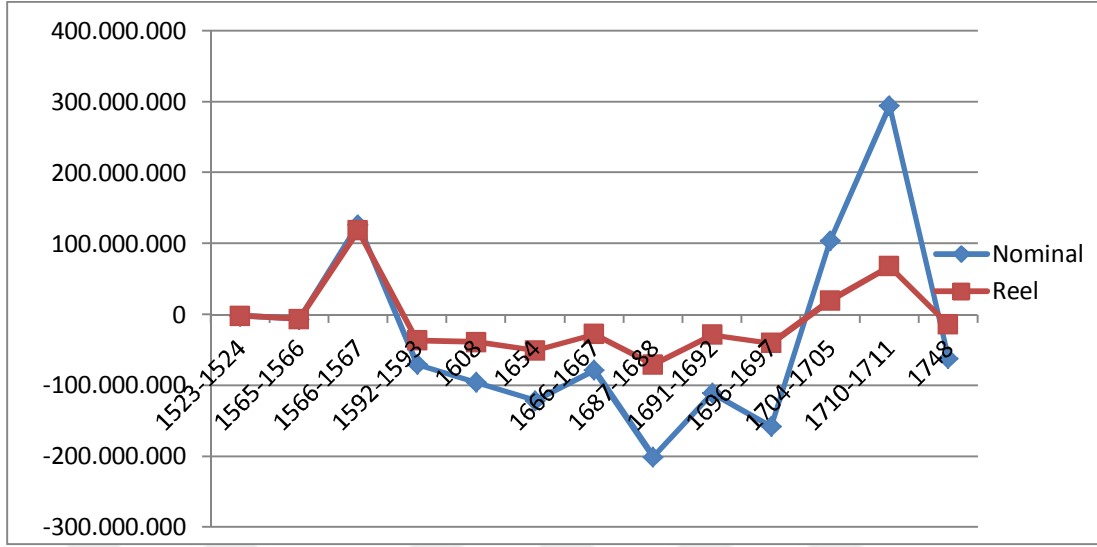
Tablo-33 1523-1688 Yılları Arası Osmanlı Bütçeleri

Yıllar	Endeks	Gelirler(akçe)		Giderler		Bütçe Açıkları	
		Nominal	Reel	Nominal	Reel	Nominal	Reel
1523-1524	100	116 888 385	116 888 385	118 783 849	118 783 849	-1 895 464	-1 895 464
1565-1566	100	183 088 000	183 088 000	189 657 000	189 657 000	-6 569 000	-6 569 000
1566-1567	93	348 544 150	324 703 730	221 532 453	206 379 630	127 011 697	118 324 100
1592-1593	53	293 400 000	154 173 020	363 400 000	190 894 020	-70 000 000	-36 721 000
1608	44	503 691 446	225 530 870	599 191 446	264 723 370	-95 500 000	-39 192 500
1654	42	537 356 433	225 635 960	658 358 459	276 444 770	-121 002 026	-50 808 810
1666-1667	35	553 429 229	194 530 370	631 861 656	222 099 360	-78 432 427	-27 568 990
1687-1688	35	700 357 065	246 175 500	901 003 350	316 702 670	-200 646 285	-70 527 170

Kaynak: Tabakoğlu, 1985: 17

Tablo-33 1523 ile 1688 yılları arasında bütçe dengesini göstermektedir. Ele alınan dönemde 1566-1567 yılları dışında bütçenin fazla verdiği görülmektedir. Osmanlı maliyesinin 1680’li yıllarda daralmış bir merkezi ve genişlemiş bir mahalli karaktere sahip olduğu görülmektedir. Uzun süren savaşların finansmanı, askeri teşkilatlanmada görülen değişiklikler, ek sorumluluklar ve nakdi ekonominin genişlemesiyle oluşan yeni kaynaklar bütçe rakamlarını artırmıştır (Tabakoğlu, 1985: 19).

Şekil-10 1523-1748 Yılları Arası Bütçe Açıkları

Kaynak: Tabakoğlu, 1985: 17

16.Yüzyıldan itibaren özellikle askeri harcamalarda görülen artış bütçe giderlerini olumsuz etkilemiştir. Yıllar içinde bütçe dengesi bozulmuş ve açık vermeye başlamıştır. Bütçe açıkları 17.yüzyıldan itibaren kronik bir hal almaya başlamış, bu döngüyü tersine çevirecek bir formül bulunamamıştır.

2.1.9. Osmanlıda Tağşişler

Osmanlı Devleti'nde 16.yüzyıl süresince kıymetli madenlerin miktarındaki artışa bağlı olarak para kullanımı artmıştır. 1580 ile 1640 arasında kıymetli maden girişlerinin etkisinde kalan Osmanlı Devletinde akçenin ayarı sık sık değiştirilmiştir. 1640'dan sonra ise Avrupa sikkelerinin kullanımı yaygınlaşmış, parasal istikrar bozulmuş ve darphaneler kapatılmıştır (Pamuk, 2013: 47-50).

2.1.9.1. Osmanlı Para Sisteminin Geçirdiği Aşamalar

1326 ile ilk altın paranın darbedildiği 1477 yılına kadar geçen ve gümüş akçenin hakimiyeti altında olan dönem tek maden dönemi olarak adlandırılmıştır. İlk altın paranın basılmasıyla birlikte çift maden sistemine geçilmiştir (Akyıldız, 2007: 164). Çift Maden Sistemi Fatih Sultan Mehmet zamanında ilk altın sikkenin bastırılmasından 1585-86'daki büyük tağşişe kadar geçen dönemi kapsamaktadır (Erdem, 2006: 12). 16. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren kuruş denilen yabancı iri gümüş sikkeler Osmanlı piyasalarına girmeye başlamıştır. 17. Yüzyılın ortalarında ise para arzı para talebini karşılayamayınca Avrupalı tüccarlar yabancı mağuş

sikkeleri Osmanlı piyasalarına taşımıştır. Yabancı paraların Osmanlı piyasalarını istila etmesi yüzünden darphaneler ve gümüş madenleri kapanmaya başlamış; IV. Mehmed döneminde ise (1648-1687) darphane sayısı altıya düşmüştür. Kapanan madenlerin yeniden açılmaması nedeniyle gümüş kıtlığı yaşanmıştır. Hem değerini kaybetmesi hem de yabancı para yoğunluğu sebebiyle akçe piyasalardan çekilmiştir (Akyıldız, 2007: 164). 1585-86'da yapılan büyük tağşiş ile 1690 yılları arasındaki dönem parasal istikrarsızlık ve tağşişlerin yaşandığı dönem olmuştur (Erdem, 2006: 12). 1690-1844 yılları ise Osmanlı guruşu etrafında yeni bir gümüş standardı geliştirme çabaları, şiddetli mali krizler ve sert tağşişlerin yaşandığı dönemdir. 1844-1914 gümüş guruş ile altın lira esaslı yeni bir çift metalli düzen dönemi olmuştur (Pamuk, 2004: 1055-1056).

16.Yüzyılda ihracatın ithalattan fazla olması yabancı ülke paralarının Osmanlı topraklarında çoğalmasına neden olmuştur. Bunun sonucunda Balkanlardaki Osmanlı maden ocaklarının üretimleri, üretim maliyetlerinin gerisinde kalmıştır. Darphaneler ise bu yüzyılın sonlarından itibaren gümüş temin etmekte sıkıntı yaşamıştır (Kütükoğlu, 1978: 6).

1580'li yıllarda İspanya'dan Ceneviz limanlarına ulaşan kıymetli maden miktarı artarak 1598'de en üst noktasına ulaşmıştır. Bu tarihte 200.000 altın külçe, 1.300.000 gümüş külçe 700.000 gümüş riyal Ceneviz'e gelmiştir. Osmanlı topraklarına gelen mallar içinde ise gümüş riyaller ön sırada yer almıştır. 1599'da Dubrovnik'ten biri Tekirdağ'a ve diğeri İskenderiye'ye para sevkiyatı yapıldığına dair kayıtlar bulunmaktadır. Önemli miktarda İspanyol gümüşü Osmanlı topraklarına ulaşmıştır (Braudel, 1993: 587-589).

2.1.9.2. Osmanlı Ekonomisinde Kullanılan Paralar

Osmanlı para sisteminde en alt basamakta günlük işlemlerde kullanılan Mangır yada Pul adı verilen bakır paralar yer almıştır. Sultaninin yükselişine kadar piyasalarda yabancı paralar dolaşımda bulunmuştur. Yerel piyasalarda yabancı sikkelerin dolaşımda olması devletin uzun mesafeli ticaretinin gelişmesine olumlu katkı yapmıştır (Pamuk, 2013: 57-58).

Altın sikkeler, mübadele aracı, hesap birimi ve servet biriktirme aracı olma özellikleri taşımıştır. Gümüş akçeler daha çok mübadele aracı ve hesap birimi olma

işlevlerini yerine getirmiştir. Bakır mangırlar ise, küçük alışverişlerde tedavül aracı ve hesap birimi olarak bozuk para ihtiyacını karşılamıştır (Erdem, 2006: 13).

16.Yüzyılın başından itibaren Devletin topraklarının genişlemesiyle birlikte gümüş sikkeler için farklı para bölgeleri oluşturulmuştur. Tüccarlar, sarraflar, devlet ricali, imalathane sahipleri altın sikke kullanmıştır. Sultani adını alan altın sikke devlet sınırları içinde yer alan tek Osmanlı altın sikkesi olmuştur. Ayarı, ağırlığı ise Venedik dükası ile aynı tutulmuştur. Altın Sultani Balkanlar'da, Anadolu'da, Tunus, Cezayir ve Mısır'da düzenli olarak darbedilmiştir (Pamuk, 2013: 57).

2.1.9.3. Osmanlı Ekonomisinde Para Bölgeleri

15. ve 16. Yüzyıllarda Venedik Dükası ve 16. yüzyılın ilk çeyreğine kadar Eşrefi Osmanlı topraklarında sık kullanılan sikkeler olmuştur, Sultani bu dönemden sonra önem kazanmıştır (Tabakoğlu, 2005: 299). Osmanlı Devleti'nde yabancı sikkelerin kullanılması Osmanlı ekonomik sisteminin esnekliğinin bir göstergesidir (Tekin, 1999: 172).

16. ve 17. Yüzyıllarda ise Balkanlar ile Orta ve Batı Anadolu'da akçe yoğun kullanılan para birimi olmuştur. Mısır'da ise eskiden kullanılan Medin adı verilen akçeden biraz daha büyük olan sikke kullanılmıştır. Suriye ve Arabistan yarımadasında da aynı sikkenin kullanıldığı görülmektedir. Trablus, Tunus, Cezayir'de ise Osmanlı Sultanisiyle birlikte yerel gümüş ve bakır sikkeler kullanılmıştır, bunların içinde en öne çıkan gümüş Nasri olmuştur. Osmanlı Devletinde 16.yüzyıla kadar Balkanlar ve Anadolu'da altın Sultani ve gümüş Akçe ile birlikte küçük işlemler için tercih edilen bakır Mangır veya Pul kullanılmıştır (Pamuk, 2013: 53-56).

Osmanlı Devleti sınırları içinde farklı para birimlerinin kullanıldığı görülmektedir. Doğu'da İran Şahisi, Mısır'da Pare, Eflak-Boğdan, Erdel ve Macaristan civarında Penz, Kırım'da Kafevi akçe tedavül etmiştir. Bunlardan başka, Venedik Dükası, Ceneviz Altını, İspanyol Riyali, Hollanda Esedisi, Polonya Zolotası, Avusturya Taleri hep birlikte piyasada dolaşımda olmuştur (Erdem, 2006: 13). Osmanlı Devleti'nde dolaşımda bulunan ve yasal bir niteliği olan Aslanlı Para Hollanda ya da Flemenk kentlerinden yayılmıştır (Belin, 1999: 118-119).

İslam geleneklerine göre hükümdarlığın simgesi hutbe ve sikkedir. Bu iki kavram hükümdarın bağımsızlığını ve gücünü temsil etmiştir. Ayrıca 16.yüzyılda para kullanımının kırsal kesimde yaygınlaşmasıyla birlikte Osmanlı ekonomisi açısından parasal istikrarın önemi artmıştır. Dolaşımdaki sikke miktarının fazla olması ve ekonomik canlılık arasında doğrusal bir orantı olduğu Osmanlı idarecileri tarafından bilinmektedir (Pamuk, 2013: 65-66).

2.1.9.4. Osmanlı Ekonomisinde Kullanılan Yabancı Paralar

Amerika'nın keşfiyle birlikte tedavüldeki gümüş miktarının artması büyük boy sikkelerin yaygınlaşmasını sağlamıştır. 16. ve 17. Yüzyıllarda İspanya'nın sekiz Reallik sikkesi dünya ticaretinde önemli bir yere sahip olmuştur. Osmanlı Devleti'nin küçülen akçeleri ise önemini yitirmiştir. Osmanlı Devleti batı ekonomilerinde yaygınlık kazanan bu paraları örnek alarak 'guruş' adı verilen yeni bir sikke bastırmıştır (Pamuk, 2013: 35).

1688'de savaşların finansmanı, hazinenin açıklarını kapatılması, altın ve gümüşün karşılamadığı para arzını dengelemek amacıyla bol miktarda mankur / mangır veya pul denilen bakır paralar çıkarılmıştır. 17. Yüzyılın sonlarına doğru yapılan bir düzenlemeyle para, akçenin yerine Osmanlı para birimi haline gelmiştir. 1 para = 3 akçe, 1 guruş = 40 para ölçüsü getirilen bu sistemdeki ilk gümüş guruş 1690 yılında basılmıştır (Akyıldız, 2007: 164).

Tablo-34 Avrupa Sikkelerinin Akçe Cinsinden Kur Değerleri,1584-1691

Yıllar	Venedik Düka(Altın)	İspanya 8- Real(Riyal Guruş) (Gümüş)	Hollanda Taler (Esedî/Aslanlı Guruş) (Gümüş)	Polonya Zolota (Gümüş)
1584	65-70	-	-	-
1588	120	80	70	
1600	125	78	68	48
1618	150	100	-	-
1622	180-210	120-150	-	-
1624	330-420	170-320	-	-
1625	120	80	70	50
1628	190	100-110	-	-
1632	220	110	100	70
1640	270	125	-	-
1641	168	80	70	
1646	170	80	80	38
1650	175	90	80	-
1655	175	90	90	-
1659	190	88	78	48
1668	250	110	100	66
1672	300	110	100	-
1676	300	125	120	80
1683	300	130	120	-
1691	300-400	120-160	120-160	88-107

Kaynak: Pamuk, 2007: 152

İspanya'nın 8 reallik büyük gümüş sikkesi oldukça istikrarlı bir para birimi olmuştur. Ancak Osmanlı piyasalarında tedavül eden diğer Avrupa sikkelerinin gümüş içeriklerinin zaman içinde azaldığı görülmektedir. 1691 yılından itibaren merkezi devlet kendisine yapılan ödemelerde kabul ettiği sikkelerle, ödeme yapmak için kullandığı sikkelere farklı kurlar uygulamıştır. Devlete yapılan ödemelerde

uygulanan kurlar piyasada oluşan kurlara daha yakın olmuştur. İspanya'nın 8 reali ve Hollanda Talerini gibi büyük boy Avrupa sikkelerinin yaygın olarak tedavül etmesi, gümüşün Osmanlı piyasalarından tümüyle kaybolmadığını göstermektedir (Pamuk, 2007: 153).

Osmanlı idarecileri resmi kur değerlerinin piyasa değerlerini izlemesi prensibini benimsemişlerdir. Uygulamada kadıların piyasa kur değerlerini esas alarak işlem yaptığı görülmektedir. Ayrıca Osmanlı Devletine yapılacak ödemelerle ilgili listeler mevcut olup bu listelerde hangi sikkelerin hangi kur üzerinden değerlendirileceği belirtilmiştir. İki kur arasındaki değişim mali bunalım dönemlerinde %5 ila %10 arasında gerçekleşmiştir. Bu istisnai dönemler dışında kurlar birbirine yakın seyretmiştir (Pamuk, 2013: 52).

Osmanlı Devleti'nde gümüşün bollaşması altın/gümüş oranının yükselmesine neden olmuştur. Sultani ve Dükanın akçe karşısındaki kuru yüzyılın başında 54 iken yüzyılın ortalarında 60'a yükselmiştir. 1566'da akçenin gümüş içeriği % 7 azaltılmıştır, bu tağşişten sonra Sultani ve Dükanın kur değeri gümüşün daha bol olduğu Balkanlarda 65 ve üzerine çıkmıştır. Devlet resmi kuru 1580'lerin ortalarına kadar değiştirmeyerek 60'ta tutmuştur. Piyasa kuru ve resmi kur arasında oluşan bu fark nedeniyle devlete yapılan ödemelerde ve resmi kurdan yapılan diğer ödemelerde altın kullanımı azalmıştır. Resmi kurun piyasa kurunun altında kalması akçenin kenarlarının kesilmesine, kalp sikkenin piyasaya sürülmesine neden olmuştur (Pamuk, 2007: 146-147). Osmanlı topraklarında yaşayan Yahudi ve diğer gayrimüslim tebaadan olan kuyumcular piyasadaki saf gümüş akçeleri toplayıp, zayıf akçeleri piyasaya sürmüşlerdir. Çeşitli yollarla ele geçirdikleri iyi paraları kırkarak kendileri almış kırkık akçeleri ise geniş mübadele imkanının olduğu bölgelerde piyasaya sürmüşlerdir (Kılıç, 1999: 183).

1470 yılına kadar akçenin ağırlığı 1,152 gr olmuştur. Tek madeni paraya dayanan devletin kuruluş yıllarından 1477-1479 yıllarına kadar süren dönemde her hükümdar değişikliğinde yeni hükümdar adına sikke bastırılmıştır. Bu uygulama Tecdid-i sikke adını alır ve Fatih Sultan Mehmed dönemine kadar akçenin ağırlığı veya ayarı değiştirilmemiştir. Ancak Fatih Mehmed döneminde 5 defa uygulanan bu işlemde her yeni sikke bir öncekinden 48 mg daha hafiftir. Madeni paranın içeriğinin düşürülmesi tağşiş olarak adlandırılmaktadır (Sahillioğlu, 1978: 3, Erdem, 2006: 12).

2.1.9.5. 1585-86 Büyük Tağış

Osmanlı Devleti'nde tağışlar uzun dönemli bir politika olmaktan ziyade kısa dönemli, mali bunalımları atlatmak için başvurulmuş yöntemler olmuştur. Tashih-i sikke operasyonlarının sık yaşanması akçeyle istikrar kazandırma çabasının bir sonucudur. Yeniçerilerin maaşlarını akçe olarak almaları ve bu kesimin Osmanlı idaresi üzerindeki baskısının da bu noktada etkili olduğu düşünülmektedir. Fatih Sultan Mehmet döneminde yapılan tağışlar güçlü bir devletin uzun vadeli stratejileri doğrultusunda her 10 yılda bir gerçekleştirilmiş, yeniçerilere ek gelirler ve maaş zamları yapılarak bu kesimin talepleri giderilmiştir. Ancak 16.yüzyılın sonları ve 17.yüzyılın başlarında yapılan tağışlar kısa vadeli çözüm arayışlarından ibarettir (Pamuk, 2007: 155-156).

Osmanlı Devleti'nde gümüş miktarının altına kıyasla bollaşması mal fiyatlarını yükseltirken, gelirleri nispi olarak düşürmeye başlamıştır. Özellikle 1566 yılından itibaren 200 yıl bu süreç devam etmiştir. İran savaşları ise ekonomik sıkıntıları artırmış ve ilk büyük tağışın yapılmasına neden olmuştur (Tabakoğlu, 2005: 305). Fiyatların yükselmesi, ticarete yaşanan sorunlar yeni bir sikke tashihini ve yeni narah cetvelleri düzenlenmesini gerekli kılmıştır (Ergenç, 1978: 89-90).

Mali sorunların giderek büyümesiyle birlikte Osmanlı tarihinin en büyük tağışı yaşanmıştır. 1580'lerin başında 100 dirhem gümüşten 450 akçe kesilirken, tağıştan sonra 100 dirhemden 800 akçe kesilmeye başlanmış, akçenin gümüş içeriği %44 azaltılmıştır (Pamuk, 2007: 147). Bu büyük devalüasyon eşya ve yiyecek fiyatlarında artışa neden olmuş, karaborsacılar büyük gelirler elde ederken, sabit gelirliler ve halk zor duruma düşmüştür (Barkan, 1970: 573). Tağışlardan en fazla zarar görenler sabit gelirliler olmuştur. Sipahiler, lonca üyeleri, esnaf, dükkan sahipleri, küçük tüccarlar, ücretle çalışan zanaatkarlar, devlet memurları, yeniçeriler ve ulema tağışların olumsuz etkilerine maruz kalmıştır. Bu kesimlerin tağışlara karşı muhalefet oluşturduğu bilinmektedir (Pamuk, 2000: 34).

Tablo- 35 Gümüş Akçe ve Altın Sultani,1584-1689

Yıllar	100 Dirhemden Kesilen Akçe	Akçenin Ağırlığı Gram	Sultaninin Ağırlığı Gram	Kur Sultani/Akçe	Hesaplanan Altın/Gümüş Oranı
1584	450	0.68	3,517	65-70	11,8
1586	800	0.38	3,517	120	11,7
1596	-	-	-	220-230	-
1600	950	0.32	3,517	125	10,3
1612	950	0.32	3,517	125	10,3
1618	1 000	0.31	3,517	150	11,8
1621	1 000	0.31	150	-	-
1622	-	-	-	200-230	-
1623	-	-	-	230-300	-
1624	-	-	-	360-460	-
1624	1 000	0.31	3,517	140	11,1
1628	-	-	-	210	-
1634	-	-	-	250	-
1636	-	-	-	260	-
1640	-	-	-	300	-
1641	1 000	0.31	3,517	140	14,7
1650	-	-	-	180	-
1659	1 250	0.26	3,490	210	14,1
1669	1400	0.23	3,490	270	16,0
1672	1 400	0.23	3,490	270	16,0
1689	1 400	0.23	3,490	270	16,0

Kaynak: Pamuk, 2007: 150

Akçenin değerinde meydana gelen değişimler Tablo-35'ten açıkça görülmektedir. 1623-1624 yıllarında akçe resmi standartlarının 1/3'üne ve 1638-1640 yıllarında 1/2'sine inmiştir. Bu azalma şiddetlendiğinde fiyatlar hızla yükselmekte ve sonuçta devlet müdahalede bulunarak akçenin standartlarını eski düzeye çekmeye ya

da resmi standartları yeniden belirlemeye çalışmıştır (Sahillioğlundan aktaran Pamuk, 2007: 153). Tashihi sikke denilen bu işlem Osmanlı Devleti'nde 1600, 1618, 1624 ve 1640 yıllarında yapılmıştır (Akyıldız, 2007: 164).

1585 sonrasında yapılan tağşişler akçeyi çok hafif ve küçük bir sikke haline getirmiş, günlük işlemlerde kullanılması zorlaşmıştır. 1580'lerin başında ağırlığı 0,7 gr iken 1640'ta 0,3 grama gerilemiştir (Pamuk, 2007: 156).

Sikke tecdidleri nedeniyle akçelerin tedavülden çekilerek hazineye toplanması halkın huzursuzluğuna ve kul taifesinin isyanına neden olmuştur. Yapılan her yeni sikke tecdidi sonucunda akçe Venedik Düka'sı karşısında değer kaybetmiştir (Aykut, 1987: 282).

Ayarı bozuk paranın yarattığı fiyat artışları karaborsa kazançlarının yükselmesine ve toplumsal sorunlara yol açmıştır. 1584-1586 tağşişi ile 100 dirhem gümüşten 800 adet akçe kesilerek ağırlığı 0,384 gr olmuştur. 3,517 gr'lık Osmanlı altını bu akçelerden 120 adetine karşılık gelmiştir. Eskiden 40,920 gr gümüş içeren 60 akçe ile alınabilen bir altına yeni kurda 46,080 gr gümüş içeren 120 akçe ödemek gerekmiştir. Bir gr altının fiyatı 11,52 gr gümüşten 13,10 gr gümüşe çıkarılmış, altına prim verilmiştir (Barkan, 1970: 571-573).

Osmanlı Devleti'nin bu ilk büyük tağşişinin nedenlerine dair bazı kesinlik kazanmamış değerlendirmeler bulunmaktadır. Fiyat devriminin bütçe harcamalarında artışa neden olması ve enflasyonun akçe olarak tahsil edilen vergi gelirlerinin üzerinde kalması mali sorunların derinleşmesine neden olmuştur. Ancak bu sınırlı bir etkidir, 1585-86 tağşişini parasal etkenlerle değil, mali sorunlarla açıklamak daha yerinde olur. Dikkat çeken bir diğer gelişme ise İran Şahı Tahmasp'ın 1584'te ekonomik ve mali sorunlar nedeniyle tağşiş yaptığına dair bulgulara rastlanması olmuştur. Kesinliği kanıtlanmamış bu bilgi ışığında İran'a gümüş akışına engel olmak isteyen Osmanlı Devletinin tağşiş yapmaya zorunlu kaldığı düşünülebilir (Sahillioğlu'ndan Aktaran, Pamuk, 2007: 147-148).

Sahillioğlu İran'da yapılan tağşişle ve bu bölgeye kaçan gümüşle ilgili şunları aktarır;

“Guruş ve akçenin ayarlanmasında da İran ticareti için darbedilmekte olan Şahi denen sikkenin payı vardır. Bu para aslında bir İran parası idi. Ağırlığı 4,608 gr idi. Şahi, Bağdat, Basra, Tebriz, Van ve Diyarbakır'da basılıyordu. 16.Yüzyılın

ortalarında İran'da yapılmış olması gereken bir devalüasyondan sonra, Bağdat darphanesinde ağırlığı 4,774 gr olarak basılmasına izin verildi(Şubat 1566). Ama bunun akçe olarak değeri yüksek tutuldu. Tespit edilen fiyata göre 7 akçeye geçmesi gerekiyordu. Oysa 7 akçede bir Şahi'den 934 mgr daha fazla gümüş vardır. Bu nedenle Anadolu'dan Halep'e, Bağdat'a Şahi bastırmak üzere gümüş kaçıyordu. Şahinin kurunun akçe yerine Pare ile tespitinde de aynı madenden darpedilen değişik sikkeler içindeki kıymetli maden miktarının eşitliği esasının(Şahi ve 7 akçede aynı miktar maden olmak şartı) gözetilmemesi daima arbitraja ve Gresham kanununa yol açıyordu. Bu da bir yerden diğerine maden akımına neden oluyor ve denge kurabilmek için sikkelerden birinin ayarlanması zorunluluğu çıkıyordu. Bunu devlet yapmazsa halk yapıyordu(esnaf, sarraf, kalpazanlar akçeyi kırkıp kenarından maden alıyorlardı)” (Sahillioğlu, 1978: 15-16)

Barkan 1584-1586 tağışının başarıya ulaşmasının önünde bazı engeller bulunduğunu ifade eder;

“Uluslararası kıymetli maden hareketlerinin, devamlı savaşlar dolayısıyla devletin yaptığı büyük harcamaların ve ticari hareketlerin hacim ve hızında meydana gelen değişiklikler ve hızlı bir nüfus artışı gibi türlü sebeplerle fiyatların durmadan yükselme eğiliminde olması, Osmanlı parasının içine düştüğü buhranların ve cereyanlara hakim olmak hususunda devletin izhar ettiği aczin sebepleri arasında bulunmaktadır. Bu sebeple onları sadece Osmanlı İmparatorluğuna mahsus özel şartlar veya idarecilerin bilgisizliği ile izah etmek doğru olmayacaktır. Bir süre sonra akçeyi bu ayarda da muhafaza etmenin imkansız olduğu anlaşılmıştır. Türkiye uluslar arası büyük bir enflasyon hareketinin çarhları içine girmiş ve her türlü tedbirlere rağmen, kıpırdadıkça bu batağa daha fazla saplanması mukadder bir hale gelmiştir” (Barkan, 1970: 574).

2.1.9.5.1.Tağışları Gerekli Kılan Nedenler

III. Murat'ın tahta gelişinin 2. yılında akçe sıkıntısından gümüş paralarla oynanmaya başlanmıştır. Akçelerin 5'e bölündüğü bilinmektedir. Dolayısıyla 100 dirhemden kesilen akçe miktarı doğrudan 5 katına çıkmıştır. 1584-1586 sikke tashihi öncesi yaşanan bu bozulmalar akçenin altın/gümüş oranının değiştirilmesini gerektirmiştir (Berkes, 2013: 216).

Sahillioğlu akçenin içeriği ve taşşışlerin neden zorunlu olduğu konusunda şunları ifade eder;

“Akçe saf gümüşten darpedilirdi, ancak 9,5 dirhem ağırlığındaki guruşlarda 1 dirhem bakır bulunmaktaydı. 1 dirhem ise 3.072 gr idi. 9,5 dirhem saf gümüş hesabıyla tespit edilen guruşun rayici 80 akçe idi, ülkeye gümüş çekmek için kurun yüksek tutulması benimsenmişti. Ancak içinde 8,5 dirhem gümüş olunca gerçek değeri 66 akçeye tekabül etmekteydi. 1584-1586 taşşışinden sonraki durumdur. Rayici düşürmek yada akçeyi ayarlamak gerekmiştir. Resmi olmayan şekilde guruştan akçe darpeden darphaneler kapatılıyordu. Ancak sağ akçe piyasadan çekiliyor, dış piyasalara kaçıyor yada imalat alanına aktarılıyordu. Ya da sağ akçelerin kenarları kesiliyor birkaç parçaya bölünmüş akçeler piyasada dolaşıyordu. Bu ise altın paraların ve guruşların fiyatını yükseltiyor ve tahsis-i sikke politikalarını gerekli kılıyordu. 1584-1586 yıllarındaki akçe ayarlamasından sonra 17.yüzyılın ilk yarısında İstanbul ve Kahire gibi birkaç merkez dışında kalan bütün darphaneler kapatıldı. 1584-1586 ayarlamasında altın gümüş oranları bir süre için Avrupa’nın oranlarına yaklaştı. Bu oran 1/13 olduysa da, 1600 yılındaki ve daha sonra yapılan ayarlamalarda oran bir süre 1/11’in üstünde ve daha sonra da biraz altında seyretmiştir” (Sahillioğlu, 1978: 14-15).

Merkezi devletin zayıflamasıyla birlikte taşrada toplanan vergilerin merkezi hazineye ulaşması sürecinde sıkıntılar yaşanmıştır. Taşrada güçlenen bazı kesimler vergi gelirlerinin hazineye aktarılmasına engel olmuştur. Ticaret yollarının değişmesiyle birlikte Osmanlı Devletinin topraklarından geçen transit ticaret yolları önemini kaybetmiştir. Bu gelişmeler ekonomik sorunların ve mali bunalımın derinleşmesine yol açmıştır (Faroqi’den aktaran Pamuk, 2007: 149).

Osmanlı Devleti Rumeli fetihleriyle birçok altın ve gümüş maden ocağına sahip olmuştur. Bu madenlerin başlıcaları Novobrd, Kratovo, Sreberniçe ve Sidrekapsa’dır, ayrıca Balkanlarda ikinci derece önem taşıyan madenler de faaliyet göstermiştir. Bu madenlerin yakınında darphaneler kurulmuştur. Bu madenler uzun süre işletilmiş ancak Amerikan gümüşünün bollaşması ve bu madenlerdeki üretim maliyetinin artmasına bağlı olarak kapanmıştır (Sahillioğlu, 1978: 4).

Osmanlı Devleti sınırları içerisinde bulunan madenlerin üretimlerinin azalması ve sonunda kapanması ve akçenin değerinin düşmesi ile birlikte yabancı ülke

paralarının ekonomide yoğun olması nedeniyle akçe piyasadan çekilmiştir (Akyıldız, 2007: 164). Tüm bu nedenler dolaşımda bulunan para miktarının azalmasına neden olmuş ve Osmanlı idarecilerini çözüm üretmeye zorlamıştır. Bu noktada çözüm olarak gündeme gelen iktisat politikası ise tağşiş olmuştur.

2.1.9.5.2. Akçenin İçeriğinde Meydana Gelen Değişim

Osmanlı Devleti özellikle yükseliş döneminde dünya siyaseti ve ekonomisi üzerinde etkisi olan önemli bir aktör konumundadır. Böyle bir devletin para birimi üzerinde önemle durulması gerekmektedir. Gerek ticari faaliyetler gerekse diplomasi alanında ve yeni fetih projelerinin tasarlanmasında paranın değeri, ölçüsü, vezni her zaman dikkate alınmıştır. Gerekli görüldüğü yıllarda paranın ayarında düzenlemeler yapılmış ve değeri düşürülmüştür.

Osmanlı Devletinin ilk dönemlerinde bir dirhem(3,207 gr) gümüş 3-4 akçeye tekabül etmiştir, 1640-1641 yıllarında bir dirhem gümüş 10-12 akçe, 1654-1655 yıllarında 10 akçedir. 1718 yılında 20-21 akçeye çıktıktan sonra 22 akçede durmuştur (Belin, 1999: 140).

Akçe ilk çıkarıldığı tarihten itibaren geçen 250 yıl içinde sadece $\frac{1}{2}$ oranında değer kaybetmiştir. 1584'ten yılından sonraki 10 yıl içinde ise akçenin o zamanki değeri $\frac{1}{2}$ oranında düşmüştür. Osmanlı Devleti'nde 1580'den sonra gümüş stoğunun artması fiyatların yükselmesine neden olmuştur. Osmanlı Devletine gümüş madeninin akışına neden olan ise gümüş ithalinin teşviki, resim alınmaması ve yabancı tüccarların gümüş nakitlerini Osmanlı parasına karşılık teslim mecburiyetinde olmamasıdır (Berkes, 2013: 220-221).

II. Bayezid tahta geçtiğinde Amasya, Ankara, Bursa, Edirne, Gelibolu, İstanbul, Kastamonu, Konya, Kratova, Novaberda, Serez, Tire, Trabzon, Üsküp darphanelerinde $3 \frac{3}{4}$ karat ağırlığında akçe bastırmıştır. Fatih Sultan Mehmed'in son sikke tecdidindeki akçe veznini aynen korumuştur, cülusunda 100 dirhem gümüşten 400 akçe kestirmiştir. İkinci tecdidinde ise 100 dirhem gümüşten 420 akçe kestirmiştir. II. Bayezid'in Fatih Sultan Mehmed'in $3 \frac{3}{4}$ karatlık¹ son sikke tecdidi vezninde darbedilen ilk akçelerinin, aynı darphanelerde yeniden kestirilerek ikinci

¹ keçiboynuzu çekirdeği, 4 habbe=1 karat

tecdidde 1 habbe² azaltıldığı ve 3 1/2 karata indirilerek devalüe edildikleri görülmektedir (Aykut, 1987: 281-282).

1491-1566 yılları arasında 100 dirhem gümüşten bir tanesi 0,731 gr gümüş içeren 420 akçe kestirilmiştir. Bu akçelerden 1491-1516 yılları arasında 52, 1517-1549 yılları arasında 55 ve 1550-1566 yılları arasında 60 tanesiyle bir Osmanlı altını alınmıştır. Bir gr altının değeri 1491'de 10,64 gr, 1560'da ise 11,52 gr gümüşe tekabül etmiştir. II. Selim döneminde 100 dirhem gümüşten 450 akçe kestirildiği için akçenin gümüş içeriği 0,682 gr'a düşmüş, ancak bir Osmanlı altınının yine 60 akçeye tedavül etmesi uygun görülmüştür. Piyasada ise kalp paraların çoğalması ve akçenin gümüş içeriğini, kesilmesi, kırılması suretiyle azaltılması resmi kur olan 60 akçenin 1 altına tekabül eden oranı bozmuş ve 80 veya 100 akçeye kadar çıkmasına neden olmuştur (Barkan, 1970: 571-572).

Yavuz Sultan Selim zamanında 3 172 karat ve 3 174 karat olan (0,651 gr) olan akçenin vezni Kanuni döneminde 3 ½ karat olarak sabit tutulduğu halde II. Selim devrinde 100 dirhem gümüşten 500 akçe kestirilerek 3 ¼ karata inmiştir. III. Murad döneminde yapılan sikke tashihiinde 100 dirhem gümüşten 800 akçe kestirilerek bir akçe 0,384 gr olmuştur. III. Mehmed devrinde 1600 yılında yapılan sikke tashihiinde 100 dirhem gümüşten 950 adet akçe kestirilmiş ve ağırlığı 0,323 gr olmuştur (Aykut, 1989: 728). 120 akçe ile 1 altın alınması kararlaştırılmıştır. Bu durumda eskiden 46,80gr gümüş ile bir altın alınırken, yeni düzenlemeyle 38,76 gr gümüşle bir altın alınmıştır. Bir gr altın 11,01 gr gümüşe karşılık gelmiştir (Barkan, 1970: 575-576).

Osmanlı Devleti'nde III. sikke tashihi 1618 yılında II. Osman döneminde yapılmıştır, 100 dirhem gümüşten 1000 akçe kestirilerek ağırlığı 0,251 gr'a düşmüştür (Aykut, 1989: 728). Böylece bir altın 36,840 gr gümüşe karşılık gelmiştir (Barkan, 1970: 576-577).

1620 yılından itibaren altın fiyatları yükselmiş, 1623'ün ilk aylarında 200, 240, 275 ve 310'a çıkmış, 1624 yılında ise 400'e yaklaşmıştır. Bu nedenle yeni bir müdahale gerekmiştir. Bu müdahalede 10 tanesi bir dirhem olan akçelerin tedavüle çıkarılması ve bu yeni akçelerin 120 tanesinin bir altın ve 80 tanesinin 1 İspanyol Riyal'ine tekabül etmesi istenmiştir (Barkan, 1970: 576-577). II. Ahmed döneminde

---

² 1 habbe(buğday tanesi)=0,050 gr

1692 yılında akçenin ağırlığı 0,139 gr olmuştur. III. Osman, III. Mustafa, I.Abdülhamid, III. Selim, IV. Mustafa dönemlerinde akçe artık 0,150 gr olan değersiz bir para birimine dönüşmüştür (Aykut, 1989: 728).

Osmanlı Devleti 16.yüzyıl ortalarında doğu ile batı arasındaki ilişkileri nedeniyle 3 önemli sorun ile karşılaşmıştır; (Akdağ, 2014: 503-504).

-Doğudan gelen ticaret eşyasının fazlalığı nedeniyle altın ve gümüş bu bölgelere akmış, Osmanlı topraklarında ciddi bir maden sıkıntısı yaşanmıştır

-Batılı devletlerin Osmanlı devletinden büyük miktarda hammadde almaları yerli sanayiye sarsmıştır

- Marmara ve Ege bölgelerinde hristiyan gemilerine hayvan ve hububat satılması özellikle bu bölgelerde kıtlığa neden olmuştur

Osmanlı Devletinin altın ve gümüş darlığı 1450’li yıllarda kendini göstermiştir. Bunun en önemli nedeni 15.yüzyıl boyunca ve 16.yüzyıl başlarında dışarıdan alınan ürünlerin genellikle Hindistan’dan alınması ve ülkenin altın ve gümüşünün sürekli doğuya akması olmuştur. Bununla birlikte Anadolu’da akçe karşılığında toplanan altın Halep, Şam, Bağdat ve Basra’ya gönderilerek orada daha yüksek değerle satılmıştır. Fatih Sultan Mehmet döneminde altın ve gümüşün azaldığı görülmüş, kuyumcuların işleyecekleri gümüş 200 dirhemle sınırlanmış ve gümüşe bakır, kalay, kurşun karıştırılması yasaklanmıştır. Ancak alınan bu önlemlere rağmen kaçakçılığın önlenemediği görülmektedir (Belin, 1999: 24).

Altın fiyatlarındaki yükseliş devam etmiş önce 130’a, 1626-1629’da 180’e, 1630-1631’de 200’e, 1632-1634’te 220’ye, 1635-1636’da 240’a ve 1638-1640’ta 250’ye çıkmıştır. Bu yükselişin ardından yeni bir sikke tashihine gerek duyulmuştur. 1641’de yapılan sikke tashihinde 100 dirhem gümüşten yine 1000 akçe kestirilmiştir, 0,307 gr olan akçelerden 120 tanesinin bir Osmanlı altınına tekabül etmesi kararlaştırılmıştır (Barkan, 1970: 577).

Altının gümüş karşısında prim yapması piyasadan çekilmesiyle sonuçlanmıştır. Bu durum merkezi hazineye gönderilen altın miktarının azalmasına neden olmuştur (Tabakoğlu, 2005: 305). Osmanlı topraklarında altın rezervi gümüş rezervine kıyasla daha yoğun bir şekilde varolmuştur. Ayrıca ticaretin gelişmesiyle birlikte gümüş rezervinin az olması ekonomik sorunlar yaratmıştır. Gümüş talebin yüksek olması yabancı tüccar açısından, mal alıp gümüşle ödediği için cazip bir durum olmuş,

mallarını daha pahalıya satmalarını ve daha ucuza mal almalarını sağlamıştır (Berkes, 2013: 215).

Osmanlı Devletinde paranın istikrarını bozan faktörler şöyle sıralanmaktadır; (Pamuk, 2007: 143-61)

-16.yüzyılın ikinci yarısında İran ve Habsburglarla yapılan uzun ve maliyetli savaşlar, Osmanlı maliyesi üzerinde baskı yaratmıştır

-Savaş teknolojisinde meydana gelen değişimler askeri harcamaları artırmıştır

-Asya ve Avrupa ticaret yolları üzerinde bulunan Osmanlı devletinde paranın istikrarı sarsılmıştır

-Paraya istikrar kazandırmak için yapılan müdahaleler yetersiz kalmış ya da mevcut sorunları derinleştirmiştir

-İran'a yönelik gümüş akışının engellenememesi

-Celali isyanlarının ekonomide mali sorunlara yaşanmasına neden olması

-Vergi gelirlerini toplamada yaşanan güçlükler

-Transit ticaret yollarının değişmesi

-Osmanlı gümüş madenlerinin gerilemesi

-Kıtalararası değerli maden ve para akışı

Paranın istikrarının bozulması taşıyıcıları ve paranın ayarında değişiklikler yapılmasını gerekli kılmıştır.

2.1.10. Osmanlı Devleti'nde Madenler

Osmanlı Devletinde özellikle Balkanlarda önemli düzeyde kıymetli maden çıkarılmasına rağmen ülkede kıymetli maden sıkıntısı yaşanmıştır. Bunun nedeni olarak, Osmanlı yönetiminin kıymetli madenler için serbest ticarete izin vermemesini gösterilmektedir. Üretilen gümüş ve altının büyük çoğunluğu piyasa fiyatının altından darphaneye gönderilmiştir. 16.Yüzyıla gelindiğinde düşük fiyatları kabul etmeyen üreticiler kaçakçılık faaliyetlerine başlamışlardır (Koç, 2009: 274-275).

1420'li yıllarda Bosna'da Srebrenika ve güney Sırbistan'da Nova Berdo madenlerinde üretilen gümüş, Dalmaçya limanlarına ulaşarak Venedik'in gümüş sıkıntısı yaşamasını engellemiştir. Venedik'in 1420 yılında Doğu Akdeniz ile olan ticaret hacmi yıllık 600.000 duka civarındadır. Bu ticaret hacmi yıllık 20 ton gümüş çıkışını gerektirmiştir. Bosna madenlerinde üretim 1430'den itibaren ciddi şekilde

azalmıştır (<http://www.geology.ucdavis.edu/~cowen/~GEL115/115CH7.html>, 23.03.2016).

Osmanlı Devleti'nin Anadolu topraklarında altın, gümüş ve bakır ihtiyacının karşılandığı merkezlerden olan Gümüşhane-Canca 17.yüzyılda önemli mukataalardan biri olmuştur. Ekonomik koşullar gereğince bazen iltizam, bazen de emanet şeklinde işletilmiştir. Titizlikle yönetilen bu mukataada yöneticilerin görevini layıkıyla yapacak, madencilik konusunda tecrübeli kişiler olmasına dikkat edilmiştir. Madencilere ise vergi muafiyetleri sağlanmıştır (Pamuk, 2006: 180). 1520 üretiminin 3 400 000 akçe ve 1576 üretiminin 2 213 220 akçe olduğu bilinmektedir. 1520'de yıllık üretim miktarı 2 550 000 kg. 1576'da ise 1 659 915 kg. dır (Koç, 2009: 275).

Anadolu'nun en önemli darphaneleri Kastamonu, Konya ve Bursa'da bulunmaktadır. Anadolu darphane mukataalarının iltizam hakkı 1509 tarihinden geçerli olmak üzere üç yıllığına 130 000 akçe karşılığında verilmiştir. Yeni düzenlemelerle birlikte Tire ve Ayasuluk darphaneleri de mukataaya dahil edilmiş, yeni bedel 1512'den geçerli olmak üzere üç yıllığına 7 000 000 akçe olarak belirlenmiştir. İltizam bedelinin böylesine büyük artış göstermesi doğrudan saltanat değişimlerinde sikke tecdidinin sağladığı yüksek karlarla ilgilidir. Dolayısıyla bu yüksek bedel tedavül eden gümüş arzıyla ilişkilendirilebilir. O dönemde Anadolu'da tedavül eden gümüş miktarının 190 680 000 kg gümüş olduğu tahmin edilmektedir (Akdağ, 2014: 614, Koç, 2009: 277).

Kanuni Sultan Süleyman ve II. Selim dönemlerinde Osmanlı Devleti'nde 70'ten fazla darphane faaliyette bulunmuştur. Amerikan gümüşünün doğuya akışı nedeniyle maliyeti yüksek maden ocaklarının kapanması ve darphanelerin maden temininde sıkıntı yaşamaları düşük ayarda akçe basılmasına yol açmıştır. Bunun önlenememesi üzerine darphaneler kapanmaya başlamıştır. 17. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nin ancak belli başlı merkezlerindeki darphaneler faaliyet göstermiştir. Bu yüzyılın ikinci yarısında İstanbul Darphanesinde akçe basılması bile oldukça güç bir hale gelmiştir (Sahillioğlu, 1993: 502).

2.1.11.Osmanlı Devleti'nde Vakıf Müessesesi

Tarihi süreç açısından filantropi yoksulluğu ortadan kaldırmayı, zenginden fakire gönüllü servet transferini arttırmayı amaçlayan politikalar ve kar amacı

gütmeyen kurumlar olarak ifade edilmektedir. Osmanlı Devleti'nde bu amaçlarla hizmet eden ve sosyal yaşamda önemli bir yere sahip olan kurum vakıflar olmuştur (Çizakça, 21). İcra ettikleri fonksiyon açısından vakıflar serveti, tasarruf ve rantları hizmete dönüştüren müesseseler olarak tanımlanmaktadır (Özcan, 2003: 6)

Vakıf müessesesi uzun yüzyıllardan beri İslam devletlerinde sosyal ve iktisadi hayatı etkileyen oldukça büyük öneme sahip dini ve hukuki bir müessese olmuştur (Köprülü, 1942: 1). Özellikle 8.yüzyıl ile 19.yüzyıl arasında İslam coğrafyasının sosyal ve ekonomik yaşantısını etkilemiştir (Yediyıldız, 2012: 479). Vakıf, bir malı kamu mülkü olarak bazı amaçlar uğrunda müebbeden tahsis etmek demektir. Fıkıh kitaplarında yararı insanlara ait olmak üzere bir malı Allah'ın mülkü hükmünde temlik etmek olarak yer almıştır (Berki, 2006: 9).

Askeri konularda oldukça hassas davranan ve askeri başarıya büyük önem veren Osmanlı Devleti, sosyal hayata yönelik hiçbir yatırımda doğrudan yer almamıştır. Devletin yaptırdığı birçok yol, köprü, kale, kışla lojistik ve savunma amaçlı inşa edilmiştir. Devletin medrese, imarethane, cami, mescid, hastahane, zaviye, kervansaray, han, hamam, çeşme, sebil gibi sosyal tesislerin inşası konusunda geri planda kaldığı görülmektedir. Osmanlı devlet kültürüne göre bu çeşit altyapı ve yatırım faaliyetlerini yaptırmak devletin görevi değildir. Devletin temel görevi, vatandaşın can ve mal güvenliğini sağlamak, asayişini temin etmek, sınırları korumak ve devlet düzenini her şeyin üstünde tutmaktır (Ünal, 1997: 245). Bu bakış açısı Osmanlı Devlet geleneğinde vakıfların önemini artırmıştır.

Osmanlı Devleti açısından vakıflar sosyal ve iktisadi hayatı düzenleyen önemli kurumlar olmuştur. Sosyal devlet kavramının doğmasıyla birlikte devletin kendi vatandaşlarına sunmakla yükümlü olduğu, sosyal nitelikteki kamu hizmetlerini, vakıflar yerine getirmiştir (Öztürk, 1991: 46). Vakıfların bir özelliği de toplumda bireylerin yaptığı karşılıklı yardımların kişiyi rencide edici yönlerini yok etmesidir. Yardıma muhtaç olan kişi zengin bir bireyden doğrudan yardım almak yerine mülkiyeti kamuya mal edilmiş olan vakfın tüzel kişiliğinden yardım almış ve ihtiyaçlarını da böylelikle gidermiştir. Bu durum ise toplumsal uyumu ve düzeni sağlama amacına hizmet etmiştir (Tızlak, 1991: 71). Ayrıca şehirlerin kuruluş aşamalarında gelişmelerinde vakıfların büyük öneme sahip oldukları bilinmektedir (Barkan, 1963: 239). Sultanlar, vezirler ve yüksek mevki sahibi devlet görevlileri

tarafından kurulan büyük vakıflar, şehrin kültürel, mimari dokusunu belirleyen kurumlar olmuşlardır (Orbay, 2011b: 146).

Vakıf kurumunun İslam hukukundaki yeri tartışılmış bir konudur. Farklı mezheplere mensup İslam hukukçularının %90'ı vakıfların caiz olduğu yönünde görüş bildirmişlerdir (Akgündüz, 1988: 14).

Vakıfların kuruluş şartlarını Güran şöyle ifade eder; *“Vakıfların kuruluş şartları arasında, vakfedilecek bir mal yada hakkın bulunması yer almıştır. Para başta olmak üzere taşınır mallar da vakıfların konusu olabilmektedir. Vakfın devamlılığının sağlanabilmesi için vakfedilen mülkün yada hakkın satılmasında, ipotek gösterilmesine, miras bırakılmasına izin verilmemiştir. Vakıf kuran kişinin hür, akıl baliğ ve yetişkin olması gerekir. Vakıf kaynaklarından yararlanacak kuruluşlar; cami, medrese, mektep, imaret, aşhane, köprü, yol, su kanalı gibi çok çeşitli olabilir. Vakıflardan maaş ve yardım alanlar ise vakfa bağlı kuruluşlarda çalışanlar ile muhtaçlar, yolcular, dullar ve yetimlerdir. Vakfı yönetecek bir mütevellinin atanma yöntemi de açıkça belirtilmelidir”* (Güran, 2006: 4-5)

Vakıf sisteminde nelerin vakfedilebileceği konusu önemlidir. Vakf edilen mal, malum ve muayyen olmalı ve vakfa vaad edildiği zamanda vakf edenin mülkü olmalıdır. Menkul, akar yada gayrimenkuller vakfedilebilir (Çağatay, 2006: 47). Ayrıca köle, cariyeye, hayvan, bağ, bahçe gibi şeyler vakf edilebilir (Fetava-yı Ali Efendi, 2014: 335-419).

Vakıf akarlar arasında, birçok köye rastlanmaktadır. Köyleri vakıf haline getirenler genellikle padişahlar ve aileleri olmuştur. Bunlar, sözkonusu köyleri, bütün müştemilatıyla, yani meskenleri, tarlaları, çayırıları, ağaçları, kuyuları, menba'ları, nehirleri, vadileri, tepeleri, kırları ve bütün hak ve hukukuyla vakfetmişlerdir (Yediyıldız, 1984: 8).

Vakfi yapan kişi kadın ya da erkek olabildiği gibi; müslüman ya da gayrimüslim de olabilir. Bir müslüman ülkedeki hristiyanlar, müslüman halk veya gayri müslim halk için vakıf yapabilir. Burada önemli bir nokta kişinin malının 1/3'ünü vakfedebilecek olmasıdır (Fetava-yı Ali Efendi, 2014: 346).

Osmanlı Devleti'nde özellikle 15. ve 16. yüzyıllarda vakıflar yeni fethedilen yerlerin İslamlaştırılmasında önemli rol oynamıştır. Sınır bölgelerine zaviyeler kuran, yerleştikleri bölgelerde ticari ve zirai faaliyetlerde bulunan, ülke topraklarını

genişletmek amacıyla b6lgeleri kolonize eden sufileri ve diğeri M6sl6manları bu vakıflar desteklemiştir. Diğeri hayır kuruluşlarının da vakıflar aracılığıyla b6lgeye g6t6r6lmesi iktidarları meşrulaştırmış ve g6çlendirmiştir (Yediyıldız, 2012: 484).

2.1.11.1.Vakıfların Ekonomik Boyutu

Vakıflar devlete bağlı bir kurum gibi sosyal, k6lt6rel ve ekonomik faaliyetlerin yerine getirilmesinde 6nemli roller 6stlenen, kar maksimizasyonu hedefinden 6ok gelirin yeniden dağılımlında g6rev alan, yoksulları destekleme amacı g6den kurumlar olmuştur (Orbay, 2006: 11).

Bu sistem Osmanlılar d6neminde geliştirilerek şehirlerde cami mescid, medrese, han, hamam, zaviye, imaret, dar6ř-şifa, bedesten gibi yapıların sayısı artmıştır (Solak, 2009: 163). Bunların yanı sıra ihtiya6 sahiplerine nakdi yardımlar yapılması i6in para vakıfları tesis edilmiştir (şimşek, 1986: 208).

Vakıfların faaliyetleri medrese, imaret ve hastahane bina etmek ve işletmek gibi mali y6k6 olduķa y6ksek faaliyetler olmuştur. Bu nedenle vakıfların b6y6k b6t6çeleri, g66l6 mali yapıları olması gerekmiştir. Bunun i6in de belirli bir b6t66 seviyesini s6rd6rebildikleri, d6zenli hasılat temin edebildikleri gelir kaynaklarının vakfa tahsis edilmiş olması ve bu kaynakların da etkin bir bi6imde işletilmesi gerekmiştir. Anadolu ve Rumeli’de sultan ve vezir vakıfları benzeri b6y6k vakıfların 6ok sayıda ve yaygın kentsel m6lkleri olmakla birlikte ana gelir kaynağını tarımsal arazilerden toplanan vergiler oluşturmuştur. Hanlar, bedestenler, 6arşı d6kkanları, haneler ve hamamlar benzeri gelir getirici m6lkleri ve geniş tarımsal arazileri ile bu vakıflar yerel ekonomiyi ve ticaret hayatını destekleyen ve canlı tutan iktisadi kurumlar olmuştur (Orbay, 2011a: 128).

Vakıfların toplum yaşamında yerine getirdikleri hizmet ve yatırımları şu başlıklar altında ifade edilmektedir; (6zcan, 2003: 8-9).

- Altyapı ve bayındırlık hizmetleri
- Dini ve k6lt6rel hizmetler
- Eğitim hizmetleri
- Sağlık hizmetleri
- Sosyal g6venlik ve dayanışma hizmetleri
- Hayır hizmetleri

Çizakça vakıfların Osmanlı toplumundaki önemini ve hizmet alanlarını şöyle ifade etmektedir; (Çizakça, 22)

“Gerçekten de, vakıflar sayesinde ki güçlü devlet tarafından mülkiyet haklarının çiğnenmesi engellenmiş; İslam medeniyetinin zengin mimari mirası finanse edilip yüzyıllarca korunabilmiş; mahalleler maddî bunalıma düşen bir devlet tarafından bindirilen ağır vergi yükünü kaldırabilmiş; arazilerin İslam hukuku gereği aşırı parçalanması önlenebilmiş; yaşlılık ve maluliyet maaşları verilebilmiş; bir kurum olarak sigortanın bilinmediği bir çağda, lonca ya da mahalle üyeleri için ilkel de olsa bir sigorta güvencesi sağlanmış; köprüler, yollar, limanlar, deniz fenerleri, kütüphaneler, sarnıçlar, su bentleri, çeşmeler ve kaldırımlar inşa edilip, korunabilmiş; kısacası savunma hariç medeni bir toplumda olması beklenen tüm hizmetler bu sistem sayesinde finanse edilmiş, örgütlenmiş, inşa edilmiş ve korunmuştur. Aslında vakıflar, şehir duvarları ve kaleler inşa ederek savunma çabalarına dahi katkıda bulunmuşlardır.”

Barkan’ın 1530-1540 tarihleri arasındaki tahrirlere dayanarak yaptığı çalışmaya göre bu tarihler arasında Anadolu eyaletinin toplam geliri 79 784 960 akçe olup bu gelirin % 17’si vakıflara aittir. Bu gelir kamu hizmetleri, din ve hayır işlerinde kullanılmıştır. Bu oran Karaman eyaletinde % 14, Rum vilayetinde % 15,7, Halep ve Şam eyaletlerinde % 13, Zulkadriye eyaletinde % 5 ve Rumeli eyaletinin tümünde % 5,4’tür. Bu gelirin büyük bir kısmı ile Anadolu vilayetlerinde 45 imaret, 342 cami, 1055 mescid, 110 medrese, 154 muallimhane, 75 büyük han ve daha bir çok kurum işletilmiş, 121 müderris, 3756 hatip, imam ve müezzin ile birlikte 3299 şeyh, kayyum, talebe veya mütevelliyeye maaş ödenmiştir. Hüdavendigâr livasında mevcut 1966 köyden 477’sinin, Kütahya livasında 1071 köyden 166’sının geliri bu vakıflara tahsis edilmiştir (Barkan, 1963: 242).

Osmanlı toplum yapısında böylesine önemli bir yere sahip olan vakıfların kuruluş amaçları arasında dini öğeler yer almaktadır. İnanan bir kişi için vakıf kurmak dini bir yükümlülüğü yerine getirmek anlamı taşımıştır. Vakıfların kurulması ve geliştirilmesinde öne çıkan tek etken olarak dini öğelerin gösterilmesi doğru değildir. Kamusal faaliyetlerin gerçekleştirilmesi sürecinde vakıflara büyük görev düşmüştür. Toplumda vakıf kültürünün yerleşmesinin ve başarılı bir şekilde uygulanmasının temel unsuru ise bir yandan insanların kişisel ihtiyaçlarına cevap

verirken diğer yandan kamusal hizmetlerin yürütülmesine imkan sağlayan bir düzenlemenin aynı kurum aracılığıyla gerçekleştirilmesi olmuştur (Güran, 2006: 4).

Kamu yararı amacıyla kurulan vakıflarla evlatlık vakıflar arasında önemli farklılıklar bulunmaktadır. Evlatlık yada aile vakfı şeklinde kurulan vakıfların bir kısmı önemli eleştiriler almıştır. Bu eleştirilerin başında İslami miras sisteminin sınırlamalarından kurtulmak isteyen kişilerin başvurdukları yaygın bir alternatif olarak servetin bir nesilden diğerine intikalini sağlamanın ve böylece aile mülklerini devlete karşı korumanın ve soylar arası bağı güçlendirmenin bir aracı olarak kullanılmış olmalarıdır (Güran, 2006: 5). Köprülü Koçibey Risalelerinde 17. yüzyıl itibarıyla vakıfların devlet bütçesini ihlal edecek derecede suistimal edilmekle kalmadığını, tımarlar aleyhine 200 yıldan beri yapılan temlik ve vakıflar büyük çoğunlukla aile vakfı haline getirildiğinin yer aldığını ifade etmiştir (Köprülü, 1942: 3).

Vakıflar, mütevellî adı verilen yöneticiler aracılığıyla vakfın belirlediği şartlara göre idare edilmiştir. Mütevellînin yetkileri sınırsız değildir, vakıf görevlilerinin atanması konusunda mütevellî ile birlikte kadı ve naibler de arzda bulunmuştur. Padişah beratı olmadan görev değişikliği ya da yeni atama yapılmamıştır. Mütevellîlerin en önemli görevi ise vakfın gelir ve giderlerine ait muhasebe kayıtlarını tutmak olmuştur (Gökmen, 2012: 86). Vakıf muhasebe defterlerinin önemi, bir yandan bunların cari piyasa fiyatlarını vermeleri diğer yandan bir seri defter ile fiyatların sürekli izlenebilmesi, ayrıca birden fazla vakfa ait defterin kullanımı ile elde edilen fiyat verilerinin kendi aralarında denetlenebilmesidir (Orbay, 2008: 86).

18. Yüzyıl itibarıyla Osmanlı Devletinde vakıf yapan kişilerin % 65.07'sinin askeri zümrenin mensubu olduğu geriye kalan % 34.93'ünün ise raiyyet rüsumu olduğu görülmektedir. Askeri sınıf içinde padişah ve ailesi de yer almıştır (Yediyıldız, 1982: 146).

2.2. Fiyat Devriminin Osmanlı Devleti'ne Etkisi

Amerika kıtasının keşfiyle birlikte yeni kıtadan elde edilen değerli madenler önce İspanya'ya ve ardından tüm Avrupa'ya yayılmıştır. Kıta Avrupasında yaşanan bu değerli maden miktarındaki artışın fiyatlarda daha önce görülmemiş bir artışa

neden olduğu ve yaşanan bu enflasyonist sürecin zaman içinde İspanya'dan Avrupa ülkelerine yayıldığı düşünülmektedir. Amerikan altın ve gümüşünün Avrupa'ya akması Osmanlı dengelerini sarsıcı etki yaratmıştır. Bu maden akışı diğer faktörlerle birleştiğinde ekonomik canlılığa, enflasyona ve fiyat artışlarına neden olmuştur (Belin, 1999: 31). Avrupa'da fiyatların 16.yüzyılın başlarından 17.yüzyılın ortalarına kadar % 100 bazı ülkelerde % 200 arttığı bilinmektedir. Para birimleri taşıya uğrayan ülkelerde ise toplam fiyat artışları % 600'e ulaşmıştır (Pamuk, 2013: 77).

Osmanlı Devleti'nde gümüş enflasyonu yaşanmaya başlayınca altın rezervi dışarıya kaçmıştır. Bu durum altının değerinin yükselmesine, gümüşün değerinin ise düşmesine neden olmuştur. Altın fiyatının yükselmesi 1584'ten önce fiyatların ani yükselişini geciktirmiştir. Fiyat yükselişi Avrupada'ki gibi ani olmamıştır. Ancak gümüş miktarının aniden bollaşması ise fiyatların ani bir şekilde yükselmesine neden olmuştur (Berkes, 2013: 226).

Osmanlı Devleti'nin Avrupa ülkeleriyle olan ticaret dengesi olumlu olduğu için 16.yüzyılın ortalarından itibaren Amerika'dan gelen kıymetli madenler, özellikle gümüş İzmir, Selanik, Halep gibi ticaret merkezlerine ulaşmaya başlamıştır. Gümüş miktarında meydana gelen bu artış fiyatların yükselmesine neden olmuştur. Roma döneminden beri kıymetli metallerin Güney Asya'ya çekilmesi yaygın bir hal olduğundan fiyat yükselişlerinin büyüklüğünü belirlemek oldukça zordur. Osmanlı idarecileri kıymetli metallerin ülke dışına çıkmasına engel olmak için mücadele etmişler ancak her yıl Mekke ve Medine'ye haccı desteklemek için ödenen büyük meblağlar, Hint mallarının ithalini kolaylaştırmış bu durum da ülke dışına para akışına neden olmuştur (Faroqhi, 2013: 66).

Küçükkelay Coğrafi keşifler sonrasında Avrupa'ya akan altın ve gümüşün neden olduğu fiyat artışlarının Osmanlı Devletinde fiyat artışına neden olmadığını, Osmanlı'dan batıya doğru hammadde ve hububat kaçakçılığına neden olduğunu ifade etmektedir. Kaçakçılık savaşlarla, üretim yetersizliği ile ve ticari imtiyazlarla birleştiğinde Osmanlı Devleti için oldukça büyük bir ekonomik sorun haline almış ve 17.yüzyılın sonunda kendini belirgin şekilde hissettirmiştir (Küçükkelay, 2001: 271).

Nakit sağlamada önemli sorunlar yaşayan ve fiyat yapılarındaki farklılıktan dolayı piyasasındaki altın ve gümüşün Hindistan ve Mısır'a kaçışına engel olamayan Osmanlı Devleti'nde ciddi bir para darlığı görülmüştür. Özellikle 17.yüzyılın

başlarından itibaren nakdi baskılar artmış ve ekonomide nakdileşmeye yönelik eğilim güçlenmiştir. 17.Yüzyılın başlarından itibaren nakdi ilişkilerin yaygınlaşması, fiyat hareketleri, savaş teknolojisinde yaşanan değişiklikler, mali kapitalizmden sanayi kapitalizmine geçiş gibi yapısal değişiklikler tımar sisteminin önemini kaybetmesine yol açmıştır. Tımar kesiminin merkez maliyesi içine alınması bunun en önemli göstergesidir. Sipahilerini besleyemez durma gelen en küçük tımarlarda yoğunlaşma görülmüştür. Bu durum sipahilerin topraklarını kaybederek zor duruma düşmelerine neden olmuştur (Tabakoğlu, 2005: 225).

Osmanlı ekonomisinde yaşanan para darlığının ve bunun neden olduğu sorunların temelinde devletin harcamalarının hızla artması ve bu harcamaları finanse edecek gelir kaynaklarının oluşturulamaması yatmaktadır (Erdem, 2006: 12).

1525'ten sonra başlayan fiyat artışları ve kıymetli madenlerin bollaşması üzerine zengin alıcılar bütün pazarlara yayılmış ve Batı devletleri iktisadi alanda ilerleme kaydetmeye başlamıştır. Batı yaşadığı bu ekonomik atılımla uluslararası ticaretin patronu konumuna gelmiştir. Hristiyan Avrupa dünyası dışında kalan Asya ve Afrika toplumları ile Osmanlı Devleti batıya hizmet etmek ve batı zenginleşirken fakirleşmek durumunda kalmıştır (Akdağ, 2014: 488). 16. Yüzyıl, Osmanlı Devleti'nin kıyı bölgelerindeki loncaların, hammaddelerin ihracından doğan kısıtlılardan ciddi bir şekilde etkilendiği ve üretimlerine ara vermek zorunda kaldıkları bir dönem olmuştur (Özünü, 2010: 258).

Fiyat Devriminin etkisiyle nakit olarak toplanan çift resmi gibi vergiler erozyona uğramamıştır. Devletin olağanüstü durumlarda doğrudan doğruya topladığı avarız-ı divaniyye ve tekalif-i örfiyye gibi olağanüstü vergiler sık sık talep edilmeye başlanmıştır (Pamuk, 2011: 47). 16.Yüzyılın sonlarında Osmanlı para sisteminin çöküşü ve vergi düzeninin iyileştirilememesi nedeniyle avarız, her yıl düzenli toplanan, devamlı ve nakdi bir vergi haline getirilmiştir. Savaş zamanlarında halktan, un ve hububat olarak toplanan olağanüstü bir yükümlülük olan nüzul zahiresi de aynı olmaktan çıkıp nakdi hale gelmiştir (Sahillioğlu, 1994: 109). Vergilerin sık aralıklarla artırılması vergi ödemekle yükümlü kesimler arasında huzursuzluğa yol açmıştır.

Avrupalı tüccarların, Osmanlı Devleti'nden ihtiyaç duydukları hammaddeleri yüksek fiyatlar vererek satın almaları ve Avrupa'ya göndermeleri neticesinde ticaret

aracılığıyla, Avrupa'da yaşanan fiyat hareketleri Osmanlı Devleti'ne aktarılmıştır. Fiyat farkı nedeniyle Doğu ülkeleri mal ihraç ederken, Batı ülkeleri ise ödemelerini altın ve gümüş gibi değerli madenlerle yapmıştır. Osmanlı, Batı'yla ticaretinde fazla verirken, Doğu'yla ticaretinde ise sürekli açık vermiştir (Pamuk, 2003: 139-140). Yaşanan hammadde kıtlığı Osmanlı Devleti'nde faaliyette bulunan esnaf ve zanaatkarları olumsuz etkilemiştir.

Fiyat Devrimi Osmanlı iktisadi ve sosyal yaşamını etkilemiş, ipek ticareti de bu fiyat dalgalanmalarından etkilenmiştir. Fiyat Devrimi sırasında küçük işletmelerde üretilen ipek dönemde ortaya çıkan fiyat hareketlerinden olumsuz etkilenmiştir (Şahin, Cengiz, 2010: 74). 1570'li yıllarda Bursa imalatçıları ciddi sorunlar yaşamışlardır. Ham ipek fiyatları bu dönemde yükselmiştir. Bu yükselişin nedeni fiyat devriminin etkisi ve Osmanlı-İran savaşlarına bağlanmaktadır. Amerika'nın keşfinden sonra Avrupa'da ham ipeğe yönelik talep artmıştır. İspanyol aristokratları daha fazla ipekli dokuma ürünleri kullanmaya başlamışlardır. İngiltere'de ise yeni bir ipekli üretim kolu ortaya çıkmıştır. 1580 yılında kurulan Levant Company'in temel faaliyet alanı İran ipeğini Avrupa'ya ithal etmek ve diğer ülkelere dağıtmak olmuştur. Osmanlı piyasası, ipekli kumaş fiyatlarında yaşanan sürekli bir artış kaldıramamış ve yerine ikame ürünler aramıştır. Bursalı üreticiler kumaş fiyatlarını artan ipek hammadde fiyatlarına göre ayarlayamamıştır. Sonuçta kar hadleri daralmış, üreticiler ucuz kumaş üreterek yeni piyasa koşullarına ayak uydurmaya çalışmışlardır. Bursa kadı sicillerinde hem esnafın hem de tüccarların düşük kaliteli kumaşlarla ilgili şikayetleri bu dönemde artmıştır (Kunt vd., 2009: 169).

Barkan Fiyat Devrimi'nin olumsuz etkilerinin devlet maliyesi, toprak rejimi ve sanayi alanlarında yoğunlaştığını ifade etmiştir. Osmanlı Devleti'nin doğal sınırlarına ulaşması ve fetihlerin durması yeni gelir kalemlerinden mahrum olunmasına neden olduğu gibi mevcut toprak bütünlüğünü korumak için çok sayıda kale inşa etmek ve uzun, masraflı savaşlar yapmak gerekmiştir. Avrupa ekonomilerinde yaşanan canlılığa bağlı olarak savaş teknolojilerinde yaşanan gelişmeler Osmanlı Devleti'ni bu ülkelerle mücadele edebilmek için yenilikler yapmaya ve dolayısıyla harcamalarda bulunmaya sevk etmiştir. Ücretli asker sayısındaki artışla birlikte fiyatların yükselme eğilimi, satın alma gücünü düşürmüş dar gelirli maaş sahibi kesim ile askeri zümre arasındaki toplumsal huzursuzluğu artırmıştır. Akçe cinsinden

toplanan vergiler fiyat artışlarının gerisinde kaldığı için sipahiler orduya katılmamaya ve tımarlarını terk etmeye başlamışlardır (Barkan, 1970: 597).

Fiyat Devrimi olarak adlandırılan bu süreçten Osmanlı ekonomisinin ne kadar etkilendiği yönünde çeşitli araştırmalar yapılmıştır. Bu araştırmalardan bazılarının sonuçlarına göre Fiyat devrimi Osmanlı ekonomisini etkilemiş, bazılarına göre ise dönemdeki fiyat artışlarının nedenleri fiyat devrimi dışında yaşanan gelişmelere bağlanmıştır. Bu alanda yapılan öncü çalışmalardan birisi Barkan'ın Süleymaniye İmareti (1585/86), Fatih İmareti(1489-1490), Bayezit İmareti1604-1605 kayıtlarına dayanarak yaptığı çalışmadır.

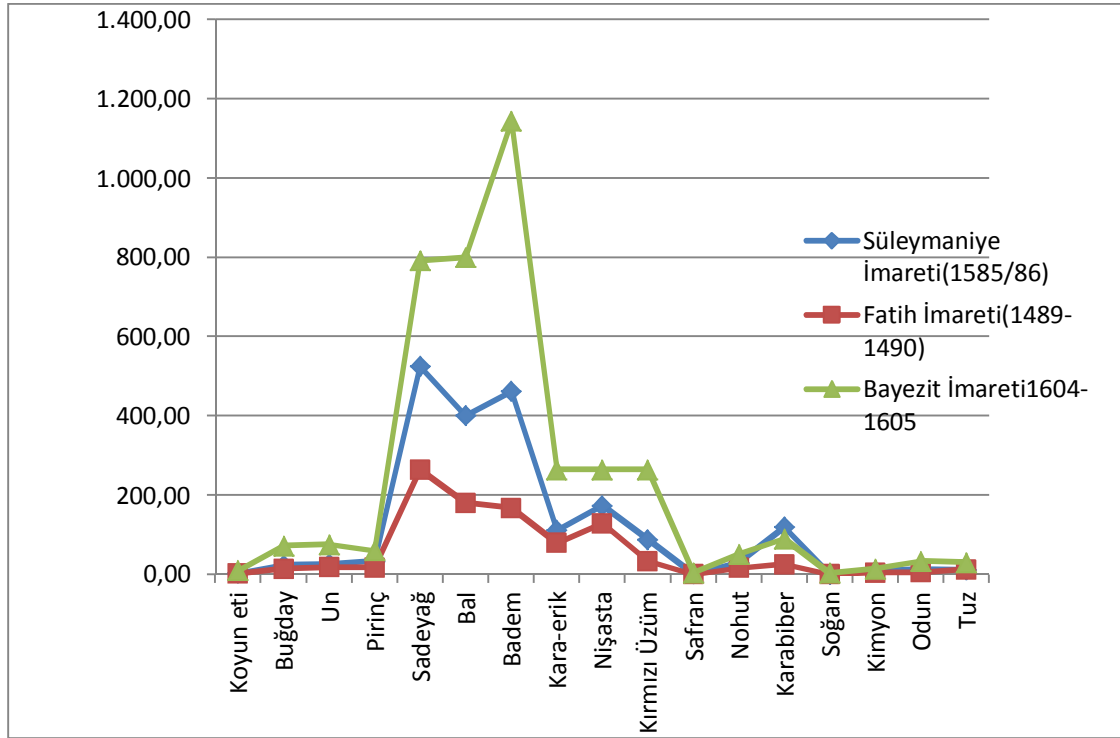
Tablo-36 Süleymaniye İmaretinin 1585/86 Muhasebe Bilançosundaki Senelik Tüketim Miktar ve Oranları Esas Alınarak, İstanbul'un 3 Ayrı İmaretinde Hesaplanan Mutfak Masrafları

Satın alınan Erzak	Ölçü birimi	Süleymaniye İmaret(1585/86)		Fatih İmaret(1489-1490)		Bayezit İmaret(1604-1605)	
		Birim fiyat (Akçe)	Tüketimin Yıllık Tutarı (Akçe)	Birim Fiyatı (Akçe)	Tüketimin Yıllık Tutarı (Akçe)	Birim Fiyatı (Akçe)	Tüketimin Yıllık Tutarı (Akçe)
Koyun eti	Okka	3,00	232 845,00	1,43	110 989,00	10,00	776 150,00
Buğday	Kile	23,38	104 784,00	13,50	50 513,00	71,71	321 440,00
Un	Kile	25,54	294 246,00	18,22	209 912,00	75,00	864 075,00
Pirinç	Kile	33,00	143 154,00	16,93	73 442,00	60,00	260 280,00
Sadeyağ	Kantar	525,41	109 495,00	264,00	55 017,00	792,00	165 052,00
Bal	Kantar	401,10	117 330,00	180,40	52 770,00	800,00	234 016,00
Badem	Kantar	462,20	10 326,00	167,20	3 735,00	1 144,00	25 556,00
Kara-erik	Kantar	111,73	1 978,00	79,20	1 401,00	264,00	4 672,00
Nişasta	Kantar	173,70	12 420,00	128,28	9 029,00	264,00	18 876,00
Kırmızı Üzüm	Kantar	87,99	4 417,00	33,00	1 656,00	264,00	13 252,00
Safran	Dirhem	1,66	12 322,00	0,24	1 781,00	4,00	29 692,00
Nohut	Kile	30,00	5 760,00	16,25	3 120,00	51,00	9 792,00
Karabiber	Okka	119,61	7 934,00	25,17	1 678,00	90,00	5 967,00
Soğan	Okka	0,92	3 461,00	0,41	1 541,00	3,00	11 286,00
Kimyon	Okka	8,91	1 110,00	4,00	498,00	14,00	1 743,00
Odun	Çeki	12,12	56 758,00	5,00	23 415,00	33,11	155 054,00
Tuz	Kile	11,00	4 295,00	12,00	4 696,00	30,00	11 715,00
Toplam	-	-	1 122 635,00	-	615 194,00	-	290 868,00
Endeks	-	-	182,49	-	100,00	-	472,73

Kaynak:Barkan, 1970:566

Tablo-36'ya göre 1489/90 yılında 615 194 akçeye alınabilen mutfak malzemesinin fiyatı, 1585/86 yılında 1 122 635 akçeye ve 1604/05 yılında 2 908 618 akçeye yükselmiştir. Dönemler itibariyle fiyatlarda yaşanan artış dikkat çekicidir. Barkan fiyatlarda yaşanan bu artışları Fiyat Devrimi'nin etkisine dayandırmaktadır.

Şekil-11 Süleymaniye, Fatih ve Bayezit İmaretlerinde Gıda Malları Fiyatları

Kaynak: Barkan,1970:566

İstanbul imaretlerinin yiyecek maddelerine ait fiyat endeksi 1489/1490 yılında Fatih İmareti için bulunmuş olan 651 194 rakamı 100 kabul edildiğinde 1585/1586 yılında 182,49 ve 1604/1605 yılında 472,79'a yükseldiği görülmektedir.

Fiyat Devrimi'nin Osmanlı ekonomisinde hammadde kıtlığına neden olduğu ve esnafların üretim sürecinde çok ciddi sorunlar yaşadığını ifade edilmektedir. Hammadde sıkıntısı ve Avrupa sanayinin artan rekabet gücü Osmanlı sanayinin gerileme sürecine girmesine neden olmuştur. Ayrıca büyük şehirlerde iâşe sıkıntısı yaşanmıştır. Bununla birlikte lüks tüketim artmış, bu malların ithalat yoluyla sağlanması ve temel ihraç ürünlerinin daralması dış ticaretin yapısını değiştirmiştir. İspanyol kuruluşlarının Osmanlı ekonomisinde yaygınlaşması o denli büyük olmuştur ki bir süre sonra sahteleri piyasaya sürülmüştür. Buna rağmen sahte paralara talep devam etmiş dolaşımda oldukları süre boyunca bu ayar ve itibarda gümüş para basılamamıştır. Bu dönemde maden ocaklarının ve darphanelerin büyük kısmı yabancı paraların piyasayı ele geçirmesi nedeniyle kapanmıştır (Barkan, 1970: 586-589).

Pamuk Barkan'ın çalışmasının abartılı sonuçlara ulaştığını ifade ederek, Osmanlı Devleti'nde fiyatların yükselme sürecine girmesini paranın tedavül hızındaki gelişmeye bağlar; (Pamuk, 2013: 96-97)

“16.Yüzyıl Osmanlı Devleti için nüfusun arttığı, kentleşmenin hızlandığı, Pazar için üretim ve para kullanımının yaygınlaştığı bir dönem olmuştur. Balkanlar ve Anadolu’da yaygınlaşan pazarlar para ekonomisinin geliştiğini göstermektedir. Kıymetli madenlerin bollaşmasıyla birlikte kır ve kent arasındaki iktisadi bağın güçlenmesi sayesinde para kullanımında önemli bir artış görülmüştür. Pazarla giderek bütünleşme ve devletin birçok ekonomik faaliyeti vergilendirmesi dolayısıyla kırsal nüfusun büyük kısmı küçük değerli bakır ve gümüş sikkeleri kullanmaya başlamıştı. Kentlerin ve kasabaların içinde ve çevresinde küçük ölçekli ancak son derece yoğun kredi ağları gelişmişti. Osmanlı İmparatorluğu’ndaki fiyat artışları Miskimin, Lindert ve Godstone’un diğer ülkeler için ileri sürdükleri gibi, bu gelişmeler sonucunda paranın tedavül hızının artmasına bağlanabilir. Bu çerçevede değerli madenlerin bollaşması, fiyat artışlarının nedeni olarak değil, fiyat artışlarını destekleyen ve sürmelerini sağlayan bir etken olarak yorumlanmaktadır”

Köy pazarları yerel ticaretin temel taşıdır. 16. Yüzyılda Anadolu’daki bazı sancaklarda pazarların sayısı ciddi oranda artmıştır, köy pazarlarının yanı sıra yayla pazarlarına rastlanmaktadır. Bu gelişmenin temel nedeni iç ticaretin canlanması ve paranın dolaşımının artmasıdır (Kunt, vd. 2009: 178).

Fiyat devriminin Osmanlı ekonomisinde yarattığı etkiler açısından değerlendirildiğinde ise Pamuk, Barkan'ın çıkarımlarını abartılı bulmaktadır. Osmanlı Devletinin 16. yüzyılın sonundan itibaren gerileme sürecine girmesini Barkan fiyat devriminin etkisine bağlamaktadır. Pamuk ise 1585-1586 tağşişinden önceki fiyat artışlarını incelemiş ve Barkan'ın sonuçlarının altında kaldığını belirtmiştir. Osmanlı Devletinde bütçe açıkları ve tağşişlerin nedeni olarak daha büyük bir orduya duyulan ihtiyaç ve uzun süren savaşların yarattığı mali baskıya dikkat çekmektedir. Savaş teknolojisinde yaşanan değişmelerle birlikte tımarlı sipahilerin önemini kaybetmesi ve ordudaki yeniçeri sayısının artması maliye üzerinde baskı yaratmıştır. Gelir dağılımı açısından ise fiyat artışlarından en çok zarar gören kesim kentli tüketiciler ve loncalar olmuştur. Orta ve büyük miktardaki toprak sahiplerinin ise bu artışlardan yararlandıklarını söylemek mümkündür. Sanayi

açısından ise hammadde fiyatlarındaki artışların hızlı artması ve ücretlerin fiyat artışlarının gerisinde kalması kar marjlarının düşmesine neden olmuştur ancak hammadde kıtlıkları bir süre sonra giderilmiş ve loncalar toparlanmıştır (Pamuk, 2013: 98-100).

Osmanlı Devleti'nde meydana gelen enflasyonun tek nedeni Amerikan gümüşü değildir, nüfus artışı, ücretli asker sayısının artışı, savaş masraflarının çoğalması gibi nedenlerin birlikte ele alınması gerekmektedir (Öz, 1997: 38-39).

16.Yüzyılın ikinci yarısında görülen fiyat artışları nüfus artışı, iç ticaret ağının genişlemesi, şehirleşmenin artması ve parasallaşan ekonomi tezleri ile uyumludur. Avrupa'da para hacminin artmasına, uluslar arası ticaretin genişlemesine bağlı olarak Avrupa'dan Osmanlı Devleti'ne kıymetli madenlerin aktığı düşünüldüğünde bazı sorular gündeme gelmektedir. Ne kadar gümüşün Osmanlı ekonomisine girdiği, bunun ne kadarının dolaşımda kaldığı, ne kadarının tasarruf edildiği ve ne kadarının harcandığı tespit edilememektedir. Ayrıca başlangıçtaki para stoku da bilinmemektedir. Bu nedenle gerçek etki tespit edilememektedir. Osmanlı Devleti için bir 'fiyat devrimi' etkisinden söz etmek mümkün değildir (Orbay, 2007: 197).

Osmanlı kredi kurumlarına ilişkin veriler 16.yüzyıl ve sonrası dönem için anlamlıdır. Bu tarihten önceki veriler sağlıklı değildir. Ticari krediler için geçerli faiz oranı genellikle % 15-20'dir, bu oran reayanın tefeciden borçlanma faiz oranından düşüktür. Kredi mekanizması içerisinde dikkat çeken bir oluşum ise para vakıflarıdır. Bu vakıflar kendilerine bağışlanan parayı %10-15 faiz oranından borç vermiştir. 16.Yüzyılın ikinci yarısından itibaren görülen paranın istikrarsızlığı konusu para vakıflarının faaliyetlerini güçleştirmiştir. Ancak çeşitli nedenlerle silinenlerin yerine yeni vakıfların kurulduğu görülmektedir. Para vakıfları Rumeli ve Anadolu'da yaygın olmakla birlikte Arap eyaletlerinde çok az bulunmaktadır (Kunt, vd. 2009: 198-199). Kredi mekanizmasında görülen bu gelişmeler Pamuk'un paranın tedavül hızındaki artışa ilişkin görüşlerini desteklemektedir.

Klasik çağda Osmanlı ekonomisi pre-kapitalist özellikler taşır, geçimlik, provizyonist ve fiskalist bir ekonomidir. Siyasi düzenin ekonomik dengelerle sürekli kılınması Osmanlı idarecilerinin temel önceliği olmuştur. Provizyonizm İstanbul başta olmak üzere kentlerin iâşesine öncelik verir. Fiskalizm ise devlet gelirlerini

maksimum düzeye çıkararak siyasi yapıya istikrar kazandırır. İthalat için her türlü kolaylık sağlanırken kıt kaynakların yurt dışına çıkışı yasaklanır. Toprak düzeni ise aynidir, parasallaşmamıştır (Genç, 2012: 47-52, Kunt vd., 2009: 222). İzlenen ekonomi politikası yurtiçinde mevcut kıt kaynakların yurtdışına çıkışını yasaklamış olsa da siyasi nedenlerle istisna uygulamalar olduğu görülmektedir. Örneğin Avrupa'da Otuz Yıl Savaşlarının sürdüğü dönemde Venedik Osmanlı devletinden asker ve hububat yardımı istemiştir. Bu istek kabul edilmiş ve gereken yardım yapılmıştır (Öztürk, Aksın: 2012: 150).

İnalcık ise fiyat artışlarının nedenine Osmanlı iktisadi düşüncesi bağlamında yaklaşmış ve ithalata sağlanan kolaylıklar hareket noktası olmuştur. Osmanlı Devleti'nin gümüşün serbestçe ithalini teşvik etmek için gümüş ve gümüş para ithalinden gümrük vergisini kaldırılmıştır. Bu nedenle 1580 yılından itibaren Doğu Akdeniz pazarına hakim olan Amerikan ve Avrupa gümüşü Osmanlı ekonomisini sarsan bir fiyat devrimine yol açmıştır (İnalcık, 2012a: 145).

16.Yüzyıl sonuna kadar Osmanlı Devleti Avrupa için hammadde ve zahire kaynağı olarak görülmüştür. Batılı tüccarlar altın ve gümüşle gelip satın aldıkları mallarla gemileri doldurarak ülkelerine dönmüşlerdir. Doğulu tüccarlar ise mal getirmiş, altın ve gümüş toplamış ve karşılığında hemen hemen hiçbirsey almadan dönmüşlerdir. Osmanlı Devletinin rolü hammadde ve erzak satmak suretiyle batıdan aldığı altın ve gümüşleri işlenmiş mallar ve baharat karşılığında doğuya aktarmak şeklinde kıymetli maden alıp verme aracılığından ibaret olmuştur. Ancak Balkanlar üzerinden Lehistan, Avusturya, Venedik bölgelerine önemli miktarda sof, Bursa kadifeleri, ipekliler, deri eşya, halı, kumaş boyası, madeni eşya, Doğuya ise bakır ve demir malzeme satıldığı bilinmektedir (Akdağ, 2014: 502-503).

Avrupalı tüccarlar Osmanlı topraklarından hammadde, koyun ve tahıl taşımışlardır. Batı ile yapılan ticaret ülkeye altın ve gümüş girişi sağlamış ancak bir yandan da kıtlıkları körüklemiştir (Belin, 1999: 24-25).

Osmanlı Devleti'ne yönelik kıymetli maden hareketleri ve şiddetli mali problemler nedeniyle akçe 1580 ile 1640 yılları arasında istikrarsız bir dönem yaşamıştır. Gümüş içeriği sık sık değişmiş, eski sikkeleri toplamada ve tağşişten sonra resmi kur değerlerini ayarlamada yaşanan sorunlar eski ve yeni akçelerin

piyasada birlikte dolaşımda bulunmasına neden olmuştur. Bu ise gümüş sikkelerin taklitlerinin yapılmasına neden olmuştur (Pamuk, 2006: 172)

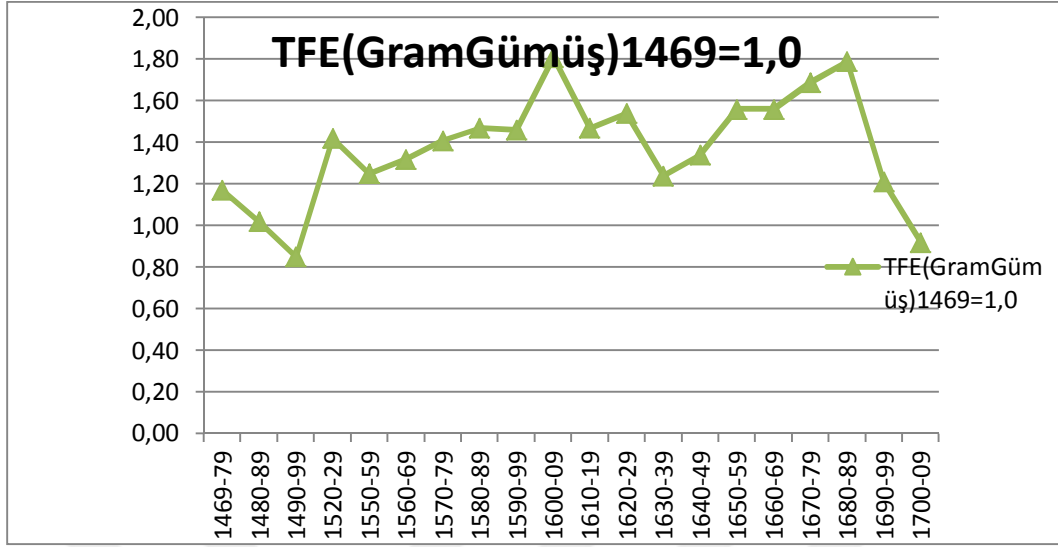
Tablo-37 Fiyat Endeksleri Özeti(10 yıllık ortalamalar)

Yıllar	Akçe cinsinden TFE 1469=1,0	Akçenin Gümüş İçeriği(gram)	TFE(GramGümüş)1469=1,0
1469-79	1,20	0,85	1,17
1480-89	1,30	0,68	1,02
1490-99	1,09	0,68	0,85
1520-29	1,87	0,66	1,42
1550-59	1,64	0,66	1,25
1560-69	1,86	0,61	1,32
1570-79	1,99	0,61	1,41
1580-89	3,35	0,39	1,47
1590-99	4,45	0,30	1,46
1600-09	5,43	0,29	1,81
1610-19	4,44	0,29	1,47
1620-29	5,56	0,25	1,54
1630-39	5,49	0,20	1,24
1640-49	4,37	0,27	1,34
1650-59	4,92	0,27	1,56
1660-69	5,82	0,23	1,56
1670-79	7,06	0,21	1,69
1680-89	7,46	0,21	1,79

Kaynak: Pamuk, 2013: 111

Tablo-37'ye göre 16.yüzyılın ortalarından 17.yüzyılın ortalarına kadar fiyatlarda yaklaşık 5 kat bir artış görülmektedir. Bu dönemde İstanbul'un enflasyon yaşadığı görülmektedir. Bu fiyat artışlarının büyük bir bölümü taşşışlerden kaynaklanmaktadır.

Şekil-12 Yıllar İtibariyle TFE Değişimi

Kaynak: Pamuk, 2013: 111

Osmanlı ekonomisinde kısa vadede fiyatları savaşlar, iyi ve kötü hasat yılları ve diğer bir çok değişken etkilemektedir. Uzun vadede ise taşışlar fiyat artışlarına neden olmuştur. Osmanlı para biriminin gümüş içeriği en hızlı olarak 16.yüzyılın sonlarında ve 17.yüzyılın başlarında azalmıştır. Aynı dönemlerde ise İstanbul için hesaplanan ürün fiyatlarındaki artış paralellik göstermektedir (Pamuk, 2013: 110-114).

16. Yüzyılın sonlarına doğru, sık sık taşışla başvuran Osmanlı Devleti bu karlı gelir kaleminin bedelini ağır ödemiştir. Düşük değerli paraları almak istemeyen askerler isyan edip devlet adamlarının idamını istemiş ve bunda başarılı olmuşlardır (İnce, 2003: 471-472).

Taşışlar Osmanlı ekonomisi için kısa vadede devlete gelir sağlayan bir mali politika aracı olmuştur. Bu yöntemle devlet aynı miktar gümüşle itibari değeri daha yüksek miktarda sikke basarak, yükümlülüklerinin daha büyük kısmını karşılamıştır. Eski sikkelerin tedavülünü yasaklayarak, darphaneye getirilen eski sikkelerin yeniden basılması için ücret talep ederek de ek gelir sağlamıştır (Pamuk, 2013: 115).

Ancak bu ek gelir sağlama mekanizması beraberinde birçok sorun getirmiştir. 1588’de maliyeyi düzeltmek için konan “resm-i tashih-i sikke” yeniçerilerin isyanı ile sonuçlanmıştır, isyanın nedeni 1585-1586 yılında yapılan taşışla dayanmaktadır. Devalüasyonla altın cinsinden gerçek gelirleri yarıya inmiş bulunan askerler bunun

üstüne bir de ek vergi konunca isyan etmişlerdir. İsyancılar para reformunu yürütmekle sorumlu olan Mehmet Paşa'nın idam edilmesini sağlamışlardır. İsyancıların elde ettiği bu sonuç derin yankı uyandırmıştır. Divan'ın basılması daha önce görülmemiş bir saygısızlık olarak adlandırılmıştır. Bu olayın ardından Sultan'ın ve merkezi idarenin gücü azalmış, kulların ise önemi artmıştır (İnce, 2003: 452).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

16.YÜZYILDA KONYA'NIN SOSYO-EKONOMİK VE KURUMSAL YAPISI VE FİYAT HAREKETLERİ

Anadolu Selçuklu Devleti döneminde 1097 yılında başkent olan Konya uzun yıllar bu konumunu sürdürmüştür. 1277 yılına kadar başkent statüsünü koruyan şehir Anadolu'nun orta büyüklükteki şehirlerinden biri haline gelmiştir. Gerek ticari potansiyeli ve gerekse kalabalık nüfusu ile önem kazanan şehir 1277 yılında Karamanoğulları Beyliği'nin topraklarına katılarak Beyliğin başkenti olmuştur. Karamanoğlu Beyliği'ne son verilmesinin ardından ise Osmanlı topraklarına dahil olmuştur. 15. Yüzyılda Anadolu'daki en büyük gelişme 1468 yılında Karaman'ın Osmanlı topraklarına katılmasıdır. Karaman'ın bir Beylerbeyilik olarak katılmasıyla birlikte, 15. yüzyılın ortalarında Osmanlı Devleti'nde mevcut olan 3 beylerbeyilik sayısı 4'e çıkmıştır (Baykara, 2000: 81). Karaman Beyliği coğrafi özellikleri sayesinde siyasi ve ticari açıdan önemli bir bölge olmuştur. Özellikle Toros geçitleri sayesinde tüccarlardan aldıkları resimler beylerbeyiliğin önemli miktarda gelir temin etmesini sağlamıştır. Ayrıca Silifke Anamur, Manavgat ve Lamos limanlarından elde edilen gelirler Beylerbeyiliğinin ekonomik yapısına katkı sağlamıştır. Kıbrıs ve Ceneviz tüccarları ise önemli ticaret ortakları olarak yer almıştır (Yıldız, 2010: 37).

Konya şehri 16.yüzyılda Konya, Aksaray, Niğde, Beyşehir, Kırşehir, Kayseri, Akşehir sancaklarından oluşan Karaman Eyaletinin Paşa sancağı merkezidir. Aynı zamanda kendi adıyla anılan bir kaza dairesinin de merkezidir. Doğrudan doğruya Beylerbeyinin yönetimi altındadır (Ergenç, 2012: 75).

16.Yüzyılda Karaman Eyaleti'nin paşa sancağı konumunda olan Konya, sahip olduğu ticaret ağı, nüfus sayısı, uzun dönem Anadolu Selçuklu Devleti'nin başkenti olması nedeniyle sahip olduğu statü, şehirde bulunan bedesten, Pazar yeri, medrese, han ve dükkan sayısı ile önem kazanmıştır. Tarımsal ürün açısından ise verimli bir bölgede bulunması nedeniyle çeşitli tarım ürünlerinin yetiştiği bir tarım arazisi özelliği taşımaktadır. Özellikle tahıl üretiminde Anadolu kentleri arasında kendine yetebilen biryapı sergilemektedir. Vergi potansiyeli açısından da gelişmiş bir yapı sergilemektedir. Bazı dönemlerde tarımsal üretimin düşmesine neden olan en önemli faktör iklim koşulları olmuştur. Celali isyanlarının yaşandığı dönemlerde de ekili tarım alanları zarar görmüş üretim miktarında ciddi düşüşler yaşanmıştır.

16.Yüzyılda İspanya başta olmak üzere tüm Avrupa’da ortaya çıkan fiyat artışı süreci Osmanlı Devleti’nde de etkili olmuştur. Avrupa ekonomisinde kabaca 1450 ile 1750 yılları arasında hakim ekonomi politikalarına Merkantilizm yön vermiştir. Bu iktisadi doktrin piyasa müdahaleciliği, kalabalık bir nüfusa sahip olma, ulus devlet şeklinde yapılanma, güçlü ordu, güçlü donanma, üretim artışının teşvik edilmesi, vergi artışı sağlanması ancak üretimden alınan verginin azaltılması şeklinde bir çok politika önerisi taşımaktadır. Bu müdahalecilik yerli sanayinin korunması ve dış ticaret yoluyla kar elde edilmesi gibi önemli amaçlara ulaşmak için çeşitli politika araçları kullanmıştır. Merkantilist politikaların Avrupa’da sermaye birikimine neden olduğu genel kabul görmüştür. Ancak aynı ekonomi politikası uygulamalarının Osmanlı Devleti’nde kabul görmediği bilinmektedir.

En önemli politika farkı Avrupa’nın ithalatı kısımaya ve ihracatı teşvik etmeye dayalı büyüme politikasına karşın; Osmanlı’nın geleneksel yapıyı korumaya devam etmesidir. Avrupa 15.yüzyıldan itibaren ticari kapitalizmi deneyimleyen bir ekonomik yapı sergilerken Osmanlı Devleti parasal ekonomi aşamasına ulaşamadığından ülke içinde altın gümüş bolluğunu değil mal bolluğunu tercih etmiştir. Erken Dönem’in sonundan itibaren Osmanlı’nın geliri en yüksek seviyede tutma anlayışı, devlet büyüdükçe ve kurumsallaştıkça merkezi yönetimi, ihracat gelirlerinin yerine sayıca çeşitli vergilere yönlendirmiştir (Akkuş, 2009: 134).

Dönem itibariyle Osmanlı ekonomisinin önemli şehirlerinden biri olan Konya 16.yüzyılda yaşanan enflasyonist sürecin etkisi altında kalmıştır. Gıda malları fiyatları 59 yıl içinde yaklaşık 3.6 kat artmıştır. Hayvancılık sektörü de fiyat artışlarının etkisi altına girmiştir. Gerek taşımacılık gerekse et ve süt ürünleri olarak faydalanılan canlı hayvanların fiyatlarında artışlar gözlenmiştir. Aynı dönemde Konya’da emlak piyasasında da fiyat artışlarının yaşandığı görülmektedir. Özellikle mesken ve dükkan fiyatlarında ciddi artışlar yaşanmıştır. Yaşanan bu enflasyon olgusunun birden fazla nedeni bulunmaktadır. Amerika kıtasının keşfedilmesinin ardından Avrupa’ya ve ardından Osmanlı topraklarına gelen kıymetli madenlerin fiyat artışlarını etkilediği düşünülmektedir. 16.Yüzyıl demografik açıdan nüfus artışının gözlemlendiği bir dönem olmuştur. Konya’nın nüfusu da artmıştır. Artan nüfusun beslenmesi, barınması, istihdam edilmesi önemli bir sorun olmuştur. Fiyat artışlarına neden olan önemli bir unsurun nüfus artışı olduğu görülmektedir. Dönem

içinde şehrin ticari potansiyeli ve tarımsal üretim hacmini etkileyen diğer bir unsur ise Celali İsyanları olmuştur. Bu isyanlar nedeniyle köylüler topraklarını ekmeği bırakmış ve köylerde tarımsal üretim azalmıştır. Tarımsal üretimin azalmasının en önemli ekonomik sonucu ise devletin vergi gelirlerinin azalması ve tarım ürünlerinin fiyatlarının artması olmuştur. Aynı zamanda Celali isyanları yoğun ticari faaliyetlerin gerçekleştiği bölgelere zarar verdiği için şehrin ticaret hacmi azalmış özellikle tüccarlar ticari faaliyette bulunmaktan kaçınmış ve emtia fiyatlarında artış gözlenmiştir. Osmanlı Devleti'nde uygulanan ekonomi politikalarından biri olan taşışların da fiyatların artış sürecine etki ettiği düşünülmektedir. Taşışların tek etkisi ekonomik olmamış aynı zamanda toplumsal huzursuzluklar ve siyasi etkiler de yaratmıştır.

3.1. Konya'nın Fiziki Konumu ve Sosyal Yapı Özellikleri

Osmanlı Devleti'ne Doğu'dan gelen ticari malların Venedik ve Ceneviz tüccarlarına satılmasını sağlayan en önemli ticaret ağı İpek ve Baharat Yolları olmuştur. Bu yollarla Osmanlı topraklarına sadece ipek ve baharat değil aynı zamanda yün ve kürk ve daha çok çeşitli ürün de ulaştırılmıştır. Bu dönemde en kaliteli İpek üreticisi olan İtalya, Bursa ve diğer ipek üreten bölgeler ham ipeği İran'dan almışlardır. İran'dan ham ipek getiren bir tüccar dönüş yolunda Anadolu şehirlerinin ürünlerini İran'a taşımış, Avrupa ürünlerini ise İran ve güzergahı üzerindeki Anadolu şehirlerine aktarmıştır. Osmanlı Devleti bu yollar üzerinde çok sayıda köprü, kuyu, çeşme ve mescit oluşturarak bu yolların geçtiği güzergahları koruma altına almaya çalışmıştır (Orhonlu, 1990: 38)

Tarihi İpek ve Baharat Yolları'nın topraklarından geçtiği bir konuma sahip olan Konya, bu transit yolların Anadolu'ya getirdiği imkanlardan en iyi şekilde faydalanmak isteyen Selçuklu, Beylik ve Osmanlı dönemlerinin yöneticileri tarafından çeşitli kurum ve kuruluşlarla donatılmıştır. İğdiş, Ahi ve Derbent teşkilatlarından başka han ve kervansaraylar ile bedestenler bunların başında gelir. Bu müesseseler yolcu ve tüccarlara rahat, kolay ve emniyetli yolculuk, konaklama ve ticaret imkanları sağlamışlardır (Özönder, 1989a: 551).

Konya'nın ipek ve baharat yolları nedeniyle sahip olduğu ticari ağ şehir pazarlarında kendini göstermiştir. Bu pazarlarda Avrupa'dan gelen çok sayıda ürüne

rastlamak mümkündür. Aynı zamanda şehirde konaklayan yabancı tüccarların deri ve sahtiyan gibi ürünler başta olmak üzere bir takım ürünleri satın alarak yollarına devam ettikleri görülmektedir.

3.1.1. Konya’da Nüfusun Gelişimi

16. Yüzyılda Osmanlı topraklarında nüfus yaklaşık olarak 2 kat artmıştır. Nüfus artışı bir yandan emek artışı anlamı taşıırken diğer yandan ekilebilir alan ve nüfus ilişkisi önem kazanmaktadır. Bu alandaki öncü çalışmalardan biri Cook’un Tokat, Hamid ve Aydın Livaları için yaptığı çalışmadır. Bu çalışmaya göre 15. Yüzyılın ikinci yarısı ile 16.yüzyılın sonları arasında nüfus ile ekilebilir arazi arasındaki denge bozulmuştur, nüfus baskısı belirginleşmiştir (Cook, 1972: 11)

İslamoğlu (1998: 70-71) bu görüşe karşı çıkarak Orta Anadolu’nun kuzeyinde 16.yüzyılın ikinci yarısında nüfus ve ticaret açısından olağanüstü bir büyüme yaşandığını, ancak bu artışın Malthus Makasına ve geçinme krizine yol açmadığını ifade etmektedir. İslamoğlu’na göre ekilebilir topraklar genişlemiş, çiftler parçalanmış, mezralar köye dönüştürülmüştür. Toprak yetersizliği köylü üretimini önemli boyutlarda kısıtlayan bir unsur olmamıştır. Orta Anadolu’nun kuzeyindeki köylüler nüfus artışına üretimi yoğunlaştırarak karşılık vermişlerdir.

Özel ise (2004: 185-186) İslamoğlu’nun bu yaklaşımına karşı çıkmış, ekilebilir alan nüfus ilişkisinin dengeli bir şekilde artmadığını, hane başına düşen üretim miktarının azaldığını ifade etmiştir. Özel ayrıca dönem itibariyle Anadolu’da topraksız köylülerin sayısında artış yaşandığını, hane başına düşen kişi sayısının arttığını ve üretim miktarının azaldığını ifade etmektedir. Yediyıldız (1985: 118-119) da Ordu kazasına yönelik olarak yaptığı çalışmasında üretim artışı ile nüfus artışı arasında bir dengesizlik olduğunu, üretim artışının nüfus artışının gerisinde kaldığını ifade etmiştir.

Konya’da 1584/992 yılında 3764 vergi mükellefi bulunmaktadır (Faroqhi, 2010: 22). 1584 yılında Konya nüfusunun 15 000 ile 20 000 arasında olduğu ifade edilmektedir (Faroqhi, 1993: 391). Ergenç ise incelemiş olduğu 1584 yılına ait mufassal tahrir defterine göre Konya’nın şehir içi toplam nüfusunun 15 000’i geçtiğini ifade etmektedir. 119 mahallede 3654 vergi mükellefi bulunmakta olduğuna göre toplam nüfusun 18 491 olduğu tahmin edilmektedir. Bu rakam dönem itibariyle

Konya'nın önemli bir yerleşim merkezi olduğunu göstermektedir. Konya nüfusu 16.yüzyılın birinci yarısı ile ikinci yarısı arasında önemli artış kaydetmiştir. 1520-1530 yılları arasında Konya nüfusu yaklaşık bir hesapla 6185 iken 1571-1580 yılları arasında 15 356'ya yükselmiştir (Ergenç, 2012: 68). Barkan 1520-1530 yılları için Konya nüfusunu 6127 ve 1571-1580 yılları için 15 356 olarak tahmin etmektedir (Barkan, 2001: 7).

16. Yüzyılda kırsal nüfus önemli ölçüde artış göstermiştir. Elverişli konuma sahip bölgelerde bu nüfus artışının nispeten daha emek yoğun tarımı artırdığı anlaşılmaktadır. Kıyı bölgelerinde başkentteki zengin tüketiciler için kuru üzüm, pekmez, nar, limon suyu üretilmiştir. Bu üretimden büyük gelir sağlayan daha çok tüccarlar ve nakliyeciler olmuştur. Daha yoğun bir nüfus yapısı oluşması sonucunda çok sayıda göçebe yerleşik hayata geçmiştir (Faroqhi, 2013: 62).

16. Yüzyıla damgasını vuran Celali isyanlarının Orta Anadolu'nun pek çok kentinde olduğu gibi Konya köylüleri üzerinde oldukça önemli baskılar yarattığı düşünülmektedir. Savaşların yoğun yaşandığı bir dönem olan 16. yüzyılda köylüden alınan avarız vergileri dikkate alındığı zaman ortalama bir köylünün geçimini sağlaması oldukça zor görünmektedir. Tahrir defterlerinde 16. yüzyılda Konya nüfusunun artış kaydettiği görülmekle birlikte bu artışta doğumların etkisi ile birlikte Konya'ya yapılan göçlerin de etkili olması muhtemeldir. Bu hızlı nüfus artışı ile birlikte tarımsal üretimin aynı hızla artmaması geçimlik tarım krizine yol açmıştır (Faroqhi, 1993: 249).

15. ve 16. Yüzyıllarda Anadolu kentlerinin büyümesinde etkili olan en önemli faktör kent nüfusunun sorunsuz beslenebilmesi olmuştur. Bütün kentlerin çevresinde bahçe tarımı, meyvecilik ve bağlıcık yapılmasına rağmen bu üretim yıl boyu kentlerin ihtiyacını karşılamaya yetmemiştir. Bu ihtiyacın giderilebilmesi için tahıl hinterlandının yeterli olması gerekmiştir (Doğru, 1995: 102).

Osmanlı Devletinde yerleşim yerlerine uzak boş topraklar genellikle köylülerin kendileri tarafından ıslah edilmiş görünmektedir. Önceden boş olan miri toprakların vergisini 10 yıl boyunca ödeyen köylü toprağın sahibi sayılmıştır. Muhacir nüfusun büyük ölçekli iskan gibi şenlendirme faaliyetlerinin asıl amacı bir köylü kesimi yaratmaktır (Keyder, 1998: 7).

16.Yüzyıl boyunca çok sayıda konar-göçer yerleşik hayata geçmiştir. Konar-göçerlerin vergi ödemededen kaçındıkları görülmüştür. Çiftçilerden vergi almanın göçebe gruplara göre daha kolay olması, Osmanlı Devletinin konar-göçerleri yerleşik hayata geçirme nedenlerinden biri olmuştur (Orhonlu, 1987: 41). Konya’da Atçeken göçerlerinin yerleşik hayata geçirilmesini amaçlayan devlet yönetimi yeni köyler kurmuş ve göçerleri vergi mükellefi sınıfına dahil edebilmek için çaba harcamıştır. Yerleşim sayısının artmasının bir nedeni de bazı mezraların köy haline dönüştürülmesi olmuştur (Faroqhi, 1993: 249). 1691-1699 yılları arasında Konar-göçerlerin iskan edilmesine yol açan başlıca unsurları Orhonlu şöyle sıralamaktadır; (Orhonlu, 1987: 5)

- Konar-göçerlerin yerli halka zarar vermeleri
- Boş yerleri imar etmek ve yeniden ziraate açmak
- Konar-göçerlerin eşkiyalara katılmasına engel olmak

16. Yüzyılın sonlarında Konya’da nüfusun azalması Mevlana Vakfı defterlerinde görülmektedir. 1649-50 ve 1660-52 yılları öşür miktarları 1584 tahriri ve 1596-1602 dönemi ortalamalarının oldukça altındadır. Ayrıca daha önce köy olarak kaydedilen yerleşim yerlerinin mezraa olarak kaydedilmesi yerleşik nüfusun azaldığını göstermektedir. Bu azalmanın Büyük Kaçgun sırasında yaşandığı anlaşılmaktadır (Faroqhi, 1993: 252-253).

17. Yüzyıla gelindiğinde Konya 20 000 nüfuslu, sanayi ve ticaret faaliyetlerini bünyesinde barındıran bir şehir görünümündedir. Şehirde dokuma ve deri sanayi bulunmaktadır ki bu sanayi dalları başlıca kentler olan Edirne, İstanbul ve İzmir’de de faaliyet göstermişlerdir. Şehirde Güherçile imalathanesi, Boyahane, Bezirhane, Mumhane ve Buzhane bulunmaktadır (Oğuzoğlu, 1981: 335). Tüm bu sanayi işletmeleri şehirde sanayi üretiminin önemli bir faaliyet kolu olduğunu göstermektedir. 16.Yüzyılın sonunda her bezirhanenin yirmi-otuz akçe civarında düşük bir vergiye tabi olması bunların küçük çaplı işletmeler olduğunu göstermektedir (Faroqhi, 2010: 89). Üretim daha çok aile işletmeleri tarafından düşük teknoloji kullanılarak gerçekleştirilmektedir.

Muşmal 17.yüzyılın ilk yarısında Konya nüfusunun 21 000 civarında olduğunu ifade etmektedir (Muşmal, 2000: 7). Kıvrım ise 17.yüzyılın ikinci yarısında Konya’nın nüfusunu 23 835 olarak tahmin etmektedir (Kıvrım, 2005: 15). 1831

yılında Konya nüfusunun 50 000'in üzerinde olduğu ve İzmir, Afyon, Trabzon, Sivas ve Bursa'nın da benzer büyüklüğe sahip olduğu bilinmektedir (Faroqhi, 2010: 48). Konya nüfusunun dağılımında ise mahalle kavramı öne çıkmaktadır.

3.1.1.1. Konya'da Vergi Mükellefiyeti Açısından Mahalle Kavramı

Konya'da çok sayıda mahallede az sayıda nüfus yaşamaktadır. Yani mahallelerin büyük kısmı küçük birimlerden oluşmaktadır. Merkezinde tekke, zaviye, imaret gibi dini yapıların bulunduğu mahalleler nüfusun kalabalık olduğu yerlerdir. Mevlana Celaleddin-i Rumi'nin Dergahı'nın çevresinde yer alan mahalle Konya'nın en kalabalık mahallesi olma özelliği taşımaktadır. Bu bölgelerde nüfusun kalabalık olmasının nedenleri arasında bazı tarikatlara mensup olan kişilerin bir arada yaşama istekleri ile birlikte devletçe sağlanan bazı muafiyetler bulunmaktadır (Ergenç, 2012: 69). Türbe-i Celaliye Mahallesi avarız-ı divaniye vergilerinden muaf tutulmuştur (Faroqhi, 1993: 328). 1685 yılına ait bir kayıta Türbe mahallesi avarız vergisinden muaf olduğu için avarız hanesine kayıtlı olan mahalle ve köylerden bazı kimselerin evlerini bırakıp mahallenin yanında bulunan boş arazilere sonradan ev yaptıkları ve bunların sayılarının 2000'e ulaştığı yer almaktadır (Bülbül, 1988: 64).

Konya'da mahalleler İç Kale'den dışarıya doğru yayılmıştır. Merkeze yakın yerlerde evler birbirine daha yakın ve nüfus kalabalık iken, şehrin dışında evler bahçeli, birbirinden uzak ve nüfus seyrek (Kıvrım, 2005: 24).

Yavuz Sultan Selim zamanında yapılan tahrirde Konya'da 1518 yılında 79 mahalle tespit edilmiştir. Kanuni devrine ait bir Tapu Tahrir Defterine göre Konya'da 89 mahalle vardır, bu mahallelerden 1 tanesi gayrimüslim mahallesidir (Konyalı, 1997: 243-248). 1584 yılında yapılan tahrirde ise mahalle sayısı 119'dur (Ergenç, 2012: 67). 1642 tarihli bir avarız kaydında ise şehirde 114 mahalle bulunmaktadır (Muşmal, 2000: 3).

Konya'da 1584 yılında 119 mahalle bulunmaktadır. 1642 tarihli avarız kaydında 114 mahalle yer almasının nedeni ise avarız vergisinden muaf olan mahallelerin listeye eklenmemiş olmasıdır. Sicillerde ayrı birer mahalle olarak yer alan Karakurt ve Sungur mahalleleri ile Şeyh Ahmet ve Yediler mahalleleri de avarız kaydında birlikte yer almışlardır. 16.Yüzyılda varolduğu halde 17. Yüzyılda

kayıtlarda adına rastlanmayan mahallelerin büyüyen mahallelere dahil edildikleri düşünülmektedir (Muşmal, 2000: 3-4) .

Konya’da 1668 yılında 108 olan mahalle sayısının Lale Devri’nde 140’a yükseldiği, 140 mahalle içinde 51 mahallede Müslim gayr-i Müslim birlikte yaşadıklarını görmüştür (Küçükdağ, 1989: 87-88).

Konya’da 1675-76 yıllarına ait Şeriyeye Sicilleri doğrultusunda, bazı mahallelerin isimlerinin mahalle sakinlerinin mesleklerine göre verildiği görülmektedir. Aynı meslek grubunda olan kişiler aynı semtlerde toplanmışlardır (Gülcan, 1989: 37).

Tablo-38 1584 Yılında Konya’daki Vergi Mükellefi Sayısı

Mahalle Adı	Vergi Mükellefi	Mahalle Adı	Vergi Mükellefi
Sakahane	35	Aksinle	46
Zevle	44	Kale-i Cerb	19
Pınarı	73	Kalenderhane	39
Saray-ı Akıncı	9	Öyle Banladı	46
Göktaş	62	Attariye	8
Çirkab	23	Hacı Emrullah	18
Külük	16	Ali Şerbeti	25
Kurugöl	27	Fakih Dede	14
Sungur	29	Çanlak	29
Dih-i Hüda	75	Mahalle-i Cedid	22
Beyhekim	42	Hoca Ferruh	39
Galebe	13	Kalecik	29
Muhtar	43	Kassab Sinan	12
İmaret	16	Çavuş	22
Kürçü	21	Pürçekli	39
İç Kale	87	Esenli	28
Sevdi Veli	26	Cullahistan	51
Şükran	31	Seb-a Han	25
Mücellid	16	Sarı Yakup	26

Hoca Habib	15	Hoca Fakih Sultan	8
Şems	23	Tayı	8
Muin	77	Kerim Dede	21
Abdulaziz	47	Emin Kazgani	20
İbn Affan	40	Bordabaşı	23
Arabbaşı	38	Sedirler	45
Ferhuniye	21	Piri Mehmed Paşa	56
Şemseddin	27	Alacamescid	10
Kadı Alemşah	12	Pirebi	21
Şeyh Osman-ı Rumi	26	Mihmandar	15
İbn Şahin	22	Lal Paşa	9
Türk Ali	25	Fahrünnisa	9
Devle	28	Musa Baba	17
Yedilen	17	Zaviye-i Pir Esad	17
Şeyh Bekir	13	Latif Çelebi	8
İbn Salih	59	Ahmed Dede	14
Hacı Emir	37	Denkeş	16
Aksaray	36	Karakurt	14
Durak	26	Hoca Sahib	23
Bağrı	43	Şeyh Resul	32
Çifte Merdiven	33	Kaymak Ahmed	43
Cafer Hoca	67	Şerefşirin	11
Kemal Garib	11	Türbe-i Celaliye	213

Topraklık	48	Kurdoğlu	7
Şekerfuruş	13	Şeyh Vefa	51
Ali Gav	23	Değirmenderesi	59
Aynadar	50	Müştak	7
Medrese	54	Karaca	11
Hocabey	18	Uluırmak	20
Übeyd	25	Mescid-i Hacı Veli	18
Kadıasker	18	Tarhana	17
Veled-i Tavuk	41	Sungur	15
Karakayış	33	Hacı Memi	16
Abdulvahid	11	Cullah Hüseyin	7
Karaarslan	36	Karaöyük	2
Ahmed Fakih	36	Sinan Çelebi	7
Debbağlar	42	Çoban Abdal	34
Hoşhan	71	Şeyh Sadrettin	71
Şeyh Ahmed	49	Gebran	16
Furgan Dede	16	Hoca Hasan	4
İhtiyareddin	29	Toplam	119 Mahalle 3654 vergi mükellefi

Kaynak: Ergenç, 2012; 49-53

1500 yıllarında Konya'daki vergi mükellefi sayısı 1000'in üzerindedir. (Faroqhi, 2010: 36). 1584 yılına gelindiğinde ise bu sayı 3654'e çıkmıştır. Bu mükelleflerin mahallelere göre dağılımı tabloda ayrıntılı şekilde gösterilmiştir. Tablo 48 incelendiğinde her mahallede ortalama 30 vergi mükellefinin yaşadığı, en fazla vergi mükellefinin ise Türbe-i Celaliye Mahallesinde bulunduğu görülmektedir. 1584 tarihli Konya tahrir defterinde Türbe-i Celaliye mahallesinde 213 mükellef erkek ve

18 Mevlevi dervişi bulunmaktadır. Bu mahallede oturanların avarız vergisinden muaf oldukları aynı defterde belirtilmiştir (Konyalı, 1997: 683-684).

3.1.2. Transit Ticaret Yolları ve Konya

Asya ile Avrupa arasında yer alan Anadolu bölgesi her zaman transit ticaretin merkezi olmuştur. Anadolu'nun gelişmiş şehirlerinden olan Konya çeşitli yol güzergahlarının üstündedir. İran'dan gelen yol Erzurum, Erzincan, Sivas ve Kayseri üzerinden Konya'ya bağlanmıştır. Güneyden Kıbrıs, Alanya ve Toroslar üzerinden kuzeye ulaşılmıştır. Kuzeyden Trabzon, Samsun'dan Amasya, Tokat, Ankara yolu bulunmaktadır. Batıdan ise İzmir, Aydın, İstanbul, Bursa'dan gelenler Afyon üzerinden Konya'ya bağlanmıştır (Tuş, 2001: 204). Çeşitli yol güzergahlarının kesişme noktasında bulunması şehrin ticari yaşantısına etki etmiştir. Konya piyasasında çok sayıda çeşitli ürünlere erişilebilinmesi ve yerli yabancı tüccarların ticari faaliyetleri nedeniyle piyasanın ekonomik açıdan canlı bir yapı sergilediğini söylemek mümkündür. Bu canlılığın devamlılığını sağlamak üzere tüccarların ticari faaliyetlerini kolaylaştırılacak düzenlemeler yapılmıştır. Konya aynı zamanda, Şehzadelerin Valilik yaptığı bir Osmanlı şehri olmuştur. Bu nedenle şehir askeri, ticari ve idari açıdan önemli bir konumda bulunmaktadır.

Tüccarlar için şehirde inşa edilen kervansaraylar konaklama problemini ortadan kaldırırken özellikle kapitülasyonlar kapsamında yabancı tüccarlar için sağlanan çeşitli muafiyetler Konya piyasasını cazip hale getirmiştir.

Konya'nın konumu ayrıca hac ve seferlerde askeri hareket için kullanılması nedeniyle de önemlidir. Uzun sefer zamanlarında orduya lojistik destek sağlamak ve yine uzun hac yolunda ortaya çıkabilecek ihtiyaçlara cevap verebilmek amacıyla Konya'da konaklamak yada konuşlanmak gerekmiştir (Küçükdağ, 1989: 12).

3.1.3.Konya'da Bulunan Sosyal ve İdari Yapılar

Konya'da 16.yüzyıl itibariyle benzer büyüklükteki Anadolu şehirleriyle kıyaslandığında çok sayıda medrese, dükkan, kervansaray ve pek çok idari ve sosyal yapı bulunduğu görülmektedir. Bu yapıların görece fazla olması şehrin ticari potansiyelinin ve üretim kapasitesinin ortalama Anadolu şehirlerinden daha büyük olduğunu göstermektedir. Bu durum ayrıca şehrin devletin vergi gelirlerine önemli katkılar sağladığını göstermektedir.

Kanuni devrine ait bir tapu defterinde Konya'nın merkez kazasındaki evkaf yerleri içinde; 11 hamam, 485 dükkan, 6 kervansaray, 14 cami, 66 mescid, 11 medrese, 40 değirmen, 17 mukataa, 22 Pazar yeri, 18 çiftlik, 200 köy bulunduğu ifade edilmiştir (Konyalı, 1997: 263). Belirtilen bu yerlerin ticari hayata önemli etkileri olduğu görülmektedir.

Ergenç Konya'da 12 tane medrese bulunduğunu belirtir ve medreseleri şöyle sıralar; İplikçi Medresesi, Tacü-l Vezir Medresesi, Sırçalı Medrese, Nizamiye Medresesi, Atabey Medresesi, Daru-l Hadis Medresesi, Büyük Karatay Medresesi, Kemaliye Medresesi, Muin Medresesi, Şeref Mesud Medresesi, Molla-i Atik Medresesi ve Ali Ağa Medresesi (Ergenç, 2012: 47).

Konya'da Selçuklular döneminden kalan medreseler günümüze kadar varlıklarını koruyabilmişlerdir. Ancak Osmanlı döneminden günümüze erişebilen çok az sayıda medrese bulunmaktadır. Bunun temel nedeni Osmanlı döneminde medreselerin düz, toprak damlı, tek katlı ve daha halk tipi yapılar olmasıdır. Osmanlılar döneminde Selçuklular'a göre medrese binası daha ucuza mal edilirken 17. Yüzyılda halkın gelir seviyesi oldukça düşük olmalı ki artan öğrenci sayısı karşısında medrese sayısı yetersiz kalmıştır (Küçükdağ, 2004: 354-355).

1650 yıllarında Konya'ya gelen Evliya Çelebi Konya'da pek çok medrese bulunduğunu, bağlı, bahçeli, sulu büyük saraylar olduğunu kaydetmiştir. Ayrıca şehirde 26 bekar hanı, 1 bedesten, 1900 dükkan bulunduğunu, sipahi pazarı ve saraçhanesinin iyi durumda olduğunu belirtir: “*Şehrin helvacıları ve berberleri meşhurdur, 20 kadar doktoru vardır, 2700 su kuyusu bulunmaktadır. Yedi türlü buğday yetişir, bunlardan deve dişi olarak tabir edilen buğday sadece Şam bölgesinde yetişir. Arpası yağlıdır. Debbağları Osmanlı topraklarındaki en marifetli debbağlardır*”(Konyalı, 1997: 24, Kahraman, Dağlı, 2012: 32). Debbağların işlerinde uzmanlaştığı ve Avrupa'dan gelen tüccarlara çok miktarda ürün sattıkları belirtilmiştir. Bu uzmanlaşma Konya debbağlarının hem Osmanlı Devletinde hem de yurtdışı piyasalarda talep görmesini sağlamıştır.

Şehirde çok sayıda hamam bulunmaktadır bunların en önemlileri; Sultan Hamamı, Sungur Hamamı, Yeni Hamam, Kürkcü Hamamı, Ahi Murad Hamamı, Müstevfi Hamamı, Şazbey Hamamı'dır. 16.Yüzyılda şehre 6 dini yapı inşa edildiği görülmektedir, bu yapılar; Piri Mehmed Paşa Camii, Selimiye Camii, Şeyh

Sücaeddin Türbesi, Mahmud Dede Türbesi, Meydani Mescidi ve Şeyh Halil Türbesi'dir. Bunların dışında 27 adet Selçuklu döneminden kalma ve 10 adet Karamanoğlu döneminden kalma cami, türbe ve mescid bulunmaktadır (Ergenç, 2012: 44-49). Anadolu Selçuklu Devleti'nin uzun yıllar başkenti olması nedeniyle şehre Selçuklular döneminde ayrı bir önem verildiği görülmektedir.

3.2. Konya'nın Kurumsal Yapısı

Osmanlı Devleti'nde taşra idaresi, köy, nahiye, kaza, sancak ve eyalet olmak üzere idari taksimata tabi tutulmuştur. Kendisine bağlı köylerle birlikte nahiyelerin birleşmesinden kazalar, kazaların birleşmesinden sancaklar, sancakların birleşmesinden de eyaletler ortaya çıkmıştır. Osmanlı Devleti'nin kuruluş dönemlerinde eyalet, vilayet, liva, kaza ve nahiye gibi tabirlerin, birbirlerinin yerini aldığı da görülmüştür. Kaza ve sancaklar idari yapı içinde büyük önem arz etmektedir. Kazalarda kadılar sancaklarda ise sancakbeyleri yönetim kademesinde en üst sırada yer almaktadır (Halaçoğlu, 1995: 83).

İdari açıdan en üst birim olan eyaletler sancaklardan oluşmuştur. Sancaklar idari sistemin yanında mali ve askeri sistemin de temel birimi konumundadır (Şahin, 2006: 98). 16. Yüzyılın sonlarına kadar eyalet birimini ifade etmek üzere Beylerbeylik kelimesi kullanılmış sonra da Eyalet kelimesi kullanılmıştır. Beylerbeyiler eyaletlerde idari açıdan en üst düzey yöneticidir. Paşa sancağı adı verilen sancak merkezinde ikamet ederek eyaletteki her sancaktan kendilerine ayrılan yerlerin gelirini has olarak tasarruf etmişlerdir. Padişahın icra gücü olarak kadıların hükümlerini ve padişahın emirlerini uygulama yükümlülüğü Beylerbeyilere verilmiştir (İnalcık, 1995: 548-550).

Karaman Beylerbeyiliğinin paşa sancağı olan Konya bu konumunu uzun yıllar muhafaza etmiştir. 16.Yüzyıl süresince Karaman Beylerbeyiliğinin değişmeyen sancakları Konya, Beyşehir, Akşehir, Niğde, Aksaray ve Kayseri olmuştur. Değişik dönemlerde Kırşehir, Bozok, Maraş, İçel, Tarsus sancakları Karaman Beylerbeyiliğine eklenmiştir. Atçeken (Esbkeşan) olarak anılan grubun yaşadığı bölge Turgut adıyla yeni bir sancak yapılarak Karaman vilayetine eklenmiştir (Erdoğan, 1992: 427). Ancak Konya her dönemde Karaman Beylerbeyiliğinin sancağı olma görevini sürdürmüştür.

3.2.1.Konya'nın Nahiyeleri

Sancak dahilindeki serbest olmayan tımarlarda bulunan köylerin dirlik ve düzeni, güvenliğinin sağlanması Paşa sancağında oturan beylerbeyinin görevidir. Beylerbeyi her nahiyeye bu görev için bir subaşı tayin etmiştir. Bu nahiyeler içinde padişaha, yüksek rütbeli görevlilere, kapıkulu askerlerine dirlik olarak verilen köyler ve sultan vakıfları serbest sayıldığı için buraların güvenliği dirlik sahipleri tarafından sağlanmıştır. Buna ek olarak bir de kaza taksimatı yapılmıştır. 1592 yılında Subaşılık bölgelerinden Konya, Sahra, Hatunsaray, Sudirhemi, Zengicek, Said-ili Konya kazası adı altında bir kadılık bölgesini temsil etmiştir. Turgut, Aladağ, Eski-il, Belviran aynı zamanda bir kazadır. Larend ve Kaş, Ereğli ile Karacadağ iki ayrı kadılıktır. Konya kazası 13 subaşılık ve 7 kadılık dairesine ayrılmıştır (Ergenç, 2012: 76-77).

Tablo-39 1592 Yılında Tımar Nahiyeleri

Tımar Nahiyeleri(Subaşılıklar)	Kaza Daireleri
Konya Sahra Hatunsaray Said-ili Sudirhemi Zengicek	Konya
Turgut	Turgut
Aladağ	Aladağ
Larend Kaş	Larend
Eski-il	Eski-il
Ereğli Karacadağ	Ereğli
Belviran	Belviran

Kaynak: Ergenç, 2012: 77

Konya nahiyeleri içinde en geniş olanı 1584 tahririne göre Sahra-ı Konya'dır. (Faroqhi, 1993: 247). Tımarların yoğunlaştığı yerler Belviran, Larend, Turgud ve Ereğli'dir. Bu bölgelerin düzlük, sulak ve tarıma elverişli olması tımarların yoğunlaşmasına neden olmuştur (Kıvrım, 1997: 241). Dolayısıyla bu bölgelerin sancağa ekonomik katkıları yüksektir.

3.2.2. Karaman Eyaletinde Dirlikler

Karaman eyaleti sahip olduğu dirlikler nedeniyle oldukça önemli bir gelir düzeyine sahiptir. Ekilebilir alanların çokluğu ve verimli arazilerin bulunması bölgede tımar, zeamet ve hasların yoğunlaşmasına neden olmuştur.

16. Yüzyılda Karaman eyaletinde 1600 kılıç bulunmaktadır. Bunların 116'sı zeamet geri kalanı tezkireli ve tezkiresiz tımandır. Karaman eyaletinde tezkireli tımar 3000 akçeliktir, bundan daha az olanlar ise tezkiresiz tımandır. Bu rakamın 2000 akçelik kısmı bir kılıça tekabül etmiştir (Ayni Ali Efendi: 1964: 39).

Tablo-40 Karaman Eyaleti Has ve Zeametleri(akçe)

Kayseri Beylerbeyi Hassı	350 000
Niğde Beylerbeyi Hassı	350 000
Beyşehir Beylerbeyi Hassı	290 000
Aksaray Beylerbeyi Hassı	370 000
Akşehir Beylerbeyi Hassı	190 000
Kırşehir Beylerbeyi Hassı	267 000
Safahan Beylerbeyi Hassı	65 000
Karaman Defter Kethüdası Zeameti	65 000
Karaman Tımar Defterdarı Zeameti	65 000

Kaynak: Ayni Ali Efendi, 1964: 22

370 000 akçe ile Aksaray Beylerbeyi hassının en yüksek gelir grubunun birinci sırasında yer aldığı görülmektedir. Ardından sırasıyla 350 000 akçe ile Kayseri ve Niğde Beylerbeyi hasları yer almaktadır. Beyşehir Beylerbeyi hassı 290 000 akçelik bir gelire sahiptir. Kırşehir Beylerbeyi hassı Aksaray Beylerbeyi ile kıyaslandığında aralarında 113 000 akçelik bir fark bulunmaktadır. En son sırada ise 190 000 akçelik geliri ile Akşehir Beylerbeyi hassı bulunmaktadır. Zeametlerin ise haslara oranla çok daha düşük tutarlarda olduğu görülmektedir.

Tablo-41 1576-1577 Tarihli Tımar Ruznamçe Defterine Göre Karaman Eyaletinde Dirliklerin Dağılımı

Dirliğin Çeşidi	Adedi	Geliri	%
Has	1	244 395	5,88
Zeamet	38	1 150 668	27,68
Tımar	565	2 762 554	66,45
Toplam	604	4 157 617	100

Kaynak: Yıldız: 2010: 89

Tablo-41'e göre Karaman Eyaletinde 1 adet has, 38 adet zeamet ve 565 adet tımar bulunmaktadır. Has geliri, 244 395 akçe, zeamet gelirleri toplamı, 1 150 668 akçe ve tımar gelirleri toplamı, 2 762 554 akçedir. Eyaletin toplam dirlik geliri 4 157 617 akçedir. Toplam sancak gelirinin % 5,88'i has gelirlerinden, % 27, 68'i zeamet gelirlerinden, % 66,45'i de tımar gelirlerinden oluşmaktadır. Eyaletin en fazla gelir sağlayan kalemi 565 adet tımadır.

3.2.3.Karaman Eyaletinde Tımarların Dağılımı ve Toplam Gelir İçinde Konya'nın Payı

Tımar sistemi askeri bir sistem olmasının yanı sıra aynı zamanda idari bir sistemdir. Bu sistemde köylüler devlete vermeleri gereken vergiyi tımar sahibine vermişlerdir. Bu vergiler ile de tımar sahibi vergi gelirine göre belirli sayıda atlı asker yetiştirmiştir. Tımar sistemi devletin maaş yükünü azaltır ve bölgenin güvenliği, vergi sistemi oluşumu gibi unsurları şekillendirerek devletin üretim dengesini sağlamıştır.

16.Yüzyılda Karaman Eyaletinde toplam 565 tımar bulunmaktadır. Bu tımarların 175 tanesinin Konya'da bulunduğu görülmüştür. Tımar adedi açısından Karaman Eyaleti'nin en büyük sancağı Konya iken en küçük sancağı 29 adetle Akşehir olmuştur.

Tablo-42 1576-1577 Tarihli Tımar Ruznamçe Defterine Göre Karaman Eyaletinde Tımarların Dağılımı

Sancak	Nahiye	Tımar Adedi	Sancağın Toplam Tımar Adedine Oranı (%)	Eyaletin Toplam Tımar Adedine Oranı (%)	Toplam Tımar Geliri	Sancağın Toplam Tımar Gelirine Oranı (%)	Eyaletin Toplam Tımar Gelirine Oranı (%)
Konya							
	Aladağ	8	4,57	1,42	24 254	2,82	0,88
	Bayburd	4	2,29	0,71	18 003	2,10	0,65
	Belviran	34	19,43	6,02	174 980	20,37	6,33
	Ereğli	14	8,00	2,48	71 659	8,34	2,59
	Eskil	21	12,00	3,72	100 902	11,74	3,65
	Hatunsaray	5	2,86	0,88	34 189	3,98	1,24
	İnsuyu	5	2,86	0,88	22 808	2,65	0,83
	Konya	10	5,71	1,77	63 565	7,40	2,30
	Lârende	40	22,86	7,08	191 051	22,24	6,92
	Sahra-yı Konya	2	1,14	0,35	12 213	1,42	0,44
	Saidili	1	0,57	0,18	5 019	0,58	0,18
	Sudirhemi	4	2,29	0,71	16 500	1,92	0,60
	Turgud	21	12,00	3,72	86 085	10,02	3,12
	Zengicek	6	3,43	1,06	37 991	4,42	1,38
	Toplam	175	100	30,97	859 219	100	31,10
Akşehir							
	Akşehir	11	37,93	1,95	71 009	37,81	2,57
	Çimenili	2	6,90	0,35	12 378	6,59	0,45
	İlgın	7	24,14	1,24	71 023	37,81	2,57
	İshaklu	9	31,03	1,59	33 415	17,79	1,21
	Toplam	29	100	5,13	187 825	100	6,80
Beyşehir							
	Beğşehir	3	3,75	0,53	19 039	4,22	0,69
	Bozkır	7	8,75	1,24	48 564	10,77	1,76

	Göçü	24	30,00	4,25	146 234	32,44	5,29
	Gurgurum	8	10,00	1,42	35 629	7,90	1,29
	Kaşaklu	2	2,50	0,35	11 700	2,60	0,42
	Kırılı	12	15,00	2,12	76 012	16,86	2,75
	Seydişehir	19	23,75	3,36	93 232	20,68	3,37
	Yağan	4	5,00	0,71	13 275	2,94	0,48
	Yalasun	1	1,25	0,18	8 099	1,80	0,29
	Toplam:	80	100	14,16	450 784	100	16,32
Niğde							
	Anduğu	5	5,05	0,88	19 789	4,11	0,72
	Karahisar-1 Develü	20	20,20	3,54	112 168	23,31	4,06
	Kırmelek	1	1,01	0,18	8 000	1,66	0,29
	Melendiz	10	10,10	1,77	38 307	7,96	1,39
	Melengübi	9	9,09	1,59	45 732	9,51	1,66
	Niğde	20	20,20	3,54	103 033	21,42	3,73
	Şamardı	5	5,05	0,88	22 406	4,66	0,81
	Şucauddin	3	3,03	0,53	10 692	2,22	0,39
	Ürgüb	26	26,26	4,60	120 985	25,15	4,38
	Toplam	99	100	17,52	481 112	100	17,42
Kayseri							
	Kayseri	45	100	7,96	224 993	100	8,14
	Toplam	45	100	7,96	224 993	100	8,14
Aksaray							
	Aksaray	42	55,26	7,43	220 277	56,27	7,97
	Bekir	6	7,89	1,06	35 397	9,04	1,28
	Eyyubili	9	11,84	1,59	57 644	14,73	2,09
	Hasandağı	2	2,63	0,35	13 000	3,32	0,47
	Koçhisar	17	22,37	3,01	65 148	16,64	2,36
	Toplam	76	100	13,45	391 466	100	14,17
Kırşehir							

	Çiçekdağı	7	11,48	1,24	26 184	15,66	0,95
	Günyüzü	7	11,48	1,24	24 375	14,58	0,88
	Hacı Bektaş	10	16,39	1,77	18 590	11,12	0,67
	Keskin	2	3,28	0,35	10 001	5,98	0,36
	Kırşehir	12	19,67	2,12	28 619	17,12	1,04
	Konur	6	9,84	1,06	21 466	12,84	0,78
	Süleymanlı	17	27,87	3,01	37 920	22,69	1,37
	Toplam	61	100	10,80	167 155	100	6,05
Karaman Eyaleti Genel Toplamı		565	100	100	2 762 554	100	100

Kaynak: Yıldız, 2010: 108-110

Eyaletteki 565 tımarın % 30,97'si Konya sancağında bulunmaktadır. Tımarların yoğun olduğu bölgeler Larende, Belviran, Eski ve Turgut nahiyeleridir. Tablo-42'de yer alan Aksaray, Kayseri, Niğde, Kırşehir gibi Konya'ya yakın bölgelerde bulunan sancakların sahip oldukları tımar adedi ortalama olarak 65'tir.

Konya sancağında geliri 1 330 akçe olan en küçük tımar Belviran nahiyesinde, geliri 17 599 akçe olan en yüksek tımar ise Konya nahiyesinde bulunmaktadır. Konya sancağı idari ve iktisadi açıdan Karaman eyaletinin en büyük sancağı konumundadır (Yıldız, 2010: 105).

Tablo-43 1576-1577 Tarihli Tımar Ruznamçe Defterinde Gelir Durumlarına Göre Tımarların Dağılımı

Gelir Aralığı	Adedi	Toplam Tımar Adedine Oranı %	Toplam Geliri	Toplam Tımar Gelirine Oranı %
250-999 akçe	13	2,30	7 656	0,28
1000-1999 akçe	16	2,83	21 838	0,79
2000-2999 akçe	62	10,97	127 107	4,60
3000-3999 akçe	207	36,64	657 749	23,81
4000-4999 akçe	66	11,68	286 661	10,38
5000-5999 akçe	43	7,61	231 175	8,37
6000-6999 akçe	49	8,67	303 468	10,99
7000-7999 akçe	27	4,78	199 843	7,23
8000-8999 akçe	22	3,89	184 092	6,66
9000-9999 akçe	11	1,95	104 551	3,78
10000-19999 akçe	49	8,67	638 414	23,11
Toplam	565	100	2 762 554	100

Kaynak: Yıldız, 2010: 104

Tımarların büyük çoğunluğu sipahilere verilmiştir. Ayrıca 10 000 akçenin üzerindeki tımarlar genellikle Çavuş, Kethüda, Mirahur ve Katip gibi diğer devlet görevlilerine maaşları karşılığı verilmiştir. Devlet ricalinden kimselerin yakını olan sipahilere de tımar verildiği görülmektedir (Yıldız, 2010: 104). Tımarların büyük kısmının 3000-3999 akçe aralığında olduğu görülmektedir. Toplam gelir açısından ise 3000-3999 akçe aralığındaki tımarların geliri 657 749 akçe ile toplam tımar gelirlerinin % 23,81'i oluşturmaktadır. İkinci sırada 10 000-19 999 akçe aralığında olan tımarların geliri toplam tımar gelirlerini % 23,11'ini oluşturmaktadır.

Tablo-44 1576-1577 Tarihli Defter Göre Nahiyelerde Tımar Sahiplerinin Gelir Seviyeleri

	Aladağ	Bayburd	Belviran	Ereğli	Eski-il	Hatunsaray	İnsuyu	Konya	Sahra-i Konya	Larende	Said-ili	Sudiremi	Turgut	Zengicek	Tımarın miktarı
1001-2000	6000	-	1330	-	4000	-	-	-	-	6000	-	-	17820	-	35150
2001-3000	9000	6000	33900	21000	19208	-	9000	12000	3000	41799	-	6000	12000	12000	184907
3001-4000	7254	6833	30937	13608	13388	6107	3309	3189	-	32589	-	3878	15189	-	132878
4001-5000	-	-	13133	-	8786	-	-	-	-	8273	4135	8727	4600	-	47657
5001-10000	-	-	56627	28814	41790	13526	8000	26777	11827	55047	-	-	18385	5429	266222
10001-20000	-	-	14697	-	-	11299	-	17519	-	41242	-	-	11080	12100	107937
Toplam	22254	12833	150624	63418	87172	30932	20309	59485	14827	184950	4135	18605	79074	29529	778147

Kaynak: Kıvrım, 1997: 238

1576-77 tarihli defterde tımar tevcih ve terakkileri Konya’da yapılan muharebe nedeniyle verilmiştir. Muharebelerde genellikle % 100 akçe terakki verilirken Konya Muharebesine katılan tımar sahiplerine % 200 akçe terakki verilmiştir. Şehzade Selim’in kardeşi Bayezit ile yaptığı taht mücadelesinde muharebeye daha fazla sayıda tımar sahibinin katılmasını sağlamak amacıyla terakki oranını iki katına çıkardığı görülmektedir. Bu durum aynı zamanda tımar sisteminde ortaya çıkan bozulmanın da bir göstergesidir. Tevcih ve terakkilerin merkezden verilmesine rağmen dönem itibariyle Konya Sancakbeyi olan Şehzade Selim’in bu konuda yetkili olduğu görülmektedir (Kıvrım, 1997: 241). 10 001 ile 20 000 akçe arasında gelir sahip olan en fazla sayıda tımar 41 242 adetle Larende’de bulunmaktadır. Ardından 17 519 adet tımar ile Konya gelmektedir. Konya’da en yüksek tımar adedi 26 777 ile 5001-10 000 arasında yer alan gelir grubundadır. 12 000 adet tımar 2001-3000 gelir grubunda yer alırken, en az sayıda tımar 3189 adet ile 3001-4000 gelir grubundadır.

Toplam tımarlar içinde en fazla sayıda tımar 5001-10 000 arasında yoğunlaşmıştır. Bu grupta 266 222 adet tımar bulunmaktadır. Ardından 2001- 3000 gelir grubu yer almakta ve bu grupta toplam 184 907 adet tımar yer almaktadır. Üçüncü sırada ise 132 878 adet tımar ile 3001-4000 gelir grubu bulunmaktadır. En az sayıda tımar ise 35 150 adet ile 1001-2000 gelir grubu yer almaktadır.

3.2.4.Tımar Tevcih Nedenleri

Osmanlı Devleti’nde çeşitli nedenlerle tımar tevcih edildiği görülmektedir. Bu nedenler; cülus-ı hümayun nedeniyle berat yenilemesi, zayı’an berat yenilemesi, sipahinin vefatı nedeniyle tımarının oğluna tevcihi, tımarın oğluna intikali, ulufesi bedeli tımar tevcihi, mazul sipahiye yeniden tımar tevcihi, ibtida tımar tevcihi, devlet ricalinden birinin adamı olması, tımarın mükerrer verilmesi, iki sipahinin tımarlarını değiştirmeleri, terakki tevcihi, tımardaki noksanlığın tamamlanmasıdır.

Yıldız Karaman Eyaletinde tımar tevcihlerine neden olan unsurları incelemiştir. İncelemeler sonunda ortaya çıkan sonuçları oluşturulan **Tablo-46’da** görmek mümkündür.

Tablo-45 1576-1577 Tarihli Tımar Ruznamçe Defterine Göre Karaman Eyaletinde Tevcih Sebeplerine Göre Tımarların Dağılımı

Sancak	Tevcih Nedeni	Dirliğin Türü		Genel Toplam
		Zeamet	Tımar	
Konya	Cülus-ı Hümayun Nedeniyle Berat Yenilemesi	1	66	
Akşehir		-	13	
Beyşehir		2	24	
Niğde		1	55	
Kayseri		1	22	
Aksaray		1	31	
Kırşehir		-	16	
	Toplam	6	227	233
Konya	Zayi'an Berat Yenilemesi		9	
Akşehir			3	
Beyşehir			9	
Niğde			3	
Kayseri			4	
Aksaray			11	
Kırşehir			5	
	Toplam		44	44
Konya	Sipahinin Vefatı Nedeniyle Tımarının Oğluna Tevcihi		26	
Akşehir			4	
Beyşehir			11	
Niğde			15	
Kayseri			6	
Aksaray			4	
Kırşehir			27	
	Toplam		93	93
Konya	Tımarın Oğluna İntikali (Sipahinin yaşlılığı veya hastalığı nedeniyle görevlerini yerine		2	
Akşehir			1	
Beyşehir				
Niğde				
Kayseri				

Aksaray	getiremeyeceğinden)		1	
Kırşehir			4	
	Toplam		8	8
Konya	Ulufesi Bedeli Tımar Tevcihi	2	10	
Akşehir			1	
Beyşehir			3	
Niğde			2	
Kayseri			1	
Aksaray			3	
Kırşehir			1	
	Toplam	2	21	23
Konya	Mazul Sipahiye Yeniden Tımar Tevcihi	1	17	
Akşehir			5	
Beyşehir		2	7	
Niğde			6	
Kayseri		1	7	
Aksaray			15	
Kırşehir			3	
	Toplam	4	60	64
Konya	İbtida Tımar Tevcihi		9	
Akşehir			1	
Beyşehir			3	
Niğde		1	3	
Kayseri				
Aksaray			5	
Kırşehir			2	
	Toplam	1	23	24
Konya	Devlet Ricalinden Birinin		2	
Akşehir				
Beyşehir			1	
Niğde			2	

Kayseri	Adamı Olması		1	
Aksaray			1	
Kırşehir				
	Toplam		7	7
Konya			2	
Akşehir				
Beyşehir	Tımarın Mükerrer Verilmesi	1	1	
Niğde			1	
Kayseri			1	
Aksaray			3	
Kırşehir				
	Toplam	1	8	9
Konya		1		
Akşehir			1	
Beyşehir	İki Sipahinin Tımarlarını		2	
Niğde	Değiştirmeleri		1	
Kayseri				
Aksaray				
Kırşehir				
	Toplam	1	5	6
Konya		4	37	
Akşehir			5	
Beyşehir		4	26	
Niğde	Terakki Tevcihi	5	13	
Kayseri		1	7	
Aksaray			11	
Kırşehir		2	3	
	Toplam	16	102	118
Konya		6	22	
Akşehir		1	2	
Beyşehir		4	13	

Niğde	Tımardeki Noksanlığın Tamamlanması	4	6	
Kayseri			4	
Aksaray			6	
Kırşehir			4	
	Toplam	14	57	72

Kaynak: Yıldız, 2010: 65-68

Berat yenilemesi gerekçesiyle verilen tezkirelerin büyük çoğunluğunu cülus-ı hümayun nedeniyle berat yenilemeleri oluşturmaktadır. Buna neden olan unsur ise 21 Aralık 1574 yılında Padişah II. Selim'in vefat etmesi ve yerine 22 Aralık 1574 yılında III. Murat'ın tahta çıkmasıdır. Verilen beratlar, veren padişahın saltanat süresi içerisinde geçerli olduğu için padişah değişikliğinde beratların yeni padişahın tuğrasıyla yenilenmesi gerekmiştir. Bir kısım kayıtlarda da, sipahilerin ellerindeki beratlarını kaybettiklerini bildirerek yeni berat talep ettikleri görülmektedir (Yıldız, 2010: 69). Sefere katılamayacak kadar yaşlı ya da hasta olan tımar sahiplerinin ise çocuklarına tımarları verilmiştir (Aynı Ali Efendi, 1964: 71-72).

Saray erkanı ve kapıkulu ordusundan yüksek rütbeli askerlerin terfi edebilmesi ve yeni yetişenler için kadrolarda yer açılabilmesi için sancağa çıkmaları gerekmiştir. Yeniçeri neferleri, ulufeleri karşılığında tımara geçirildiklerinde kendilerine genellikle 9 000 akçelik tımarlar tevcih edilmiştir (Barkan, 1993: 314). Sipahinin sefere iştirak etmemesi ya da toprağını üç yıl üst üste boş bırakması veya tımarının bulunduğu sancağın dışında bir sancakta ikamet etmesi halinde tımarı elinden alınmıştır. Yeni tımar bekleyenlere fırsat vermek amacıyla sancağının dışında ikamet ettiği için mazul olan sipahilere iki yıl geçmeden mahlul tımarlardan dirlik verilmemiştir (Aynı Ali Efendi, 1964: 70-71.)

Bazı seferler öncesinde sefere katılarak yararlılık gösterecek kişilere dirlikler verileceği bildirilmiştir. Ayrıca şehzadeler arasındaki taht kavgalarında taraftar toplamak veya iç isyanların bastırılması için de kendilerine tımar verileceği vaadi ile halk arasından asker toplanmıştır (Barkan, 1993: 313-314). Sipahinin seferde bulunduğu halde yoklamada bulunmadığı gerekçesiyle tımarının elinden alındığı durumlarda sipahinin seferde bulunduğu tesbit edilmesi ve şahitlerle de delillendirilmesi halinde ilgili sipahinin, tımarının yeniden kendisine tahsis edildiği görülmüştür. Ayrıca dirliğin tamamından veya bir kısmından memnun olmayan

sipahiler dirliklerinden feragat ederek mazul duruma geçmiş ya da iki sipahi tımarlarını birbirleriyle değiştirmeyi talep edebilmişlerdir (Yıldız, 2010: 74-75).

Tımarların verilme sebepleri içinde en fazla orana sahip olan cülus-ı hümayun nedeniyle berat yenilemesi ve terakki tevcihidir. Terakki tevcihi savaşlarda yararlı olan ve başarı gösteren sipahilere zam şeklinde tımar verilmesidir. Askerlerin savaşlarda yararlı olabilmesinde, İslam dininin yayılması, şehitlik ve gazilik mertebesine ulaşmak, tımar tasarruf etmeyen veya herhangi bir sebeple mazul duruma düşmüş sipahilerin tımara kavuşması, tımar tasarruf edenlerin de yeni terakkiler alarak gelirini arttırma düşüncesi, hatta bir sipahinin zeamet sahibi bile olabileceğini, şehit düşmesi halinde de devletin ailesine sahip çıkacağını bilmesi askeri motive eden maddi etkenler olmuştur. Osmanlı Devleti'nde seferlerde yararlılığı görülen sipahiler, dirliklerine zam yapılarak ödüllendirildikleri gibi üstün başarı gösterenlere de zeamet tevcih edilmiştir (Yıldız, 2010: 76). Konya'da cülus-ı hümayun nedeniyle berat yenilemesi kapsamında toplam 233 adet tımar tevcih edilmiştir. Bunların 227'si tımar 6'sı zeamettir. Konya'da 44 adet tımarın zayı'an berat yenilemesi kapsamında tevcih edildiği görülmektedir. 93 adet tımar da vefat nedeni ile sipahinin oğluna tevcih edilmiştir. Osmanlı tımar düzeninde sipahi yaşlandığı veya hastalık nedeniyle görevini yerine getiremeyeceği zaman tımarı oğluna devredilmiştir. Bu kapsamda 8 adet tımarın devredildiği görülmektedir. Ulufesi bedeli tımar tevcihinde toplam 23 adet tımar yer alırken 64 adet tımarın mazul sipahiye yeniden tevcih edildiği görülmektedir. 24 adet tımar ibtida tımar tevcihi olarak yer almış, 7 adet tımar ise devlet ricalinden birini yakını olması nedeniyle tevcih edilmiştir. 9 adet tımar mükerrer verilmiş 6 adet tımarı ise sipahiler aralarında değiştirmişlerdir. Tımar tevcihi olarak verilen 118 adet tımar ise sipahilere verilen bir zam niteliğindedir. Tımardeki noksanlığın giderilmesi amacıyla da 72 adet tımar tevcih edilmiştir.

3.2.5. Karaman Eyaletinde Zeametler ve Toplam Gelir İçinde Konya'nın Payı

Karaman Eyaletine dahil olan sancaklar içinde Konya'nın zeamet miktarı dikkat çekmektedir. Zeametler yıllık geliri 20.000 ila 99.999 akçe arası olan tımarlardır. Zeametın kılıç bölümü 20.000 akçedir ve ölüm gibi nedenlerle mahlul

kalırsa kılıç bölüme dokunulmamış ve bu kısımdaki topraklar parçalanmayarak aynı şekilde başkasına verilmiştir. Zeamet sahipleri aldıkları terakkilerle zeamet gelirlerini arttırarak 99 999 akçeye kadar çıkarma imkanına sahip olmuşlardır (Ayn Ali Efendi, 1964: 63). Karaman Eyaletinde bulunan 38 adet zeametın 11 tanesi Konya'ya aittir. Beyşehir de Konya ile aynı sayıda zeamete sahiptir.

Tablo-46 1576-1577 Tarihli Tımar Ruznamçe Defterine Göre Karaman Eyaletinde Zeametlerin Dağılımı

Sancak	Nahiye	Zeamet Adedi	Zeamet Miktarı	Sancağın Toplam Zeamet Gelirlerine Oranı %	Eyaletin Toplam Zeamet Gelirlerine Oranı %
Konya					
	Aladağ	1	23 149	6,27	2,01
	Belviran	2	48 099	13,02	4,18
	Ereğli	3	169 491	45,88	14,73
	Eskil	2	61 998	16,78	5,39
	Larende	1	23 392	6,33	2,03
	Saidili	1	23 333	6,32	2,03
	Turgud	1	20 000	5,41	1,74
	Toplam	11	369 462	100	32,11
Akşehir					
	Akşehir	1	10 000	100	0.87
	Toplam	1	10 000	100	0.87
Beyşehir					
	Bozkır	1	21 057	5,21	1,83
	Cezire	1	29 666	7,34	2,58
	Göçü	4	136 402	33,75	11,85
	Kırili	4	193 824	47,96	16,84
	Seydişehir	1	23 178	5,74	2,01
	Toplam	11	404 127	100	35,12
Niğde					
	Bor	1	30 898	13,00	2,69
	Karahisarı	1	33 243	13,98	2,89

	Develü				
	Melengübi	1	20 000	8,41	1,74
	Niğde	1	26 892	11,31	2,34
	Şucauddin	1	20 193	8,49	1,75
	Ürgüb	4	106 524	44,81	9,26
	Toplam	9	237 750	100	20,66
Kayseri					
	Kayseri	3	61 180	100	5,32
	Toplam	3	61 180	100	5,32
Aksaray					
	Aksaray	1	20 000	100	1,74
		1	20 000	100	1,74
Kırşehir					
	Hacıbektaş	1	27 000	56	2,35
	Konur	1	21 149	44	1,84
	Toplam	2	48 149	100	4,18
	Karaman Eyaleti Genel Toplamı	38	1 150 668		100

Kaynak: Yıldız, 2010: 93-94

Konya Sancağının toplam 369 462 akçe zeamet geliri bulunmaktadır. Bu rakam eyaletin toplam zeamet gelirinin % 32,11 ini oluşturmaktadır. Zeametlerin genellikle miralaylar, Dergah-i Ali Çavuşları gibi orta dereceli memurlara tevcih edildiği ve 20 000 akçeden fazla oldukları görülmektedir (Kıvrım, 1997: 240). Karaman eyaletinde toplam 38 adet zeamet bulunmakta olup Konya ve Beyşehir 11 adet zeamete sahiptir. Beyşehir sancağının zeamet geliri toplamı toplam eyalet gelirlerinin % 35,12'sini oluşturmaktadır. Niğde sancağı ise 9 adet zeamete sahiptir, toplam gelirlerin % 20,66'sını oluşturmaktadır.

17.Yüzyılda Konya'da oturan çok sayıda asker bulunmaktadır. Bu askerlerin tımar ve ulufe gelirleri de Konya ekonomisine canlılık kazandırmıştır. 1659 yılına ait bir kayıttan Konya'da 1 039 968 akçelik askeri sınıf üyelerine ait tımar ve zeamet geliri bulunduğu ifade edilmektedir. 17.Yüzyılda Konya'da bulunan 70 nefer

yeniçeri, topçu ve cebecinin yıllık ulufeleri toplamı 274 320 akçedir (Oğuzoğlu, 1981: 341).

3.2.6.Karaman Eyaleti'nin Üretim Kapasitesi

Osmanlı idari düzeni içerisinde en küçük yönetim birimi olan köylerde temel geçim kaynağı tarım ve hayvancılık olan çiftçi aileler yaşamıştır. Verimlilik durumuna göre 60 ile 150 dönüm arasında değişen miktarlarda ziraat alanlarına ayrılmış toprakları köyün sipahisinden tapu misli denen bir bedel karşılığında kiralarak işletmiş, bununla hem kendi ailelerinin geçimlerini temin etmiş hem de devletin belirlediği vergileri ödemişlerdir. Osmanlı ekonomisinin temeli ziraata dayandığı için sosyal yapıda çiftçi köylüler önemli bir unsur olmuştur (Emecen, 1999: 94-95). 16.Yüzyılın ikinci yarısında devletin en önemli gelir kaynağı toprak vergileri ve hazineye ait tahılların satışı olmuştur. Anadolu'nun devlete katkısı ise oldukça düşük seviyelerde seyretmiştir. Kayseri, Konya, Niğde gibi kentleri kapsayan Karaman Eyaletinin gelirler içerisindeki payı Yemen'in tek başına sağladığı gelirin yalnızca %4'üne tekabül etmiştir. Karaman Eyaletinin 1030 akçelik gider fazlasının bulunduğu ve eyaletteki giderlerin önemli bir kısmının idari görevlilerin maaşları olduğu görülmektedir. Ayrıca eyalet gelirlerinin %38'ine merkezi hazine el koymaktadır (Faroqhi, 2004: 665-666).

Nahiyeler; Karye, Mezraa, Cemaat ve Çiftlik gibi küçük birimlere ayrılmıştır. 1576-77 Tarihli Ruznamçe Defteri'ne göre Karaman Eyaleti 43 nahiyeden oluşmaktadır. Bu nahiyelerin 14'ü Konya sancağına, 4'ü Akşehir sancağına 11'i Beyşehir sancağına, 10'u Niğde sancağına, 1'i Kayseri sancağına, 5'i Aksaray sancağına ve 8'i Kırşehir sancağına bağlıdır. Bu nahiyelere bağlı 1131 karye, 1448 mezraa ve 304 cemaat bulunmaktadır (Yıldız, 2010: 110).

Tablo-47 1576-1577 Tarihli Tımar Ruznamçe Defterinde İsmi Geçen Çiftlik ve Çayırılar

Sancak/Nahiye	Çiftlik	Hasılı
Konya Sancağı		
Ereğli	Çiftlik-i karye-i Obruk	95
Ereğli	Çiftlik-i Burun Ağa	120
Konya	Çiftlik-i Fazıl	950
Saidili	Çiftlik-i İsa Fakih	36
Saidili	Çiftlik-i Ali Paşa	460
Turgud	Çiftlik-i Şaban ve Hıdır ve Ahmed	310

Kaynak:Yıldız, 2010: 117

Karaman Eyaletinde toplam 15 çiftlik bulunmakta olup 6 tanesi Konya sancağındadır. Kayıtlarda ismi geçen çiftlikler Tablo-47’de gösterilmiştir (Yıldız, 2010: 117).

Karaman Eyaleti’nde bulunan 1131 karyenin 340 tanesi Konya sancağında bulunmaktadır. Konya Sancağı’nın toplam karye, mezra ve cemaat sayısı eyalette bulunan diğer sancaklardan sayıca daha fazladır.

Tablo-48 1576-1577 Tarihli Tımar Ruznamçe Defterine Göre Karaman Eyaleti Nahiye ve Üretim Üniteleri

Sancak	Nahiye	Karye sayısı	Mezraa Sayısı	Cemaat sayısı
Konya	Konya	38	38	
	Sahra-yı Konya	4	13	
	Aladağ	16	21	
	Bayburd		33	1
	Belviran	67	47	1
	Ereğli	53	22	6
	Eskil	20	158	20

	Hatunsaray	14	4	
	İnsuyu	8	17	
	Larende	84	29	
	Saidili	12	20	1
	Sudirhemi	9	8	
	Turgud	9	113	14
	Zengicek	6	33	
	Toplam	340	556	43
Akşehir	Akşehir	29	2	2
	Çimenili	12	3	1
	İlgin	16	29	1
	İshaklu	12	9	5
	Toplam	69	43	9
Beyşehir	Beyşehir	10	1	
	Bozkır	23	1	
	Cezire	5	2	
	Göçü	57	11	
	Gurgurum	9	2	
	Kaşaklu	10	8	
	Kırili	49	18	
	Seydişehir	39	9	1
	Yağan	15		
	Yalasun	9	1	
	Yenişehir	6		
	Toplam	232	53	1
Niğde	Niğde	32	24	28
	Anduğu	20	20	
	Bor	2		
	Karahisar-1 Develü	27	76	38
	Kırmelek			1

	Melendiz	18	29	8
	Melengübi	7	5	
	Ürgüb	33	54	18
	Şamardı	13	22	9
	Şucaeddın	10	8	
	Toplam	162	238	102
Kayseriye	Kayseriye	66	117	72
	Toplam	66	117	72
Aksaray	Aksaray	48	87	30
	Bekir	6	5	
	Eyyubili	21	36	1
	Hasandağı	10	17	3
	Koçhisar	5	89	38
	Toplam	90	234	72
Kırşehir	Kırşehir	24	14	
	Çiçekdağı	18	31	1
	Dinek		5	
	Günyüzü	16	16	4
	Hacıbektaş	28	22	
	Konur	35	37	
	Keskin	10	14	
	Süleymanlu	41	68	
Toplam		172	207	5
Genel Toplam		1131	1448	304

Kaynak: Yıldız, 2010: 123-125

Karaman Eyaletinde toplam 1 131 karye, 1 448 mezraa ve 304 cemaat bulunurken Konya sancağında 43 cemaat 340 karye, 556 mezraa bulunmaktadır. Konya sancağı gerek karye gerekse mezraa açısından Karaman eyaletinde en yüksek orana sahiptir. Eyalette bulunan toplam karyenin % 30'u, toplam mezranın % 38'i ve toplam cemaatin % 14'ü Konya sancağına aittir. Beyşehir sancağı ise 232 karye ve 53 adet mezraa ile ikinci sırada yer almaktadır.

3.3.Konya’da Bulunan Mukataalar

Devlet harcamalarının finansman kaynaklarından biri mukataalar olmuştur. Mukataalar, devlet harcamalarının finansmanında devlet gelirlerinden ayrılan vergi yada öteki tür kaynaklardır (Küçükdağ, 1989: 165). Bu değişik vergi ve resimlerden oluşturulan mukataalar büyük çeşitlilik göstermiştir. Hazineye sağladığı yıllık gelir bakımından birkaç yüz akçeden 10-20 milyon akçeye kadar değişen büyüklükte olabildikleri gibi bir köy ya da mezra sınırları içinde kalan veya kaza ya da sancağı kapsayan ve bazen de birçok eyaleti içine alan mukataalar bulunmaktadır. Mukataaların büyük bir bölümünde mukataaların içerdiği vergi ve resimin çeşidi arttıkça kapsadıkları mekanın sınırı daralmıştır. Tek bir vergi unsuruna bağlı olan mukataaların mekan sınırı ise oldukça geniştir (Genç, 2006: 129)

17.Yüzyılda Konya’da bulunan mukataalar şöyledir; Mirabiye Mukataası, Suğla Mukataası, Esb-Keşan Mukataası, Hatunsaray Mukataası. Bu mukataalardan Mirabiye Mukataası’nda 1690 yılında 600 kile buğday ile 400 kile arpa Konya’da 425 kuruşa satılmıştır. Bu mukataanın su akçası, öşür ve buğday bacı olarak yıllık 348,5 kuruşluk geliri vardır. Esb-Keşan Mukataası’nın ise 7000 kuruş geliri bulunmaktadır. Hatunsaray mukataasının da yıllık geliri 870 kuruştur (Oğuzoğlu, 1981: 335). 17. Yüzyılda Konya’da, İhtisab-ı Hassı ve Su İşleri Hasları da bulunmaktadır (Ceylan, 1987: 52-54).

1715 yılına ait bir belgede İhtisab-ı Hassı Mukataasının yıllık gelirinin 67 529 akçe olduğu görülmüştür. Mirabiye Mukataası’nın gelir kaynakları terekeler ile Dere, Şeyh Vefa ve Kara Öyük mahallelerindeki sulanan arazidir. Ayrıca şehirdeki 5 boyahaneden yılda alınan 15 000 akçe ve kaçan kölelerin yakalanmasından dolayı sahibinden alınan resim de gelir kaynakları arasındadır. Şehirde boyahanenin bulunması Konya sanayi açısından olumlu bir gelişme olarak değerlendirilmektedir. Suğla Gölü’nün kolu olan Çarşamba Irmağı ile sulanan araziler ve su çekilince buraya ekilen ürünler Suğla Mukataası’nın gelir kaynakları olmuştur. 18. Yüzyılda Adet-i Ağnam Mukataası, Hacı Hassı ve Tevabii Mukataası, Bozulus Türkmeni Mukataası, Eşkin Mukataası ve Eyalet-i Karaman Mir-i Miran Hassı yer almaktadır (Küçükdağ, 1989: 165-170).

3.4. Konya'nın Ekonomik Yapısı

Konya ekonomisi tipik Osmanlı ekonomisi özelliklerine sahiptir. Tarımsal faaliyetler, küçük esnaflık ve ticaret Osmanlı ekonomisinin temel faaliyet alanlarıdır. Tarım, ekonominin % 90'ını oluşturmaktadır. Bu nedenle nüfus sayısında meydana gelen değişimler doğrudan tarımsal üretimi ve genel ekonomik dengeyi etkilemektedir (Buluş, 2014: 22).

3.4.1. Konya'da Ticari Faaliyetlerin Gelişimi

Konya'nın Osmanlı dönemindeki temel iktisadi yapısı Selçuklu döneminin izlerini taşımaktadır. Bedesten merkezli esnaflık ve zanaatkarlık şeklindeki imalat geleneksel Osmanlı esnaf teşkilatının kurumsal yapısı içerisinde faaliyetini sürdürmüştür (Buluş, 2014: 35).

Osmanlı Devleti yeniçağın başlangıcında gelirini büyük ölçüde tarımsal vergilerden sağlayan ama bunlara tüccarlardan toplanan oldukça önemli miktardaki vergileri de ekleyen bir imparatorluktur (Faroqhi, 2003: 15). Osmanlı şehirlerinde İslam geleneklerine uygun bir şekilde üreticiler belli kurallara uyarak üretim yapmış ve ürettiği malları kendileri pazarlamışlardır. Genellikle aynı mesleğin mensupları yan yana bulunan dükkanlarda çalışmış ve bulundukları sokağa kendi adlarını vermişlerdir. Evliya Çelebi Konya'nın bedestenini ile birlikte 17. yüzyıl ortalarında 1900 dükkan bulunduğunu ifade etmiştir. Bu dükkanlarda Çanacılar, İğneciler, Çilingirler, Takkeciler, Mıytablar, Cullahlar, Hallacılar, Bakırcılar, Demirciler, Kazacılar faaliyet göstermiştir (Ergenç, 2012: 38-40, Kahraman, Dağlı, 2012: 30).

Osmanlı Devleti'nde tüccarların ticari etkinlikleri Avrupalı rakiplerinin karşısında oldukça düşük düzeyde kalmıştır. 16. ve 17. Yüzyıllarda Osmanlı zanaat üretiminin örgütlenmesinde tüccarların önemli rolü olmakla birlikte pek çok rakipleri de bulunmuştur. Bu tüccarlar yalnız farklı kentler arasında ilişki kurmakla kalmamış kırsal kesimde de etkinlik göstermişlerdir (Faroqhi, 2003: 29).

16.Yüzyılda Konya'da ticaret yerleri arasında bedesten ve hanlar ile esnaf çarşıları ve pazar yerleri önemli yer tutmuştur (Ergenç, 2012: 35-38). 16.Yüzyılın ikinci yarısında Anadolu'nun kıyı bölgelerinde pazar sayısının arttığını gösteren bulgular mevcuttur. Pazar sayısının artması işlem sayısının arttığını ve dolayısıyla paranın dolaşım hızının arttığını göstermektedir. Ticaret göçerlerin ve çiftçilerin her

yıl birlikte gittikleri yaz otlaklarında yapılmış ve pazar sayısında artış gözlenmiştir. Balkanlarda azizlerin yortularında düzenlenen panayırarda önemli boyutlarda ticaret yapılmıştır, bu panayırar o kadar çok tüccar tarafından ziyaret edilmiştir ki Osmanlı vezirlerinin bu bölgelere yatırımları olmuştur. Bu tür ticaret alanları sayesinde bölgeler arası mal değişimi gelişmiştir (Faroqhi, 2013: 63). Aynı zamanda para yerine kullanılan çeşitli ödeme araçlarının da geliştiği düşünülmektedir.

Konya Anadolu Selçukluları zamanında 60 000 nüfuslu bir şehir iken 16.yüzyıldan sonra Anadolu'daki diğer gelişmiş şehirlerle birlikte ticaret potansiyeli azalmıştır. Bu azalmaya rağmen şehre Uzakdoğu'dan ve Ortadoğu'dan çeşitli ürünlerin geldiği görülmektedir. Konya'ya gelen tüccarlar arasında genellikle müdarebe ortaklığı kurulduğu görülmektedir. Bu emek sermaye ortaklığına dayanan sistemde ortaklardan biri başka bir bölgeden ticari malı alıp kendisi de mal ile birlikte gelmiş ya da kervancı aracılığıyla satılmak üzere ortağına iletmıştır, poliçeler aracılığıyla da sermaye transferi yapılmıştır (Tuş, 2001: 204-206). Konya'da uluslararası ticaret yapan tüccarlar şehirde konaklamışlar ve uzun zaman ikamet etmişlerdir (Ergenç, 2012: 151). Konyalı tüccarlar ise şehir dışında ticaret yapmak için diğer bölgelere gelip giderken kervanları zaman zaman saldırıya uğramış ve soyulmuştur (Soyucak, 1997: 138).

Tuş tereke kayıtlarını inceleyerek Konya'da tüketilen yabancı menşeli ürünlerin ayrıntılı bir listesini çıkarmıştır.

Tablo-49 Terekelere göre Konya'da Kullanılan Yabancı Emtia

Emtianın Geldiği Yer	Emtianın Niteliği	Kaç Kalem Olduğu
Acemkari	Kuşak	1
	Şali kuşak	1
	İhram	1
	Minder	1
	Şal	3
Adana	Kahve	1
	İbrik	1
Ankara	Alaca	1
	Başlık	1

Antakya	Bez	7
	Yağlı bez	1
Bağdat	Bez	1
	Bogası	1
Bilecik	Yastık	1
Bor	Alaca	2
	Bogası	
	Yorgan yüzü	
Bosna	Kilit	
Bursa	Hasır	
	Beledi yastık	
	Çarşaf	2
	Heybe	
	Seccade	
	Sofra altı	
	Yorgan	2
Ceneviz	Makat bıçağı	
Diyarbakır	Basma kuşak	
	Bez	
	Çit	2
Ermenek	Sarık	3
Farisi	Saat	4
Fransız	Çuka	3
Frenk	Hatayi	
	Kitap	
	Şeker	
Gördes	Seccade	
Halep	Alaca	18
	Alaca bez	
	Alaca çiçekli	
	Alaca entari	2

	Alaca zenne entari Alaca şalvar Bogası Çalıklısı Çenberi Çiçekli Çit Gezisi İplik Kolan Kutni Kutnisi entari Kuşak Peştamal Şitari Yastık yüzü Zincirli	4 3 2 2 7 4 2
Hama	Alaca Entarilik Kuşak Kuşak kırmızı Kuşak yeşil	 16 7 14
Hindistan	Ağabani Çitari Destar Yorgan ve yüzü	
-	İngiliz bez Billur Hoşaf kasesi Saat Tabak	4

	Tas Filinta tüfek Piştov	2
İstanbul	Çenber Çorap Şitari Tüfek	5
İzmir	Esman Urgan	
Karahisar	Piştov	
Karapınar	Seccade	2
Kıbrıs	Gömlek bezi İhram Kuşak Makat Minder Sedir minderi Yastık Yastık yüzü Yorgan Yorgan ve döşek Yorgan çarşafı	3 8 3 3
	Kırşehir seccade	
Kütahya	Attariye takımı Hoşaf tası İbrik Kase Leğen Sim-ser nargile Tabak	2 4
Ladik	Seccade	14

Larende	Seccade	
Malatya	Bez Bogası	2
Manisa	Alaca	13
Maraş	Esb gömleği	
Mardin	Beyazı Bez Çarığı	2 4 2
Mısır	Hasır Tüfek	
Musul	Bez Bogası Çit Destar parçası Sarık Küçük sarık	6 5 3
Niğde	Bez Bogası Şehir çenberi	3
Ordu	Bogası kuşak entari Bogası entari	
Ruha	Bez Beyaz bez Beyaz Bogası	4
Sakız	Bilakoza Kaytani Keten Kuşak	
Selanik	Ortası	2
Sivas	Pala	

Şam	Alaca	7
	Alaca sade	2
	Alaca entari	5
	Alaca şalvar	3
	Beyaz libadesi	2
	Bez	
	Destar	
	Kutni	5
	Kuşak	
	Peşkir	
	Sarık	
	Kılıç	4
Tire	Başlık	
	Bez	
Trablus	Kuşak	6
Türkmen	Kilim	
	Seccade	
Üsküdar	Çenber değirmi	
Yalvaç	İplik	
Yanbolu	Kebe	4
	Keçe	
Yemen	Kahve	2
Yeni dünya	Kahve	
Yörük	Boy abası	
Toplam : 51		156 Kalem Emtia 350

Kaynak: Tuş, 2001: 211-214

Tuş'un tereke kayıtlarını incelemesi sonucunda 51 ülke/şehirden Konya'ya 156 çeşit ürün geldiği tespit edilmiştir. Şehirde çok sayıda yabancı tüccarın ticari faaliyette bulunduğu görülmektedir. Konya'ya ülke dışından İngiltere'den, Fransa'dan, Ceneviz'den, Frengistan'dan, Hindistan'dan, İran, Yemen ve Yeni

Dünya'dan mallar gelmiştir (Tuş, 2001: 210). Osmanlı Devletinde elçilerin ve tüccarların statüsü kapitülasyonlara göre düzenlenmiştir. Bunlar çoğunlukla Habsburg imparatorluğunu fiili yada potansiyel düşmanlarıyla ilişkilerin geliştirilmesi amacıyla, bir sultan tarafından dostça ilişkiler içinde olduğu başka bir hükümdarın tebaasına tanınan ayrıcalıklar olmuştur (Faroqhi, 2013: 52).

16. Yüzyıl idarecileri tahıl tüketimi açısından her kazanın kendine yettiğini varsaymışlardır. Bu nedenle kazalar arasında tahıl ticareti merkezi idarenin iznine bağlı olmuştur (Doğru, 1995: 102).

Osmanlı Devleti'nde yapılan taşşışlerin toplumun çeşitli kesimlerinde farklı etkiler yarattığı bilinmektedir. Sattıkları malların fiyatı enflasyonla birlikte arttığı için dükkan sahipleri ve tüccarlar da taşşışlerden pek fazla zarar görmemiştir. Hızlı enflasyon dönemlerinde fiyatlara narh uygulanması tehlikesi varolmuştur. Sarraflar ise taşşışlerin yarattığı belirsizlik ortamından yararlanabilirlerdi ancak büyük bir kısmı alacaklı durumda olduğu için yararlanamamıştır (Pamuk, 2000: 34).

Konya'da köle ticareti yaygındır. Özellikle Antalya üzerinden getirilen köleler Anadolu kentlerine dağıtılmıştır. Bu kentlerin başında ise Konya ve Bursa gelmiştir (İnalcık, 2000: 342). Konya'da köle istihdam edilmesi ekonomik gelişmişliğin bir göstergesi niteliğindedir. Bu köleler mükatebe sözleşmeleri ile hür olduktan sonra ticarete veya sanatkarlığa başlamışlardır (Buluş, 2014: 33).

3.4.1.1.Esnaf ve Zanaatkarlar

Şehirlerde üretime katılanlar üye oldukları sanayi dalında ekonomik, mali, idari ve sosyal fonksiyonları bulunan bir teşkilatın üyesi olmuşlardır. 16. Yüzyıl itibariyle şehirlerde yaygın ve kuvvetli bir esnaf teşkilatı dikkat çekmektedir. Bu teşkilat Ahi hareketinin bir uzantısı niteliğindedir. Ancak dönem itibariyle Osmanlı idaresinin merkezi otoritesi altında zayıflamıştır (Ergenç, 2012: 117-118).

Konya'da sur kapılarının her biri ticaret yeri olmakla birlikte, ticaretin yoğun olduğu bölge, Atpazarı Kapısı ve Mevlana Dergahından Bedesten'e kadar uzanan kısımdır. Bu bölgede esnaf çarşıları ve Pazar yerleri bulunmakta, tüccarlar konaklamakta ve depo olarak kullanılan hanlar yer almaktadır. Şehrin iâşesi için yapılan ticaret şehrin kuzeydoğusunda yoğunlaşmıştır, diğer kısımlarda bakkal,

ekmekçi gibi dükkanlar ve evlerde basit tezgahlarda yapılan üretimin dışında ticari faaliyete rastlamak pek mümkün değildir (Ergenç, 2012: 40).

Konya’da ticaretin yoğun olduğu bölge Bedesten, İplikçi camii ve Uzun çarşıdır (Kıvrım, 2005: 227). Bedestende terziler ve bezciler faaliyette bulunmuştur. Burada kumaş, kaftan, zıbın, ipek, boğasi gibi mallar satılmıştır (Acartürk, 2006: 34). Konya Bedestenini 1538 yılında Kanuni Sultan Süleyman tarafından bugünkü Karatay Lise’sinin bulunduğu yerde inşa ettirilmiştir (Ergenç, 2012: 35).

Yaşanan tarımsal kriz Konya ekonomisi üzerinde ciddi etkiler yaratmış, Bedesten geçici olarak kapanmıştır. Bu ticari gerilemeye neden olan unsurlar arasında uzun-mesafe ticaretinin kesintiye uğraması ve kente besin temin etmede yaşanan güçlükler gösterilmektedir (Faroghi, 1993: 253).

Şeyh Ahmed Efendi Hanı ise şehrin iâşesi sağlayan bir ticaret merkezi niteliğindedir. Şehir dışından gelen köylüler bu Han’da konaklamışlardır (Acartürk, 2006: 34). Ticaret ve sanatın geliştiği bölgeler nüfusun kalabalık olduğu bölgelerdir. Konya’da bu faaliyetlerin en yoğun olduğu bölgeler İç Kale- Mevlana Külliyesi-Sahib Ata Külliyesi’dir. Nüfusun yoğun olarak yaşadığı bölge yine bu üçgen arasındadır (Ergenç, 2012: 70).

Küçük, büyük dükkanların sıralandığı çarşılar olan Tahtakale çarşısı At Pazarı Kapısı’na yakın bir konumda yer almıştır. Uzun Çarşı ve Eski Pazar Konya’nın önemli çarşılar arasında gösterilmiştir. Hanlar da ticaretin canlı olduğu bölgeler olmuştur, özellikle Bedesten öne çıkan ticari bir merkez konumundadır (Muşmal, 2000: 7). Konya’da ayrıca çarşı, suk denilen yerlerde her çeşit esnafın yer aldığı daha büyük çarşı ve pazar yerlerine açılmıştır. Haffaflar çarşısı, Debbağhane, Bitpazarı, İplikçi pazarı ve Saraçlar da ticaret merkezleri olmuştur. Kanuni Sultan Süleyman zamanında yapılan Dokuz Kubbeli Bedesten en yoğun ticari faaliyetlerin gerçekleştiği yerlerden biri olmuştur. Şehrin ticaret hayatında önemli yere sahip olan diğer hanlar ise Sultan Bayezid Hanı, Alaca Han, Yeni Han, Nizamiye Hanı, Kanara Hanı, Ümmet Hanı, Has Yusuf Hanı, Keçeciler Çarşısı ve Hanı Kirpası’tır. Ergenç bu kayıtlara Konya Şerhi Sicillerinde rastladığını ifade etmektedir. Evliya Çelebi ise 17.yüzyıl ortalarında Konya’da 26 han bulunduğunu kaydetmiştir (Ergenç, 2012: 37-38).

3.4.1.2.Konya’da Faaliyette Bulunan Esnaf Grupları

Konya’da 17.yüzyılın ilk yarısında üretim ve pazarlamanın yapıldığı çarşı ve pazarların uğraşı alanlarına göre çeşitli bölümlere ayrıldığı görülmektedir. Çarşıların büyük çoğunluğu At Pazarı Kapısı civarında yer almıştır. Aynı meslek grubunda yer alan esnaf ve zanaatkarlar suk adı verilen çarşılarında bulunmaktadır. Esnafların büyük kısmı yaptıkları meslek ile adlandırılan kendi çarşılarında faaliyet göstermişlerdir (Muşmal, 2000: 7). Ticari faaliyette bulunan esnafların kendilerine özgü özellikleri bulunmaktadır. Ergenç bu özellikleri şöyle sıralanmaktadır; (Ergenç, 2012: 119-120)

-Sanat kolunun üyelerinden biri ölse ya da ayrılrsa yerine gelecek kişi belirli kurallar ve düzene bağlı şekilde belirlenmiştir

-Her loncanın başında bir şeyh, bir kethuda ve bir yiğitbaşı bulunmuştur, bu kişiler oybirliği ile seçilmiş ve kadı siciline kaydedilmişlerdir. Kethuda ve yiğitbaşı esnaf grubunun sosyal ve mesleki sorunları ile ilgilenmişlerdir.

Tablo-50 Konya’da Faaliyet Gösteren Esnaf Grupları

Habbazlar-Poğaçacılar	Bezzazlar	Terziler	Boyacılar
Kassablar-Sığır Kassabları	Keten bezcileri(Kendirciler)	Nalbandlar	Kuyumcular
Pastırmacılar	İplikçiler	Mihçılar-Nalçacılar	Eskiciler
Yağ ve Balcılar	Hallaclar	Muytablar	Attarlar
Tuzcular	Mesci-Pabuccu-Yemenici-Çizmeci-Postalcılar	Semerciler	Berberler
Helvacılar-Tahin Helvacıları	Debbağlar	Saraclar	Bakırcılar
Keten Helvacıları-Rengamiz Helvacıları	Keçeciler	Sabuncular	Dellallar
Kadayıfçılar	Külahcılar	Bezirciler	Dellaklar
Zeytinciler	Kürkçüler	Mumcular	Bennalar
Leblebiciler	Yorgancılar	Çömlekçiler	Neccarlar
Kazzazlar(İpekçiler)	Katırcılar	Bakkallar	Tabibler

Kaynak: Ergenç, 2012: 136

Çok farklı faaliyet alanlarına mensup esnafların Konya’da faaliyette bulunduğu görülmektedir. Kethüda ve Yiğitbaşı’ların bazı özel görev ve sorumlulukları bulunmaktadır.

Bu yöneticilerin yetişen çırakların terfi etmesini sağlamak, mesleğe yönelik her konuda bir anlamda danışmanlık yapmak, esnaflar arasında uyumu sağlamak, üretilen malların kalitesini kontrol etmek, şehrin genelini ilgilendiren konularda söz sahibi oldukları için fikir beyan etmek gibi görevleri bulunmuştur. Dönemin şartları içinde şehrin iâşesi en önemli konuların başında gelmiştir. Bu nedenle zorunlu ihtiyaç maddelerinin şehir ve belde dışına çıkarılması yasaklanmıştır. Hammaddelerin ise asıl ihtiyaç sahiplerine verilmesi öncelik arz etmiştir. Esnaf grubu içinde hammaddenin üyeler arasında adil bir şekilde dağıtılması esnaf liderlerinin görevleri arasında yer almıştır (Ergenç, 2012: 121-125).

16.Yüzyılda Konya’da tekstille ilgili zanaatlardan boyacılık faaliyetlerine ayrılan sokak ve avluların olduğu görülmektedir. Boyahanelerden elde edilen vergiler şehir ekonomisi için önem taşımıştır. Ayrıca işlenmiş ve işlenmemiş besin maddeleri ticareti de önemli olmakla birlikte çarşıya hakim duruma gelmemiştir (Faroqhi, 1993: 40-41). Konya İstanbul ve Bursa gibi şehirlerin et ihtiyacının karşılanmasında önemli roller üstlenmiştir. Ayrıca önemli bir kirbas merkezi konumundadır (Buluş, 2014: 32).

Konya’da üretimde ileri derecede bir uzmanlaşma görülmezken dokumacıların kullandıkları hammaddenin cinsine göre ve helvacılar ile ayakkabıcıların kendi içlerinde alt dallara göre ayrıldıkları görülmektedir. Diğer önemli nokta ise hizmet kollarında faaliyet gösterenlerin sayılarının fazla olmasıdır (Ergenç, 2012: 137). Tekstil imalatı ise yerel pazarlara yönelik ve sınırlı boyutta kalmıştır. Akşehir ve Seydişehir’de üretilen sahtiyan ve meşinin önemli kısmı İstanbul’a gönderilmiştir (Faroqhi, 1993: 179-206). Şehirde beyaz ve sarı tiftik keçilerinin yaygın olması, keçecilik ve halıcılığın gelişmesine katkı sağlamıştır. Ladik, Kavak, İnce seccadeleri ile Silile halıları oldukça büyük talep görmüştür (Küçükbezirci, 1998: 121; Büyüksarıkulak, 1988: 46-49).

Dericilikte oldukça iyi olan Konya’ya Şam ve Halep’ten de kumaş gelmiştir (Acartürk, 2006: 38). Debbaglar ham deri üzerinde çalışırken tüylerini dökmek için kireç kullanmışlardır. Debbaghanelerin yakınında kireç dükkanlarının bulunması

birbiriyle bağlantılı iş kollarının lokasyonlarının da birbirlerine yakın olduğunu göstermekte ve günümüz organize sanayi bölgelerinin çok küçük mikro bazlı bir örneğini teşkil ettiğini düşündürmektedir. At pazarı yakınında keçecilerin faaliyette bulunması da bu durumu desteklemektedir (Gülcan, 1989: 35). Tuş Konya’da debbağların yıllık 1 000 000 kuruşluk üretim yaptıklarını hesaplamıştır. Devlet İstanbul’un ihtiyacı için sık sık Konya’dan sahtiyan ve benzeri ürünleri talep etmiştir (Tuş, 2001: 239).

Konyalı, Katip Çelebi’nin Cihannüma adlı eserinden şehir ile ilgili şu bulguları aktarır; (Konyalı, 1997: 21)

“Konya düz yerde akarsulu, bağlı, bahçeli bir şehirdir. Meram bahçeleri ve mesiresinden şehre ve Meram’a nehirleri akar. Mezraları ve şehir bostanlarını suladıktan sonra şehrin ova tarafında bir birikinti oluşturur. Bağları genellikle dağ tarafındadır, burada debbağ çiçeği denilen bir bitki yetişir, bununla debbağlar gök renkte gön ve sahtiyan yaparlar ve Rum şehirleri ile Frengistan’a ihraç ederler”

Sabun yapımında ise iç yağı hammadde olarak kullanılmıştır. 16.Yüzyılın son çeyreğinde ve 17. yüzyılın başlarında iç yağı temin etmek zorlaştığı için birçok sabun üreticisinin iş yerini kapattığı görülmektedir. Bu durum sabun üreticileri tarafından genellikle devlet kontrolünde ve iltizama verilmek suretiyle işletilen tuz, boraks, nitrit içeren çorak araziler nedeniyle merkezi idareyi de etkilemiştir. Bu tür toprakların önemi Denizli-Lazkiye kasabasının çorak mukataasının yağ edinme zorluğundan önce yılda yaklaşık 7 000 akçe gelir sağlamasından açıkça görülmektedir (Faroghi, 2010: 90).

Osmanlı Devleti’nde esnafların savaş sırasında savaşa ‘orducu’ adı altında bazı üyelerini gönderme zorunluluğu bulunmuştur. Kökeni avarız vergisine dayanan bu uygulama ile savaşa katılan askerlerin ihtiyaçlarının karşılanması ve onlara destek olunması amacıyla esnaf kesiminden yararlanılması amaçlanmıştır. Bu esnaflar ordu ile birlikte hareket eder ve kendi mesleklerine uygun hizmetlerde bulunmuşlardır. Hangi esnaf gruplarının sefere katılacağı merkezi yönetim tarafından belirlenmiştir. 16. ve 17. Yüzyıllarda yoğun süren savaşlar nedeniyle birbirine yakın iş kollarının müştereken sefere katıldığı ve bu durumun esnaflar arasında anlaşmazlıklara neden olduğu bilinmektedir. 16.Yüzyılın sonlarından itibaren orduya katılmanın yanında

bunun karşılığında para ödeyerek de bu görev yerine getirilmiştir (Ergenç, 2012: 129-131).

3.4.1.3.Muhtesib

Osmanlı esnaf kültüründe devletin sanat ve ticaret hayatını düzenleyen ve kontrol eden mekanizma muhtesib adı verilen görevliler ve bunların uyguladıkları hisba adı verilen kurallar aracılığı ile işlerlik kazanmıştır (Ergenç, 2012: 137).

Çarşı ve pazarlarda verilen narhtan daha yüksek fiyattan satış yapan ve kurallara düzenlemelere uymayanlardan, geleneklere aykırı üretim yapanlardan alınan cerimelere ve perakende olarak çarşı ve pazarda satılan maddelere konan vergilere ihtisab rüsumu denmiştir. Bu rüsumu alan kişi muhtesibdir. Kadının emrinde olan muhtesiblerin, çarşı ve pazardaki hayatın düzenini sağlamak, zorunlu ihtiyaç maddelerinin halkın eline ucuz ve uygun bir şekilde geçmesini temin etmek, iş yeri açma ruhsatı vermek ve vergi toplamak gibi görevleri bulunmaktadır. Muhtesiblik eminlik ya da mültezimlik yolu ile yaptırılmıştır. Bir şahıs ya da kapıkulu bu görevi yerine getirmiştir. Üçüncü bir usul ise emin-i mültezim olarak uygulanmıştır. Bu ise bir mukataanın eminlik uhdesine bağlı kalınarak iltizama verilmesidir. İhtisab mukataaları yüksek gelir getirmeleri nedeniyle merkezi hazineye bağlı olmakta ya da yüksek rütbeli devlet görevlilerine has olarak verilmektedir (Ergenç, 2012: 138-139, Erdoğan, 2000: 132).

İltizam uygulamasının yaygınlaşmasıyla birlikte, muhtesiblerden peşin olarak seneden seneye bedel-i mukataa adıyla belli bir ücret alınmıştır. Alınan bu ücret, devlet hazinesine gelir olarak kaydedildikten sonra, alan kişinin eline bir tayin beratı verilmiştir. Genellikle bir yıllığına iltizama verilen İhtisab mukataasının, bir yıldan fazla bir süre için verildiğine dair örnekler bulunmaktadır (Erdoğan, 2000: 137). İhtisab rüsumu, narhlık akçası, baca tabi maddelerden muhtesibin aldığı resim ve cerimeler olmak üzere üç şekilde alınmıştır (Ergenç, 2012: 145-146).

3.4.2.Tarımsal Üretim

Osmanlı Devleti'nde tarımsal üretime yön veren temel iktisadi düşünce kendine yetebilen coğrafi birimler oluşturmaktır. Bu ise bir çift öküzle işlenebilen arazilerde kendine yetecek kadar üretim yapılması ile gerçekleştirilmiştir. Ürün

fazlası olduğunda ise ulaşım maliyetleri dikkate alınarak piyasa fiyatında fazla değişikliğin olmayacağı pazarlar tercih edilmiştir (Konya Sanayi Odası, 2014: 24).

Osmanlı tarımsal üretiminde genel itibariyle verimliliğin düşük olduğu görülmektedir. Balkanların ve Anadolu'nun coğrafi yapısı genellikle dağlıktır, bu yüzden saban kullanmak çok tercih edilmemiştir. Bir çok bölgede çiftçiler toprağın yalnızca yüzeyini süren ancak alt üst etmeyen hafif saban kullanmıştır. Potansiyel olarak daha verimli olan kıyı ovaları ise bataklık ve sıtma yüzünden yaz aylarında kullanılamamıştır. Anadolu'nun dağlık bölgelerinde su sıkıntısı yaşanmış, bazı yerlerde elde edilen ürün ekilen toprağın dört katını geçmemiştir (Faroghi, 2013: 62).

Konya bölgesi tarımsal üretim açısından kıtlık yılları dışında kendine yetebilen bir bölgedir. Özellikle sulanabilen alanlar tarımsal üretimin daha verimli olduğu araziler olmuştur. Konya bölgesinde merkezi idare genellikle sulanan alanların hasadının yarısına el koymuş ve bazen tımar sahibi de belli bir öşür talep etmiştir (Faroghi, 2010: 91).

16.Yüzyılda Konya'da hububat üretimine elverişli sınırlı miktarda toprak bulunmasından dolayı bölge insanının ihtiyaçları ile yerel pazarlar için üretim hedeflenmiştir. Küçük köylü birimlerinin yaptığı tarımsal üretim yaygın ve pazar için üretim kısıtlıdır. Ancak nakdi vergilerin ödenmesi için ürünün bir kısmının pazarda satılması gerekmiştir. İstanbul, Bursa, Kayseri, Konya, Tokat ve Amasya gibi kentlerin çevresindeki köyler meyve, sebze, et ve süt gibi ürünlerde uzmanlaşmışlardır. Bu kentlerin çevresindeki köylerden yaşayanlar için gıda maddeleri ihtiyaçlarının karşılanmasında kent pazarları önemli yere sahip olmuştur (Pamuk, 2011: 38-39).

Bazı imaret mutfakları dışında Anadolu'da et tüketiminin az olduğu görülmektedir. Köylülerin çok az bir kısmının ekonomik gücü et tüketmeye yetecek düzeydedir (Faroghi, 2010: 75). 16.Yüzyılın sonlarında yaşanan besin krizi sonraki dönemde köylerin terk edilmesine yol açmıştır. Özellikle maktu vergilerin geçerli olduğu bölgelerde nüfusun belirli bir düzeyin altına düşmesinin geride kalan köylülerin de köylerini terk etmelerine neden olduğu düşünülmektedir (İnalcık, 1993: 46). Köylerin bu şekilde terk edilmesi tarımsal üretimin azalmasına yol açmış bu ise besin darlığını artırmıştır ve bunun sonucunda köyden kaçış hızlanmıştır (Faroghi, 1993: 250).

Anadolu’da sulamayı kendi imkanlarıyla yapan çiftçiler, bahçeciler yarı öşür vergisi ödemiş, ve böyle yerlere Suğla denmiştir. Konya çevresindeki tarlalarda genellikle buğday ve arpa ziraati yapılmıştır. Hasadın ne zaman yapılacağına ise mahkemenin karar verdiği düşünülmektedir. Şehir içinde tüketilen buğday kırsal kesimden karşılanmıştır. Merkezde bulunan vakıflar kırsal kesimlerde büyük tarlaların bulunduğu köylere sahip olmuştur. Bu durum kırsal kesimden kente hububat akışını sağlamıştır (Muşmal, 2000: 102-103).

1690 yılında Suğla mukataası Emmini’nin bir arzında şu ifadeler yer almaktadır; (Bülbül, 1988: 69).

“Eskiden beri miri suyun bastığı yerlerin mahsulünün yarısı miri için alına gelmiştir. Böyle olmasına rağmen bazıları ‘ bu yerler tımardır yada vakıftır’ diyerek miri su ile suladıkları mahsulün yarısı vermeyip miriye haksızlık etmektedirler”

Bu durum üretime dahil olan birimler arasında vergiden kaçınmanın kökeninin önceki yüzyıllara dayandığını düşündürmektedir.

Besin yönünden kırsal kesime bağlı olan büyük kentler özellikle kış aylarında iâşe sıkıntısı yaşamamak ve savaş yıllarında kıtlıkla karşılaşmamak için etkin bir hububat politikası izlemek zorunda kalmıştır. Reayadan aynı olarak toplanan hububat kent pazarında tüccara satılmış ve kentte yiyecek darlığı yaratmadan yılın tamamlanması için düzenlemeler yapılmıştır (Doğru, 1995: 102).

Taşımacılıkta merkep ve deveden yararlanılmıştır. Hayvancılık köy ve kasabalarda yoğun olarak yapılmıştır (Muşmal, 2000: 104). Tarımsal üretimin yanı sıra Karaman’da güherçile çıkarılmıştır (Tabakoğlu, 2005: 254). Güherçilenin işlendiği kalhaneler merkezden emir geldiğinde ham güherçile sevkiyatı yapmışlardır (Muşmal, 2000: 105). 1682 tarihli bir fermenda Karaman’da bulunan 10 000 okka güherçilenin İstanbul’a gönderilmesi istenmiştir (Ceylan, 1987: 67). 1768-1771 yıllarında Konya çevresinde Ilgın ve Karaman ilçelerinin köylerinde güherçile kalhanelerinin bulunduğu bilinmektedir (Önder, 1971: 420).

1640-50 yıllarında Konya’da bağcılık faaliyetlerinin önemli bir yeri olduğu görülmektedir. Karaöyük, Selifar, Meram Vadi Meram, Hocacihan, Cerid içi, Gürden, Uluırmak, Aydan, Kovanağzı, Yaka, Aymanaos, Harmancık, Toruntay, Şehir ırmağı, Beytemiz, Sedirler Abdürreşid, İbn-i Kazgan, Karakayış, Araplar, Şeyh

Aliman, Türbe-i Celaliye, Cedidiye, Şeyh Sadrettin ve Şeyh Vefa bağcılığın yapıldığı önemli yerler olmuştur (Muşmal, 2000: 103).

3.4.2.1.Konya Kazalarında Bulunan Vergi Mükellefleri ve Tarımsal Üretim Miktarı

Kanuni Döneminin ikinci yarısında Konya ve kazalarında toplam 6 284 vergi mükellefi vardır ve bunların 2 460'ı Konya kazasında yaşamıştır.

Tablo-51 Konya'nın Kazalarında Tarımsal Üretim ve Vergi Mükellefi, Köylüler (Kanuni dönemi 2.yarı)

Nahiye	Vergi Mükellefleri	Buğday	Arpa	Bağlar, Bahçeler	Sebze Bahçeleri	Keten, Kenevir	Koyun	Arı	Kabuklu Yemiş	Baklagiller	Toplam
Konya	2460	1641187	976452	81440	48600		222470	27340	100	10180	3007769
Saideli	1332	720286	411110	48890	18040	18650	166240	34030	2000	2000	1421246
Hatunsaray	1938	619165	393912	55640	52340	46550	217320	36540	6330		1427797
Sudiremi	554	177543	109336	6380	3380	2600	86960	14310	2250	4920	407679
Toplam	6284	3158181	1890810	192350	122360	67800	692990	112220	10680	17100	6264491
Konya'nın yüzdesi		54.6	32.5	2.7	1.6		7.3	1		0.3	
Saideli'nin yüzdesi		50.7	28.9	3.4	1.3	1.3	11.7	2.4	0.1	0.1	
Hatunsaray'ın yüzdesi		43.4	27.6	3.9	3.7	3.3	15.2	2.6	0.4		
Sudiremi'nin yüzdesi		43.5	26.8	1.6	0.8	0.6	21.3	3.5	0.6	0.2	
Toplam yüzde		50.4	30.2	3.1	2	1.1	11.1	1.8	0.2	0.3	

Kaynak: Faroqhi, 1993

Konya vergi mükellefi sayısı açısından birinci sırada yer alırken Hatunsaray ve Saideli nahiyeleri de vergi mükellefi sayısının yoğun olduğu bölgeler olmuştur. Bu nahiyelerde sırasıyla 1 938 ve 1 332 adet vergi mükellefi bulunmaktadır.

Konya’da gerçekleştirilen toplam tarımsal üretimin % 54,6’sını buğday, % 32,5’ini arpa, % 2,7’sini bağlar ve bahçelerden elde edilen tarımsal ürünler, % 1,6’sını sebze ve meyve bahçelerinden elde edilen tarımsal ürünler, % 0,3’ü baklagillerden ve oldukça az kısmı kabuklu yemişlerden oluşturmaktadır.

Hayvancılıkta ise toplam tarımsal üretim içinde koyun miktarı %7,3, arı miktarı % 1 olarak gerçekleşmiştir. Kanuni döneminin ortalarında Konya kazasının tarımsal üretiminin kentin beslenmesini sağlamaya yeterli olduğu düşünülse de 1584 yılından itibaren bu durum güçleşmiştir (Faroqhi: 1993: 267).

Tablo-52 Konya'nın Kazalarında Tarımsal Üretim ve Vergi Mükellefi, Köylüler(1584)

Nahiye	Vergi Mükellefleri	Buğday	Arpa	Bağlar, Bahçeler	Sebze Bahçeleri	Keten, Kenevir	Koyun	Arı	Kabuklu Yemiş	Baklagiller	Toplam
Konya	5176'dan fazla	1879110	1270925	115270	64940	0	318650	44410	100	12600	3706005
Saideli	2128	874776	606160	99090	24280	3000	188180	48330	3740	0	1847556
Hatunsaray	3067	624224	437540	94040	62460	66450	212320	38890	10600	0	1546524
Sudiremi	966	213183	163016	12340	3130	3100	93210	12480	400		500979
Toplam	11337'den fazla	3591293	2477641	320740	154810	72550	812360	144110	14840	12720	7601064
Konya'nın yüzdesi		50,7	34,3	3,1	1,8		8,6	1,2		0,3	
Saideli'nin yüzdesi		47,3	32,8	5,4	1,3	0,2	10,2	2,6	0,2	0	
Hatunsaray'ın yüzdesi		40,4	28,3	6,1	4,0	4,3	13,7	2,5	0,7	0	
Sudiremi'nin yüzdesi		42,6	32,5	2,5	0,6	0,6	18,6	2,5	0,1	0	
Toplam yüzde		47,2	32,6	4,2	2	1	10,7	1,9	0,2	0,2	

Kaynak: Faroqhi, 1993

Açıkça görülmektedir ki vergi mükellefi sayısı Kanuni dönemi 2.yarı ile 1584 yılları arasında % 80,41, toplam hasılat % 21,33 artış göstermiştir. Toplam ürün hasılatı içinde buğdayın ve arpanın miktarı artmış toplam hasılatı oran olarak ise buğdayın payı azalırken arpanın payı artmıştır. Toplam hasılat içinde bağ ve bahçelerden elde edilen ürün miktarı ile sebze ve meyve bahçelerinden elde edilen ürün miktarı küçük oranlı artış kaydetmiştir. Yine koyun miktarı küçük oranlı bir artış görülürken arı miktarı çok az artış göstermiştir.

Konya’da sulanan alanlar Çumra, Mahmudlar ve Hatunsaray gibi bazı bölgelerde belirli boyutlara ulaşabilmiştir. Toplam bağ ürünü Kanuni döneminin ortalarıyla 1584 arasında % 63 oranında artmıştır, bu rakam sulanan toprakların daha yoğun işlendiğini düşündürmektedir (Faroghi, 1993: 247).

Köy tipi çiftlik ve kabile gruplarının büyükbaş hayvan yetiştiriciliği genellikle kişisel tüketime yönelik olmuş bunların yalnızca bir kısmı pazara yönelmiştir. Bazı bölgelerde ise tarımsal ürünler daha çok satılmak için üretilmiştir. Zeytin Suriye’nin kuzeyinde, Kudüs çevresinde, Edremit ve Tunus’ta yetiştirilmiştir. Bu ürün yemeklerde kullanıldığı gibi zeytinyağı olarak aydınlanma amacıyla Mekke ve Medine’ye gönderilmiş ve sabun yapımında kullanılmıştır. Doğu Akdeniz ovalarında pamuk üretimi yapılmıştır. Yelken bezi üretiminde pamuğun öneminden dolayı Osmanlı Devleti bu ürünün ihracını yasaklamıştır. 1600’lü yıllarda bu durum değişmiş pamuk, ham, bükülmüş ve boyanmış çeşitleriyle önemli bir ihraç ürünü konumuna gelmiştir (Faroghi, 2013: 83).

İstanbul’un yanı sıra Kastamonu, Amasya, Sinop, Kayseri ve Konya’ya pamuklular genellikle ham olarak gelmiş, orada cendereye çekilmiş ve sonra tam mamul olarak ihraç edilmiştir. Konya ve Karaman bölgesi bogasi denilen iyi kalite pamuklularda ün kazanmıştır (İnalcık, 1979-1980: 4).

Bir çok köyde yağ cenderesi mevcuttur örneğin Konya’da uygun bir kaya parçasını oyup yağın sızabileceği bir delik delmek yoğun olarak kullanılan bir yöntem olmuştur. Tohumların ise büyük ihtimalle taştan bir tokmakla ezildiği düşünülmektedir (Faroghi, 2010: 89). Kanuni dönemi başlarında Anadolu eyaletinde toplam 4031 hane-i çeltükçiyan olduğu görülmektedir (Arıkan, 1989: 481). Pirinç üretiminin artırılmasına yönelik girişimler yapıldığı düşünülmektedir.

Belgeler ışığında 1600-1601 yılları hasatının özellikle çok kötü olduğu görülmektedir. Tahıl açığı o denli büyük olmuştur ki Hatunsaray'dan değirmen vergisi alınmamıştır. Oysaki Hatunsaray'ın vergi gelirleri tamamen şadırvanlar ve Mevlana türbesi önündeki şadırvan için ayrılmıştır. Bir sonraki yıla ait vergi kalemleri içinde resm-i çift, bennak ve mücerred vergilerinin düşük düzeyde kalması bu kötü hasat, ölümler ve göçlerden kaynaklanmıştır (Farooqi, 1993: 251-252).

Osmanlı ekonomisinde uzun vadeli enflasyonun en önemli nedeni tağşişler olmuştur. Bu uygulama günümüzde devletin kağıt para basmasına çok benzemektedir. Osmanlı tarihinde para ve enflasyon arasındaki ilişkinin günümüzdeki ilişkilere benzediğini söylemek mümkündür. Tağşişlerin toplum üzerinde yarattığı etki ise üretici, nihai tüketici ya da sabit gelirli olmalarına göre değişmektedir. Tarımsal üreticiler mallarını pazara getirdiklerinde yükselen fiyatlardan yararlanabilmiştir, dolayısıyla köylü kesimin tağşişlerden zarar gördüğünü söylemek pek mümkün değildir. Ayrıca sabit fiyatlar üzerinden ödedikleri vergiler her tağşiş sonrasında artırılmadığına göre çok küçük de olsa fayda sağladıkları düşünülebilir (Pamuk, 2000: 34).

3.4.3. Hayvancılık

Konya yöresi Osmanlı Devleti'nin hayvancılık açısından önem verdiği bir bölge olmuştur. Her yıl 335 koyun talep edilmiştir. Bu rakam 404 olan Karaman kazasından sonra 2. büyük rakamdır. Ayrıca Konya'nın kuzeyinde tiftik keçisi, güneyinde Karaman koyunu gibi yöreye mahsus küçükbaş hayvanların bulunması deri işlemeciliği olan debbağlığın gelişmesini sağlamıştır (Tuş, 2001: 231).

Tablo-53 Nehri Kafur Mahallesindeki Hanelerin Sahip Olduğu Hayvan Mevcudu

Hane	Hayvanı Olmayan	Öküz	İnek	Cam us	Kısır koyun	Kısır keçi	Sağmal keçi	Sağmal koyun	Kısırak	Merkep
1		2			20	5	10	50	1	1
2			2							
3			1							
4			1							
5				1						
6			2							1
7			1				5			
8			1							
9			1							
10				2						

11					40		50	75		1
12										
13		1								
14			2	1						1
15			1							
16										
17		2	1							1
18		2	1				5	10	1	1
19		2					10	15	1	1
20									1	
21		2	1				15	10	3	2
22			1	1			10	20		1
23			1							
24							9	26		1
25			1				5	5		1
26		2					10	15	1	1
27										
28		2					12	15	1	1
29		2						25		
30		2					10	16		1
31		2					20	30	1	2
32			1						1	
33			1							
34			1							
35							10		5	1
36										
37			1							1
38			1							1
39		2	1				5	8		
40		2	1				2	4		
Toplam	4	25	25	5	60	5	188	324	16	20

Kaynak: Tuş, 2001: 233

Tablo-53 her ne kadar Konya genelini ifade etmese de, şehrin genel hayvancılık potansiyeli hakkında fikir vermektedir. Hayvanı olmayan hane sayısındaki azlık, her hanenin en az bir hayvanı olduğu kanısını destekler niteliktedir. Özellikle sağmal keçi ve sağmal koyun miktarının diğer hayvanlara kıyasla daha fazla olması süt ve süt ürünleri tüketimi ile et tüketiminin önemine dikkat çekmektedir. Ayrıca koyun ve keçi miktarının inek miktarından fazla olması Konya’da küçükbaş hayvancılığın daha yaygın ve tercih edilir olduğunu göstermektedir.

Konya çevresindeki çiftçi envanter sicilleri köylerdeki nakliyatı kağıdı adı verilen, tırnaksız çift tekerlekli yük arabasının geniş bir alanda kullanıldığını göstermektedir (Faroghi, 2010: 84).

3.4.4.Mevlana Vakfı

Osmanlı sosyal ve ekonomik hayatı içerisinde para vakıfları önemli bir finansman kaynağı fonksiyonu görmüştür (Buluş, 2009: 32). Lale Devrinde Konya’da ekonomik faaliyetlerin canlı olduğu bölgeler daha çok vakıf hanların bulunduğu yerler olmuştur. Vakıf paralarıyla yaptırılan han ve dükkanlar şehir ekonomisine canlılık kazandırmıştır. Özellikle vakıf ve imaretlerin onarım ve tamir işlerinde çalışanlar nedeniyle çok sayıda kişi istihdam edilmiştir. Ayrıca din, öğretim ve vakfın diğer faaliyetlerinden sorumlu mürtezeka denilen çok sayıda görevliye maaş ödenmiştir (Küçükdağ, 1989: 173).

Konya’da çok sayıda vakıf bulunmaktadır ancak fonksiyonları ve ekonomik değerleri bakımında içlerinde en önemli olanı Mevlana Vakfı’dır. Bu vakfın büyük gelir kaynakları vardır. Konya ve diğer bölgelerden önemli miktarda akar elde etmektedir. Vakfa ait bazı mahalleler bulunmaktadır, bu mahallelere vergi muafiyeti sağlanmıştır. Diğer mahallelerde oturan kişiler vergi yükümlülüğünden kurtulabilmek için vakfa ait mahallelere taşınmış ve bu mahallelerin nüfusu artmıştır. Terk edilen mahallelerde kalanlar ile Vakfa ait mahallede yaşayanlar arasında vergi yükü bakımından gerginlik yaşanmış çözüm olarak ise Konya’ya tarh edilen vergi 6 parçaya bölünmüş, biri vakıf mahallelerinden, kalanının diğer mahallelerden karşılanmasına karar verilmiştir. Bu çözüm de tam olarak istenen amaca

ulaşmamıştır. Vakfa ait mahalleler zaman içinde alan ve nüfus yoğunluğu bakımından genişlemiştir (Tuş, 2001: 160).

Konya’da bulunan Mevlana Türbe ve Külliyesi’ne zengin vakıflar yapılmıştır. Bu vakıflar Mevlevi Tarikatının yayılmasında büyük rol oynamışlardır. Konya Mevlana Dergahı başta olmak üzere imparatorluk toprakları üzerinde 100’e yakın şubesi bulunan Mevlevihaneler bu zengin vakıf gelirleriyle sosyal ve kültürel çalışmalarını rahat bir şekilde yürütmüşlerdir (Özönder, 1989b: 84).

Konya’daki büyük vakıfların başında gelen Mevlana Vakfı’na 1690 yılında bu vakfa ait topraklardan 2200 kile tahıl gelmiştir. 1670 yılında zımmilere ait 154 cizye hanesinden gelen 50 820 akçe vakfın gelirleri arasında yer almıştır (Oğuzoğlu, 1981: 337).

Konya darüşşifasının gelirinin yarısı Mevlana Vakfına’ aittir. Sultan Cem’in bağ yeri de Mevlana Vakfı’nın evkafı arasındadır (Konyalı, 1997: 684). Ayrıca Konya’da yaşayan Ermenilerden 154 tanesinin cizye vergisi 1635 yılında Mevlana Vakfına aktarılmıştır. 1645 yılında Konya’da 250 cizye hanesi bulunmaktadır ve her haneden 245 akçe alınmıştır. 145 neferin cizyesi ise Mevlana ve Sultan Selim Vakfına ödenmiştir (Muşmal, 2000: 110). Ayrıca Ceylan’ın incelemiş olduğu 1682 tarihli bir fermanla ve farklı beratlarla vergi gelirinin her yıl 150 000 akçesinin Hazreti Mevlana Vakfı’nın eşik fukarasının mutfak masrafının karşılanması için ayrıldığı görülmektedir (Ceylan, 1987: 54).

Konya’daki büyük vakıflardan şehre gelen tahıl miktarı 5170 kiledir, bunun parasal değeri yaklaşık olarak 5170 kuruşa yakındır, (1670-1690 yılları arasında buğday fiyatları 1 kuruş civarında seyretmiştir). Büyük vakıfların doğrudan parasal geliri ise 352 040 akçedir, bu rakamlar toplandığında 1 158 080 (1 kuruş 224 akçe) akçelik bir ekonomik değer ortaya çıkmaktadır (Oğuzoğlu, 1981: 338).

1584 tarihli bir kayıta Mevlana Türbesine bağışlanan kurban ve seccade gibi şeylerin her pazartesi günü satıldığı ve her yıl bunlardan 5 000 akçelik, türbe hamamından ise her yıl 4 000 akçelik gelir elde edildiği ifade edilmiştir. Kanuni devrine ait Mevlana Vakfı’nın evkafı çeşitli kalemlerden oluşmaktadır; (Konyalı, 1997: 682-685).

-36 erkek nüfuslu ve 26 haneli Konya’ya tabi Mescidli Salur köyünün ürfiyesi ile nısıf öşrü, yıllık 5736 akçe

-37 erkek nüfuslu ve 24 haneli Konya'ya tabi Ağacli Avşar köyünün yıllık 5244 akçelik geliri

-Saideli'ne tabi köyün reaya öşrü ile piyade öşrünün nısfı, yıllık tutarı 1899 akçe

-Saideli'ne bağılı Kilise köyünün reyaya öşrü ve piyadegan öşrünün yarısı, yıllık tutarı 1540 akçe,

-34 mükellef erkek ve 22 haneli Hatunsaray'a bağılı Kavak köyünün yıllık 5454 akçelik geliri,

-Hatunsaray'a bağılı Yenice köyünün yıllık 2 590 akçelik geliri

-Sille'ye bağılı Kiçimusla köyünün öşrü, yıllık tutarı 1 045 akçe,

- Sille'ye bağılı Hacı Halil köyünün öşrü, yıllık tutarı 770 akçe,

- Sille'ye bağılı Giryat köyünün öşrünün yarısı, yıllık tutarı 833 akçe,

-Konya'ya tabi Aymanos köyünün 86 nefer ve 63 haneden oluşan nüfusunun öşrü, yıllık 2290 akçe,

- Konya'ya tabi Filoras köyünün 35 nefer ve 24 haneden oluşan nüfusunun öşrü, yıllık 3985 akçe,

-3 hanelik Karaarslan köyünün yıllık geliri, 1 170 akçe,

-Konya'ya bağılı 7 evli ve 10 mükellef nüfuslu Balıkavı köyünün öşrü, 2 290 akçe,

-Karacığan mezrasının öşrü, yıllık 3 000 akçe,

-Türbe hamamının 1/3 hissesi, yıllık 3 000 akçe,

-Türbe mahallesinin ağnam resmi, yıllık 1 580 akçe

-Türbe-i Mevlana'ya yapılan nezirlerle kurbanlar, yıllık tutarı 10 000 akçe

-Yıllık geliri 1 650 akçe olan bağ, yıllık geliri 470 akçe olan 13 dükkân yeri, yıllık geliri 790 akçe olan 22 dükkân, yıllık geliri 700 akçe olan 3 dolap yeri, yıllık geliri 450 akçe olan 3 değirmen, geliri 1 640 akçe olan 12 kıta yerlerdeki dolap yeri

Faroqhi Mevlana Celaleddin Rumi zayıyesine ait olan çalışmasında Konya merkezinde yer alan ve günümüzde bile göze çarpan bir mimari yapıya sahip olan bu vakfın gelirlerinin Konya kazasında yer alan bir çok köyün vergilerinden oluştuğunu ifade etmiştir. Her yıl için vakfın vergi hakkına sahip olduğu köylerden aldığı para veya tahıl miktarları vakıf muhasebe defterlerinden temin edilmektedir. Bu belgeler

neticesinde ortaya çıkan en önemli gerçeklerden biri buğday ve arpa öşürleri dışındaki vergilerin para olarak toplanmış olmasıdır (Faroqhi, 1993: 251).

Mevlana Vakfından başka vakıflar da şehre önemli katkılar sağlamışlardır. Oğuzoğlu'nun Konya Şeriyye Sicillerini incelediği çalışmalarına göre Konya'da Musahib Vezir Mustafa Paşa babası Şeyh Ahmet Efendi'ye 1682 yılında 17 300 guruş vermiş ve bu parayla çeşitli yapılar inşa edilip vakfedilmiştir. 6 500 guruş ile 1667 yılında bir çifte hamamla debbağlar hamamı, geriye kalan parayla 1682 yılına kadar 57 odalı bir han, bir cami, dükkanlar, kahve tahmisi, medrese ve çeşmeler inşa edilmiştir. 1662 yılında Valide Han 2 200 guruş ve 1673 yılında Kiremitli Han 2 631,5 guruş harcanarak yeniden inşa edilmiştir. Konya eşrafından Hacı Hasan'ın ayırdığı 20 000 guruş ile 1676 yılında şehirde bir cami, şadırvan, muallimhane, medrese ve beş kademhane inşa edilmiştir (Oğuzoğlu, 1981: 339-340).

3.4.5.Konya'da İşçi Ücretlerinin Gelişimi

Vakıfların şehirde istihdam olanaklarını arttırdığı görülmektedir. Vakıfların yaptıkları yatırımlar sırasında büyük ölçüde inşaat malzemesi satın aldıkları bilinmektedir. Oğuzoğlu'nun keşif hüccetleri suretlerini incelemesi sonucunda 1676 yılında Sırçalı Medrese onarım keşfine göre 766,5 guruşluk toplam keşif içinde işçilik 198 guruşla % 26, 1682 tarihli Kiremitli Han keşfinde 24 296 akçelik toplam keşif içinde işçilik 6830 akçe ile % 28'lik paya sahiptir. Bu inşaatlar sırasında harcanan paraların % 25'lik kısmının işçilik giderleri olduğu düşünülmektedir, geriye kalan kısımda ise malzeme üreten sektörlerdeki işçilerin payı bulunmaktadır (Oğuzoğlu, 1981: 340).

Tabakoğlu Bursa Şeriyye Sicillerini incelediği çalışmasında tarım dokuma ve inşaat sektörlerinde 16.yüzyıl ve sonrasında işçilerin daha yüksek ücret aldıkları işyerlerine doğru kayabildiklerini ifade etmektedir. 16.Yüzyılda birçok köylünün kendi kullandıkları toprakları ekmeden başka topraklarda da çalışabilmeleri iş gücü açığının tarım kesiminde var olduğunu göstermektedir. Ayrıca yapı işçilerinin devlet yapılarında çalışmayıp daha yüksek ücret ödeyen resmi olmayan kişilerin hizmetinde çalıştıkları bilinmektedir (Tabakoğlu, 1989: 92).

İnşaat işçilerinin ücretleri sanayi öncesi toplumlarda en standart ücret kategorisini oluşturmaktadır. Sanayi öncesi toplumlarda ücret ve hayat

standartlarının incelenmesi için ülkeler arası karşılaştırmalarda inşaat işçi ücretlerinden yararlanılmaktadır (Pamuk, 2000: 63).

Tablo-54 İstanbul'da İnşaat İşçilerinin Günlük Ücretleri

Yıl	Düz işçi(akçe)	Vasıflı işçi(akçe)	Tüketici fiyatları endeksi(1469=1.0)	Düz işçi satın alım gücü(1489-90=1.0)	Vasıflı işçi satın alım gücü(1489-90=1.0)
1543	5,2	10,0	1,50	0,86	0,92
1544	5,5	9,1	-	-	-
1554	5,2	8,8	-	-	-
1555	5,0	10,7	1,50	0,83	0,98
1556	5,0	9,7	1,78	0,70	0,74
1557	5,0	9,6	-	-	-
1558	5,0	9,7	1,56	0,80	0,85
1563	6,0	10,5	1,68	0,89	0,86
1564	6,0	8,9	-	-	-
1565	6,9	10,2	1,80	0,96	0,78
1569	4,7	7,5	1,86	0,64	0,56
1573	5,8	9,4	2,06	0,71	0,63
1574	5,0	10,0	1,98	0,63	0,69
1579	6,1	10,1	2,16	0,70	0,64
1580	7,0	11,6	-	-	-
1581	7,2	10,4	2,22	0,81	0,64
1586	10,0	16,7	3,34	0,75	0,68
1587	9,4	12,0	3,53	0,66	0,47
1588	6,7	11,1	4,45	0,38	0,34
1596	12,2	22,8	5,23	0,58	0,60
1597	11,1	18,5	6,24	0,44	0,41
1600	14,5	24,2	4,79	0,75	0,69
1605	16,5	27,4	6,35	0,65	0,59
1607	12,1	18,6	6,59	0,46	0,39
1608	12,1	18,6	-	-	-

1609	14,3	23,8	-	-	-
1610	12,6	22,9	4,44	0,71	0,71
1613	14,6	22,4	4,05	0,90	0,76
1616	15,0	22,6	5,26	0,71	0,59
1617	14,5	23,2	5,06	0,71	0,63
1628	15,0	18,3	4,49	0,83	0,56
1629	15,0	18,3	4,40	0,85	0,57
1649	15,2	29,5	4,80	0,79	0,84
1666	19,9	30,5	5,28	0,94	0,79
1667	18,0	30,1	5,94	0,75	0,69
1668	20,0	30,0	6,34	0,78	0,65
1669	20,0	28,9	6,42	0,78	0,62
1671	18,0	23,0	6,07	0,74	0,52
1672	18,0	23,0	6,65	0,67	0,47
1680	20,8	36,7	7,66	0,68	0,66
1681	25,7	32,0	7,51	0,85	0,58
1682	23,7	36,0	6,80	0,87	0,73
1683	22,7	35,1	7,79	0,73	0,62
1684	22,0	31,0	7,09	0,77	0,60
1685	20,5	37,6	7,44	0,69	0,69
1686	20,8	30,8	8,13	0,64	0,52
1687	20,1	30,0	7,68	0,65	0,54
1688	20,2	31,7	7,18	0,70	0,61
1691	26,8	37,0	9,55	0,70	0,53
1699	25,6	36,8	7,37	0,87	0,68
1701	24,4	38,0	6,95	0,87	0,75
1702	24,0	34,3	5,06	1,18	0,93
1703	24,1	36,8	4,99	1,20	1,01
1705	25,5	39,8	7,46	0,85	0,73
1707	25,3	39,5	5,50	1,15	0,98

1708	24,2	37,1	-	-	-
1709	19,4	40,6	5,69	0,85	0,98
1710	26,6	44,2	5,52	1,20	1,10
1711	20,8	32,5	7,34	0,70	0,61
1712	28,9	42,8	6,89	1,05	0,85
1714	24,9	37,4	7,70	0,80	0,67
1715	24,9	37,7	7,44	0,83	0,69

Kaynak: Pamuk, 2000: 69-71

İstanbul'da ücretler 15.yüzyılın sonlarından 16.yüzyılın ortalarına kadar gerilemiş, 16.yüzyılın ortalarından 18.yüzyılın ikinci yarısına kadar dalgalı ancak yatay bir seyir izlemiştir. 16.Yüzyılda düz bir inşaat işçisi bir günlük ücretiyle 8 kg ekmek yada 2,5 kg pirinç veya 2,5 kg koyun eti alabilmektedir. Vasıflı işçilerin ücretlerinin daha yüksek olduğu düşünüldüğünde hayat standartlarının da yüksek olduğu yargısına ulaşılabilir ancak ele alınan işçi ücretleri ya devletten ya da orta ve büyük ölçekli vakıflardan elde edilmiştir. Bu kurumların daha yüksek nitelikli personel istihdam ettikleri ve bu işçilere daha yüksek ücret ödedikleri ihtimali göz önünde bulundurulmalıdır (Pamuk, 2000: 64).

1584 tarihinde Mevlana Vakfı'nda istihdam edilen personele ait kayıtlar bulunmaktadır. Mütevellî'ye her gün 30, seccade şeyhine 20, mescid imamına 5, 3 müezzinden her birine senede 2 160, Mesnevihana günde 6, türbe civarındaki Celaliye medresesi müderrisine günde 20 akçe verilmiştir (Konyalı, 1997: 685). Bu kişiler işçi statüsünde olmamakla birlikte istihdam edilen özel nitelikli kişilerdir. Aynı yıllar için İstanbul'da çalışan düz yada vasıflı bir işçiyle karşılaştırıldıklarında daha yüksek ücret aldıkları görülmektedir.

1714-1715 yılında Konya'da Hoca Fakih Çeşmesi tamir keşfinde, suyolu künklerinin döşenmesi işi için yemeği ve kahvesiyle birlikte 36 günlük ustalık ücreti, ayrıca 96 güne ulaşan gündelikçi çalışanların ücretleri toplamı 39 gurus tutmuştur. Bir keşif kaydına göre, yapılacak tamirat işi için 18 günlük ustalık ücreti 9 gurus, 50 günlük işçi ücreti de 8 gurus olarak belirlenmiştir. Aynı belgede bir başka iş için 36 günlük ustalık ücreti tutarı 18 gurus ve 160 günlük tutan işçi parası da 25 gurus olarak hesaplanmıştır. 1714-1715 Belgeye göre hamam su yollarının tamiri için 50

guruşluk taş, künk, kireç ve kil taşıma ücreti 30 guruş olarak belirlenmiştir (Başol, Çam, 2010: 19-97). Ancak malzemelerin nereden alınıp taşınacaklarına dair bir bilgi yoktur.

3.4.5.1.Mevlana Vakfı Çalışanlarının Ücretleri

Kayıtlara göre Mevlana Vakfı İmaretinde çalışan 37 personel bulunmaktadır. Bu personellerin 28 tanesinin ücret bilgilerine ulaşılmıştır.

Tablo-55 İmaret Görevlilerinin Günlük Yevmiyeleri

Görev/Yevmiye	1002	1003	1004	1005	1006	1007	1008	1009
Bevvab (kapıcı) müteveli	25	25	25	25	25	25	25	25
Nazır	6	6	6	6	6	6	6	6
Katip	10	10	10	10	10	10	10	10
İmaret şeyhi	6	6	6	6	6	6	6	6
Et vekili	3	3	3	3	3	3	3	3
Ekmek vekili	1	1	1	1	1	1	1	1
Kilerci	3	3	3	3	3	3	3	3
Mühürdar	2	2	2	2	2	2	2	2
Aşçı	4	4	4	4	4	4	4	4
Aşçı	3	3	3	3	3	3	3	3
Aşçı yamağı	1	1	1	1	1	1	1	1
Başekmekçi	4	4	4	4	4	4	4	4
Ekmekçi	2	2	2	2	2	2	2	2
Ekmekçi yamağı	1	1	1	1	1	1	1	1
Bulaşıkçı	1	1	1	1	1	1	1	1
İmaretinin haremının temizlikçisi, hizmetçisi	2	2	2	2	2	2	2	2
Mutfak kapıcısı	1	1	1	1	1	1	1	1
Ambarcı	2	2	2	2	2	2	2	2
Kileci	2	2	2	2	2	2	2	2
Ambarcı	2	2	2	2	2	2	2	2
Pirinç ayıklayıcı	2	2	2	2	2	2	2	2
Buğday döven	1	1	1	1	1	1	1	1
Han kapıcısı	1	1	1	1	1	1	1	1
Misafirlerin hayvanına bakan	1	1	1	1	1	1	1	
Kandil aydınlatıcı	2	2	2	2	2	2	2	2
Tamirci	1	1	1	1	1	1	1	1
Kapkaçak zabıtası	2	2	2	1	2	2	2	2
Odun ambarcısı	-	-	2	1	2	2	2	2

Kaynak: MAD 4706

Mevlana Vakfı imaretinde istihdam edilen işçilerin ücretlerinde 1002 ile 1009 yılları arasında herhangi bir artış olmadığı görülmektedir. Bu yıllar arasında ücretler istikrarlı bir seyir izleyerek değişmeden kalmıştır. En yüksek yevmiye 25 akçe ile Bevvap Müteveli'ye aittir. Bir diğer üst düzey görevli olan Katip'in yevmiyesi 10 akçedir. Nazır ve İmaret Şeyhi'nin aynı yevmiye düzeyinde yer aldığı görülmektedir ve her iki görevli de 6 akçe yevmiye üzerinden ücretlendirilmiştir. Aşçı ve başkemekçi ise 4 akçe yevmiye ile ücretlendirilmiştir. Et vekili, kilerci ve diğer bir aşçının yevmiyesi ise 3 akçedir. Bu işçilerin dışında kalan ve biraz daha niteliksiz olarak değerlendirebilecek işçilerin günlük yevmiyeleri ise 1 akçe ya da 2 akçe olarak ücretlendirilmiştir.

Tablo-56 Katipler ve Tahsildarlar Cemaatinin Günlük Yevmiyeleri

	1002	1003	1004	1005	1006	1007	1008	1009
Katib-i Sahtiyan	3	3	3	3	3	3	3	3
Kapıcı,Kayı cemaatinin katibi	4	4	4	4	4	4	4	4
Kayı Cemaatinin tahsildarı	4	4	4	4	4	4	4	4
Kayı tahsildarı	2	4	2	2	2	2	2	2
İçil Karyeleri katibi	8	8	8	8	8	8	8	8
İçil tahsildarı	4	4	4	4	4	4	4	4
İçil tahsildarı	4	2	4	4	4	4	2	4
Reis-i Çeltükçiyan	3	3	3	3	3	3	3	3
Çeltük reisi	3	3	3	3	3	3	3	3
Mutemet	1	3	3	3	3	3	3	1
Perakende tahsildarı				3	3	3	3	3

Kaynak: MAD 4706

Katipler ve Tahsildarlar cemaatinin ücretlerinde de 1002 ile 1009 yılları arasında bir değişim görülmemektedir. En yüksek yevmiye İçil Karyeleri Katibi'ne ait olup 8 akçedir. Kayı cemaatinin katibi, Kayı Cemaatinin tahsildarı, İçil tahsildarı'nın günlük yevmiyesi 4 akçedir. Bu işçilerin dışında kalan Reis-i Çeltükçiyan, Çeltük reisi, Perakende tahsildarının yevmiyesi 3 akçedir. Kayıtlarda

Mutemet'in yevmiyesinin 1002 yılında 1 akçe olduğu ardından 3 akçeye yükseldiği ancak 1009 yılında tekrar 1 akçeye indiği görülmektedir.

3.4.5.2. Avrupa Kentlerinde Ücretlerin Gelişimi

Pamuk 16.yüzyıl için Avrupa'nın büyük kentlerinde vasıflı ve düz işçilerin ücretlerini ve satın alım güçlerini incelemiştir. 16.Yüzyılın başlarında İstanbul'da fiyatlar Avrupa'nın önemli şehirlerinden daha yüksektir. İlerleyen dönemlerde Avrupa'ya Amerika'dan gelen kıymetli madenlerin de etkisiyle başta İspanya olmak üzere fiyatlar yükselmiştir. Bu fiyat artışlarının Osmanlı Devleti'nde daha sınırlı etki yarattığı düşünülmektedir (Pamuk, 2000: 89).

Tablo-57 Avrupa Kentlerinde Fiyatlar ve Ücretler

	1500-49	1550-99	1600-49	1650-99	1700-49
İstanbul					
Tüketici Fiyatları Endeksi	0,93	1,03	1,09	1,15	0,80
Düz inşaat işçilerinin ücreti	3,5	3,4	3,9	4,3	3,3
Vasıflı inşaat işçilerinin ücreti	6,3	5,8	6,3	6,4	5,2
Düz inşaat işçisinin satın alım gücü	3,8	3,3	3,6	3,7	4,2
Vasıflı inşaat işçisinin satın alım gücü	6,8	5,6	5,8	5,5	6,6
Anvers,Amsterdam					
Tüketici Fiyatları Endeksi	0,47	8,6	1,05	1,10	1,07
Düz inşaat işçilerinin ücreti	3,1	5,3	7,4	7,8	7,9
Vasıflı inşaat işçilerinin ücreti	4,9	8,7	1,15	1,19	1,16

Düz inşaat işçisinin satın alım gücü	6,5	6,2	7,1	7,1	7,4
Vasıflı inşaat işçisinin satın alım gücü	10,3	10,1	11,0	10,8	10,8
Londra					
Tüketici Fiyatları Endeksi	0,43	0,73	1,20	1,36	1,30
Düz inşaat işçilerinin ücreti	3,2	4,6	7,1	9,7	10,5
Vasıflı inşaat işçilerinin ücreti	5,0	6,9	11,3	14,5	14,7
Düz inşaat işçisinin satın alım gücü	7,4	6,3	5,9	7,1	8,1
Vasıflı inşaat işçisinin satın alım gücü	11,6	9,5	9,4	10,7	11,3
Paris					
Tüketici Fiyatları Endeksi	1,22	1,56	1,59	1,32	1,55
Düz inşaat işçilerinin ücreti	5,5	6,6	6,9	5,1	5,2
Vasıflı inşaat işçilerinin ücreti	9,0	10,6	11,0	8,2	9,3
Düz inşaat işçisinin satın alım gücü	4,5	4,2	4,3	3,9	3,4
Vasıflı inşaat işçisinin satın alım gücü	7,4	6,8	6,9	6,2	6,0
Valensiya,İspanya					
Tüketici Fiyatları	0,84	1,81	2,36	2,11	1,70

Endeksi					
Düz inşaat işçilerinin ücreti	4,2	6,6	8,8	6,9	5,7
Vasıflı inşaat işçilerinin ücreti	6,5	8,5	10,5	10,3	8,6
Düz inşaat işçisinin satın alım gücü	5,0	3,6	3,7	3,3	3,4
Vasıflı inşaat işçisinin satın alım gücü	7,7	4,7	4,4	4,9	5,1
Leipzig					
Tüketici Fiyatları Endeksi		0,83	1,47	1,01	1,05
Düz inşaat işçilerinin ücreti		1,9	3,5	3,9	3,7
Vasıflı inşaat işçilerinin ücreti	2,9	3,3	6,8	7,0	6,2
Düz inşaat işçisinin satın alım gücü		2,3	2,4	3,9	3,5
Vasıflı inşaat işçisinin satın alım gücü		4,0	4,6	6,9	5,9
Viyana					
Tüketici Fiyatları Endeksi	0,41	0,60	0,97	0,78	0,76
Düz inşaat işçilerinin ücreti	2,7	2,6	4,4	3,5	3,2
Vasıflı inşaat işçilerinin ücreti	4,0	3,9	5,5	5,2	4,8
Düz inşaat işçisinin satın alım gücü	6,6	4,3	4,5	4,5	4,2

Vasıflı inşaat işçisinin satın alım gücü	9,8	6,5	5,7	6,7	6,3
Varşova					
Tüketici Fiyatları Endeksi		0,54	0,86	0,69	0,71
Düz inşaat işçilerinin ücreti		2,5	3,2	2,7	1,9
Vasıflı inşaat işçilerinin ücreti		3,6	5,6	4,3	5,3
Düz inşaat işçisinin satın alım gücü		4,6	3,7	3,9	2,7
Vasıflı inşaat işçisinin satın alım gücü		6,7	6,5	6,2	7,5

Kaynak: Pamuk, 2000: 93-94

Amsterdam’da düz inşaat işçilerinin ücretlerinin 1500 ile 1749 yılları arasında arttığı, vasıflı inşaat işçilerinin ücretlerinin 1500-1599 yılları arasında arttığı bu tarihten sonra ise oldukça önemli ölçüde azaldığı görülmektedir. Düz işçinin satın alım gücü 1500 ile 1749 yılları arasında artış göstermiş, vasıflı işçinin satın alım gücü ise neredeyse aynı kalmıştır. Tüketici fiyatları endeksi ise 1550 ile 1599 yılları arasındaki aşırı artışın ardından düşme eğilimindedir.

Londra’da düz ve vasıflı inşaat işçilerinin ücretleri yıllar itibariyle artış göstermiştir. Düz inşaat işçisinin satın alım gücü 1500 ile 1699 yılları arasında azalmış ancak 1700 ile 1749 yılları arasında artmıştır. Tüketici fiyatları endeksi ise yıllar içinde artış göstermiştir.

Paris’te düz ve vasıflı inşaat işçilerinin ücreti 1500 ile 1649 yılları arasında artmış, 1650 ile 1699 yılları arasında azalmış, 1699 ile 1749 yılları arasında çok az artış göstermiştir. Her iki kesimin de satın alım gücü yıllar itibariyle azalmıştır. Tüketici fiyatları endeksi ise ücretlerle uyumlu bir seyir izlemiştir.

Valensiya’da düz ve vasıflı inşaat işçilerinin ücretleri 1500 ile 1649 yılları arasında artmış, 1650 ile 1749 yılları arasında ise azalmıştır. Tüketici fiyatları endeksi 1500 ile 1650 yılları arasında artmış bu tarihten sonra ise azalmıştır. Düz inşaat işçisinin satın alım gücü yıllar itibariyle azalırken, vasıflı inşaat işçisinin satın alım gücü 1500 ile 1649 yılları arasında önemli ölçüde azalırken bu tarihten itibaren bir miktar artış göstermiştir.

Leipzig’de 1500 ile 1649 yılları arasında düz ve vasıflı inşaat işçilerinin ücretleri artmış bu tarihten itibaren ise azalmıştır. Her iki kesimin satın alım gücü de 1699 yılına kadar artmış bu tarihten sonra ise azalmıştır. Tüketici fiyatları endeksi ise 1649 yılına kadar artmış, 1650-1699 yılları arasında azalmış ve 1700-1749 arasında tekrar artmıştır.

Vienna’da 1500-1599 yılları arasında düz ve vasıflı inşaat işçilerinin ücretleri azalmış, 1600-1649 yılları arasında artmış ve bu tarihten itibaren azalmıştır. Düz inşaat işçisinin satın alım gücü 1599 yılına kadar azalmış, 1600-1649 yılları arasında sabit kalmış ve bu tarihten sonra azalmıştır. Vasıflı inşaat işçisinin satın alım gücü 1649 yılına kadar azalmış, 1650-1699 yılları arasında artmış ve bu tarihten sonra tekrar azalmıştır. Tüketici fiyatları endeksi 1500-1649 yılları arasında artmış daha sonraki yıllarda ise azalma trendine girmiştir.

Varşova’da düz inşaat işçisinin ücretleri 1649 yılına kadar artmış, bu tarihten sonra ise azalmıştır. Vasıflı inşaat işçilerinin ücreti 1649 yılına kadar artmış, 1650-1699 yılları arasında azalmış ve daha sonraki yıllarda artış göstermiştir. Düz inşaat işçisinin satın alım gücü 1649 yılına kadar azalmış, 1650-1699 arasında bir miktar artmış ve sonraki yıllarda azalmıştır. Vasıflı inşaat işçisinin satın alım gücü 1700 yılına kadar azalmış sonra ise artmıştır. Tüketici fiyatları endeksi ise 1649 yılına kadar artmış, 1650-1699 yılları arasında azalmış, 1700’den itibaren az da olsa artış göstermiştir.

İstanbul’da ise düz inşaat işçisinin ücretleri 1599 yılına kadar azalmış, 1600-1699 arasında artmış, 1700’den itibaren ise azalmıştır. Vasıflı inşaat işçisinin ücretleri ise 1599 yılına kadar azalmış, 1600-1699 arasında artmış ve 1700’den sonra azalmıştır. Düz inşaat işçisinin satın alım gücü 1599 yılına kadar azalmış, bu tarihten itibaren artmıştır. Vasıflı inşaat işçisinin satın alım gücü ise 1599 yılına kadar azalmış, 1600-1649 yılları arasında artmış, 1650-1699 yılları arasında azalmış ve

1700'den itibaren artmıştır. Tüketici fiyatları endeksi ise 1699 yılına kadar artmış bu tarihten sonra azalmıştır.

Satın alma gücü açısından Avrupa şehirleri ile İstanbul arasında belirgin farklılıklar göze çarpmaktadır. Bu farklılıklar 19. Yüzyıla kadar devam etmiştir. Ücretler bazında bir karşılaştırma yapıldığında ise belirgin farklılıklar göze çarpmamaktadır

1593-1651 yılları arasında Konya için oluşturulan gıda malları sepetinin endeks değeri artış trendindedir. Ücretler açısından erişebilen kaynaklar itibariyle vasıflı vasıfsız inşaat işçisi ayrımı yapmak mümkün olmamıştır. Yalnızca Mevlana Vakfı ve İmaretî'nde çalışan personelin yevmiye kayıtlarına ulaşılmıştır. Dolayısıyla İstanbul ve Avrupa kentleri için oluşturulan ücret değişimi serisi Konya için elde edilememiştir. İstanbul'da ücretlerde meydana gelen değişim Konya için ancak fikir verebilir.

3.5.6.Konya'da Vergilendirme

İç Anadolu'da kabaca Konya'dan Sivas'a kadar bölünmüş vergiler şeklindeki sistem malikane-divani sistemi olarak bilinmektedir. Malikane genellikle öşürün sadece yarısından ve birkaç ufak harçtan ibaret ve çoğu kez divani'den daha az değer taşımıştır. Malikane özel mülk olmasına rağmen bazı durumlarda çok küçük hisseler olmak üzere parsellere ayrılmıştır. Bu sistem köylü için vergisi üzerinde çeşitli insanların payı olduğu anlamı taşımakta ve zaman zaman güçlülere yol açmaktadır (Faroqhi, 2010: 127).

Kanuni döneminin ikinci yarısında Konya kazasında ortalama köy 32 erkek vergi mükellefi ve ailesinden oluşmaktadır. 1584 tahririnde ise bu rakam 48'e yükselmiştir (Faroqhi, 1993: 250). Bu artış aynı zamanda nüfus artışının bir yansımasıdır.

Tablo-58 1002-1008 Yılları Arasında Konya'daki Vergi Mükellefi Köylülerin Sayısı

Yıllar	Bennak	Mücerred	Resmi Çift	Nim Çift	Toplam
1002	1 923	1 585	1 072	297	4 877
1003	1 748	1 454	1 070	82	4 354
1004	2 008	1 564	1 154	297	5 023
1005	754	606	793	0	2 153
1006	254	230	243	0	727
1007	788	600	816	0	2 204
1008	640	532	680	0	1 852
Toplam	8 115	6571	5 828	676	21 190

Kaynak: MAD 4706.

Özellikle 1004(1595) yılından itibaren vergi ödemekle yükümlü olan köylü sayısında ciddi azalmalar görülmektedir. Bu azalmaların Celali İsyanları'nın köylüleri tarlalarını bırakıp dağlara kaçmasına neden olan ve Anadolu'nun büyük bölümünde kargaşalara yol açan etkisi olduğu düşünülmektedir.

Konya için 1640-1650 yıllarında bir avarız hanesi 10 hakiki haneden oluşmuştur. Avarız hanelerinin tespiti için özel tahrirler yapılmış, tahrir sonuçlarına göre avarız hanesi belirlenmiştir. Şeyh Vefa Camii ve Zayıyesi hüdamı olanlar, Türbe mahallesinde oturanlar ve derbendçi, köprücü, menzilciler avarız vergisinden muaf tutulmuştur. 1642 yılında Konya Sancağında 656,5 ve bir rub avarız hanesi bulunmaktadır. 1640 yılında Konya'da bir avarız hanesi 10 haneden oluşmaktadır ve bu hanelerden 5'şer kamil kuruş avarız vergisi tahsil edilmesi istenmiştir. 1647 yılında gönderilen bir emirde Girit seferi için Konya avarız hanelerinden toplanacak bedel-i nüzul her hane için 5 kamil kuruştur (Muşmal, 2000: 105-109).

Anadolu'yu etkisi altına alan ve birçok yerleşim yerine büyük zarar veren Celali İsyanları ve eşkiya hareketleri Konya'ya da zarar vermiştir. Bu zararlar nedeniyle bazı dönemlerde avarız vergisi tahsilatlarında indirim yapıldığı görülmektedir. 1692 yılına ait bir kayıta Aksinler Mahallesinde 5 avarız hanesinin bulunduğu, vergi ödeme güçleri bulunmadığından dolayı indirim istedikleri ve 2 hane indirim yapıldığı görülmüştür. Ayrıca tımarları çürük olduğu için defterde gösterilen ürünün yarısını toplayabildiklerini ifade eden Karaman Beylerbeyi Vezir

Halil Paşa vergilerinin indirilmesini talep etmiştir. Sonunda ödemesi istenen 131568 akçeden 65784 akçe indirim yapılmıştır (Bülbül, 1988: 78-79).

Anadolu’da sadece eşkiyaların değil devlet görevlilerinin de görevlerini kötüye kullandıkları görülmüştür. Beylerbeyilerin de Anadolu’da, Konya’da halka eziyet ettikleri ve mallarına haksız bir şekilde el koyduklarına dair Mühimme Defterleri’nde kayıtlar bulunmaktadır. Beylerbeyleri ve Sancak beyleri uydurma vergiler ya da o bölgeden talep edilmeyen vergileri halktan toplayıp kendi menfaatleri doğrultusunda kullanmışlardır. Halkın isyan etmesine neden olan unsurlardan biri de budur (Soyucak, 1997: 119-120).

17.Yüzyılda Konya’dan toplanan avarız, sürsat bedeli ve nüzul gibi vergiler bir kısmının aynı bir kısmının nakdi olarak tahsil edildiği, devletin kendi görevlilerinin topladığı olağanüstü vergilerdir. 1682 yılına ait bir belgede sefere çıkacak ordunun masrafları için Konya’dan arpa, un, sadeyağı, bal, saman ve odun masrafı olarak 12 yük, 14 500 guruşluk sürsat bedeli toplanması istenmiştir. 1681 tarihli bir fermanla ise Konya’da 810,5 ve bir rub avarız hanesi bulunmaktadır (Ceylan, 1987: 54-55).

1664 yılında Konya’da Sudiremi nahiyesine bağlı köylerden Bad-ı Heva vergisinin kanuna aykırı biçimde toplandığına dair belgeler bulunmaktadır. Ermenek’te Şehzade Mehmet Efendi adlı bir kişinin evi Karaman ve Adana Beylerbeyilerinin ortak adamları tarafından basılmış, yağmalanmış eşi ve bir kölesi öldürülmüştür (Soyucak, 1997; 124). Yine 1681 tarihli bir kayıta Konya’nın Sahra nahiyesine bağlı Suğla hassı köylerinden Avrad ve Çumra’da yaşayan reayanın bir şikayeti bulunmaktadır. Buna göre halk ödemekle yükümlü olduğu vergileri ödediği halde Voyvoda haksız, kanunsuz ve şeriata aykırı halde reayadan bad-ı heva vergisi ödemesini istemektedir (Ceylan, 1987: 61).

Tablo-59 1002-1008 Yılları Arasında Konya'daki Bazı Vergiler Toplamı

Yıllar	Resmi Bennak	Resmi Mücerredan	Resmi Çift
1002	23 058	8 508	10 253
1003	25 980	9 336	21 312
1004	24 096	9 384	26 118
1005	9 096	3 672	14 390
1006	3 048	1 380	4 548
1007	9 288	3 696	14 688
1008	7 680	3 192	12 240
Toplam	102 246	39 168	103 549

Kaynak: MAD 4706.

Konya'da toplanan vergi gelirlerinin vergi mükellefi sayısında meydana gelen azalmayla paralel bir şekilde azaldığı görülmektedir. Özellikle 1004 yılından sonra ciddi oranda düşüş yaşanmıştır. Resm-i Bennak vergisi 1005 yılında bir önceki yıla göre % 62 azalmıştır. Resm-i Mücerredan vergisi aynı dönemde % 60 azalmıştır. Resm-i Çift vergisinde ise yine aynı dönemde % 45'lik bir azalma meydana gelmiştir. 1007 yılında her 3 vergi kalemine ait gelirler artış gösterse de bir sonraki dönem tekrar azalma görülmüştür.

Tablo-60 1002-1061 Yılları Arasında Konya'daki Bazı Vergiler Toplamı

Yıllar	Adet-i ağnam	Bad-ı hava ve cürm ü cinayet	Resmi deştbanı	Resmi arusane	Resm-i tapu-yı zemin
1002	41 104	24 293	6 988	240	1 800
1003	45 657	45 931	7 339	1 350	7 620
1004	72 544	35 198	7 556	2 180	9 080
1005	37 844	2 092	5 632	120	
1006	13 095	17 232	1 358		
1007	51 058	17 288	5 636	120	
1008	32 362	25 820	5 164	240	
1017		240			6 430
1018	300	700			5 500
1019	300	12 500	320		9 650
1020	600	2 600	320		9 160
1021	600	4 700	500	300	2 980
1022	500	2 700	220	495	2 142
1023	1 170			700	7 100
1024	520	1500			3 000
1025	1 360	700		670	2 620
1026					
1028	2 800	3 000			
1030	3 200			800	
1031	3 200				
1032	3 300			1 800	
1033	3300			1 100	
1034	2 400			2 200	
1037	5 000				21 400
1040	2 842			700	
1042	10 695	2 600			17 350
1048	3 272	7 200		2 100	10 000
1059	3 512			251	
1061	5 131			300	
Toplam	48 652	12 800	0	9 251	48 750

Kaynak: MAD 4706.

Konya'da toplanan diğer vergi kalemlerinde de belirli dönemlerde azalmalar görülmüştür. Bu noktada 1005 yılı öne çıkmaktadır, tüm vergi kalemleri 1005 yılında azalmıştır. 1007 yılında bir miktar artış görülmekle birlikte sonraki yıllarda düşüş yaşanmıştır. 1018 diğer bir kırılma yılı olmuştur, 1018-1040 yılları arasında vergi

gelirleri azalmaya devam etmiştir. 1042 yılında özellikle adet-i ağnam vergisinde artış yaşanmıştır. Ancak sonraki yıllarda yine düşüşler görülmektedir.

Tablo-61 1017-1061 Yılları Arasında Konya'daki Mukataa Gelirleri

Yıllar	Mukataa Geliri
1017	8 209
1019	5 680
1020	6 200
1021	6 200
1042	3 140
1048	96 670
1059	5 705
1061	21 455
Toplam	153 259

Kaynak: MAD 4706.

Mukataa gelirleri de 1048 yılındaki ciddi artış miktarı dışında genel itibariyle azalma eğilimindedir. Dönem başı ve dönem sonu olarak ele alındığında mukataa gelirlerinin arttığı görülse de dönem içinde istikrarsız bir seyir izlediği düşünülmektedir.

Tablo-62 1017-1048 Yılları Arasında Konya'daki Öşür Gelirleri

Yıllar	Öşür
1017	1 830
1018	7 386
1019	4 080
1020	7 100
1021	13 918
1022	20 215
1023	29 010
1025	19 650
1026	193 442
1028	114 729
1030	5 700
1031	66 345
1032	116 550
1033	115 900
1034	98 772
1037	52 200
1040	48 010
1042	68 222
1048	25 300
Toplam	1 008 359

Kaynak: MAD 4706.

Öşür gelirlerinin 1017-1048 yılları arasında inişli çıkışlı bir seyir izlemekle birlikte dönem sonunda arttığı görülmektedir. Öşür vergisinin istikrarlı bir seyir izlememesi tarımsal üretimde yaşanan gelişmelerin bir sonucudur.

Tablo-63 1017-1054 Yılları Arası Resm-i Çift, Resm-i Bennak ve Resm-i Mücerred Vergiler Toplamı

Yıllar	Toplam Vergiler
1017	1 686
1018	4 900
1019	2 450
1020	2 500
1021	4 854
1022	4 890
1023	4 980
1025	2 360
1026	8 039
1028	3 200
1030	3 000
1031	3 000
1032	3 500
1033	3 000
1034	2 800
1037	10 000
1040	2 200
1048	7 741
1059	3 190
Toplam	78 290

Kaynak: MAD 4706.

İncelenen belgelerde bazı kayıtlarda resm-i çift, resm-i bennak ve resm-i mücerred vergileri ayrı ayrı değil de toplam olarak verilmiştir. 1026, 1037 ve 1048 yıllarında meydana gelen nispeten büyük artışlar dışında azaldığı görülmektedir. 1017-1059 yılları arasında 1017 yılında 1686 akçe olan vergi geliri 1048 yılında 3190 akçeye yükselmiştir. Bu bir artış olarak görülebilir ancak 1002 yılında toplanan yalnızca resm-i bennak vergisi 23058 akçe olduğu göz önüne alındığında 1002-1061 yılları arasında Konya’da tarımsal üretimden alınan vergilerin yıllar itibariyle önemli azalmalar gösterdiği anlaşılmaktadır.

Tablo-64 1676 yılında Sefer için Toplanacak Sürsat Bedelleri

Ürün	Miktar	Fiyat
Arpa	1 kile	40 akçe
Un	1 kile	90 akçe
Koyun	1 tane	200 akçe
Sade Yağ	1 kıyye	30 akçe
Bal	1 kıyye	20 akçe
Odun	1 araba	70 akçe
Saman	1 kantar	30 akçe

Kaynak: Gülcan, 1989: 329

1675 tarihli bir vergi toplama emrinde Konya ve kazalarından toplanacak vergiler ile ilgili olarak her haneden 400'er akçe alınması, mübaşir maaşı olarak da her haneden 50'şer akçe alınması, halktan bu belirtilen meblağlar dışında herhangi bir vergi alınmaması yer almıştır. Padişah emrinde kamil kuruşun 118, esedi kuruşun 108 akçeden alınmasını, akçe alınıyorsa halis akçe olmasını, zayıf kırkık akçe alınmamasını istemiştir(Gülcan, 1989: 328). Emirden piyasada kırkık akçenin yoğun bir şekilde kullanıldığı görülmektedir.

Tablo-65 1675 Tarihli Fermana Göre Bedel-i Nüzul Haneleri

Konya	820,5
Niğde	410
Beyşehir	485
Akşehir	384,25
Kayseri	464
Aksaray	253
Kırşehir	185
İçel	201,25

Kaynak: Gülcan, 1989: 330

Her haneden 600 akçe devlet için, 30 akçe görevli için olmak üzere toplam 630 akçe toplanmıştır. 1 Kamil kuruş 120 akçe, 1 esedi kuruş 110 akçe ve 1 para 3 akçe üzerinden işlem görmüştür (Gülcan, 1989: 331). Diğer Anadolu şehirleri içinde Konya'nın en fazla sayıda bedel-i nüzul hanesine sahip olduğu görülmektedir.

Tablo-66 1676 Yılında Kazalardan Alınan Sürsat Bedelleri(akçe)

Kazanın Adı	Sürsat Bedeli	Tenzil edilen	Tahsil olunan
Konya	3 yük 57 000	119 000	2 yük 38 000
Larende	148 250	49 416	98 834
Aladağ	55 150	18 383	36 760
Belviran	51 450	17 150	34 300
Berendi	30 450	10 150	20 300
Gaferyad	42 500	14 166	28 334
Pirluğunda	33 700	11 233	22 467
İnsuyu	26 850	8 950	17 900
Akçaşehir,Eskil, Karapınar	108 750	36 200	72 550
Bayburdu Karaman	40 400	13 466	26 934
Durgut Karaman	68 500	22 833	45 667
Ereğli mamuzafaat	251 500	83 833	167 667

Kaynak: Gülcan, 1989: 330

Bu vergilerin toplanması sırasında bir kamil kuruşun 110 akçeden ve paranın 3 akçeden alınacağına dair emir bulunmaktadır. Konya kazasının sürsat bedeli diğer kazalardan daha yüksektir. Vergi potansiyeli ve nüfusun diğer kazalara göre daha yoğun olduğu görülmektedir.

Tablo-67 1685 Yılında Kazalardan Alınan Sürsat Bedelleri

Ürün	Miktar	Fiyat
Arpa	1 kile	40 akçe
Un	1 kile	90 akçe
Koyun	1 tane	200 akçe
Sadeyağ	1 okka	25 akçe
Odun	1 araba	70 akçe
Saman	1 kantar	30 akçe

Kaynak: Bülbül, 1988: 54

1685 yılı için Konya Sancağı'ndan 11 041 esedi kuruş sürsat bedeli akçesi toplanması istenmiştir. Başka bir fermanla ise muaf olan olmayan herkesin istisnasız bu vergiyi ödemesi gerektiği, hiçbir mazeretin kabul edilmeyeceği üzerinde

durulmuştur (Bülbül, 1988: 54). Vergi tahsilatı konusunda gösterilen bu hassasiyet devletin mali açıdan sıkıntı içinde olduğunu göstermektedir.

Tablo-68 1687 Yılında Kazalardan Alınan Sürsat Bedelleri

Ürün	Miktar	Fiyat
Arpa	1 kile	40 akçe
Un	1 kile	90 akçe
Koyun	1 tane	200 akçe
Sadeyağ	1 okka	30 akçe
Bal	1 okka	25 akçe
Odun	1 araba	70 akçe
Saman	1 kantar	30 akçe

Kaynak: Bülbül, 1988: 56

Konya Sancağı'nın sürsat bedeli 63,5 esedi kuruş artarak 11 041'den 11 104,5'e yükselmiştir (Bülbül, 1988: 56). 1687 yılında toplanması istenen sürsat bedelleri listesine 1685 yılından farklı olarak bal eklenmiştir. Ayrıca 1687 yılına ait listede sadeyağın fiyatının 5 akçe yükseldiği görülmektedir.

Tablo-69 1687 Tarihli Fermana Göre Bedel-i Nüzul Haneleri

Konya	819,75
Niğde	408,25
Beyşehir	482,5
Akşehir	374,25
Kayseri	503,375
Aksaray	230
Kırşehir	185
İçel	201,25

Kaynak: Bülbül, 1988: 57

Bu vergilerin toplanması sırasında her bedeli nuzul hanesinden 600 akçe devlet için, 30 akçe görevlinin maaşı için tahsil edilmesi istenmiştir. 1 Esedi kuruş 110 akçe üzerinden işlem görmüştür (Bülbül, 1988: 57). 1675 yılı 1687 yılı bedeli nüzul

haneleri ile karşılaştırıldığında Kayseri dışında diğer sancaklarda düşüş olduğu görülmektedir.

Tablo-70 1687-1692 Tarihli Fermanlara Göre Avarız Hane Sayısı

	1687	1692
Konya	810,75	793,25
Niğde	408,25	385,25
Beyşehir	482,5	473,25
Akşehir	374,25	390,75
Kayseri	499,25	484,375
Aksaray	230	230
Kırşehir	185	143,875
İçel	201,25	201,25

Kaynak: Bülbul, 1988: 57-58

1687 tarihli fermana her avarız hanesinden 400 akçe devlet için, 50 akçe mübaşir için tahsil edilmesi ve 1 Esedi kuruşun 108 akçe üzerinden işlem görmesi bildirilmiştir. 1687 yılına ait iki fermana esedi kuruşun akçe olarak karşılığı farklı yer almıştır. 1692 yılında her haneden 600 akçe devlet için, 30 akçe görevli için tahsilat yapılması istenmiştir (Bülbul, 1988: 58-59). Aynı fermana akçenin yabancı para karşılığını gösteren kur değerleri de yer almıştır. Buna göre Tablo-73’de kur değerleri gösterilmektedir.

Tablo-71 1692 Yılına Ait Kur Değerleri

1 Esedi kuruş	110 akçe
1 Esedi kuruş	40 halis para
1 Frengi altını	2,5 kuruş
1 Sikke altın	2,5 kuruş
1 Şerifi altın	2,25 kuruş

Kaynak: Bülbul, 1988: 60

1692 yılına ait diğer bir fermana her avarız hanesinden 450 akçe ve görevli için 50 akçe olmak üzere toplam 500 akçe toplanması ve 1 Esedi kuruşun 108

akçeden işlem görmesi emredilmiştir (Bülbül, 1988: 61). Aynı yılda toplanan iki avarız vergisi arasında 150 akçe farklılık olduğu görülmektedir.

3.5.7.Konya’da Ev Satışları

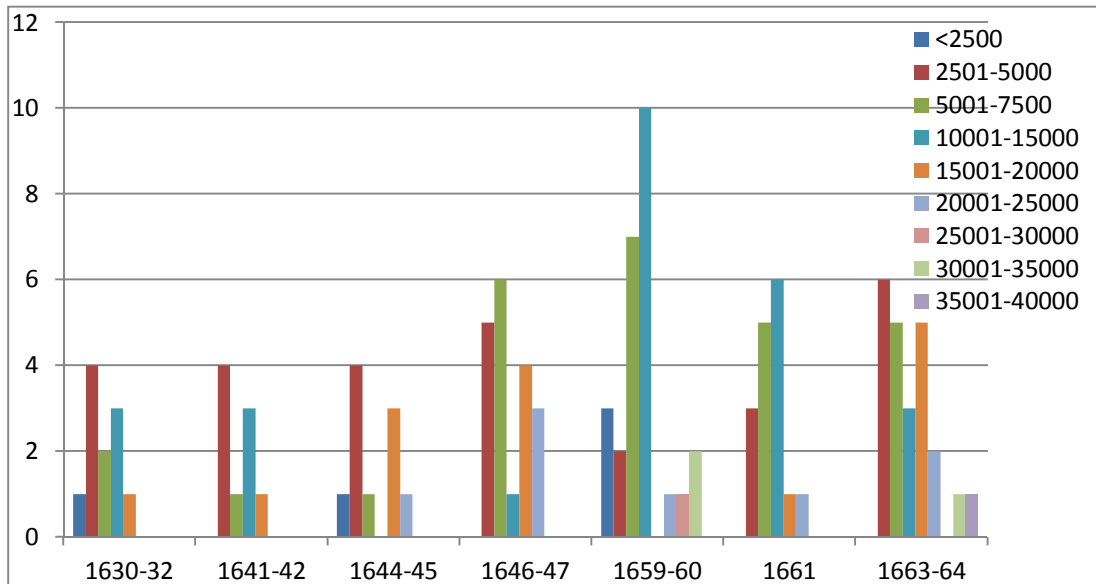
16. Yüzyıl fiyat hareketlerinin Konya’daki etkilerini ortaya koymaya çalışırken üzerinde durulması gereken bir konu da mülk satışları olmaktadır. Özcan 1640-1665 yılları için Konya’da ev ve dükkan satışlarını incelemiştir.

Özcan ev satışlarını incelerken evleri oturulabilir bölümlerine göre 4’e ayırmıştır; (Özcan, 1993: 21)

- 1. Tip evler: Tabhane, sofa, oda, avlu
- 2. Tip evler: Tabhane, sofa, avlu
- 3. Tip evler: Tabhane, oda, avlu
- 4. Tip evler: Tabhane, (sofa),(oda), avlu

Bu ayrımın nedeni tüketici talepleri doğrultusunda fiyat oluşumunu ortaya koyabilmektir. Gelir düzeyi yüksek olan bireyler ile düşük olan bireylerin tercih ettikleri ev tipinin farklı olduğu görülmektedir.

Şekil-13 1630-1665 Yılları Arasında Konya’da Yapılan 1.Tip Ev Satışlarının Fiyat Gruplarına Göre Tasnifi

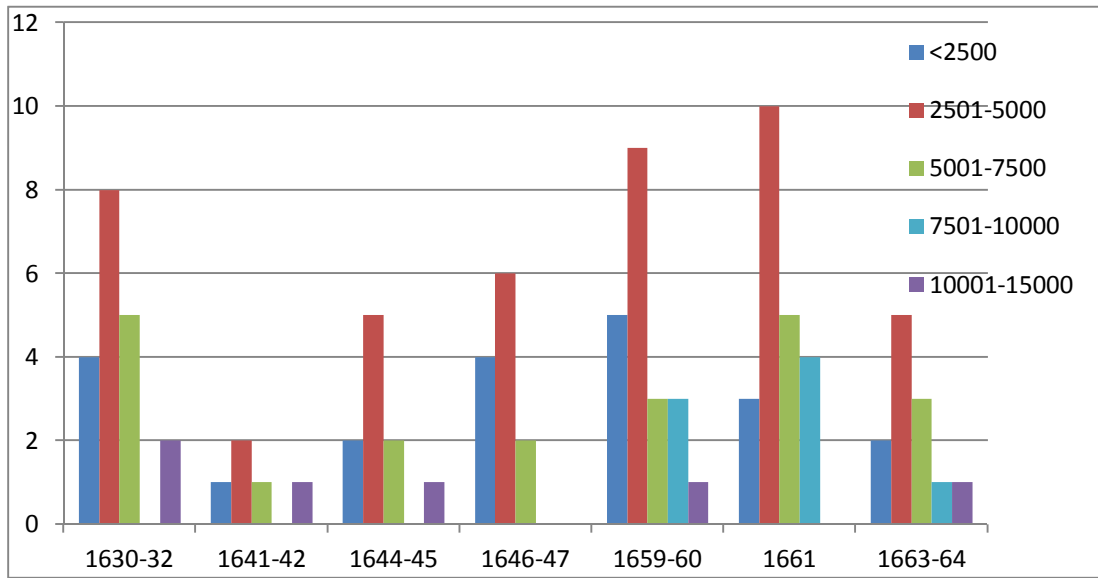

Kaynak: Özcan, 1993: 24

Şekil-13’e göre 1644-45 yıllarından itibaren 1. Tip ev fiyatlarında artış görülmeye başlanmıştır. 1663-64 yıllarında 35 001-40 000 aralığında ev satışının

görülmesi gelir düzeyinin artmış olduğu izlenimi verebilir ancak aynı yıllar için 2501-5000 ve 5001-7500 aralığında ev satışlarının adet olarak yüksek olması toplumun alım gücünün genel olarak bu aralıkta yoğunlaştığını göstermektedir. 1630-1665 yılları arasında satılan 137 adet evin 28 adedi 2501-5000 fiyat aralığında satılmıştır.

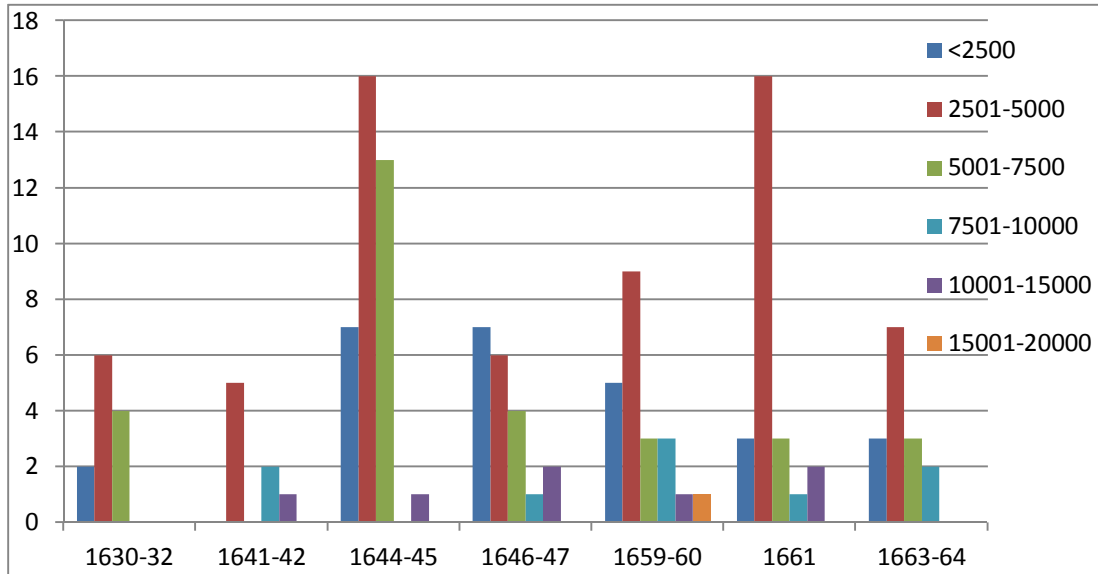
Şekil-14 1630-1665 Yılları Arasında Konya’da Yapılan 2.Tip Ev Satışlarının Fiyat Gruplarına Göre Tasnifi

Kaynak: Özcan, 1993: 25

Şekil-14’e göre 1630-1665 yılları arasında satışı yapılan 103 adet 2.tip evin 45 adedinin 2501-5000 fiyat aralığında işlem gördüğü görülmektedir. Yüksek fiyat seviyelerinde daha az sayıda satışa rastlanmaktadır.

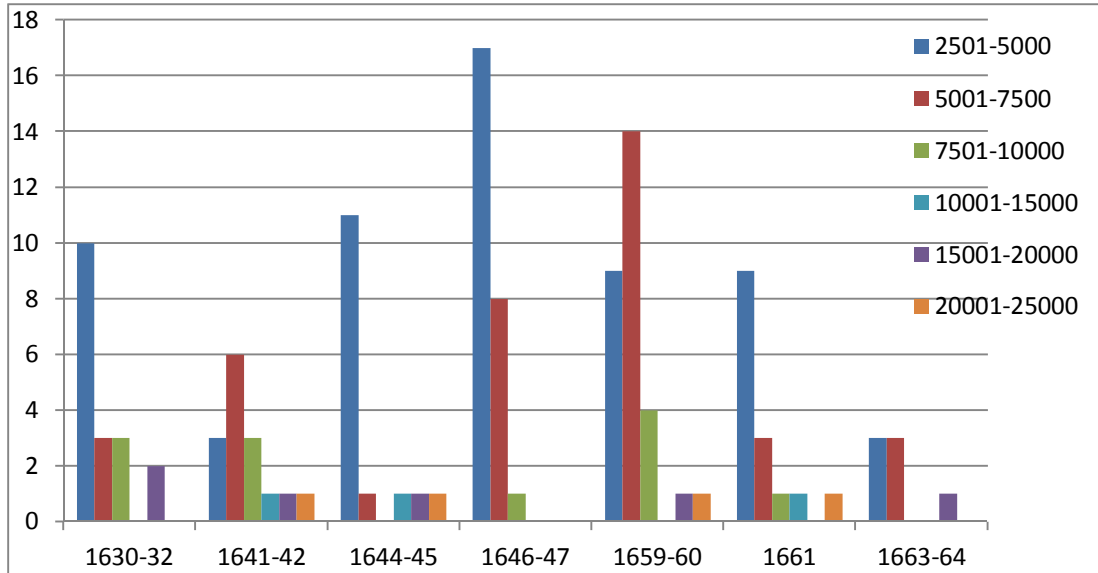
Şekil-15 1630-1665 Yılları Arasında Konya’da Yapılan 3.Tip Ev Satışlarının Fiyat Gruplarına Göre Tasnifi

Kaynak: Özcan, 1993: 26

Yine aynı yılları kapsayan 143 adet 3.tip ev satışının 64 adedinin 2501-5000 fiyat aralığına tekabül ettiği görülmektedir.

Şekil-16 1630-1665 Yılları Arasında Konya’da Yapılan 4.Tip Ev Satışlarının Fiyat Gruplarına Göre Tasnifi

Kaynak: Özcan: 1993: 27

Şekil-13, 14, 15 ve 16 birlikte değerlendirildiğinde ağırlıklı fiyat ortalamalarının 4. Tip evler için 1-2500 akçe, 3. Tip evler için 2501-5000 akçe, 2.tip

evler için 5001-7500 ve 1. Tip evler için 10 001-15 000 olduğu görülmektedir. 1. Tip ev satışlarının 1659-1660 yılları arasında 33 adet, 2. Tip ev satışlarının 1661 yılında 22 adet, 3. Tip ev satışlarının 1659-60 da 38 adet ve 4. Tip ev satışlarının 1659-60 da 28 adet olduğu görülmektedir. Ev fiyatlarının zaman içinde artış gösterdiği görülmektedir. 1. Tip ev satışları en çok askeri ve mülki amirler ile zengin kişilere yapılmıştır (Özcan, 1993: 22-23)

Tablo-72 Ev Satışlarında Kullanılan Para Birimlerinin Yıllara Göre Dağılımı

Para Birimi	1630-32	1641-42	1644-45	1646-47	1659-60	1661	1663-64	Toplam
Akçe	94 %88,5	55 %76,5	60 %83,5	107 %91,5	125 %98	91 %97	64 %98,5	584 %91
Esedî Kuruş	10 %10,5	8 %11	3 %4	8 %1	1 %3	3 %1,5	1 %5,5	34
Riyali Kuruş	1 %1	9 %12,5	9 %12,5	2 %1,5	1 %1	0	0	22 %3,5
Toplam	105 %100	72 %100	72 %100	11 %100	127 %100	94 %100	65 %100	642 %100

Kaynak: Özcan, 1993: 44

Konya’da ev satışlarında yoğun olarak akçenin kullanıldığı görülmektedir. Bununla birlikte Esedî Kuruş ve Riyal’de dolaşımda bulunmuştur. Bu yabancı paralarla yapılan alışverişin sikke tashih tarihine yakın olması paranın uğradığı değer kaybının bir sonucu olduğu düşünülmektedir. Özcan döneme ait belgelerde zayıf, eksik akçe tabirlerinden sık sık bahsedildiğini ifade etmiştir. Yabancı paralara olan talebin akçenin değer kaybından kaynaklandığı görülmektedir (Özcan, 1993: 41).

Konya’da en fazla satılan dükkan türü debbağ dükkanları olmuştur. Debbağ dükkanlarının satışının en fazla olduğu yer ise Alaaddin Tepesi civarından başlayarak Altı kapı civarına kadar uzanan bölgede gerçekleşmiştir. Bu kapılar; At pazarı kapısı, Çeşme kapısı, Ertaş kapısı, Aksaray kapısı, Taş kapı ve Larende kapısıdır (Özcan, 1993: 89, Küçükdağ, 1989: 24).

Tablo-73 Yüksek Fiyata Satılan Dükkanlar

Tarih	Yeri	Türü	Fiyatı
1642	Bezastan	Kumaşçı	10 400 akçe
1659	Debbağhane	Debbağ	310 Riyal
1660	At pazarı	Kerdecî	38 000 akçe
1661	Tahtel Kala	Kerdecî	32 000 akçe
1661	Haffaflar	Haffaf	140 Esedi
1661	Türbe-i Celaliye		10 600 akçe
1664	Debbağhane	Debbağ	27 000 akçe
1663	Alacahan	Helvacı	300 Esedi
1664	At pazarı	Helvacı	300 Esedi

Kaynak: Özcan, 1993: 92

Yüksek fiyattan satılan dükkanlar daha çok hayvancılık sektöründe faaliyette bulunanlar ile Helvacı ve Unlu mamül dükkanları olmuştur.

Mali operasyonlarının etkilerinin taşrada ancak 4-5 yıllık bir gecikmeden sonra etki ettiği görülmektedir. 1630 ile 1647 yılları arasında yabancı paraların toplam kullanılan para miktarı içindeki oranı % 15 iken, 1647 ile 1664 yılları arasında bu oran % 2'ye inmiştir. Yabancı para üzerinden yapılan ev satışlarında satıcı pozisyonunda olan kimselerin % 62,5'i sade vatandaş niteliğindedir (Özcan, 1993: 42). Halkın satışlarda yabancı parayı tercih ettiği görülmektedir. Paranın değerinin erozyona uğraması karşısında ulusal para birimi yerine yabancı para birimlerinin kullanılması günümüz ekonomik koşullarında da sıkça görülmektedir.

Tablo-74 1670-80 Yıllarında Konya ve Antep'te Riyali ve Esedî Kuruşun Resmi Akçe Değerleri(akçe)

Tarih	1 Kamil Riyali Kuruş	1 Esedî Kuruş	1 Para
1670	100	90	
1672 Mart	100	90	
1672 Nisan	100	90	3
1675 Şubat	120	100	
1675 28 Ekim	120	110	3
1675 30 Ekim	118	108	
1676 Haziran	118	108	
1676 Kasım	118	108	
1677 Mayıs	120	110	3
1677 Temmuz	120	110	3
1677 18 Kasım	120	110	3
1677 20 Kasım	118	108	3
1677 Aralık	120	110	3
1678 Ocak	118	108	3
1678 Aralık	120	110	3
1679	120	110	3

Kaynak: Kıvrım, 2005: 254

Resmi kur değerleri bu şekilde belirlenirken uygulamada bu kurlara uygun hareket edilmediği ve piyasada serbest bir kur değerinden işlem yapıldığı görülmektedir. Konya'da alım satımların %28'i akçe ile, %78'i esedî kuruş ile, az bir kısmı da Tümen adı verilen 5 sollük Fransız gümüş sikkesi ile yapılmıştır. Aynı dönemde Antep'te alım satımların tamamı esedî kuruşla yapılmıştır. Konya'da darphanenin bulunması bölge insanının akçeye ulaşımını kolaylaştırmıştır (Kıvrım, 2005: 254).

3.6. Fiyat Hareketleri ve Belirleyici Dinamikler

Konya'da 16.yüzyılda ortaya çıkan fiyat hareketlerini etkileyen pek çok unsur bulunmaktadır. Bunların başında Celali isyanları, tarımsal ürün krizleri, nüfus artışı, kuraklık, tağşişler ve kıymetli maden arzındaki artış gelmektedir.

3.6.1. Konya'da Celali İsyanlarının Etkileri

Yeniçeriler yerel otoriteden bağımsız yalnızca kendi serdarlarından ve padişahın emir alan askeri gruptur (İnalcık, Arı; 2005: 34). Özellikle Kanuni Sultan

Süleyman döneminde kapıkullarına tımarlı sipahilerden daha fazla ulufe ve ek ödeme yapılması bu iki askeri kesim arasındaki gerginliğin artmasına ve taşrada birbirlerine karşı tavrı almalarına neden olmuştur.

1553’de tımarlı sipahilerin Şehzade Mustafa’yı tahta çıkarma girişimleri bu hoşnutsuzluğun bir göstergesidir. 1558 yılında ise Kanuni tahtını Şehzade Selim’e bırakmak istediğinde, tımarlı sipahiler Şehzade Bayezid’i desteklemiştir. Tarafların karşılıklı girişimleri 1559 yılında Konya ovasında yapılan savaşı Şehzade Bayezid’in kaybetmesiyle sonuçlanmıştır. Savaşın ardından Bayezid İran’a sığınmış, sipahilerin bir kısmı ise bölükleriyle birlikte Celali’lere katılmışlardır (Akdağ, 2013: 212-215). Celali isyanlarının Tüm Anadolu’da olduğu gibi Konya’da da olumsuz etkileri görülmektedir. Şeriiye Sicillerinde sıkça yaşanan baskı ve eziyetlerden bahsedilmektedir.

1577 yılında Boyacıoğlu Yakup Çavuş’un ulemaya, halka, sulehaya eziyet ettiğini ve gasp yoluyla servet biriktirme amacıyla olduğu yönünde şikayetler İstanbul’a gitmiştir. Bu kişi ayrıca Celaleddin Vakfı’nın da öşrünü almak istemiştir. Vakfın şehir çevresinde halka icarla verdiği yerleri zorla alıp kendisi ekip vakfa ödeme yapmamıştır. Devlet görevlilerinin yaptığı yolsuzluklar da şikayetlere konu olmuştur. 1600 yılında Akşehir Sancakbeyi İskender halktan yasadışı vergiler toplamış ve zenginleri hapsederek kurtuluş akçesi olmadan bırakmamıştır. 1601 yılında Emrullah adlı bir zorba Turguteli yöresinde baskınlar yapmış, Ilgın’ı yağmalamıştır. Tavi Ahmed de 1603 yılında Konya’ya büyük zarar vermiştir (Akdağ, 2013: 225-300).

Kara Haydaroğlu Mehmed’in isyan etmesinin en önemli nedeni kendisinden sancakbeyliği için alınan 30 000 kuruş olmuştur. Bu parayı ödeyip karşılığını alamaması ve tekrar kendisinden para istenmesi nedeniyle isyan etmiştir. Büyük birliklerden oluşan eşkıya hareketlerinden başka sayıları 7 ile 10 arasında değişen küçük gruplar da yağmacılık yapmıştır. Elbette ki bu grupların neden olduğu kayıplar daha küçük çaplı ve daha yerel özellikler taşımaktadır. 1650 yılında itibaren eşkıya hareketlerinde bir artış görülmektedir (Soyucak, 1997: 59-115).

1686 tarihli bir fermanda Kara arpa adıyla alınan şakka vergisi yasaklanmış olduğu halde Konya Sancağı’nda bu verginin halktan ödenmesi istendiğine dair şikayetler bulunmaktadır (Bülbül, 1988: 68).

Soyucak 1640-1675 Yılları Arasında Konya Şeriyeye Sicilleri’ni incelemiş ve gerek devlet görevlileri gerekse eşkiyalar tarafından halka yapılan baskıları ortaya koymuştur. Halka yapılan eziyetlere örnek olarak şu bilgiler verilmektedir; (Soyucak, 1997: 125-138).

“Konya halkının şikayetlerinden uğradıkları eziyetin boyutları görülmektedir. Padişaha bir adam yollayarak Karaman Beylerbeyilerinden Kartal Baha adlı birinin yılda iki kez 200-300 atlı ile geldiğini bedava yemek, erzak, hayvanları için yem aldıktan sonra her karyeden 50 ile 80 kuruş arasında zorla para topladıklarını bildirmişlerdir. Çumra, Arvad ve Zalmandı köyleri de aynı eziyete maruz kalmışlardır. Konya’nın Bozkır kazasında Kadı’nın halktan zorla para topladığı bildirilmiştir. Ayrıca 1675 tarihli bir fermanla Konya’da Kadıların atlı birlikleri ile devre çıkıp köylülerden zorla yem, yemek, arpa, saman, otlak, bal, koyun, kuzu, tavuk topladıkları yer almaktadır. Bi-namaz teftişi adıyla akçe topladıkları, birisi vefat ettiğinde bütün varisleri toplayarak mirası zorla taksim ettikleri, resm-i kısmet vergisini daha fazla alabilmek için terekeyi yüksek fiyattan hesap ettiklerine dair kayıtlar bulunmaktadır. Mütesellimlerin de halka eziyet ettikleri görülmüştür. Beyşehir kasabasına bağlı Afşar, İncesu ve Çukurovan köyleri 1659 yılında Beyşehir Mütesellimi’nin kendilerinden zorla yiyecek, koyun, kuzu aldıktan sonra Kaftan Baha ve Tekalifi Şakka adıyla 25 000 ‘şer akçelerini aldıkları için padişaha şikayette bulunmuşlardır”

Softa ayaklanmaları da Konya’da önemli yıkımlara neden olmuş şehri tahrip etmiştir. Akşehir Kadısı İstanbul’a gönderdiği bir mektupta, sancakbeyi ve sipahilerin Kıbrıs’ta olmasından faydalanan softaların ve eşkiyaların halkta yarattığı tahribat ve endişeden bahsedilmiştir (Gül, vd. ,2003: 297).

Tüm bu eşkiyalık faaliyetlerinin son bulması için devlet çeşitli önlemler almıştır. Af ve görev değişikliği, ateşli silahların toplatılması, müfettişlerin görevlendirilmesi, asker kaçaklarının cezalandırılması, şarabın yasaklanması, kıyafetlerin düzenlenmesi gibi önlemler alınmıştır. Konya kalesinin tamir ettirilmesi, görevlilerin köylerde konaklamaması, hazine nakline özel önem verilmesi, eşkiyanın cezalandırılması gibi şehri korumaya yönelik önlemler de alınmıştır. Eşkiyaların cezalandırılması işleminde ölen ya da kaçmayı başaran eşkiyaların mallarına padişah fermanıyla el koyulmuş, satılmış ve hazineye aktarılmıştır (Soyucak, 1997: 142-153).

3.6.2. Konya’ da Fiyatların Gelişimi

Konya ev, canlı hayvan, eşya ve yiyecek fiyatları 16. Yüzyılda artış göstermiştir. Bu artışların bir kısmı daha düşük olmakla birlikte özellikle canlı hayvan fiyatları önemli ölçüde artmıştır. 1563 yılında bir merkep ortalama olarak 150-200 akçe iken 1582 yılında % 50 artış göstererek 250-300 akçe ve 1659 yılında % 300 artış göstererek 500-600 akçeye yükselmiştir (Sak, 1987: 78).

Tablo-75 1571-1681 Yılları Arasında Koyun ve İnek Fiyatlarındaki Değişim

	1571	1581	1582	1660	1670	1681
Koyun	40 akçe	43 akçe	59 akçe	115 akçe	172 akçe	3 koyun 5 kuruş
İnek	-	196 akçe	212,5 akçe	-	-	-

Kaynak: Sak, 1987: 79

Koyun fiyatları 16.yüzyılın ikinci yarısında 40 akçe iken istikrarlı bir şekilde artmaya başlamış ve 17.yüzyılın sonlarına doğru yaklaşık 5 kat artmıştır. İnek fiyatları da artış trendindedir. 17. Yüzyıla ait inek fiyatları hakkında bilgi edinilememiştir ancak 1581-1582 yılları arasında yaklaşık %8 artmıştır. Koyun fiyatlarındaki artış dikkate alındığında benzer bir sürecin inek fiyatları için de geçerli olduğu düşünülebilir. Ancak Osmanlı mutfağında kırmızı et olarak genellikle koyun tercih edildiği de göz önünde bulundurulmalıdır.

Konya’da emlak piyasası da 16.yüzyılda hareketlidir. Özelliklerine ve kullanım alanlarına göre ev fiyatları artmıştır. 1562 yılında ev fiyatları 1000-3200 akçe arasında değişmiştir. Konya’da yaşayan köle fiyatları da zaman içinde artış göstermiştir. 16. ve 17. Yüzyıllarda köle fiyatları 2000 ile 20 000 akçe arasında değişmektedir. Yevmiye fiyatları 2 ile 20 akçe arasında değişmiştir (Sak, 1987: 81).

Konya’daki fiyat artışlarını ürün bazında 1646-1674 yılları için incelemiştir. Buna göre koyun eti % 100, iç yağı % 85, sade yağ % 145, zeytinyağı % 111, Helva % 100, pirinç % 117, nohut % 100, bulgur % 150, bal % 111, bal mumu % 175, sabun % 138 artmıştır. Ekmek ise 1646 yılında 450 dirhemi 1 akçe iken 1661’de 60 dirhemi 1 akçe olmuş, % 750 fiyat artışı görülmüştür (Ürekli, 1991: 229).

Tahıl arzının çok yavaş artmasına rağmen talebin artması Konya’da tahıl fiyatlarının artışı açıklamaktadır. Bu talep fazlasının ekonomi üzerinde oldukça

büyük etkisi olmuştur. 1566-1651 yılları arasında yani 85 yıl içinde Konya’da buğday fiyatları 7 akçeden 120 akçeye çıkarak % 1600’den fazla artış göstermiştir. Barkan’ın hesaplamalarına göre 1555-56 ve 1648-49 yılları arasında İstanbul’da fiyat endeksi 142’den 470’e çıkmıştır. Bu durum Osmanlı hükümet merkezinde fiyat denetimlerinin daha etkili olduğunu göstermektedir. Nüfus artışı, kentsel nüfus oranı artışı ve tahıl fiyatlarında artış görülmesi bu üç olgu arasındaki ilişkiyi açıklamaktadır. Narh uygulaması ise uzun dönemli fiyat artışı karşısında başarısız olmuştur (Faroghi: 1993: 267).

Konya’ya ait 1690 tarihli bir keşif belgesinde kirecin kilesinin 40 akçe olduğu belirtilmiştir, tuğla tozu ve kirecin karışımından oluşturulan harca horasani adı verilmiştir, horasaninin kilesi yine 40 akçedir. Konya’da yıkılan ve yeniden yaptırılması düşünülen bir güherçile kalhanesinin 1661 tarihli keşif belgesinde; 4500 akçeye on beş oluk, 200 akçeye elli sandık, vakiyyesi 15 akçe olan kırk vakiyye zift, tanesi 20’şer akçe olan otuz adet külünk, tanesi sekiz akçeye gelen yirmi kürek kayıtlıdır (Başol, Çam, 2010: 14-16).

Tablo-76 İstanbul Tüketici Fiyatları Endeksi

Yıl	Tüketici Fiyatları Endeksi 1469=1,0	Akçenin gümüş içeriği,gram	Tüketici Fiyatları Endeksi,gram gümüş 1469=1,0	Yıl	Tüketici Fiyatları Endeksi 1469=1,0	Akçenin gümüş içeriği,gram	Tüketici Fiyatları Endeksi,gram gümüş 1469=1,0
1527	1,84	0,66	1,40	1639	6,05	0,18	1,26
1528	1,89	0,66	1,43	1640	5,19	0,16	0,97
1555	1,50	0,66	1,14	1641	4,45	0,28	1,44
1556	1,78	0,66	1,35	1642	4,29	0,28	1,39
1569	1,86	0,61	1,32	1643	3,79	0,28	1,23
1570	1,94	0,61	1,37	1644	4,04	0,28	1,30
1573	2,06	0,61	1,46	1645	3,95	0,28	1,28
1574	1,98	0,61	1,40	1646	4,19	0,28	1,35
1575	1,99	0,61	1,41	1647	4,21	0,28	1,36
1585	2,36	0,61	1,67	1648	4,78	0,28	1,54
1586	3,34	0,34	1,32	1649	4,80	0,28	1,55
1587	3,53	0,34	1,40	1650	4,31	0,28	1,39
1588	4,45	0,34	1,76	1652	4,41	0,28	1,42
1589	3,09	0,34	1,22	1653	4,58	0,28	1,48
1590	4,32	0,34	1,71	1654	4,51	0,28	1,46
1591	3,31	0,34	1,31	1655	4,54	0,28	1,47
1592	3,08	0,34	1,22	1656	4,82	0,28	1,56
1593	3,39	0,34	1,34	1657	6,25	0,28	2,02
1594	3,88	0,34	1,54	1658	5,69	0,28	1,84
1595	4,14	0,34	1,64	1659	5,14	0,23	1,39
1596	5,23	0,23	1,36	1660	6,01	0,23	1,63
1597	6,24	0,23	1,63	1661	7,23	0,23	1,96
1598	6,09	0,23	1,59	1662	5,83	0,23	1,58
1599	4,85	0,23	1,26	1663	5,15	0,23	1,39
1600	4,79	0,29	1,60	1664	5,05	0,23	1,37
1601	4,45	0,29	1,48	1665	4,93	0,23	1,33
1602	4,44	0,29	1,48	1666	5,28	0,23	1,43
1603	4,69	0,29	1,56	1667	5,94	0,23	1,61
1604	6,98	0,29	2,33	1668	6,34	0,23	1,72
1605	6,35	0,29	2,12	1669	6,42	0,21	1,54
1606	6,28	0,29	2,09	1670	6,25	0,21	1,50
1610	4,44	0,29	1,48	1671	6,07	0,21	1,45
1611	4,10	0,29	1,37	1672	6,65	0,21	1,59
1612	4,12	0,29	1,37	1673	6,18	0,21	1,48
1613	4,05	0,29	1,35	1674	6,66	0,21	1,60

1614	4,16	0,29	1,39	1675	7,30	0,21	1,75
1615	4,82	0,29	1,61	1676	7,79	0,21	1,87
1616	5,26	0,29	1,75	1677	7,78	0,21	1,86
1617	5,06	0,29	1,69	1678	7,57	0,21	1,81
1618	3,99	0,28	1,29	1679	8,39	0,21	2,01
1619	4,44	0,28	1,43	1680	7,66	0,21	1,84
1620	4,63	0,28	1,49	1681	7,51	0,21	1,80
1621	7,10	0,28	2,29	1682	6,80	0,21	1,63
1622	7,34	0,23	1,91	1683	7,79	0,21	1,87
1624	6,88	0,12	0,93	1684	7,09	0,21	1,70
1625	6,33	0,28	2,04	1685	7,44	0,21	1,78
1626	4,10	0,28	1,36	1686	8,13	0,21	1,95
1627	4,71	0,28	1,52	1687	7,68	0,21	1,84
1628	4,49	0,23	1,17	1688	7,18	0,21	1,72
1629	4,40	0,23	1,15	1689	7,29	0,21	1,75
1630	4,47	0,23	1,16	1690	7,72	0,130	1,16
1631	5,18	0,23	1,35	1691	9,55	0,130	1,44
1632	5,51	0,23	1,43	1692	8,95	0,130	1,35
1633	5,32	0,20	1,22	1693	7,42	0,130	1,12
1634	5,36	0,20	1,23	1696	7,98	0,132	1,22
1635	5,05	0,18	1,05	1697	7,22	0,132	1,10
1636	5,31	0,18	1,11	1698	7,50	0,132	1,14
1637	6,31	0,18	1,31	1699	7,37	0,132	1,12
1638	6,36	0,18	1,32	1700	7,94	0,132	1,21

Kaynak: Pamuk, 2000: 12-18

15. yüzyılda ve 16.yüzyılın başlarında İstanbul'da gram gümüş cinsinden ifade edilen fiyatlar Avrupa'nın diğer büyük şehirlerinden daha yüksek görünmektedir. 16. Yüzyıl boyunca Amerika'dan gelen altın ve gümüşün de etkisiyle fiyatlar Avrupa'da artış göstermiş, Fiyat Devrimi olarak adlandırılan bu sürecin Osmanlı ekonomisindeki etkisi daha sınırlı olmuştur (Pamuk, 2000: 89). İstanbul'daki fiyat artış sürecine paralel bir süreç Konya'da da yaşanmıştır.

3.6.3. Konya' da Gıda Malları Fiyatlarının Gelişimi

Konya ekonomisinde 16.yüzyılda fiyat hareketlerini ölçmek üzere Şevket Pamuk'un 'İstanbul ve Diğer Kentlerde 500 Yıllık Fiyat ve Ücretler 1469-1998' çalışmasında uygulamış olduğu yöntem kullanılmıştır. Gıda malları endeksi hesaplamaya yönelik olarak ilk önce 1593-1651 dönemi için belirli ürünleri içeren

bir mal sepeti oluşturulmuştur. Sepeti oluşturan gıda mallarının ağırlıkları: 2 kile buğday, 1 kile arpa, 6 kıyye et, 5 kıyye pirinç, 3 kıyye sadeyağ, 2 kıyye bal olarak belirlenmiştir. Sepetin belirli mal türlerinden oluşmasının nedeni zaman içinde ortaya çıkabilecek kalite farklılıklarının minimize edilmesidir. Endeks hesaplanırken Konya'nın dönem itibariyle en büyük vakfı olan Mevlana Celaleddin Rumi Vakfı ve İmarethanesinin muhasebe defterleri ile Sultan II.Selim Vakfı İmarethanesi'nin muhasebe defterlerinden faydalanılmıştır. Bu defterlerde imaretlerin mutfak harcamalarının kayıtları yer almaktadır. Pişirilen yemekler için satın alınan gıda mallarının fiyatları ve birim miktarları yer almaktadır. Ayrıca İmaretlerin tamirat harcamaları için satın alınan malzemelerin fiyatları ve miktarları da bu defterlerde yer almaktadır. Vakıfların ürün cinsinden vergi gelirlerini de piyasada sattıkları ve böylece gelir elde ettikleri görülmektedir. Dolayısıyla vakıf defterlerinde sadece alımlara ilişkin kayıtlara değil satışlara ilişkin kayıtlar da yer almaktadır. İmaretlerin Konya piyasasından sıkça alım yaptıkları bazı zamanlarda bu alımların büyük miktarlara ulaştığı görülmüştür. Başbakanlık Osmanlı Arşivleri'nde bulunan vakıf hesap defterlerindeki hicri tarihler miladiye çevrildikten sonra bir yıl içinde bir mala ait tüm alımların ortalaması alınmıştır. Mal sepeti oluşturulurken eldeki kaynaklarda en sık ve düzgün tekrarlayan 6 adet mal seçilmiştir. Bu mallar; buğday, arpa, bal, et, sadeyağ ve pirinçten, oluşmaktadır. Çeşitli gıda mallarının endeks içindeki ağırlıkları kullanılan hesap defterlerindeki alımların miktarına ve toplam gıda harcamaları içindeki ağırlıklarına göre belirlenmiştir. Gıda malları fiyat endeksi oluşturulurken imaretlerin yaptıkları alımlardaki oranlar referans alınmıştır. Sepeti oluşturan malların her birinin her yıl için fiyatının bulunmadığı durumlarda eksik olan fiyat verileri için varolan gözlemlere regresyon teknikleri uygulanarak eksik yıllar tamamlanmıştır.

Endeks oluşturulması sırasında dikkat edilen önemli bir nokta herhangi bir yılda sadece bir malın fiyatının önceki yıla oranla % 100'den fazla arttığı ya da % 50'den fazla azaldığı durumlarda eğer ilerleyen yıllarda yeni fiyat düzeyi kullanılmamışsa endekse dahil edilmemesidir. Eğer bir yıl içindeki kayıtlarda birden fazla malın fiyatında benzer artış ve azalışlar görülmüş ise bu fiyatlar endekse dahil edilmiştir. Böylece hatalı kayıtların endeksi saptırmasının önüne geçilmiştir. Ancak beraberinde az sayıda da olsa gerçek fiyat değerleri endeks dışı bırakılmıştır.

Osmanlı ekonomisinin 16.yüzyılın sonlarında başlayan ve 17.yüzyılın ortalarına kadar devam eden hızlı bir enflasyon dönemi yaşadığını görülmektedir. Bu fiyat artışları bazı iktisatçı ve tarihçiler tarafından Fiyat Devrimi ile ilişkilendirilmektedir. Ancak bu artışların önemli kısmının Osmanlı ekonomisinde yaşanan tağşişlerle ilgili olduğu düşünülmektedir.

Osmanlı ekonomisinin yaşadığı enflasyon dönemlerinin çeşitli nedenleri bulunmaktadır. Bu nedenler arasında en fazla dikkat çeken nokta 16.yüzyılın sonları ile 17.yüzyılın başlarında gümüş paranın içeriğinde meydana gelen azalmadır. Bu dönemler aynı zamanda yüksek fiyat artışlarının yaşandığı dönemler olmuştur. Gümüş cinsinden fiyatlar 1500'den 1640'a kadar yükselme eğilimindedir. Uzun vadede tağşişler Osmanlı fiyat düzeyinin en önemli belirleyicisi olmuştur. Fiyatlar para biriminin içerdiği gümüş miktarıyla ters orantılı olarak ya da tağşiş hızıyla doğru orantılı olarak artmıştır (Pamuk, 2000: 8).

Endeks değerinde görülen bazı azalmaların nedeninin tashihi sikke işlemleri olduğu düşünülebilir. Osmanlı ekonomisinde akçenin içeriğinde oluşan azalmaların artışı fiyat artışlarına neden olduğu ve devletin müdahalede bulunarak akçenin standartlarını eski düzeyine çekmeye çalıştığı bilinmektedir (Sahillioğlundan aktaran Pamuk, 2007: 153). Bu işlem Osmanlı Devleti'nde 1600, 1618, 1624 ve 1640 yıllarında yapılmıştır (Akyıldız, 2007: 164).

1600 (1009) yılında yapılan tashihi sikke operasyonundan sonra endeks değerinin azalma kaydettiği görülmektedir. 1618 (1027) yılında ise kayda değer bir azalma sözkonusu değildir. Bu durumda tashihi sikke operasyonunu beklenen etkiyi yaratmadığı düşünülebilir. 1624 (1033) yılında gerçekleştirilen tashihi sikke işlemi sonrasında 1034 yılında endeks değeri düşmüştür ancak bu düşüş sürekli olmamış ilerleyen yıllarda artış devam etmiştir. 1640 (1049) yılında yapılan müdahalenin de fiyat artışlarını hafifletmeye gücü yetmemiştir. 1651 (1061) yılında endeks değeri 363.365'e ulaşmıştır.

Tablo-77 Gıda Malları Sepet Endeksi

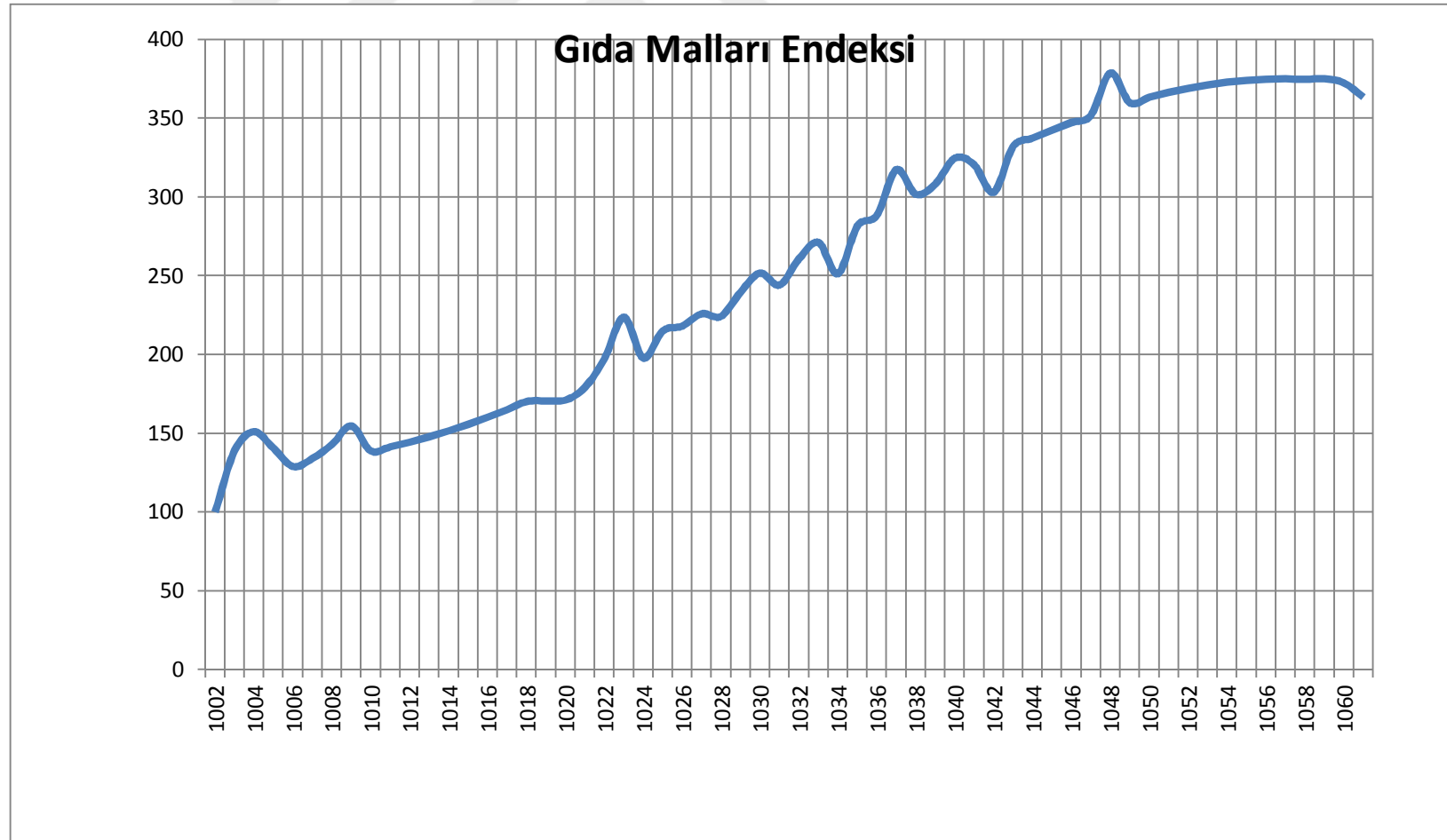
Yıllar	Sepet Endeks	Yıllar	Sepet Endeks
1002/1593	100	1032/1623	260,7638
1003/1594	139,3003	1033/1624	271,2149
1004/1595	151,1355	1034/1625	251,3125
1005/1596	140,5038	1035/1626	281,6166
1006/1597	128,9088	1036/1627	288,4292
1007/1598	134,1016	1037/1628	317,4205
1008/1599	142,9381	1038/1629	301,7208
1009/1600	154,7318	1039/1630	308,1579
1010/1601	138,8362	1040/1631	324,7238
1011/1602	141,432	1041/1632	320,5097
1012/1603	144,4484	1042/1633	302,9939
1013/1604	147,8643	1043/1634	332,0251
1014/1605	151,6587	1044/1635	337,4167
1015/1606	155,8107	1045/1636	342,5362
1016/1607	160,2993	1046/1637	347,3626
1017/1608	165,1034	1047/1638	351,875
1018/1609	170,2021	1048/1639	378,7504
1019/1610	170,7365	1049/1640	359,8737
1020/1611	171,1452	1050/1641	363,3181
1021/1612	179,191	1051/1642	366,3644
1022/1613	197,4321	1052/1643	368,9918
1023/1614	223,7864	1053/1644	371,1792
1024/1615	197,7819	1054/1645	372,9056
1025/1616	215,0548	1055/1646	374,1501
1026/1617	218,0569	1056/1647	374,8917
1027/1618	225,8845	1057/1648	375,1094
1028/1619	224,3305	1058/1649	374,7821
1029/1620	239,729	1059/1650	374,9918
1030/1621	251,7746	1060/1651	372,4089
1031/1622	244,1088	1061/1652	363,365

Kaynak: MAD 4706

Hesaplanan endeks değerinde ilk önemli artış 1003 (1594) yılında gerçekleşmiştir. 1003 (1594) ile 1010 (1601) yılları arasında inişli çıkışlı dalgalanmalar gösteren endeks değeri 1010 (1601) yılından itibaren istikrarlı bir artış trendi yakalamıştır. 1023 (1614) yılına gelindiğinde endeks değeri başlangıç yılı değerinin 2.2 katına yükselmiştir. 1037 (1628) yılında ise endeks değeri 3 kattan fazla artış göstermiştir. Artış trendi devam ederek 1048 (1639) yılında 378,75 ile en yüksek seviyesine ulaşmıştır. Bu tarihten itibaren ise kademeli azalmalar görülerek araştırma dönemimizin son yılında değer 363,365 seviyesine ulaşmıştır.

Şekil-17 Konya’da Gıda Malları Fiyat Endeksi

Konya için 1002(1593) yılı endeks değerini 100 olarak ele alındığında 1061 (1651) yılında endeks değeri 363.365 olarak gerçekleşmiştir. Konya piyasasında oluşan fiyatlar baz alınarak oluşturulan endeks değerine göre 60 yıl içinde fiyatlar 3.6 kat artış göstermiştir. Söz konusu fiyat artışları aynı dönemi kapsayan ve İstanbul için Pamuk (2000: 7) tarafından oluşturulan endeksle paralellik göstermektedir. 16.Yüzyılın sonlarından 17.yüzyıl ortalarına kadar İstanbul'da fiyatların 5 kat ve Konya'da ise fiyatların yaklaşık olarak 3.6 kat artış gösterdiği gözlemlenmiştir.

SONUÇ

16.Yüzyıl boyunca ortaya çıkan gelişmeler ülkelerin kendi içsel dinamiklerinde ve genel olarak dünya ekonomisinde önemli değişikliklere yol açmıştır. Bu değişikliklerin en önemlisi olarak değerlendirilebilecek olan coğrafi keşifler ve sonuçlarıdır. Keşifler çağının başlaması zenginliğe ulaşmak için devletlerin ekstra çabalar ortaya koymalarına yol açmıştır. Ülkelerin odak noktası ticaretten aldıkları payı maksimize etmek ve çoğu zaman belirli bölgelerle yapılan ticareti kontrol altında tutmak olmuştur. Bu girişimler neticesinde Ümit Burnu'nun keşfedilmesi, özellikle Akdeniz ticaretinde önemli değişikliklere yol açmıştır. Osmanlı Ekonomisi açısından Akdeniz ticaretinde dengelerin değişmesi devlet gelirlerinin azalması anlamına gelmektedir. Akdeniz ticaretinde sahip olduğu üstünlüğü kaybetmek istemeyen Osmanlı Devleti ile İspanya arasında yoğun mücadeleler yaşanmıştır. Yaşanan bu gelişmeler gerek Avrupa Devletleri gerekse Osmanlı Devleti açısından önemli sonuçlar ortaya koymuştur.

Keşifler Çağı'nın en önemli gelişmesi ise şüphesiz Amerika Kıta'sının keşfi olmuştur. Dünyanın çehresini değiştiren bu keşif hem ekonomik hem de siyasi gelişmelere yol açmıştır. Yeni kıtanın sahip olduğu zengin maden yataklarının İspanyollar ve Portekizliler tarafından keşfedilmesi oldukça kısa bir süre içinde gerçekleşmiştir. Kıta'da yerleşik İnka ve Maya Uygarlıklarıyla yapılan kanlı mücadelelerden sonra altın ve gümüşe erişilmiş, yerli halk maden yataklarında ölünceye kadar çalıştırılmıştır. Bu madenler içinde özellikle verimi yüksek olan Potosi gibi madenler uzun süre İspanya'nın Sevilla Limanına bir yıl içinde daha önce görülmemiş sayıda geminin yanaşması ve sandıklar dolusu altın ve gümüşün karaya çıkarılmasını sağlamıştır. Özellikle maden çıkarma faaliyetlerinde civanın kullanılması işlemi daha kolay yapılabilir hale getirmiş ve üretim maliyetlerini düşürmüştür. Bu yeni teknolojik gelişmeyle birlikte maden yataklarında verim artışı yaşanmıştır. İspanya'da artan bu kıymetli maden arzı bir süre sonra İspanya'nın ticari faaliyetleri ve diğer Avrupa Devletleri'ne yaptığı borç ödemeleri aracılığıyla kıta Avrupa'sına yayılmıştır.

İspanya ekonomisi açısından bu kıymetli maden artışlarının kalkınmanın lokomotifleri olarak kullanılması beklenmelidir. Ancak fiili durum böyle olmamıştır. Literatürde kıymetli maden artışlarının enflasyona yol açtığı yönünde görüşler

bulunmaktadır. İspanya ekonomisinde yaşanan enflasyonist sürecin nedenlerine ilişkin farklı görüşler bulunmaktadır. Nüfus artışı, tarımsal ürünlerin nüfusun ihtiyaçları karşısında yetersiz kalması, ekime açılan verimsiz toprakların marjinal faydasının düşük olduğu ve kaynak israfına yol açtığı gibi görüşler de destek bulunmaktadır. Yaşanan enflasyonist sürecin nedenlerine ilişkin farklı görüşler bulunmakla birlikte gerçek şudur ki Avrupa’da daha önce görülmemiş fiyat artışları yaşanmıştır. İspanya Devleti’nin büyük miktarlara ulaşan dış borçları Yeni Kıta’dan elde edilen kıymetli madenlerin Avrupa’ya akmasına neden olmuştur. Ülkenin iktisadi kalkınmasına katkı sağlamamasının en önemli nedeni ise yerli üretimin desteklenmemesi, yurt içi sanayinin dış rekabetten korunmaması, ihracatı artırmaya yönelik önlemler alınmamasıdır. Aksine ithalat artmış ve lüks tüketim artış göstermiştir. İspanya’nın yakalamış olduğu fırsatı doğru değerlendirmiş olması halinde bugün dünya ekonomisi içindeki yeri ve ağırlığının çok daha farklı olabileceği düşünülmektedir.

16.Yüzyılın egemen iki gücü Osmanlı Devleti ve İspanya’dır. Tarihsel süreç içerisinde çok kez karşı karşıya gelen bu iki devlet 17.yüzyıldan itibaren benzer bir çözülme dönemine girmiştir. Osmanlı ekonomisinde İspanya’nın yaşadığı enflasyonist süreçle paralellik arz eden bir enflasyonist süreç gözlenmektedir. Burada üzerinde durulması gereken nokta fiyatlarda görülen bu artış trendinin Amerika kıtasından Avrupa’ya yayılan ve etkisi bir süre sonra Osmanlı Devleti’ne ulaşan kıymetli maden girişi ile ilgili olup olmamasıdır. Osmanlı Devleti’nde 16.yüzyılın sonları ile 17.yüzyılın ortaları arasında İstanbul’da fiyatların ciddi bir artış sürecinden geçtiği bilinmektedir. Ancak bu artış trendi kıymetli maden arzının artmasından ziyade Osmanlı ekonomisinin kendi içsel deneyimlerinden kaynaklanmaktadır. Nüfus artışının yaşandığı bir döneme eşlik eden kentleşmeyle birlikte paranın kullanım hızının artması fiyatlarda artışlara neden olmuştur. Oldukça önemli diğer bir neden ise ekonomide yapılan taşışlardır.

16.Yüzyıla ait nüfus bilgileri Osmanlı nüfusunun genel bir artış trendini işaret etmekle birlikte bu artış kesintisiz bir şekilde sürmemiştir. Hatta bazı bölgelerde nüfusun azaldığı görülmektedir. Ancak genel nüfus artışı eğilimi iki önemli sonuç ortaya çıkarmıştır. Birincisi nüfus artışı tarım arazilerinin parçalanmasına, marjinal arazilerin ekilmesine ve nüfus baskısının oluşmasına neden olmuştur. Topraksız

kalan köylüler, tarımdan geçimini sağlayamayanlar şehirlere göç etmiş orada yaşamaya çalışmış ya da eşkiyalara katılmıştır. İkinci yaklaşım ise nüfus artışının sabit gelirlileri ve çalışanları yoksullaştıran fiyat artışlarını uyardığı yönündedir. Bu nedenle birçok rütbeli devlet görevlisi enflasyon nedeniyle azalan gelirlerini kompanse etmek için yasal olmayan ve baskıcı yollara başvurmuştur. Bu durum daha fazla sosyal huzursuzluğa ve göçe neden olmuştur. Demografik etkilere ilave olarak Amerikan gümüşünün akışı, savaşların maliyeti ve bütçe açıkları, tağşişler, kötü hava koşullarının tarım ürünleri üretimini olumsuz etkilemesi gibi faktörler fiyat artışlarını açıklamaktadır.

Osmanlı Devleti bu yüzyılda bir yandan İran'daki Safevi Devleti ile uzun yıllar süren savaşlar yaşarken, diğer yandan Viyana Kuşatması ile Avrupa sınırlarını zorlamaktadır. Askeri gücün bu şekilde ayrılması tek cephe yerine birbirine tamamen zıt iki ayrı yönde iki cephede savaşılması, savaşların uzun yıllar sürmesi, toplumsal huzursuzlukla birlikte mali kaynakların da azalması Devleti güç durumda bırakmıştır. Devletin içine düştüğü sıkıntılardan biri de Celali İsyanları'dır. Celali İsyanları Anadolu'yu kasıp kavurmuş, köylüleri işlerinden topraklarından etmiş ve insanların dağlara çekilip topraklarını terk ettiği, tarihe Büyük Kaçgun olarak geçen sürecin yaşanmasına neden olmuştur. Celali İsyanlarının yaşandığı dönemde tarımsal üretim düşüşlerine paralel biçimde vergi gelirleri azalmıştır. Ayrıca ekonomik ve siyasi kurumlarda gözlemlenen yozlaşma süreci ve liyakat ilkesine bağlı kalınmadan yapılan üst düzey devlet görevi atamaları mevcut sorunların büyümesine yol açmıştır.

Osmanlı ekonomisinde hazinenin içine düştüğü sıkışıklığı gidermek amacıyla sık sık başvurduğu tağşişler kısa dönemli çözümler olmaktan ileri gitmemiştir. Tağşişlerin uzun dönemli politika araçları olarak kullanılmadıkları görülmektedir. Tağşişlerin ekonomik etkilerinin yanı sıra önemli toplumsal maliyetleri de olmuştur. Özellikle sabit gelirlilerin ücretlerindeki aşınmayı fark ederek tağşişlere karşı ciddi bir muhalefet oluşturduğu görülmektedir. Halk ve askeri kesim tarafından kabul görmeyen ve direnişle karşılaşan bu kısa vadeli çözüm önerisi zaman zaman bazı devlet görevlilerinin canlarından olmasıyla ve askeri kesim mensuplarının ücretlerine zam yapılmasıyla sonuçlanmıştır.

Osmanlı ekonomisi genel olarak bu sorunlarla mücadele ederken Konya ili özelinde bu gelişmelerin yönü ve şiddetini belirlenmeye çalışılmıştır. Ele alınan 16.yüzyıl ve 17.yüzyılın ortalarına kadar süren dönemde Konya ekonomisinin Osmanlı ekonomisinin makro ölçekli sorunlarını mikro düzeyde yaşadığı görülmektedir. Özellikle Celali İsyanları Konya ekonomisi üzerinde tahrip edici etkiler yaratmıştır. Celali İsyanlarının başlamasından önceki dönemde Konya ekonomisinin canlı ve diğer Anadolu şehirleri ile kıyaslandığında gelişmiş bir ekonomik yapı sergilediği görülmektedir.

Tezin amacı 16.Yüzyılda Konya ekonomisinde enflasyonist bir sürecin var olup olmadığını tespit etmektir. Bu amaçla yapılan çalışmanın sonuçları doğrultusunda literatüre şu katkıların yapıldığı düşünülmektedir;

i.Konya ekonomisinde fiyatların gelişimini ölçmek için il içinde ekonomik hayata yön veren en büyük vakıf olma özelliği taşıyan Mevlana Celaledin Vakfı ve İmaretî ile II.Selim Vakfı ve İmaretî'nin kayıtları incelenmiştir. Bu kayıtlarından sık tekrarlanan 6 adet malı içeren bir sepet oluşturularak fiyat değişimi tespit edilmeye çalışılmıştır. 1593-1651 yılları kapsayan dönemde gıda malları fiyatlarının yükselme eğilimde olduğu görülmektedir.

ii.1002(1593) başlangıç yılı 100 kabul edildiğinde endeks değeri 1060(1651) yılında 3.6 kat artış göstermiştir. 16.Yüzyılın sonlarından itibaren yükselen endeks değerinin özellikle 17.yüzyılın ortalarında ciddi artışlar gösterdiği tespit edilmiştir. Bu artış trendi aynı dönemlerde İstanbul için hesaplanan fiyat artışları ile uyumludur. Fiyat artışlarının şiddeti aynı oranda gerçekleşmemekle birlikte oldukça yüksek seyrettiği görülmektedir.

iii.İstanbul ve Konya'da gözlemlenen bu fiyat artışlarının nedenini yalnızca Amerika kıtasının keşfiyle birlikte Avrupa'da artan ve daha sonra Osmanlı topraklarına yayılan kıymetli maden girişiyle ilişkilendirmek doğru değildir. Her şeyden önce Amerika'daki madenlerdeki üretim miktarı 1585 yılında Potosi madenlerindeki üretimle zirve noktasına ulaşmıştır. Toplam maden üretimi 1620'li yıllara kadar inişli çıkışlı bir seyir izleyerek seyretmiş bu tarihten itibaren ise azalmaya başlamıştır. İspanya limanlarına giriş yapan kıymetli maden miktarı ise 1530'lu yıllardan itibaren artarak devam etmiş ve 1590-1600 yılları arasında zirveye ulaşmıştır. Eğer yaşanan enflasyonist sürecin tek ve en önemli nedeni Amerika'dan

gelen kıymetli madenler olsaydı en şiddetli enflasyon rakamlarının maden girişlerinin zirve noktasına ulaştığı dönemlerle uyumlu olması gerekirdi. Oysa ki İstanbul en şiddetli fiyat artışlarının yaşandığı dönem 1586'dan itibaren başlamaktadır. Konya için ise bu dönem fiyatların artış trendine girdiği ve 1614'lü yıllarda şiddetlendiği döneme rastlamaktadır. Osmanlı ekonomisindeki tağşişlerin ise 1585 yılında yapılan büyük tağşişle birlikte sık aralıklarla tekrarlandığı ve 1690 yılına kadar devam ettiği görülmektedir. Fiyat artışlarının tağşişlerin yapıldığı dönemlerle uyumlu olduğu görülmektedir. Ayrıca 1613-1614, 1621-1622, 1622-1623, 1627-1628 ve 1631 yılları Konya için tarımsal kriz dönemleri olmuştur. Tarımsal miktarındaki ciddi azalışla ilişkili olarak fiyatların artması oldukça olağan görünmektedir. Konya'da fiyatların artış sürecine girmesine neden olan unsurları; tağşişler, tarımsal krizler, Celali isyanlarının olumsuz etkileri, kentleşme ve nüfus artışı değişkenlerinin ortak etkileri şeklinde açıklamak daha tutarlıdır.

iv.16.Yüzyılın sonları ile 17.yüzyılın ortalarına kadar devam süreçte Osmanlı ekonomisinin yaşadığı enflasyonist sürecin tek nedeni olarak Amerikan'ın keşfiyle birlikte artan kıymetli maden arzını göstermek yeterli bir gerekçe sunmamaktadır. Osmanlı ekonomisinde yaşanan fiyat artışları dönemi, nüfus artışı, kentleşme, iklim koşulları, paranın dolaşım hızının artması, para yerine kullanılabilen enstrümanların çoğalması ve tağşişler ile açıklanmaktadır. Kıymetli maden girişlerinin enflasyonist sürece süreklilik kazandırdığı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

Maliyeden Müdevver Defterleri No: 4521-4706-5926

Topkapı Sarayı Defterleri

TS.MA.d 1678_0044_001
TS.MA.d 1715_0009_001

Acartürk, Ferrayi (2006). 1672-1673 Tarihlerinde Konya'nın Sosyal ve Ekonomik Durumu. 19 Nolu Konya Şeriyeye Siciline Göre. Yeniçağ Tarihi Yüksek lisans Programı, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya

Acun, Fatma (2002). Klasik Dönem Eyalet İdare Tarzı Olarak Tımar Sistemi ve Uygulaması. Türkler Dergisi cilt 9

Akal, Baki C. (2010). Modern Düşüncenin Doğuşu İspanyol Altın Çağı. Ankara: Dost Kitabevi

Akdağ, Mustafa (1946). Celali İsyanlarının Başlaması. DTCF Dergisi, cilt 4, sayı 1, 23-50

Akdağ, Mustafa (1945). Tımar Rejiminin Bozuluşu. DTCF Dergisi, cilt 3, sayı 4, 419-431

Akdağ, Mustafa (1949). Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş ve İnkişafı Devrinde Türkiye'nin İktisadi Vaziyeti. Belleten, cilt XIII, sayı 51, 497-564

Akdağ, Mustafa (1958). Celali Fetreti. DTCF Dergisi, cilt 16, sayı 1. 2, 53-107

Akdağ, Mustafa (1964). Celali İsyanlarından Büyük Kaçgunluk 1603-1606. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi, cilt: 2, sayı: 2, 1-49

Akdağ, Mustafa (2013). Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası' Celali İsyanları'. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları

Akdağ, Mustafa (2014). Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi'. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları

- Akgündüz, Ahmet (1988). İslam Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi
- Akkuş, Yakup (2009). Osmanlı ve Avrupa'nın İktisat Politikaları Üzerine Karşılaştırmalı Bir Analiz (XIV. ve XV. Asırlar). İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Maliye Araştırma Merkezi Konferansları, 52. Seri, 108-134
- Akşin, Sina (2009). Türkiye Tarihi Osmanlı Devleti 1600-1908 Cilt 3
- Akşin, Sina (2009). Türkiye Tarihi Osmanlı Devleti 1300-1600 Cilt 2
- Aktan, Coşkun C., Dileyici, Dilek, Saraç, Özgür (2002). Osmanlı Tarihinde Vergi İsyanları I. Süleyman Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, cilt 7, sayı 2, 1-20
- Akyıldız, Ali (2007). Para. Diyanet İslâm Ansiklopedisi, cilt XXXIV, 163-166
- Alasya, Fikret H. (1987). Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti Tarihi. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları
- Allen, Robert C. (2001). The Great Divergence in European Wages and Prices from the Middle Ages to the First World War. Explorations in Economic History 38, 411-447
- Ankara Ticaret Odası (2004). Düünden Bugüne Kapitülasyonlar. Ankara
- Arı, Bülent (1999). İlk Osmanlı Hollanda Münasebetleri. Osmanlı. Edt: Güler Eren. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, cilt 1, 493-501
- Arı, Bülent (2005). Akdeniz'de Korsanlık ve Osmanlı Deniz Hukuku. Bahçeşehir Üniversitesi II. Uluslararası Tarih Sempozyumu 6-7 Ekim 2005, Bildiri Kitabı, Ankara, 265-318
- Arıbaş, Kenan, Kara, Hasan (2010). Siyasi Coğrafya Açısından İspanya. Doğu Coğrafya Dergisi, cilt 15, sayı 24, 61-85
- Arıkan, Zeki (1983). Hamid Sancağında Çift Resmi. Tarih İncelemeleri Dergisi, I, 36-58
- Arıkan, Zeki (1989). XV ve XVI Yüzyıllarda Anadolu'da Çeltik Üretimi. V. Milletler Arası Türkiye Sosyal ve İktisat Tarihi Kongresi Tebliğler. 21-25 Ağustos 1989, İstanbul : Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1990, 477-483
- Arıkan, Muzaffer, Toledo, Paulino (1994). Türk Deniz Tarihi İle İlgili Belgeler IV, İspanya, Kuzey Afrika ve Barbaros Hayrettin Paşa. A.Ü.OTAM Dergisi, sayı 5, 491-527

- Arnold, David (1995). Coğrafi Keşifler Tarihi İstanbul: Alan Yayıncılık
- Arslan, Hüseyin (2001). 16.Yüzyıl Osmanlı Toplumunda Yönetim, Nüfus, İskan, Göç ve Sürgün.İstanbul: Kaktüs Yayınları
- Asuero, Pablo M. (2006). İspanya-Türkiye 16. Yüzyıldan 21. Yüzyıla Rekabet ve Dostluk. İstanbul: Kitap Yayınevi
- Atalay, Talip (2003). Geçmişten Günümüze Kıbrıs İdari Yapılanma ve Din Eğitimi. Konya: Sebat Ofset Matbaacılık
- Avcı, Sedat (1997). Dünyada Şeker Sanayinin Dağılışı ve Gelişmesini Etkileyen Unsurlar. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Dergisi, 227-258
- Aydemir, Cahit, Güneş, Hüseyin H. (2006). Merkantilizmin Ortaya Çıkışı. Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, cilt 5, sayı 15, 136-158
- Aydın,Veli H. (2001). Tımar Sisteminin Kaldırılması Süreci ve Bazı Değerlendirmeler. OTAM, sayı 12, 65-104
- Aykut, Nezihi (1987). Osmanlı İmparatorluğu'nda Sikke Tecdidleri. Tarih Enstitüsü Dergisi, Prof.Dr. İbrahim Kafesoğlu Hatıra Sayısı, 257-299
- Aykut, Nezihi (1989). Para Tarihi Bakımından Osmanlı Gümüş Sikkeleri. V. Milletler Arası Türkiye Sosyal ve İktisat Tarihi Kongresi Tebliğler. 21-25 Ağustos 1989, İstanbul : Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1990, 727-733
- Ayni Ali Efendi (1602). Osmanlı İmparatorluğu'nda Eyalet Taksimatı, Toprak Dağıtımı ve Bunların Mali Güçleri. Çev. Hadiye Tuncer 1964. Ankara: Gürsoy Basımevi
- Bağış, Ali İhsan (1983). Osmanlı Ticaretinde Gayri Müslimler (1750-1839). Ankara: Turhan Kitabevi
- Bal, Faruk (2011a). Osmanlı Devleti-İspanya İktisadi İlişkileri (16.-18.Yüzyıllar). İktisat Anabilim Dalı Doktora Programı, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul
- Bal, Faruk (2011b). XVI. Yüzyılda Osmanlı-İspanya İktisadi İlişkileri: Akdeniz'de Rekabet.Öneri Dergisi, cilt 9, sayı 36, 201-211
- Barkan, Ömer, Lütfi (1954). Tarihi Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi. Türkiyat Mecmuası 10: 1-26.

- Barkan, Ömer Lütü (1963). Osmanlı İmparatorluğunda İmaret Sitelerinin Kuruluşu ve işleyiş Tarzına Ait Araştırmalar. İktisat Fakültesi Mecmuası, cilt 23, sayı 1-2, 239-296
- Barkan, Ömer, Lütü (1970). Asrın 2. Yarısında Türkiye’de Fiyat Hareketleri. Belleten XXXIV, Ekim 1970, sayı: 36, 557-608
- Barkan, Ömer L. Ayverdi, Ekrem H. (1970). İstanbul Vakıfları Tahrir Defteri 1546. İstanbul: Baha Matbaası
- Barkan, Ömer Lütü (1980a). Türkiye’de Toprak Meselesi Toplu Eserler 1 içinde; Tımar. 805-872
- Barkan, Ömer Lütü (1980c). Türkiye’de Toprak Meselesi Toplu Eserler 1 içinde; Feodal Düzen ve Osmanlı Tımarı. 873-895
- Barkan, Ömer Lütü (1993), Tımar, İslam Ansiklopedisi, Cilt:12/I, Meb Basımevi, İstanbul, s.286–333
- Barkan, Ömer, Lütü (2000a). Osmanlı Devleti’nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi Tetkikler Makaleler cilt 1 içinde; H.933-934 (M.1527-1528) Mali Yılına Ait Bir Bütçe Örneği, 620-702
- Barkan, Ömer, Lütü (2000b). Osmanlı Devleti’nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi Tetkikler Makaleler cilt 2 içinde; 1070-1071 (1660-1661) Tarihli Osmanlı Bütçesi ve Bir Mukayese, 838-882
- Barkan, Ömer, Lütü (2000c). Osmanlı Devleti’nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi Tetkikler Makaleler cilt 2 içinde; 945-955 (1547-1548) Mali Yılına Ait Bir Osmanlı Bütçesi, 882-940
- Barkan, Ömer, Lütü (2000d). Osmanlı Devleti’nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi Tetkikler Makaleler cilt 2 içinde; 974-975(1567-1568) Mali Yılına Ait Bir Osmanlı Bütçesi, 940-996
- Barkan, Ömer, Lütü (2001). Research On Ottoman Fiscal Surveys. İktisat Fakültesi Mecmuası, cilt 51, sayı 1, 1-11
- Başarır, Özlem (2011). XVIII. Yüzyılda Diyarbakır Voyvodalığı’nın Mekansal Örgütlenmesi. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, cilt 4, sayı 18, 196-229
- Başol, Samettin, Çam, Mevlüt (2010). Keşif ve Tamir Belgelerinin Osmanlı İktisat Tarihi Araştırmaları Açısından Önemi, Konya Şer’iyye Sicillerinden Örneklerle. OTAM, sayı 27, 1-27

- Baştav, Şerif (1988). 14. ve 15. Yüzyıllarda Osmanlı Fetihleri Sırasında Avrupa'nın Siyasi ve İktisadi Durumu. Belleten LII, Nisan 1988, sayı: 202, 101-115
- Batmaz, Eftal (1996). İltizam Sisteminin XVIII. Yüzyıldaki Boyutları. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi, cilt 18, sayı 29, 39-50
- Bauernfeind, Walter, Woitek, Ulrich (1999). The Influence of Climatic Change on Price Fluctuations in Germany During The 16th Century Price Revolution. Climatic Change 43, 303-321
- Baykal, Sıtkı B.(1988). Yeni Zamanda Avrupa Tarihi Otuz Yıl Savaşları Devri 2.cilt 1.kitap. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları
- Baykara, Tuncer (2000). Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş I Anadolu'nun İdari Taksimatı. seri: VII, Sayı: A. 9.Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları: 160
- Beldiceanu, Nicoara (1985). Osmanlı Devletinde Tımar. XIV. Yüzyıldan XVI. Yüzyıla. Ankara: Teori Yayınları
- Belin, M. (1999). Osmanlı İmparatorluğu'nun İktisadi Tarihi: Kaynak Yazarlara Göre Türkiye'nin Ekonomik Tarihi Üzerine Denemeler. Ankara: Gündoğan Yayınları
- Benevolo, Leonardo (1995). Avrupa Tarihinde Kentler. İstanbul: Afa Yayıncılık
- Berkes, Niyazi (2013). Türkiye İktisat Tarihi. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları
- Berki, Ali H. (2006). Hukuki ve İçtimai Bakımdan Vakıf. Vakıflar Dergisi. Tıpkı Basım, Sayı 5, 9-15
- Bertrand, Louis (1940). İspanya Tarihi. Ankara: Kanaat Kitabevi
- Beydilli, Kemal (2001). İspanya. Diyanet İslâm Ansiklopedisi, cilt XXIII, 162-170
- Bilgin, Feridun (2010). Nasriler (Beni Ahmer) Devleti Sonrasında Endülüs'teki Müslümanlar (Moriskolar). İlahiyat Anabilim Dalı Doktora Programı. Marmara Üniversitesi, İstanbul
- Bilgin, Feridun (2013a). Mekan ve İnsan: Gelibolu ve Barbaros Hayrettin Paşa 'Osmanlı Devleti'nin Akdeniz Hakimiyeti'. Çanakkale Araştırmaları Türk Yılı, sayı 14, 17-31

- Bilgin, Feridun (2013b). Osmanlı Hakimiyetindeki Tunus'a Endülüs Müslümanlarının (Müdeccenler-Moriscolar) Göçleri (XVI.-XVII. Asırlar). Akademik İncelemeler Dergisi, cilt 8, sayı 1, 29-49
- Bilgin, Feridun (2013c). Tunus Üzerinde Osmanlı-İspanyol Hakimiyet Mücadelesi (XVI.Asır). Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, cilt 12 sayı 44, 181-201
- Bilgin, Feridun (2013d). Endülüs'te Kalan Son Müslümanların (Moriskoların) İspanya'dan Sürgünü (1609-1614). Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi, cilt 13, sayı 2, 37-61
- Birecikli, İhsan B (2011). Batı'nın Yükselişi. History Studies, 3/2, 1-25.
- Blainey, Geoffrey (2005). Dünyanın Kısa Tarihi. İstanbul: 1001 Kitap Yayınları
- Bloch, Marc (1998). Feodal Toplum. Ankara: Opus Yayınları, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay
- Bocutoğlu, Ersan (2012). İktisadi Düşünceler Tarihi. Ankara : Murathan Yayınevi
- Bostan, İdris (1988). XVI. Asırda Osmanlı Tersaneleri ve Gemi İnşa Tezgahları. Mimarbaşı Kocasinan Yaşadığı Çağ ve Eserleri. 125-129
- Bostan, İdris (1997). XV ve XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Devleti'nin Deniz Politikası. XV ve XVI. Asırları Türk Asrı Yapan Değerler, 9-11 Kasım, İstanbul, 185-204.
- Bostan, İdris (2000). İnebahtı Deniz Savaşı. Diyanet İslam Ansiklopedisi, cilt XXII, 287-289
- Bostan, İdris (2004). Adriyatik'te Korsanlar ve Deniz Gazileri. Toplumsal Tarih. 127, 64-72
- Bostan, İdris (2004). Kadırga'dan Kalyon'a XVII. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Gemi Teknolojisi'nin Değişimi. The Journal Of Ottoman Studies XXIV. 65-86
- Bostan, İdris (2007). Preveze Deniz Muharebesi. Diyanet İslâm Ansiklopedisi, cilt XXXIV, 343-345
- Braudel, Fernand (2013). Akdeniz Tarih, Mekan, İnsanlar ve Miras. İstanbul: Metis Yayınları
- Braudel, Fernand (1994). II.Felipe Dönemi'nde Akdeniz ve Akdeniz Dünyası 2. Ankara: İmge Kitabevi
- Braudel, Fernand (1993). II.Felipe Dönemi'nde Akdeniz ve Akdeniz Dünyası 1. Ankara: İmge Kitabevi

- Broadberry, Stephen, Gupta, Bishnupriya (2004). Monetary and Real Aspects of The Great Divergence Between Europe And Asia, 1500-1800. The Economic History Review, Vol:59, No: 1
- Brown, E. H. Phelps, Hopkins Sheila V.(1959). Builders' Wage-Rates, Prices and Population: Some Further Evidence. Economica, New Series, Vol. 26, No. 101, 18-38
- Bulut, Mehmet (1999). XVII. Yüzyılın İlk Yarısında Hollandalı Tüccarların Osmanlı Bölgelerindeki Faaliyetleri. Osmanlı cilt 3, Yeni Türkiye Yayınları, 210-220.
- Bulut, Mehmet (2000). XVII. Yüzyılda Osmanlılar ve Merkantilistler. Ekonomik Yaklaşım Dergisi, sayı 39, 23-35
- Bulut, Mehmet (2003). Erken Modern Dönem Osmanlı Ticaret Literatürüne Genel Bir Bakış. Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, cilt 1, Sayı 1, 219-244
- Bulut, Mehmet (2012). Osmanlı Ekonomi Politikası'na Yeniden Bir Bakış. Bilig. Sayı 62, 63-96
- Buluş, Abdulkadir (2009). Sivil Toplum Kuruluşlarına Tarihsel Bir Örnek: Osmanlı Vakıfları. Selçuk Üniversitesi İİBF Sosyal Araştırmalar Dergisi, sayı 16, 21-36
- Buluş, Abdulkadir (2010). Vergi Toplamanın Özelleştirilmesinin Vergi Toplamanın Etkinliğine Katkısı: İltizam Sistemi ile Bir Mukayese. Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 19/1, 81-120
- Buluş, Abdulkadir (2014). Konya Sanayi Tarihi. Konya Sanayi Odası
- Burbank, Jane. Cooper, Frederick (2011). İmparatorluklar Tarihi Farklılıkların Yönetimi ve Egemenlik. İnkılap Yayınları
- Burns, Edward M., Ralph, Philip L. (1964). World Civilizations From Ancient to Contemporary. W.W.Norton Company Inc.
- Bülbül, Zekeriya (1988). Konya'nın Merkezi Yönetim İle İlişkileri 1685-1709. Tarih Yükseklikans Programı, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya
- Büyüksarıkulak, Tevfik (1988). II.Abdulhamit Dönemi Salnamelerine Göre Konya Vilayeti Merkez Sancağı'nın İktisadi Durumu. Tarih Yükseklikans Programı, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya
- Chapman, Charles (1966). A History Of Spain. London: The Free Press, New York Collier-Macmillan Limited

- Ceylan, Alaaddin (1987). 1681-1683 Tarihli Konya İle İlgili Ferman ve Beratlar. Tarih Yükseklikens Programı, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya
- Cezar, Yavuz (1986). Osmanlı Maliyesinde Bunalım ve Değişim Dönemi XVIII. Yüzyıldan Tanzimat'a Mali Tarih. İstanbul: Alan Yayıncılık
- Cin, Halil (1969). Miri Arazi ve Bu Arazinin Mülk Haline Dönüşümü. Ankara
- Cipollo, Carlo M. (1964). Economic Depression of the Renaissance. The Economic History Review, New Series, Vol. 16, No. 3, 519-524
- Cook, Michael A. (1972). Population Pressure in Rural Anatolia, 1450-1600, Londra, New York, Toronto: Oxford University Press
- Çağatay, Neşet (1947). Osmanlı İmparatorluğunda Reayadan Alınan Vergi ve Resimler. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, cilt 5, sayı 5, 483-511
- Çağatay, Neşet (2006). Osmanlı İmparatorluğu'nda Riba- Faiz Konusu, Para Vakıfları ve Bankacılık. Vakıflar Dergisi, sayı 9, Tıpkı Basım, 39-57
- Çakır, Baki (2003). Osmanlı Mukataa Sistemi XVI-XVIII Yüzyıl. İstanbul: Kitabevi
- Çakır, İbrahim E. (2009). İnebahtı (Lepanto) Savaşı ve Osmanlı Donanmasının Yeniden İnşası Üzerine Bazı Bilgiler. Turkish Studies-International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, 4/3, 512-531
- Çatalcalı Ali Efendi (2014). Açıklamalı Osmanlı Fetvaları Fetava-yı Ali Efendi, Cild-i Sani Haz: H.Necati Demirtaş. İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı
- Çizakça, Murat. Osmanlı Dönemi Vakıflarının Tarihsel ve Ekonomik Boyutları. Bahçeşehir Üniversitesi, İstanbul, 21-31. www.tusev.org
- Davies, Norman (2011). Avrupa Tarihi, Doğudan Batıya, Buz Çağından Soğuk Savaşa, Ural'lardan Cebelitarık'a, Avrupa'nın Panaroması. Ankara: İmge kitabevi
- Değer, Alper, Erdoğan, Canan (2009). 16. ve 18. YY Arasında Bursa Para Vakıfları ve Bursa Ekonomisine Etkileri. Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, cilt XXVIII, sayı 1, 85-89
- Değer, Alper, Anbar, Adem (2010). Osmanlı İmparatorluğu'nun İç Borçlanmada Kullandığı Yöntem ve Araçlar. Maliye Finans Yazıları, yıl 24, sayı 87, 27-49
- Doğru, Halime (1990). Osmanlı İmparatorluğu'nda Yaya-Müsellem-Taycı Teşkilatı, XV. ve XVI. Yüzyılda Sultanönü Sancağı. İstanbul: Eren Yayıncılık

- Doğru, Halime (1995). XVII. Yüzyıla Kadar Osmanlı Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Görüntüsü. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları, no: 872
- Doğan, Mehmet (2011). Osmanlı Timar Sistemi'nde Tevcih Prosedürü. Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2(1): 1-11
- Doğruer, Erdem (2009). Merkantilizm, Farklı Merkantilist Anlayış ve Uygulamaları Etkileyen Unsurların Ülkeler Bazında Analizi, İktisat Anabilim Dalı Doktora Programı, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara
- Elibol, Numan (2007). Osmanlı İmparatorluğu'nda Nüfus Meselesi ve Demografi Araştırmaları. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, cilt 12, sayı 2, 135-160
- Emecen, Feridun (1999). Osmanlılar'da Yerleşik Hayat Şehirliler ve Köylüler, Osmanlı, IV. Ankara
- Erdem, Ekrem (2006). Osmanlı Para Sistemi ve Tağış Politikası: Dönemsel Bir Analiz. Bankacılar Dergisi, sayı 56, 10-28
- Erdoğan, Emine (2006). Timar Tevcih Sebepleri Üzerine Bir Kaynak Değerlendirmesi. OTAM, 19, 175-188
- Erdoğan, İbrahim (2000). Osmanlı İktisadi Düzeninde İhtisab Müessesesi ve Muhtesiblik Üzerine Bir Deneme. OTAM, sayı 11, 123-145
- Erdoğan, Mehmet A. (1992). Karaman Vilayetinin İdari Taksimatı. Osmanlı Araştırmaları, XII, 425-430
- Erdönmez, Celal (2004). Şeriyye Sicillerine Göre Kıbrıs'ta Toplum Yapısı (1839-1856). Tarih Anabilim Dalı Doktora Programı. Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta
- Ergenç, Özer (1978). XVI Yüzyılın Sonlarında Osmanlı Parası Üzerinde Yapılan İşlemlere İlişkin Bazı Bilgiler. ODTÜ Gelişme Dergisi, 1978 Özel Sayısı, 86-97
- Ergenç, Özer (2012). XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya. Ankara: Tarih vakfı Yurt Yayınları
- Faroqhi, Suraiya (1993). Osmanlı'da Kent ve Kentliler. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları
- Faroqhi, Suraiya (2010). Osmanlı Şehirleri ve Kırsal Hayatı. Ankara: Doğu Batı Yayınları

- Faroqhi, Suraiya (2013). Osmanlı İmparatorluğu Tarihi. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Çev, Ercan Ertürk
- Faroqhi, Suraiya (2011). Osmanlı Zanaatkarları. İstanbul: Kitap Yayınevi, 2011, Çev. Zülal Kılıç
- Faroqhi, Suraiya (2003). Osmanlı Dünyasında Üretmek, Pazarlamak, Yaşamak. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, Çev: Gül Çağalı Güven, Özgür Türesay
- Faroqhi, Suraiya, McGowan, Bruce, Quataert, Donald, Pamuk, Şevket (2004). Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi 1600-1914, Cilt 2. (Edt: Halil İnalcık, Donald Quataert) İstanbul: Eren Yayıncılık
- Faroqhi, Suraiya (2010). Osmanlı İmparatorluğu ve Etrafındaki Dünya. İstanbul: Kitap Yayınevi Çev. Ayşe Berktaş
- Feldman, Germán David (2014). Money, Prices and the Silver Industry during the Price Revolution. Review of Political Economy, Vol. 26, No. 4, 557-573
- Ferguson, Niall (2011). İmparatorluk: Britanya'nın Modern Dünyayı Biçimlendirışı. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları
- Findlay, Ronald, Lundahl, Mats (2015). Towards A Factor Proportions Approach To Economic History: Population, Precious Metals and Prices from the Black Death to the Price Revolution. <http://citeseerx.ist.psu.edu/>.Erişim
- Finkel, Caroline (2012). Rüyardan İmparatorluğa: Osmanlı Osmanlı İmparatorluğu'nun Öyküsü, 1300-1923. İstanbul: Timaş Yayınları, Çev: Zülal Kılıç
- Fisher, Douglas (1989). The Price Revolution: A Monetary Interpretation. The Journal of Economic History, Vol. 49, No. 4, 883-902
- Flynn, Dennis, Doherty, Kerry W. (1989). A Microeconomic Quantity Theory of Money and the Price Revolution.
- Galarraga, Julio Martínez, Prat, Marc (2014). Wages and Prices in Early Catalan Industrialisation. UB Economics Working Papers 305, 1-32
- Genç, Mehmet (2006). Mukataa. Diyanet İslâm Ansiklopedisi, cilt XXXI, 129-132
- Genç, Mehmet (2000). İltizam. Diyanet İslâm Ansiklopedisi, cilt XXII, 154-158
- Genç, Mehmet (2003). Malikane-Divani. Diyanet İslâm Ansiklopedisi, cilt XXVII, 519-518

- Genç, Mehmet (2012). Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi. İstanbul: Ötüken Neşriyat
- Gerçeksever, Abdülkadir (2013). Portekiz'in Hint Okyanusu'ndaki Faaliyetlerine Karşı, Osmanlı Devleti Tarafından Aç ve Gucerat Sultanlıklarının Desteklenmesi. 2. Turgut Reis ve Türk Denizcilik Tarihi Uluslararası Sempozyumu 1-4 Kasım 2013, Bodrum, 1-18
- Glassman, Debra, Redish, Angela (1985). New Estimates of The Money Stock in France, 1493-1680. Journal of Economic History, 45, March, 31-46
- Gül, Muammer, Bayram, Atilla, Hakkoymaz, Oğuzhan (2003). Selçuklu'dan Günümüze Konya'nın Sosyo-Politik Yapısı. Konya: Konya İl Emniyet Müdürlüğü AR-GE Yayınları No:1
- Gülcan, Mustafa (1989). Konya'da İçtimai ve İktisadi Hayat (1675-1676). Tarih Anabilim Dalı Doktora Programı. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya
- Gürkan, Ahmet (1969). İslam Kültürünün Garbı Medenileştirmesi. İstanbul: Akçağ Yayınları
- Güran, Tevfik (2006). Ekonomik ve Mali Yönleriyle Vakıflar, Süleymaniye ve Şehzade Süleyman Paşa Vakıfları. İstanbul, Kitabevi Yayınları
- Güran, Tevfik (2011). Osmanlı Mali İstatistikleri Bütçeler 1841-1918 - Tarihi İstatistikler Dizisi Cilt 7
- Güran, Tevfik (1989). Tanzimat Döneminde Osmanlı Maliyesi: Bütçeler ve Hazine Hesapları (1841-1861). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi
- Güran, Tevfik (2012). İktisat Tarihi. İstanbul: Der Yayınları
- Goldstone, Jack A. (1984). Urbanization and Inflation: Lessons From English Price Revolution of the Sixteenth and Seventeenth Centuries. American Journal of Sociology, Vol. 89, No. 5, 1122-1160
- Gökbilgin, Tayyip (1967). İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi. 35-48
- Gökbunar, Ali R. (2007). Celali Ayaklanmalarının Maliye Tarihi Açısından Değerlendirilmesi. Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yönetim ve Ekonomi Dergisi, cilt 14, sayı 1, 1-24

- Gökbunar, Ramazan, Gökbunar, Ali R., Uğur, Alpaslan (2010). 17. Yüzyılda Osmanlı Devleti ve Batı Avrupa Devletleri'nde Mali Yapı Üzerine Savaşların Etkileri. Maliye Dergisi, sayı 159, 70-87
- Gökmen, Ertan (2012). 211 Numaralı Manisa Şer'iyeye Sicilindeki Vakıf Muhasebe Kayıtları (1778-1795). Vakıflar Dergisi, sayı 38, 85-120
- Güçer, Lütfi (1987). XV. ve XVIII. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunun Ticaret Politikası. Türk İktisat Tarihi Yıllığı. Sayı 1, 1-128
- Halaçoğlu, Yusuf (1995). XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Hamilton, Earl J. (1929a). Imports of American Gold and Silver into Spain (1503-1660). The Quarterly Journal Of Economics, V: 43, I: 3, 436-472
- Hamilton, Earl J. (1929b). American Treasure and the Rise of Capitalism (1500-1700). Economica, No. 27. 338-357
- Hamitoğulları, Beşir.(1982).Çağdaş İktisadi Sistemler Oluşum ve Değişim Aşamaları ile Strüktürel ve Doktrinal Bir Yaklaşım. Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara
- Hammer, J. V. (1985). Büyük Osmanlı Tarihi, VI, İstanbul: Üçdal Neşriyat.
- Hayrullah Efendi (1972). Osmanlı Devleti Tarihi.Haz: Zuhuri Danışman
- Heaton,Herbert (1995). Avrupa İktisat Tarihi İlkçağdan Sanayi Devrimine. Ankara: İmge Kitabevi
- Hodgson, Marshall G.S. (1993). İslamın Serüveni Bir Dünya Medeniyetinde Bilinç ve Tarih. 2. Cilt. Orta Dönemde İslamın Yayılışı. İstanbul: İz Yayıncılık
- Ibarra, Miguel, A.B. (2001). Barbaros Hayrettin Paşa ve Mağrib'in Osmanlılaşması. OTAM, sayı 12, 261-279
- Ibarra, Miguel. A.B. (2004). Osmanlı Berberi Korsanlığı ve İspanya Sahilleri. Toplumsal Tarih. 127, 72-76
- İlgen, Abdulkadir (2002). Osmanlı Toprak Mülkiyeti Anlayışının Teşekkülü ve Bunun Sosyal Tabakalaşma Üzerindeki Etkileri. Akademik Araştırmalar Dergisi, yıl 3, sayı 11, 105-131
- İlgürel, Mücteba (1993). Celâli İsyanları. Diyanet İslâm Ansiklopedisi, cilt VII, 252-257.
- İlgürel, Mücteba (1995). Eşkiya. Diyanet İslâm Ansiklopedisi, cilt XI, 466-469.
- İnalcık, Halil (1959). Osmanlılarda Raiyyet Rüsumu. Belleten, cilt 23, sayı 92, 31-65

- İnalcık, Halil (1979-1980). Osmanlı Pamuk Pazarı Hindistan Ve İngiltere: Pazar Rekabetinde Emek Maliyetinin Rolü. ODTÜ Gelişme Dergisi, 1979-1980 Özel Sayısı, 1-65
- İnalcık, Halil (1989). Köy Köylü ve İmparatorluk. V.Milletler Arası Türkiye Sosyal ve İktisat Tarihi Kongresi Tebliğler. 21-25 Ağustos 1989, İstanbul: Türk Tarih Kurumu Basımevi 1990, 1-13
- İnalcık, Halil (1993). Cizye. Diyanet İslâm Ansiklopedisi, cilt VIII, 45-48
- İnalcık, Halil (2000c). İmtiyazat. Diyanet İslâm Ansiklopedisi, cilt XXII, 245-251
- İnalcık, Halil (2000a). Modern Avrupa'nın Gelişmesinde Türk Etkisi. Haz: Kemal Karpat. Osmanlı ve Dünya Osmanlı Devleti ve Dünya Tarihindeki Yeri, 79-91
- İnalcık, Halil (2000b). Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi 1300-1600, Cilt 1, (Edt: Halil İnalcık, Donald Quataert). İstanbul: ErenYayıncılık. Çev. Halil Berktaş
- İnalcık, Halil. (2001). İspence. Diyanet İslâm Ansiklopedisi, cilt XXIII, 177
- İnalcık, Halil (2002a). Mühimmelere Göre İnebahtı Deniz Savaşı. Edt: Bülent Arı. Türk Denizcilik Tarihi. 145-149
- İnalcık, Halil (2002b). İnebahtı Sonrası İspanya İle Barış (1585). Türk Denizcilik Tarihi. Edt: Bülent Arı, Başbakanlık Denizcilik Müsteşarlığı Araştırma Planlama ve Koordinasyon Dairesi Başkanlığı, Yayın No: 5
- İnalcık, Halil (2002c). Kristof Kolomb ve Haçlı Politikası. Edt: Bülent Arı. Türk Denizcilik Tarihi. 119-126
- İnalcık, Halil (2003). Osmanlının Avrupa İle Barışıklığı Kapitülasyonlar ve Ticaret. Doğu Batı. sayı 24, 55-83
- İnalcık, Halil, Arı, Bülent (2004). Bir Deniz Gücü Olarak Osmanlı İmparatorluğu. Uluslararası Piri Reis Sempozyumu, 27-29 Eylül, Tebliğler Kitabı, İstanbul, 20-30
- İnalcık, Halil, Arı, Bülent (2005). Türk-İslam-Osmanlı Şehirciliği ve Halil İnalcık'ın Çalışmaları. Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, Cilt 3, Sayı 6, 27-56
- İnalcık, Halil (2011b). Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, Çev: Ruşen Sezer
- İnalcık, Halil (2011a). Devlet-i Aliyye Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar I Klasik Dönem (1302-1606): Siyasal Kurumsal ve Ekonomik Gelişim. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları

- İnalcık, Halil (2012a). Rönesans Avrupa'sı Türkiye'nin Batı Medeniyetiyle Özdeşleşme Süreci. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları
- İnalcık, Halil. (2012b). Tımar. Diyanet İslâm Ansiklopedisi, cilt XLI, 168-172
- İnalcık, Halil. (2013). Osmanlı ve Modern Türkiye. İstanbul: Timaş Yayınları
- İnce, Mustafa. (2003) 16.Yüzyılın Sonunda Osmanlı İktisadi Tasavvurunun Sınırları. Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, cilt1, sayı 1, 449-457
- İslamoğlu, Huri (1998). 16.Yüzyıl Anadolu'sunda Köylüler, Ticarileşme ve Devlet İktidarının Meşrulaştırılması (Edt:Çağlar Keyder-Faruk Tabak). Osmanlı'da Toprak Mülkiyeti ve Ticari Tarım. Ankara: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 59-82
- Karaman, Kıvanç, Pamuk, Şevket (2009). Avrupa Devletleriyle Bir Karşılaştırma Osmanlı Bütçeleri ve Mali Yapının Evrimi. Toplumsal Tarih 191. 26-33
- Kahraman, Seyit A., Dağlı, Yücel (2012). Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi: Konya- Kayseri- Antakya- Şam- Urfa- Maraş- Sivas- Gazze- Sofya- Edirne. 3. kitap, 1. cilt. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları
- Kaleli, Hüseyin (2002). Osmanlı Madeni Para Rejiminde Enflasyona Yol Açması Bakımından Tağşişler ve Sebepleri. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, cilt 7, sayı 2, 189-206
- Kalkan, Mehmet Talha (2014). İsyandan Cumhuriyete : Hollanda'nın İspanya'ya Karşı Bağımsızlık Mücadelesi (1597-1648). Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans Programı. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara
- Kallek, Cengiz (2000). İmtiyazat. Diyanet İslâm Ansiklopedisi, cilt XXII, 242-245.
- Karabostan, Selahattin (2016). Güney Amerika Raporu. Türkiye Diyanet Vakfı
- Kazgan, Gülten (2000). İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi. İstanbul: Remzi Kitabevi
- Kennedy, Paul (1990). Büyük Güçlerin Yükseliş ve Çöküşleri. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları
- Kerr, Gordon (2011). Charlemagne'dan Lizbon Antlaşması'na Avrupa'nın Kısa Tarihi. İstanbul: Kalkedon Yayınları
- Keyder, Çağlar (1998). Osmanlı İmparatorluğu'nda Büyük Ölçekli Ticari Tarım Var mıydı? (Edt: Çağlar Keyder-Faruk Tabak). Osmanlı'da Toprak Mülkiyeti ve Ticari Tarım. Ankara: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1-17

- Kılıç, Orhan (1999). XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Devleti'nde Kalpazanlık Faaliyetleri. Osmanlı cilt 3, Yeni Türkiye Yayınları, 180-186
- Kıvrım, İsmail (1997). Kanuni Dönemi Sonları ile III. Murad Dönemi Başlarında Konya Sancağı'nın Tımar Düzeni. Yeni Çağ Tarihi Bilim Dalı Yüksek lisans Programı, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya
- Kıvrım, İsmail (2005). Şeriyeye Sicillerine Göre XVII. Yüzyılda Konya ve Ayıntab Şehirlerinde Gündelik Hayat 1670-1680. Yeni Çağ Tarihi Bilim Dalı Doktora Programı, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya
- Kindleberger, Charles P. (1998). Economic and Financial Crises and Transformations in Sixteenth Century Europe. Essays in International Finance, no 208, 1-24
- Koç, Ümit (2009). XV. Yüzyıldan XVII. Yüzyıl Ortalarına Değişen Gümüş Arzı ve Yansımaları Üzerine Bazı Değerlendirmeler. Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, cilt 8, sayı 27, 269-286
- Koç, Yunus (2005). Osmanlıda Toplumsal Dinamizmden Celali İsyanlarına Giden Yol ya da İki Belgeye Tek Yorum. Bilig. Güz, sayı 35: 229-245
- Koçi Bey Risaleleri (2008). Yayına Hazırlayan Seda Çakmakcioğlu. İstanbul: Kabalcı Yayınevi
- Kodaman, Bayram (2007). Osmanlı Devleti'nin Yükseliş ve Çöküş Sebeplerine Genel Bakış. Sosyal Bilimler Dergisi Aralık 2007, sayı: 16, 1-24
- Konyalı, İsmail H. (1997). Konya Tarihi
- Köprülü, Fuad (1942). Vakıf Müessesesinin Hukukî Mahiyeti ve Tarihî Tekâmülü. Vakıflar Dergisi II, 1-37
- Kugler, Peter, Bernholz, Peter (2007). The Price Revolution in the 16th Century: Empirical Results from a Structural Vectorautoregression Model. WWZ Working Paper 12/07, 1-17
- Kumrular, Özlem (2004). Uzak Topraklarda İmkansız Misyon. Toplumsal Tarih. 127, 76-80
- Kunt, Metin, Akşin, Sina, Faroqhi, Suraiya, Toprak, Zafer, Yurdaydın, Hüseyin G., Ödekan, Ayla (1995). Türkiye Tarihi 3 Osmanlı Devleti 1600-1908. İstanbul, Cem Yayınevi

- Kuran, Ercüment (1996). Endülüs'ten İspanya'ya içinde, Cezayirli Türklerin Endülüs Müslümanlarını Kuzey Afrika'ya Nakli ve Neticeleri. Ankara. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları
- Küçükbezirci, Seyit (1998). 'Türk Kültürünün Esaslı Kaynaklarından Konya Folkloru', Gönüllerin Bahçesi Konya, Konya Büyükşehir Belediyesi Yay:24, Ed.Ahmet Köseoğlu-İhsan Toy,İstanbul
- Küçükdağ, Yusuf (1989). Lale Devrinde Konya. Yeni Çağ Tarihi Bilim Dalı Doktora Programı. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya
- Küçükdağ, Yusuf (2004). Konya'da Osmanlı Döneminde İnşa Edilen Medreseler, Konya Şehrinin Fiziki ve Ekonomik Yapısı, Makaleler I, Konya:
- Küçükkalay, Abdullah M. (2001). Coğrafi Keşifler ve Ekonomiler: Avrupa ve Osmanlı Devleti. Konya: Çizgi Kitabevi
- Küçükkalay, Abdullah M. (2010). İktisadi Düşünce Tarihi. İstanbul: Beta Yayıncılık
- Kütükoğlu, Mübahat S. (1978). 1009 (1600) Tarihli Narh Defterine göre İstanbul'da Çeşidli Eşya ve Hizmet Fiatları. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi, sayı 9, 1-86
- Larry, Neal (2002). The Rise of Financial Capitalism International Capital Markets in The Age of Reason . Cambridge University Press.
- Lee, Stephen j.(2002). Avrupa Tarihinden Kesitler 1494-1789.Ankara: Dost Kitabevi Yayınları
- Lewis, Bernard (2000). Müslümanların Avrupa'yı Keşfi. İstanbul: Ayışığı Kitapları
- Lindert, Peter H. (1985). English Population, Wages, and Prices: 1541-1913. The Journal of Interdisciplinary History, Vol. 15, No. 4, Population and Economy: From the Traditional to the Modern World, 609-634
- Lothian James R., Devereux, John (2011). Exchange Rates and Prices in the Netherlands and Britain Over The Past Four Centuries, Bank Of Greece Working Paper, 135, 1-30
- Lynch, John (2015). Spain During the Price Revolution. www.p12.nysed.gov. Erişim Tarihi 12.10.2015
- Mantran, Robert (1995). XVI-XVIII. Yüzyıllarda Osmanlı İmparatorluğu. Ankara, Çev. Mehmet Ali Kılıçbay

- Marichal, Carlos. The Spanish-American Silver Peso: Export Commodity and Global Money of The Ancien Regime, 1550-1800. 25-39
- Mayhew, N. J. (1995). Population Money Supply and the Velocity of Circulation in England 1300-1700. *Economic History Review*, XLViii, 2, 238-257
- Mehmet Özdemir (1996). Endülüs'ten İspanya'ya İçinde Endülüs'ün Yıkılış Süreci Üzerine Mülâhazalar. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları
- MGK Genel Sekreterliği (2013). Transatlantik Köle Ticareti. Ankara: MGK Genel Sekreterliği
- Miskimin, H.A. (1975). Population growth and the price revolution in England. *Journal of European Economic History*, 4(Spring), 179-186.
- Mooers, Colin (1997). Burjuva Avrupa'nın Kuruluşu. Dost Kitabevi Yayınları
- Munro, John (1999). The Monetary Origins of the 'Price Revolution' : South German Silver Mining, Merchant-Banking, and Venetian Commerce, 1470-1540'. Department of Economics And Institute for Policy Analysis University of Toronto June 1999 Revised 29 November 2002 Revised 21 March 2003 Working Paper No. 8, 1-58
- Munro, John H. (2008). Money, prices, wages, and profit inflation in Spain, the Southern Netherlands, and England during the Price Revolution era, ca. 1520 - ca. 1650. MPRA Paper No. 10849, 14-71
- Muşmal, Hüseyin (2000). XVII. Yüzyılın İlk Yarısında Konya'da Sosyal ve Ekonomik Hayat (1640-1650). Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı Yüksek Lisans Programı. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya
- Oğuzoğlu, Yusuf (1981). 17. Yüzyılda Konya Şehir Ekonomisini Etkileyen Bazı Faktörler. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölüm Tarih Araştırmaları Dergisi, cilt 14, sayı 25, 335-341
- Orat, Jülide A. (2012). Avarız Vergisi Üzerine Bir Çalışma: 18. Yüzyıl Başlarında Ankara Uygulamaları. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, cilt 5, sayı 22, 219-232
- Orbay, Kayhan (2001). The Financial Administration of an Imperial Waqf in an Age of Crisis: A Case Study of Bâyezîd II's Waqf in Amasya (1594-1657). Department of History Bilkent University. Ankara

- Orbay, Kayhan (2006). The Economic Efficiency of Imperial Waqfs in the Ottoman Empire. XIV International Economic History Congress, Helsinki, Session 121, 1-15
- Orbay, Kayhan (2007). Fiyat Devrimi ve Geç 16. yy. ve 17. yy. İçinde Anadolu'da Fiyat Değişimleri. Türkiye İktisat Tarihi Kongresi. İstanbul, 191-201
- Orbay, Kayhan (2008). Tarihsel Fiyatların Elde Edilmesi ve Endekslemeler Konusunda Bazı Notlar. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi, 48, 85-96
- Orbay, Kayhan (2011a). Vergi Kayıtları, Mahsul Miktarları ve Fiyatlar: Vakıfların Rûsûm, A'şâr-ı Hubûbât ve Fûrûht-ı Hubûbât Defterleri. OTAM, sayı 30, 127-144
- Orbay, Kayhan (2011b). Gazi Süleyman Paşa Vakfı'nın Mali Tarihi ve 17. Yüzyılda Trakya Tarımsal Ekonomisi, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi cilt 30, sayı 49, Ankara, 145-182.
- Orhonlu, Cengiz (1987). Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiretlerin İskanı. İstanbul: Eren Yayıncılık ve Kitapçılık Ltd.Şti.
- Orhonlu, Cengiz (1990). Osmanlı İmparatorluğunda Derbend Teşkilatı. İstanbul: Eren Yayıncılık
- Orhonlu, Cengiz (1996). Osmanlı İmparatorluğu'nun Güney Siyaseti Habeş Eyaleti. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları
- Osman Gazi'den Sultan Vahidüddin Han'a Osmanlı Tarihi 3. Cilt, 2007
- Önder, Mehmet (1971). Mevlana Şehri Konya. Konya: Konya Turizm Derneği
- Örs, Sayir, Ayşe.(2013).Kameralizm ve Osmanlı Devletine Etkileri (1808-1876). Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Yüksek lisans Programı. Afyon Kocatepe Üniversitesi,Afyon
- Öz, Mehmet (1997). XVI. Yüzyıl Anadolu'sunda Köylülerin Vergi Yüğü Ve Geçim Durumu Hakkında Bir Araştırma. The Journal Of Ottoman Studies XVII. 77-90
- Özbaran, Salih (1977). Osmanlı İmparatorluğu ve Hindistan Yolu. Onaltıncı Yüzyılda Ticaret Yolları Üzerinde Türk-Portekiz Rekabet ve İlişkileri. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi, sayı 31, 65-146

- Özbay, Rahmi D. (2009). 17. Yüzyılda İltizam Sisteminde Peşin Mukataa Satışlarından, Malikane Uygulamasına (1656-1658). Uluslararası 7. Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi Bildiriler Kitabı, 2108-2125
- Özcan, Ruhi (1993). 17. Yüzyılda Konya’da Mülk Satışları ve Fiyatlar (1640-1665). Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı Doktora Programı. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya
- Özcan, Ruhi (2005). Osmanlı Devleti’nde XVII. Yüzyılda Yapılan Sikke Tahsisleri. Türkiyat Araştırmaları Dergisi, sayı 17, 237-265
- Özcan, Tahsin (2003). Osmanlı Para Vakıfları Kanuni Dönemi Üsküdar Örneği. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi
- Özdemir, Mehmet (1999). Osmanlı Endülüs Müslümanlarına Yardım Etmedi mi? İslami Araştırmalar Dergisi, cilt 12, sayı 3-4, 283-296
- Özel, Oktay (2004). Population Changes in Ottoman Anatolia during the 16th and 17th Centuries: The "Demographic Crisis" Reconsidered. International Journal of Middle East Studies, Vol. 36, No. 2, 183-205
- Özkaya, Yücel (1969). Canikli Ali Paşa’nın Risalesi Tedabirü’l Gazavat. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi Sayı: 12, 119-191
- Özkaya, Yücel (1979). XVII. Yüzyılın Sonlarında Tımar ve Zeametlerin Düzeni Konusunda Alınan Tedbirler ve Sonuçları. İstanbul Üniversitesi Tarih Dergisi, 32, 219-254
- Özönder, Hasan (1989a). İpekyolu’nun Konya’daki İzlerine Dair Belgeler ve Bilgiler. V.Milletler Arası Türkiye Sosyal ve İktisat Tarihi Kongresi Tebliğler, 21-25 Ağustos 1989, İstanbul: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1990, 551-559
- Özönder, Hasan (1989b). Konya Mevlana Dergahı. Kültür Bakanlığı Yayınları 1107, Tanıtma Eserleri Dizisi :29
- Özönlü, Erdoğan E. (2010). XVI. Yüzyıl Osmanlı Kentlerinin Ekonomik Nitelikleri Üzerine Bir Karşılaştırma Denemesi. Kastamonu Eğitim Dergisi, cilt 18, no 1, 257-270
- Öztürk, Mustafa, Aksın, Ahmet (2012). Venedik Devlet Arsivindeki Bailo Defterlerine Göre Osmanlı Devleti’nin Venedik’e Zahire ve Asker Yardımı (1624-1631). OTAM, sayı 32, 141-170

- Öztürk, Nazif (1991). Vakıflar Arşiv Kayıtlarına Göre Niksar Vakıfları Vakıflar Dergisi, sayı 22, 45-69
- Öztürk, Nazif (1995). Türk Yenileşme Tarihi Çerçevesinde Vakıf Müessesesi. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları
- Özvar, Erol (2003). Osmanlı Maliyesinde Malikane Uygulaması. İstanbul: Kitabevi
- Pala, Cenk (1996). Osmanlı İmparatorluğunda Tarımsal Örgütlenme. Ekonomik Yaklaşım Dergisi, cilt 7, sayı 21, 39-69
- Pamuk, Bilgehan (2006). XVII. Asırda Gümüşhane (Canca) Maden Mukataasına Dair Bazı Bilgiler. A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, Sayı 30, 167-184
- Pamuk, Şevket (2000). İstanbul ve Diğer Kentlerde 500 Yıllık Fiyat ve Ücretler 1469-1998. İstanbul: Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü
- Pamuk, Şevket (2001). The Price Revolution in The Ottoman Empire Reconsidered. Int. J. Middle East Stud. 33, 69-89. Printed in the United States of America, 69-89
- Pamuk, Şevket. (2003). 100 soruda Osmanlı-Türkiye iktisat tarihi 1500-1914. İstanbul: K Kitaplığı
- Pamuk, Şevket (2007). Osmanlı İmparatorluğu'nda Paranın Tarihi. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları
- Pamuk, Şevket (2011). Osmanlı –Türkiye İktisadi Tarihi 1500-1914. İstanbul: İletişim Yayınları
- Pamuk, Şevket (2013). Osmanlı Ekonomisi ve Kurumları. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları
- Peker, Hasan S. (2015). Avrupa'da Merkantilist Uygulamalar ve Osmanlı Ekonomisi İle Bir Karşılaştırma. Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, cilt 5, Sayı 1, 1-12
- Sahillioğlu, Halil (1967). Sıvış Yılı Buhranları. İktisat Fakültesi Mecmuası, cilt 27, sayı 1-2, 75-111
- Sahillioğlu, Halil (1978). Osmanlı Para Tarihinde Dünya Para ve Maden Hareketlerinin Yeri (1300-1750). ODTÜ Gelişme Dergisi, 1978 Özel Sayısı, 1-38
- Sak, İzzet (1997). 16. ve 17. Yüzyıllarda Konya'da Kölelik Müessesesi. Tarih Bölümü Yüksek Lisans Programı. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya

- Sak, İzzet (2005). Şer'îye Sicillerinde Bulunan Konya Vakfiyeleri (1650-1800). Konya: Kömen Yayınları
- Sahillioğlu, Halil (1993). Darphane. Diyanet İslâm Ansiklopedisi, cilt VIII, 501-505
- Sahillioğlu, Halil (1994). Avarız. Diyanet İslâm Ansiklopedisi, cilt IV, 109
- Salihoğlu, Mahmut (2011). Marranolar ve Dini İnançları. Ekev Akademi Dergisi, yıl 15, sayı 49, 105-115
- Savaş, Vural, F. (2007). İktisatın Tarihi. Ankara. Siyasal Kitabevi.
- Screpanti, E., Zamagni, S. (2005). An Outline of the History of Economic Thought Second Edition Revised and Expanded. Oxford University Press
- Seignobos, Charles (1960). Avrupa Milletlerinin Mukayeseli Tarihi. İstanbul: Varlık Yayınları
- Sevim, Ali, Yücel, Yaşar.(1990). Türkiye Tarihi III.Cilt Osmanlı Dönemi (1566-1730)
- Sevim, Ali, Yücel, Yaşar.(1990). Türkiye Tarihi II.Cilt Osmanlı Dönemi (1300-1566)
- Solak, İbrahim (2009). 27 Numaralı Şer'îye Siciline Göre Antep Vakıfları (1664-1666). Türkiye Araştırmaları Dergisi. 161-171
- Sonyel, Salahi R. (1992). Musevi Göçlerinin Beşyüzüncü Yıldönümü. Belleten LVI, Nisan 1992, sayı: 215, 201-206
- Soyucak, Ali R. (1997). Konya ve Çevresinde Eşkiyalık Hareketleri (1640-1675). Yeniçağ Tarihi Bilim Dalı Yüksek Lisans Programı. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya
- Streb, Jorge M. (2010). Hume's Specie-Flow Mechanism and The 16th Century Price Revolution. www.ucema.edu.ar. Erişim Tarihi: 15.07.2014
- Suceska, Avdo (1985). Malikane Osmanlı İmparatorluğu'nda Miri Toprakların Yaşam Boyu Tasarruf Hakkı. İktisat Fakültesi Mecmuası Ord.Prof.Dr Ömer Lütfi Barkan'a Armağan. cilt 41, sayı 1-4, 273-282
- Şahin, Afşin, Cengiz, Sibel(2010). 16'ncı Yüzyıl Fiyat Devrimi ve Osmanlı İran Savaşlarının Osmanlı İpekçilik Endüstrisi Üzerine Etkileri. İşletme ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi.cilt 1, sayı 1, 69-82

- Şahin, Harun (2013). XVI. ve XVIII. Yüzyıllarda Osmanlı Mukataa Sisteminde Yönetim ve Örgütlenme. The Journal of Academic Social Science Studies, Volume 6, Issue 6, 1019-1037
- Şahin, İlhan (2006). Sancak Diyanet İslam Ansiklopedisi, cilt XXXVI, 97-99
- Şen, Mehmet E., Türkmenoğlu, Mehmet A. (2012). Avrupa Feodalitesi İle Osmanlı Tımar Sistemi Üzerine Bir Mukayese. The Journal of Academic Social Science Studies, Volume 5 Issue 4, 189-204
- Şeyban, Lütfi (2003). Reconquista Endülüs'te Müslüman ve Hristiyan İlişkileri. İstanbul: İz Yayıncılık
- Şeyban, Lütfi (2015). İspanya'da Endülüs-İslam Medeniyeti'nden Kalan İzler ve Eserler-VIII: Kuzeydoğu İspanya. The Journal of Academic Social Science Studies, number 31, 2-8
- Şimşek, Mehmet (1986). Osmanlı Cemiyetinde Para Vakıfları Üzerine Münakaşalar. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, cilt 27, sayı 1, 207-220
- Tabak, Faruk (2010). Solan Akdeniz 1550-1870 Coğrafi-Tarihsel Bir Yaklaşım. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları
- Tabakoğlu, Ahmet (1985). Gerileme Dönemine Girerken Osmanlı Maliyesi, İstanbul: Dergah Yayınları
- Tabakoğlu, Ahmet (1989). Osmanlı Ekonomisinde Emek Piyasası ve Ücretler. V. Milletler Arası Türkiye Sosyal ve İktisat Tarihi Kongresi Tebliğler. 21-25 Ağustos 1989, İstanbul: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1990, 91-99
- Tabakoğlu, Ahmet (2005). Türk İktisat Tarihi. İstanbul: Dergah Yayınları
- Tabakoğlu, Hüseyin S. (2010). XVIII. Yüzyılda Osmanlı-İspanya İlişkileri. Akdeniz Dünyası Araştırmaları Bilim Dalı Yüksek Lisans Programı. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul
- Tanilli, Server (1999). Uygarlık Tarihi. İstanbul: Adam Yayıncılık
- Tarkan, Tevfik M. (1975). Kıbrıs (Genel Çizgileriyle). Ankara: Atatürk Üniversitesi Yayınları, no: 417 Edebiyat Fakültesi Yayınları no: 77, Ders Kitapları Serisi no: 4
- Taşar, Okan (2016). İktisadi Doktrinler ve Tarihsel Gelişimi. Konya: Palet Yayınları
- Taşkın, Ünal (2013). Rüsum-ı Örfiye. Tarih Okulu İlkbahar-Yaz, sayı XIV, 55-73

- Tekin, Oğuz (1999). Osmanlı İmparatorluğunda Para. Osmanlı cilt 3, Yeni Türkiye Yayınları, 169-178
- The Price Revolution and The Global Trade, 24 Şubat 2014
- Tızlak, Fahrettin (1991). XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Harput Vakıfları. Vakıflar Dergisi, sayı 22, 69-77
- Tilly, Charles (2001). Zor, Sermaye ve Avrupa Devletleri'nin Oluşumu. Ankara: İmge Kitabevi
- Tilly, Charles (2005). Avrupa'da Devrimler. İstanbul: Literatür Yayınları
- Tuna, Güngör A. İspanya Yönetim Sistemi
- Turan, Şerafettin (1968). Venedik'te Türk Ticaret Merkezi. Belleten XXXII, Nisan 1968, sayı: 126, 247-285
- Turan, Tufan (2012). Çatışmadan Ateşkese Osmanlı-İspanyol İlişkileri (1301-1581). History Studies, Volume 4, Issue 3, 193-217
- Turan, Tufan (2013). Osmanlı Devleti-İspanya İlişkileri(1774-1876). Tarih Ana Bilim Dalı Doktora Programı, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya
- Turanlı, Rona (2000). İktisadi Düşünce Tarihi. İstanbul: Bilim Teknik Yayınevi
- Tuş, Muhittin (2001). Sosyal ve Kültürel Açından Konya 1756-1856. Konya: Konya Ticaret Odası Kültür ve Eğitim Yayınları No: 23
- Türkmen, Zekeriya (1995). Osmanlı Devletinde Kapitülasyonların Uygulanışına Toplu Bir Bakış. OTAM, sayı 6, 325-341
- Türkoğlu, İrfan (2013). Osmanlı Devletinde Para Vakıflarının Gelir Dağılımı Üzerindeki Etkileri. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, cilt 18, sayı 2, 187-196.
- Türkdoğan, Orhan (1996). Sosyal Hareketler Olarak Celali Ayaklanmaları, Belleten, C. LX, S. 228, Ankara, s. 421- 442
- Uygur, Erdoğan, Uygur, Fatma (2013). Fransız Sömürgecilik Tarihi Üzerine Bir Araştırma. Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi. Sayı 173, 273-286
- Uzun, Efkân (1998). 15. Yüzyılda Osmanlı Toplumunda Kölelik. Yeniçağ Tarihi Yüksek lisans Programı, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara
- Uzunçarşılı, İsmail H. (1977). Dünya Tarihi Osmanlı Tarihi 3. cilt, 2. kısım. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları XIII. Dizi sayı 16

- Uzunçarşılı, İsmail H. (1988). Osmanlı Devleti Tarihi,III-V.Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları
- Üçok, Coşkun (1944a). Osmanlı Devleti Teşkilatında Tımarlar. Mali Bakımdan Tımarlar.Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, cilt 1, sayı 4, 73-95
- Üçok, Coşkun (1944b). Osmanlı Devleti Teşkilatında Tımarlar. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi,cilt 1, sayı 4, 525-551
- Ünal, Mehmet A. (1991). XVI. Yüzyıl Sonlarında Bir İltizam Sözleşmesi. TİD, sayı 6, 59-71
- Ünal, Mehmet A. (1997). Osmanlı Müesseseleri Tarihi. Isparta
- Ürekli, Bayram (1991). XVII. Yüzyılda Bazı Eşya ve Yiyecek Fiyatları. Selçuk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Edebiyat Dergisi, sayı 6, 223-261
- White, Sam (2012). Osmanlı'da İsyan İklimi Erken Modern Dönemde Celali İsyanları. Çev. Nurettin Elhüseyni. İstanbul: Alfa Basım Yayın Dağıtım
- Vatansever, Müge (2010). Kıbrıs Sorununun Tarihi Gelişimi. Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, cilt 12 özel sayı, 1487-1530
- Yediyıldız, Bahaeddin (1982). Türk Vakıf Kurucularının Sosyal Tabakalaşmadaki Yeri. The Journal Of Ottoman Studies III. 143-164
- Yediyıldız, Bahaeddin (1984). XVIII. Asır Türk Vakıflarının İktisadi Boyutu. Vakıflar Dergisi, sayı 18, 5-43
- Yediyıldız, Bahaeddin (1985). Ordu Kazası Sosyal Tarihi. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları: 598
- Yediyıldız, Bahaeddin (2012). Vakıf. Diyanet İslâm Ansiklopedisi, cilt XLII, 479-486
- Yıldız, Suat (2010). (H.984) 1576-1577 Tarihli Timar Ruznamçe Defterine Göre Karaman Eyaleti. Yeni Çağ Tarihi Bilim Dalı Yüksek lisans Programı. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya
- Yıldırım, Muhammet (2001). XVI. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nin Kızıldeniz, Basra Körfezi, Yemen ve Habeşistan politikaları. Tarih Anabilim Dalı Yüksek lisans Programı. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta
- Yılmaz, Ş.E. (1992). Dış Ticaret Kuramlarının Evrimi. Ankara: Gazi Üniversitesi Yayınları, Yayın no: 178

Zinkeisen, Johann Wilhelm (2011). Osmanlı İmparatorluğu Tarihi 3. cilt, İstanbul: Yeditepe Yayınları

www.vgm.gov.tr

<http://www.geology.ucdavis.edu/~cowen/~GEL115/115CH7.html>,23.03.2016)

EKLER

EK- A 1571 Tarihli Narh kayıtları

Ürün	Miktar	Fiyat
Kara Üzüm	1 kıyye	1 akçe
Kestane	250 dirhem	1 akçe
Leblebi	1 kıyye	1 akçe
Tarhana	2 kıyye	1 akçe
Ceviz	130 adet	1 akçe
Badem	1 kıyye	4 akçe
Zerdali	250 dirhem	1 akçe
Kayısı	1 kıyye	1 akçe
Sarımsak	1,5 kıyye	1 akçe
Mercimek	2 kıyye	1 akçe
Sirke	1 kıyye	1 akçe
Buynuz	2 kıyye	1 akçe
Erik	1 kıyye	2 akçe
Tahin	1 kıyye	4 akçe
Karıştırılmış Tahin	1,5 kıyye	4 akçe
Soğan	2-4 kıyye	1 akçe
Çörek		1 akçe
Armut	12 kıyye	1 akçe
Lahana	8 kıyye	1 akçe
Karpuz	8 kıyye	1 akçe
Kelek	10 kıyye	1 akçe
Bezir	1 kıyye	1 akçe
Kına	130 dirhem	1 akçe

Kaynak: Sak, 1987: 75

EK- B 1630-1664 Yılları Arası Narh Kayıtları

Yıllar	Koyun eti	Keçi eti	Sığır eti	Sade yağ	İç yağı	Kuyruk yağı
1630	7	6	5	22	7	6
1631 temmuz	7	6	4,5			4,5
1631 eylül	8	10			10	7,5
1632	9			24		
1644			5			
1645 Şubat	7					10
1645 Haziran	5	4	2,5			
1646	5	4	3	20	7	8
1661	8	65	6	28	7,5	10
1661 Aralık	8	7	5	36	9	12
1662 Ocak	9,5	8,5	6	32	10	14,5

Kaynak: Özcan, 1993: 121

EK- C 1630-1644 Yıllarına Ait Narh Kayıtları(ölçü birimi kıyye,para birimi akçedir)

Yıllar	Zeytin	Pirinç	Bulgur	Nohut	Bal	Pekmez	Kuru Üzüm
1630	36	-	3	3	-	6	5,5
1631	23	6	4	-	11	8	6,5
1632	-	6	-	-	20	10	8,5
1644	18	7	4	4	17	18	5
1645 Şubat	20	6	3	4	18	16	5,5
1645 Haziran	18	-	-	-	-	-	-
1646	18	-	2	3	17	7	5,5
1661	-	9	10	6	24	-	6
1661 Aralık	40	12	10	9	20	10	9
1662	34	-	8	7	-	8	8

Kaynak: Özcan, 1993: 121

EK- D 1630-1662 Yıllarına Ait Narh Kayıtları(Ölçü birimi kıyye, para birimi akçedir)

Malın Cinsi	1630-31	1631-32	1644-45	1645	1646	1661	1662
Bademi Helva	-	-	28	-	22	-	28
Kaba Helva	-	-	12	-	10	-	10
Cevizli Helva	-	12	12	-	10	-	10
Rengamiz Helva	-	-	18	-	18	29	29
Siyah Üzüm	-	-	6	-	5	7,5	7,5
Kızıl Üzüm	6	6,5	5	-	6	7	9
Elma	3	4	3	-	-	3	4
Badem	20	26	36	-	20	-	31
Fındık	10	12	10	-	10	-	16
Leblebi	4	4	5	-	4	-	10
Lob İncir	-	-	-	-	6	-	9
Kuru Kayısı	5	-	6	-	6	-	9
Erik Kurusu	4	5	-	-	4	-	7,5
Kışniş	8	10	7	-	8	-	10
Armud	3	6	-	-	-	-	6
Mercimek	-	4	-	-	3	6	8
Nişasta	-	-	-	-	6	-	24
Tarhana	4	4	-	-	2	-	9
Ağda	7	-	-	-	7	-	12
Tahin	16	-	11	-	12	-	-
Yağlı Peynir	-	-	6	-	-	9,5	7
Bal Mumu	-	-	80	-	80	-	120
Yağ Mumu	-	-	18	-	17,5	17,5	25
Bezir	12	30	14	-	13	-	12
Sarımsak	-	-	6	-	-	-	8
Kına	-	-	8	-	5	-	12

Kil	-	-	1	-	1	1,5	1
Trablus sabunu	-	30	-	-	-	30	31
Halep sabunu	-	28	18	-	18	26	29
İzmir sabunu	-	-	-	-	-	24	-
Şehir keteni	-	-	-	-	-	-	16
Mısır keteni	-	-	-	-	-	24	26
Ham Pamuk	-	-	32	26	-	72	66
Tulup penbesi	-	-	48	34	-	-	70
Kaftan pamuğu	-	-	38	32	-	-	-
Al ipek	-	-	-	-	-	1600	1600
İpek	-	-	-	-	-	-	1200
At nalı	-	-	-	-	-	28	28
Merkep nalı	-	-	-	-	-	16	16
Katır nalı	-	-	-	-	-	20	28

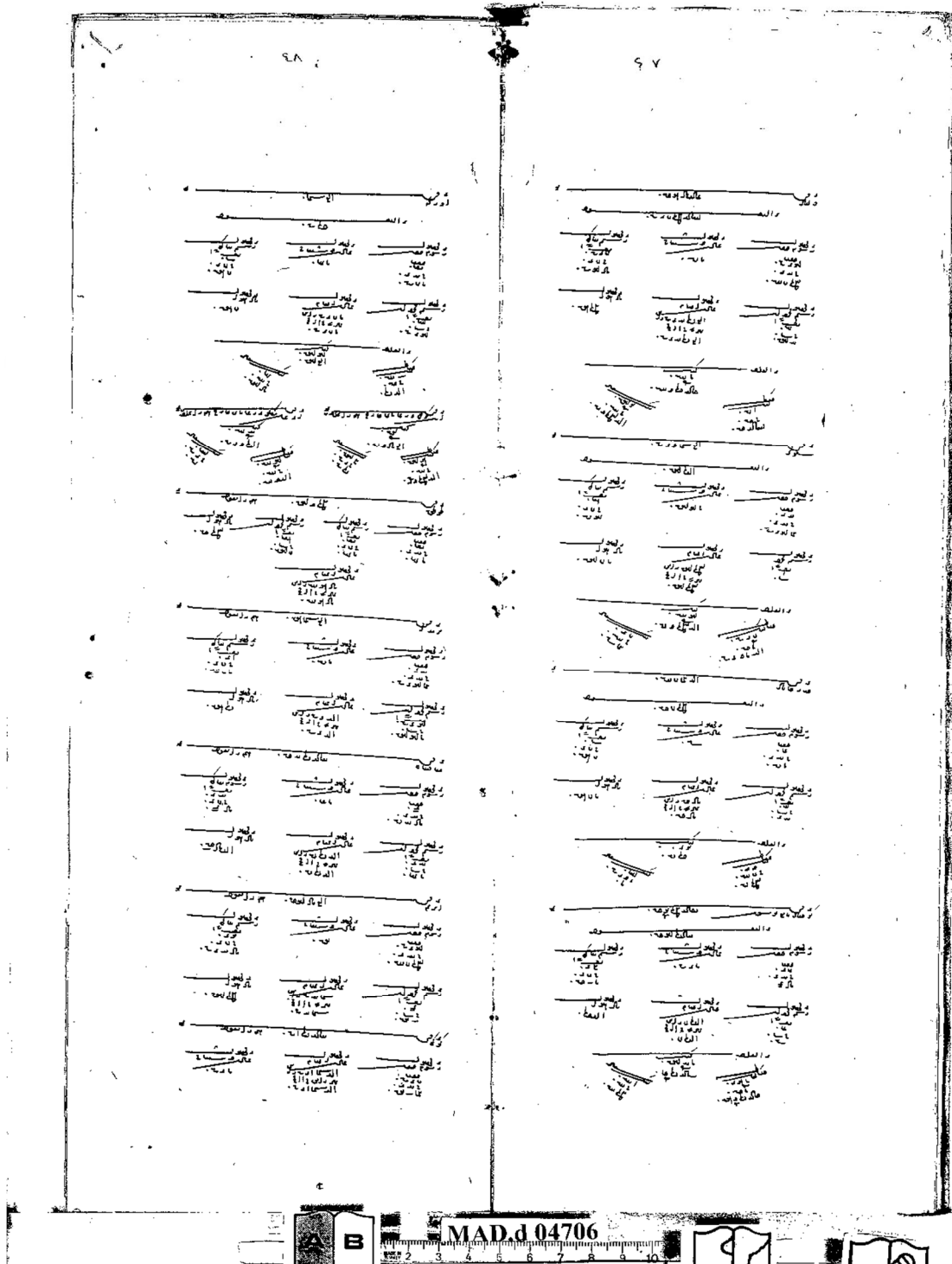
Kaynak: Özcan, 1993: 124-125

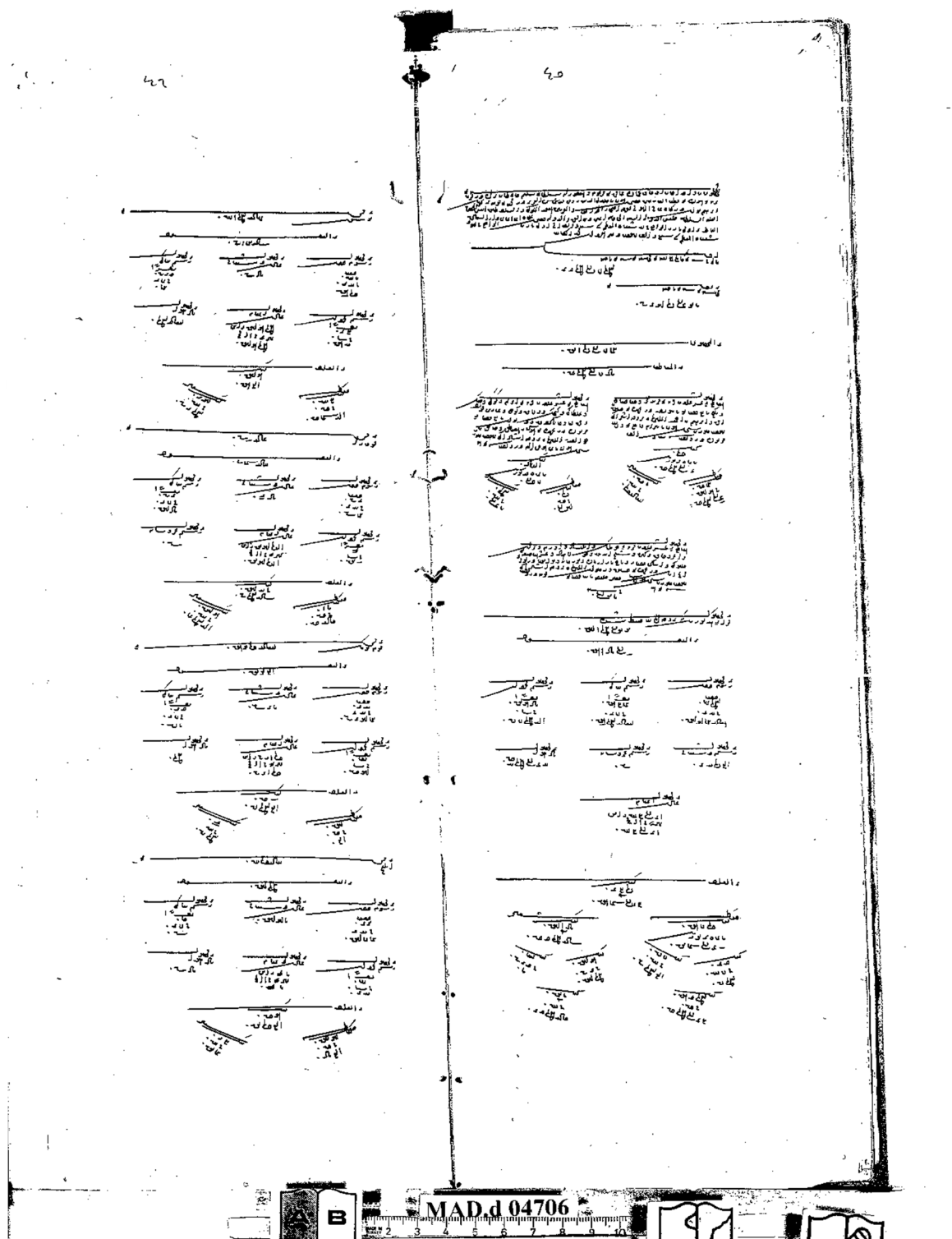

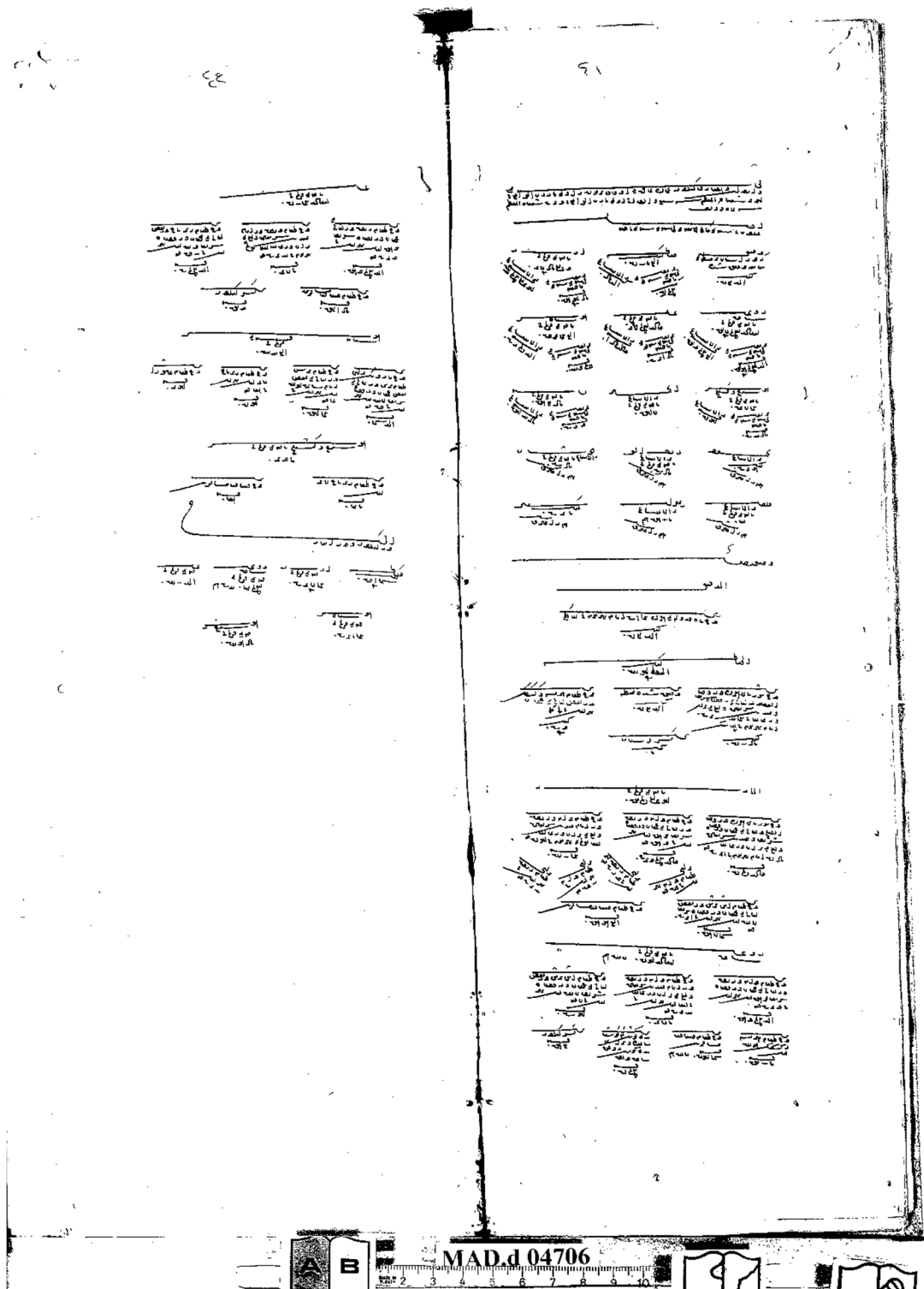
EK- E 1672-1673 Tarihli Narh Cetveli

Ürün	Miktar	Fiyat
Taze peynir	1 vakıyye	11-8 akçe
Taze soğan	1 vakıyye	2 akçe
Koyun eti	1 vakıyye	13-12 akçe
Keçi eti	1 vakıyye	12-11 akçe
Sığır eti	1 vakıyye	6 akçe
Baş(ayaklarla beraber)	1 adet	4 akçe
Ciğer	1 adet	4 akçe
Kuyruk yağı	1 adet	18 akçe
İç yağ	1 adet	12 akçe
Zeytin yağı	1 adet	36 akçe
Sade yağ	1 adet	48-44-40 akçe
Pirinç	1 adet	16 akçe
Turfanda kiraz	1 adet	12 akçe
Göğerdin	1 adet	2 akçe
Göğerdin dirhemle	300 dirhem	1 akçe
Elma	1 vakıyye	4 akçe
Turfanda kayısı	1 vakıyye	10 akçe
Mum	1 dirhem	1 akçe
Pancar	500 dirhem	1 akçe
Şerbet	110 dirhem	1 akçe
Soğan	1 vakıyye	1 akçe
Yağlı peynir	1 vakıyye	10 akçe
Yağsız peynir	1 vakıyye	8 akçe
Bal	1 vakıyye	36-32 akçe
Nohut	1 vakıyye	4 akçe
Kaba helva	1 vakıyye	18 akçe
Cevizli helva	1 vakıyye	21 akçe
Şirevgan	1 vakıyye	40 akçe
Siyah üzüm	1 vakıyye	8-10 akçe
Rengamiz helva	1 vakıyye	32 akçe

Kaynak: Acartürk, 2006: 38

Handwritten manuscript page 281, featuring musical notation and Arabic text. The page is divided into two main sections by a vertical line. The left section contains musical notation on staves, with Arabic text written below it. The right section contains musical notation on staves, with Arabic text written above it. The text is written in a cursive script, likely Maghrebi or Andalusian. The page is numbered 281 in the top right corner. At the bottom of the page, there is a library stamp: "MAD.d 04706".

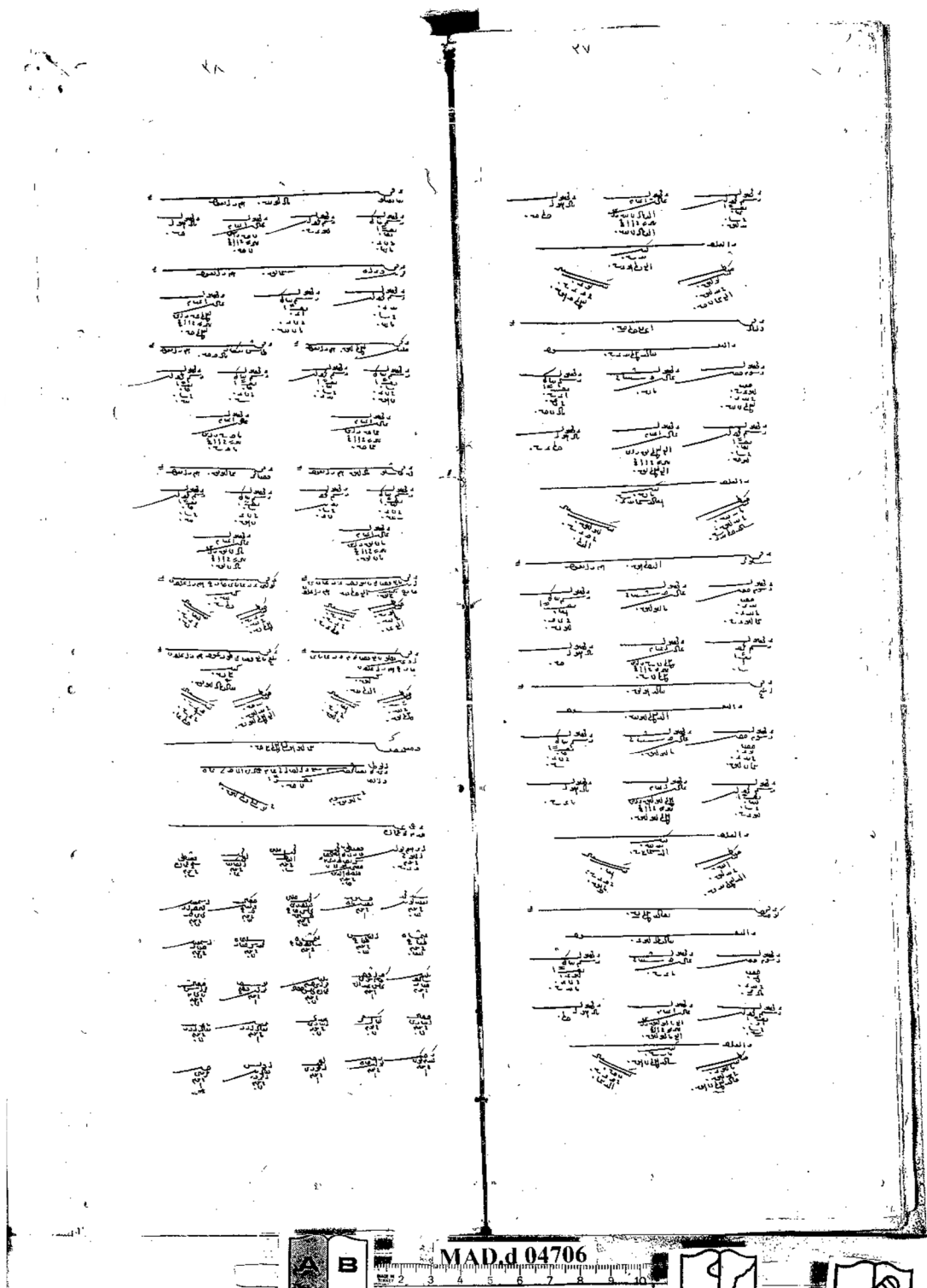
Handwritten text at the bottom left of the page:

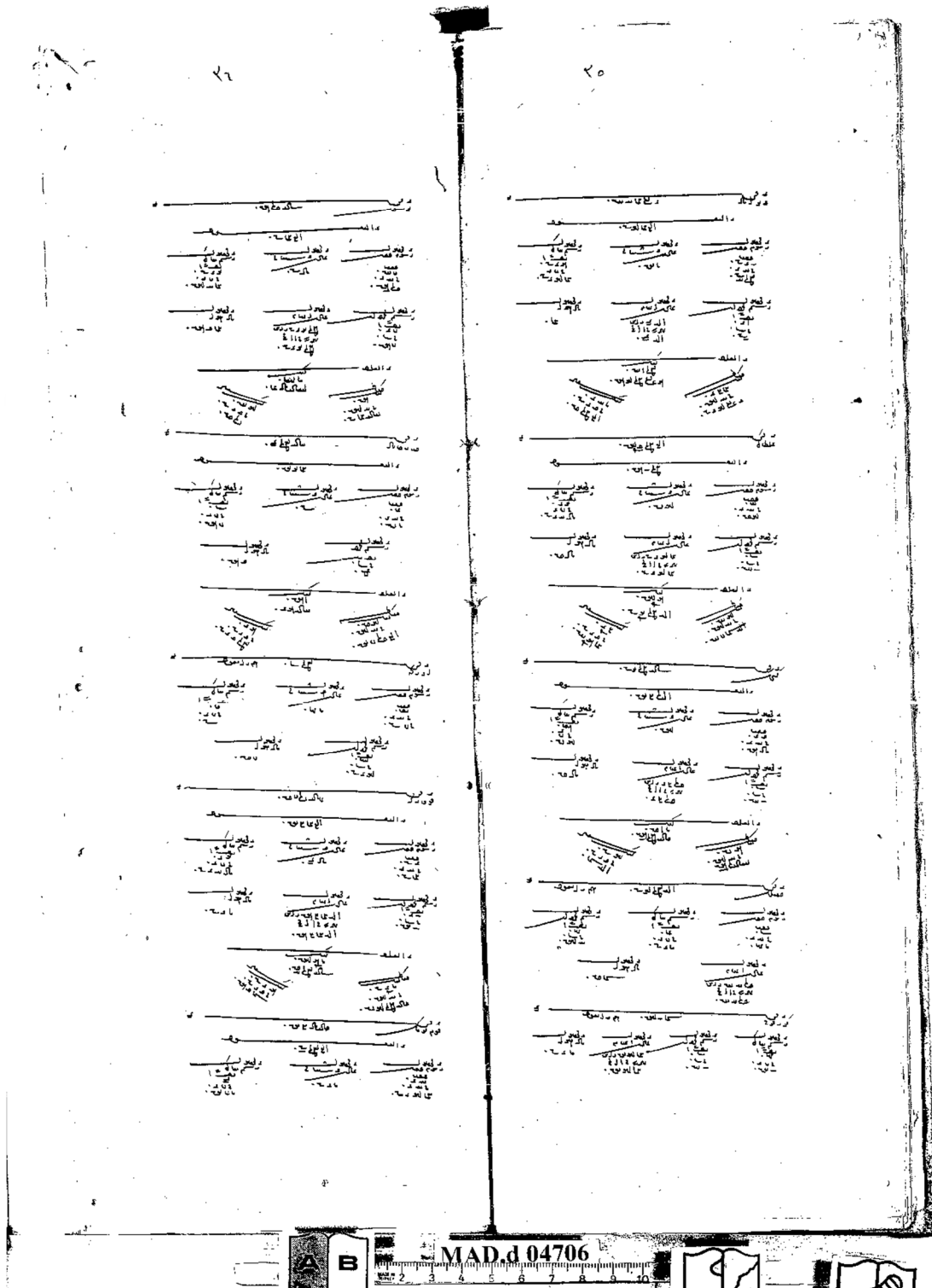
عن محمد بن عبد الله بن يحيى
عن محمد بن عبد الله بن يحيى

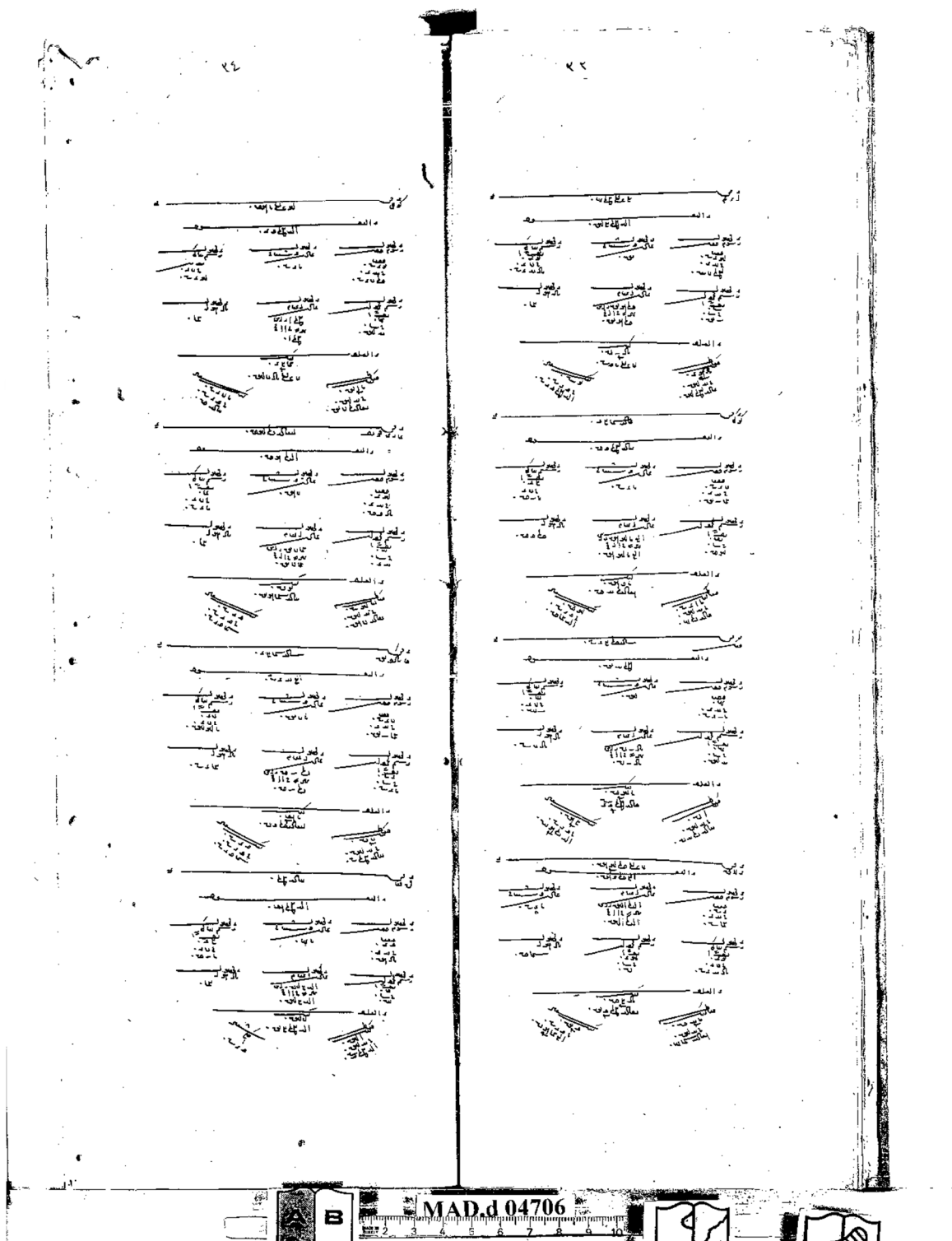
Handwritten text at the bottom right of the page:

عن محمد بن عبد الله بن يحيى
عن محمد بن عبد الله بن يحيى

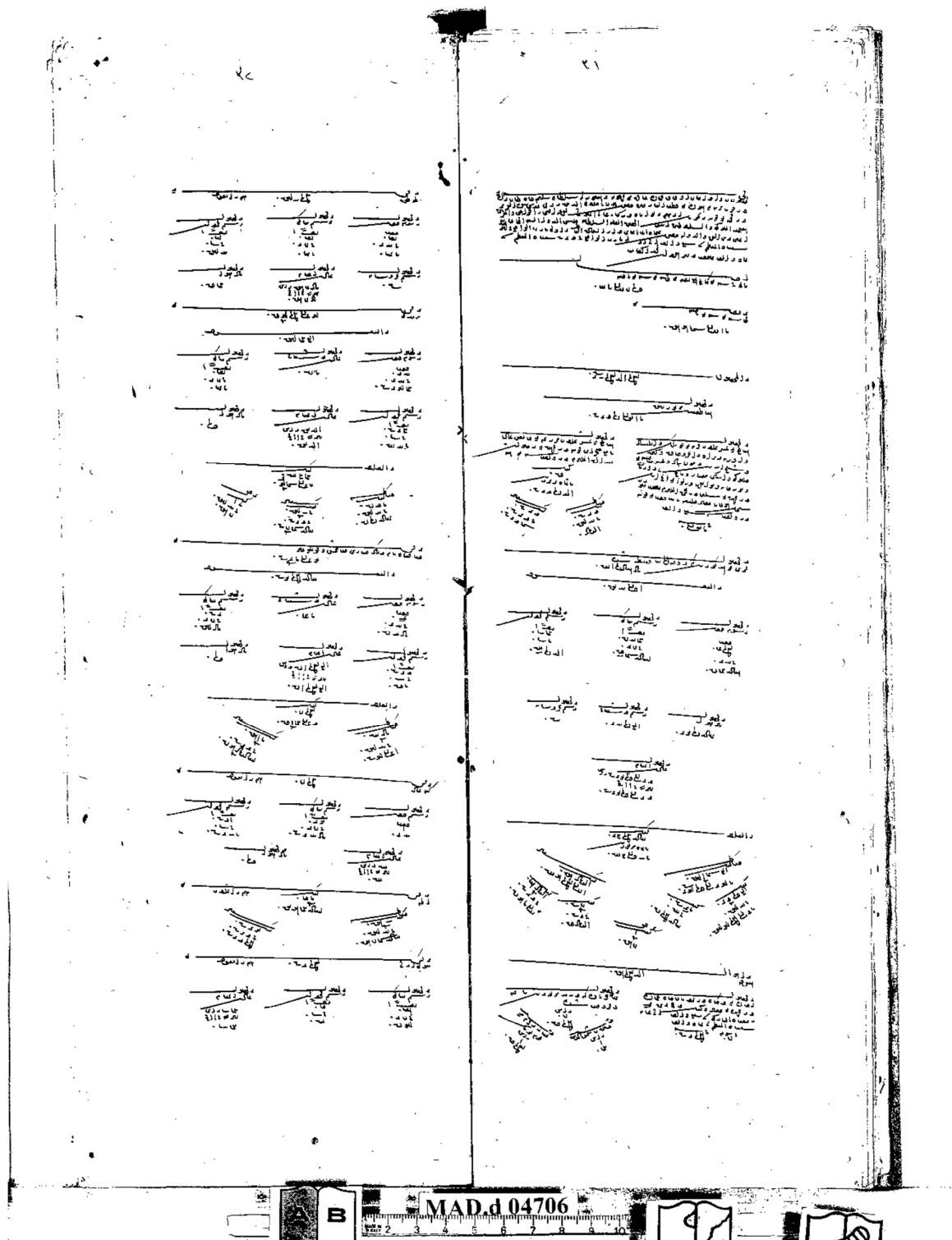
Library stamp at the bottom center: MAD.d 04706

٤٧

و در کمال ریاضت و محنت و در کمال
 سستی و غفلت و در کمال
 و در کمال ریاضت و محنت و در کمال

و در کمال ریاضت و محنت و در کمال
 و در کمال ریاضت و محنت و در کمال

و در کمال ریاضت و محنت و در کمال
 و در کمال ریاضت و محنت و در کمال

و در کمال ریاضت و محنت و در کمال
 و در کمال ریاضت و محنت و در کمال

و در کمال ریاضت و محنت و در کمال
 و در کمال ریاضت و محنت و در کمال

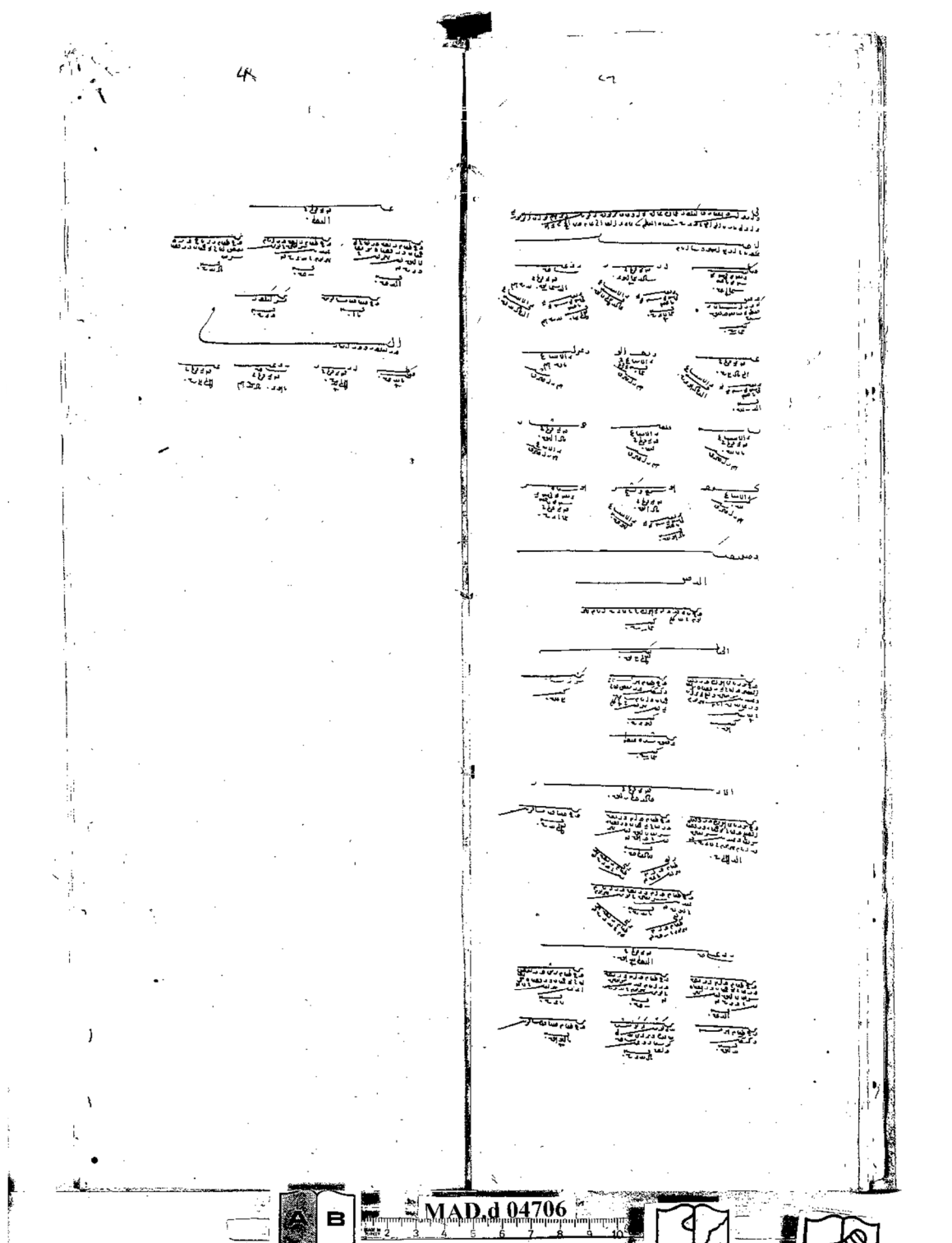
و در کمال ریاضت و محنت و در کمال
 و در کمال ریاضت و محنت و در کمال
 و در کمال ریاضت و محنت و در کمال
 و در کمال ریاضت و محنت و در کمال

و در کمال ریاضت و محنت و در کمال
 و در کمال ریاضت و محنت و در کمال

A B

MAD.d 04706

2 3 4 5 6 7 8 9 10

٢٤
 ٢٥
 ٢٦
 ٢٧
 ٢٨
 ٢٩
 ٣٠
 ٣١
 ٣٢
 ٣٣
 ٣٤
 ٣٥
 ٣٦
 ٣٧
 ٣٨
 ٣٩
 ٤٠
 ٤١
 ٤٢
 ٤٣
 ٤٤
 ٤٥
 ٤٦
 ٤٧
 ٤٨
 ٤٩
 ٥٠
 ٥١
 ٥٢
 ٥٣
 ٥٤
 ٥٥
 ٥٦
 ٥٧
 ٥٨
 ٥٩
 ٦٠
 ٦١
 ٦٢
 ٦٣
 ٦٤
 ٦٥
 ٦٦
 ٦٧
 ٦٨
 ٦٩
 ٧٠
 ٧١
 ٧٢
 ٧٣
 ٧٤
 ٧٥
 ٧٦
 ٧٧
 ٧٨
 ٧٩
 ٨٠
 ٨١
 ٨٢
 ٨٣
 ٨٤
 ٨٥
 ٨٦
 ٨٧
 ٨٨
 ٨٩
 ٩٠
 ٩١
 ٩٢
 ٩٣
 ٩٤
 ٩٥
 ٩٦
 ٩٧
 ٩٨
 ٩٩
 ١٠٠

حرمه الصلوات
 على المأمون العلي

MAD.d 04706

